STUDII • OPINII • DOCUMENTAR

SOCIOLOGIA MILITANS

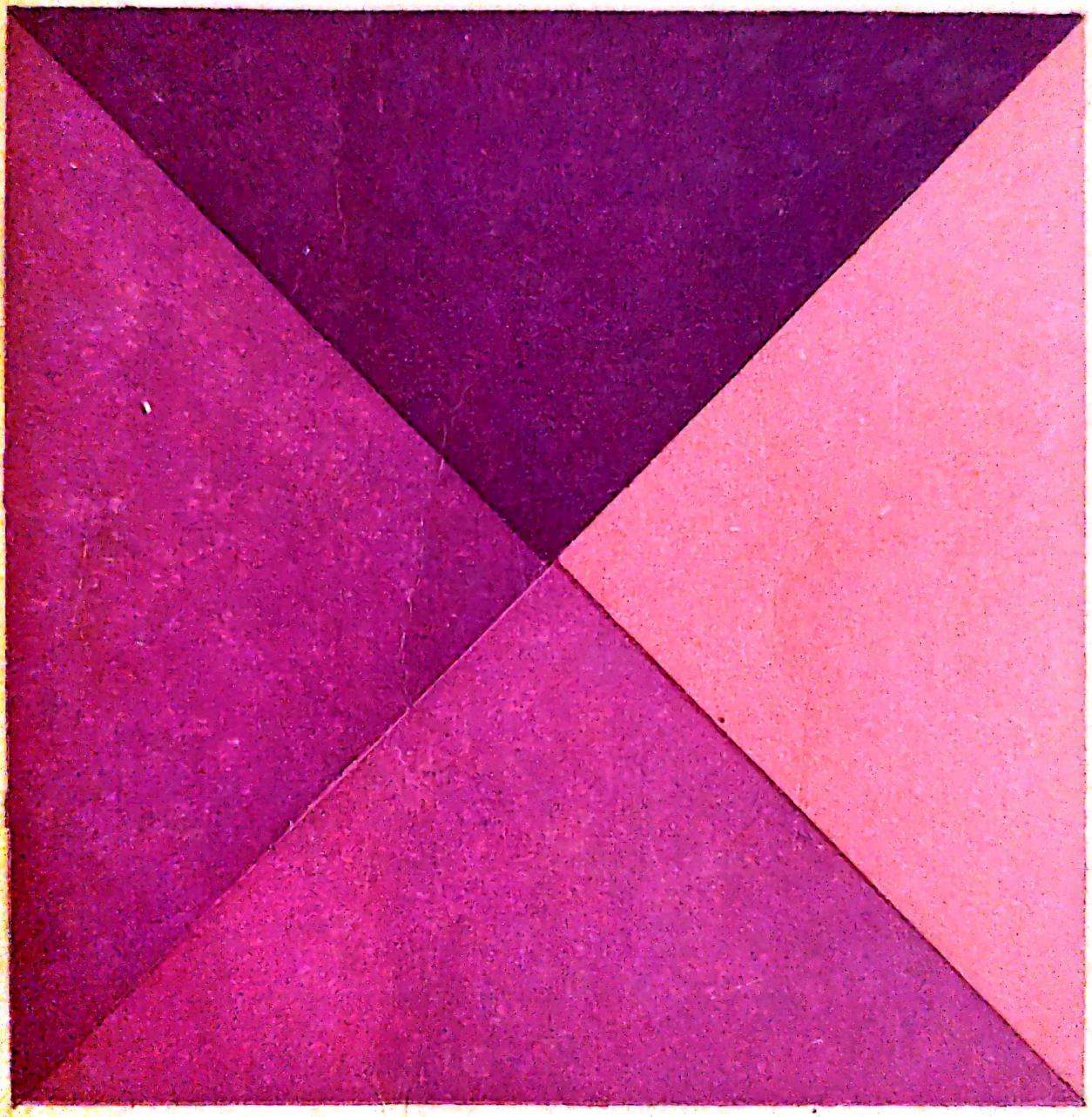

V

SOCIOLOGIE GEOGRAFICĂ

Scanned with OKEN Scanner

SOCIOLOGIA MILITANS

XV VOLUME

I
OBIECTUL SOCIOLOGIEI

II
METODE ŞI TEHNICI SOCIOLOGICE

III-IV
ŞCOALA SOCIOLOGICĂ DE LA BUCUREŞTI

V
SOCIOLOGIA GEOGRAFICĂ

VI
SOCIOLOGIA RURAL-URBANĂ

VII
SOCIOLOGIA INDUSTRIALĂ

VIII
SOCIOLOGIA AGRARĂ

IX
SOCIOLOGIA CULTURII

X
SOCIOLOGIA POLITICĂ

XI
SOCIOLOGIA ECONOMICĂ

XII
SOCIOLOGIA SĂNĂTĂŢII

XIII
SOCIOLOGIA EDUCAŢIEI ŞI ÎNVĂŢĂMÎNTULUI

XIV
SOCIOLOGIA ISTORICĂ

XV
VOCABULAR SOCIOLOGIC

Scanned with OKEN Scanner

SOCIOLOGIA MILITANS

XV
VOLUME

GHEORGHE POPOVICI, prezentare grafică

Scanned with OKEN Scanner

SOCIOLOGIA MILITANS

V

SOCIOLOGIE GEOGRAFICĂ

BUCUREȘTI • EDITURA ȘTIINȚIFICĂ • MCMLXXII

Scanned with OKEN Scanner

Cuprins

STUDII

TRAIAN HERSENI

11 Sociologie şi geografie

VINTILĂ MIHĂILESCU

59 Consideraţii generale asupra geografiei oraşelor

VASILE CUCU, ION BĂCĂNARU

76 Geografia satului românesc

OPINII

NICOLAE S. DUMITRU

115 Ponderea şi implicaţiile factorului natural în optimizarea sistemului socio-economic al unei zone depresionare

MIHU LEONOVICI, MARIANA LUNGU

201 O variantă posibilă de construire a tipologiei actuale a satelor din zona pastorală

GHEORGHE STĂNCULESCU, RADU BORŞ

209 Sistematizarea aşezărilor pastorale din Vrancea — latură a procesului de optimizare a sistemului socio-economic al zonei

VASILE V. CARAMELEA

229 Factorii geografici în cercetările contemporane de antropologie socială, culturală şi psihologică

PAUL CARAVIA

240 Ekistica — o metateorie urbană

Scanned with OKEN Scanner

VICTOR SAHLEANU

275 Sănătate şi teritoriu

DOCUMENTAR

LIVIU MARCU

293 Aspecte ale urbanizării în subzona Săcele (jud. Braşov)

315 BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Scanned with OKEN Scanner

Table de matières

ÉTUDES

TRAIAN HERSENI

11 Sociologie et géographie

VINTILA MIHĂILESCU

59 Considérations générales sur la géographie des villes

VASILE CUCU, ION BĂCĂNARU

76 La géographie du village roumain

OPINIONS

NICOLAE S. DUMITRU

115 L'importance et les implications du facteur natural dans l'optimisation du système socio-économique d'une zone de dépression

MIHU LEONOVICI, MARIANA LUNGU

201 Unea variante possible de construction de la typologie actuelle des villages de la zone pastorale

GHEORGHE STĂNCULESCU, RADU BORŞ

209 Systématisation des hameaux des bergers de Vrancea-côté du procès d'optimisation du système socio-économique de la zone

VASILE V. CARAMELEA

229 Les facteurs géographiques dans les recherches contemporaines d'anthropologie sociale, culturelle et psychologique

PAUL CARAVIA

240 L'ékistique — une métathéorie urbaine

Scanned with OKEN Scanner

VICTOR SAHLEANU

275 Santé et territoire

DOCUMENTAIRE

LIVIU MARCU

293 Aspects de l'urbanisation de la sous-zone de Săcele (arrondissement de Braşov)

315 Bibliographie sélective

Scanned with OKEN Scanner

STUDII

Scanned with OKEN Scanner

Sociologie și geografie

Zone de interferență și problema spațiului social

TRAIAN HERSENI

După o logică strict formală, desuetă dar încă activă, între *sociologie* («știința societății») și *geografie* («știința mediului natural»), n-ar trebui să existe decît unele raporturi periferice. În realitate însă, lucrurile nu stau așa. Zonele de contact și de interferență ale celor două științe sînt mult mai numeroase și mai întinse decît cele care se pot deduce din simpla analiză a termenilor. Este nevoie deci să ne adresăm direct faptelor, să examinăm căile prin care s-au dezvoltat geografia și sociologia, modul și locurile în care s-au întîlnit, s-au întrepătruns și au ajuns să-și fie reciproc utile și necesare, încît o colaborare a devenit nu numai recomandabilă, dar și inevitabilă, o condiție esențială a dezvoltării fiecăreia din ele (*1*). În continuare, va trebui să analizăm procedeele și rezultatele acestei colaborări, împreună cu problematica și metodologia ivite pe această bază.

1. Dacă urmărim mai întîi evoluția geografiei, ca fiind mai veche și, cel puțin pînă acum, mai bine constituită, observăm cu ușurință tendința de a-și adăuga tot mai multe ramuri umane pe lîngă cele fizice și biologice. Mai ales de la R a t z e l încoace, socotit cu drept cuvînt ca unul dintre întemeietorii geografiei moderne, ramurile umane ale geografiei sînt în plină creștere și diferențiere. R a t z e l împărțea geografia, în afară de geografia matematică, în : a) *geografie fizică*, studiul întinderilor terestre, orografia, hidrografia, climatologia, geografia vegetală și animală, și b) *antropogeografie* sau *geografie culturală*, studiul răspîndirii geografice a

Scanned with OKEN Scanner

omului și a operelor sale și studiul distribuției, formei, mărimii popoarelor și statelor, la care se mai adaugă, deocamdată, etnologia (desprinsă întîmplător de istorie) și știința statului (desprinsă din motive practice de economia națională) (2). Un alt geograf de seamă, Jean Brunhes, clasifică mai tîrziu, studiile de geografie umană în două mari categorii : I. *geografia umană* propriu-zisă, care studiază cadrul fizic al activității umane și omul ca agent geografic : a) faptele de ocupație improductivă (locuințele și drumurile), b) faptele de ocupație creatoare (cultura plantelor și creșterea animalelor), c) faptele de ocupație destructivă (pescuitul și vînătoarea, carierele și minele), d) elementele de geografie etnologică și sociologică (genurile de viață și economiile regionale), e) geografia regională, f) filosofia pozitivă a raporturilor dintre oameni și cadrul natural, rolul capital al factorului psihologic ; II. *geografia istoriei* : a) geografia populației (faptele statice și faptele de mișcare, la care adaugă și geografia militară), b) geografia economică (repartizarea materiilor prime, geografia industrială, geografia transporturilor, geografia schimburilor comerciale și financiare), c) geografia politică (în care se cuprinde și geografia administrativă), d) geografia civilizațiilor sau geografia socială în sens larg (în care se cuprinde și geografia artistică), e) geografia regională finală sau corografia, ca studiu sintetic al unităților naturale (3).

Cu toată nestatornicia acestor clasificări, întrucît variază de la autor la autor și chiar la unul și același în decursul vieții, ele arată limpede tendințele geografiei moderne. În afară de geografia fizică și ramurile ei au apărut, rînd pe rînd : geografia umană, geografia economică, geografia etnografică, geografia politică, geografia socială, geografia istoriei, geografia administrativă, geografia comunicațiilor, geografia comercială, geografia lingvistică, geografia artistică, geopolitica, geografia militară (4), ca să nu amintim decît pe cele mai cunoscute. Această constatare determina pe un cercetător să afirme în chip răspicat că «geografia modernă este... homocentrică» și chiar că geografia e pe cale să devină o disciplină sociologică, sociologia localității sau

Scanned with OKEN Scanner

sociologia regională *(5)*, afirmații care, între cele două războaie mondiale, cînd au fost făcute, puteau să apară ca exagerate, dar care au fost confirmate în mare parte prin dezvoltarea ulterioară a geografiei, în special în perioada actuală, aflată în plină desfășurare.

Dacă ne restrîngem la orientările strict sociologice, au apărut în geografie două preocupări principale de acest gen : *geografia socială* sau *sociogeografia* și *geografia sociologică*, pe care le putem considera totuși ca o singură ramură. Se înțelege de la sine că preocupările acestea geografice au apărut sub directa înrîurire a sociologiei, știință în continuă dezvoltare începînd din jumătatea a doua a veacului trecut. Unii istorici ai doctrinelor susțin că și geografia umană s-ar fi dezvoltat sub imboldul cercetărilor sociologice. De pildă, Fausto Squillace găsește că «înrîurirea gîndirii sociologice s-a manifestat și în geografie și a generat o nouă direcție sau doctrină sociologică, care va fi denumită geografie socială, sociogeografie (Demolins) sau antropogeografie (Ratzel)» *(6)*. În ce privește geografia umană propriu-zisă, părerea aceasta este foarte puțin întemeiată, pentru că ea are predecesori, cum e Karl Ritter (1779—1859), autorul operei în 19 volume *Die Erdkunde im Verhältnis zur Natur und zur Geschichte des Menschen etc.*, într-o vreme în care sociologia nu se constituise ca știință autonomă *(7)*. Opinia aceasta este însă cu neputință de tăgăduit în ce privește geografia socială sau sociogeografia și cu atît mai mult în ce privește geografia sociologică. Dintre preocupările acestea, geografia socială sau sociogeografia este cea mai veche. Unul dintre cei dintîi care a întrebuințat acești termeni și a legat de ei o concepție științifică, a fost Edmond Demolins în cartea *Les grandes routes des peuples. Essai de géographie sociale — Comment la route crée le type social* (vol. I. Les routes de l'antiquité, vol. II. Les routes du monde moderne). Ce-și propune Demolins să arate în această geografie socială a sa ? Reproducem propriile cuvinte : «Există pe suprafața globului terestru o infinită varietate de populații. Care este cauza care a creat această varietate ? În general se răspunde : rasa. Dar rasa nu explică nimic, căci rămîne să se cerceteze ce

Scanned with OKEN Scanner

a produs diversitatea raselor. Rasa nu este o cauză, ci o consecință. Cauza primă și decisivă a diversității popoarelor și a diversității raselor *este drumul pe care popoarele l-au urmat*. Drumul e cel care a creat rasa și a creat tipul social» *(8)*. Geografia socială își propune să «explice natura și rolul social al diferitelor drumuri, în consecință, originea diferitelor rase». Factorul geografic este socotit ca factorul primordial al diferențierilor rasiale și sociale, concepție foarte răspîndită la un moment dat și care este cunoscută în istoria doctrinelor ca *geodeterminism (9)*. Pretenția aceasta, ivită sau dintr-o specializare prea îngustă sau din diletantism, a fost părăsită treptat în perioadele ulterioare. Factorii geografici nu pot explica singuri fenomene atît de complexe ca fenomenele rasiale și cu atît mai puțin pe cele sociale. Preocupările de geografie socială sub o nouă formă și cu mai multă rigoare științifică au rămas însă. Amintim ca exemplu lucrările lui Camille Vallaux *Géographie sociale :* La mer (Paris, 1908) și *Geographie sociale : Le sol et l'État* (Paris, 1911). Termenul însuși s-a generalizat, încît a început să fie înregistrat în dicționarele de specialitate cu același înțeles ca sociogeografia. Dăm ca exemplu *Dizionario di sociologia* al lui Fausto Squillace (ed. 2, 1911), cu următoarea definiție : «Geografia socială sau sociogeografia este doctrina sociologică ce derivă societatea și fenomenele ei din mediul geografic și fizic». Sub forma ei de la început, ramura aceasta a geografiei pretindea, așadar, să înlăture cu desăvîrșire sociologia ori să i se substituie complet. Reacția sociologilor a fost inevitabilă. Din confruntarea aceasta de opinii, geodeterminismul nu a avut nimic de cîștigat, încît geografia a fost nevoită să-și revizuiască fundamental pozițiile și să adopte puncte de vedere mai prudente. S-a încercat chiar să se dea un nume mai împăciuitor preocupărilor geografice de acest fel, cu înțelesul expres de preocupare interdisciplinară. S-a ajuns astfel la termenul de *geografie sociologică*. În opera sa, *Les sciences géographiques*, Camille Vallaux, geograf pe care l-am mai amintit printre oamenii de știință prudenți și moderați cînd e vorba de specialitatea altora, nu se sfiește să declare că este

Scanned with OKEN Scanner

convins de «existența unei sociologii generale» *(10)* și să încerce, cum vom vedea, să demonstreze atît legitimitatea sociologiei, cît și a geografiei umane. Geografia sociologică nu mai este concepută decît ca o știință ajutătoare a sociologiei, cu sarcina să «reprezinte pe hărți faptele de fixare și de mișcare a grupurilor umane, așa cum informațiile din ce în ce mai precise ale statisticii și ale demografiei ne permit să le cunoaștem» *(11)*. Într-o comunicare la Congresul Internațional de Sociologie, ținut la Bruxelles în 1935, unul din participanții italieni, P. Revelli, s-a ocupat pe lang de expresia aceasta de geografie sociologică, pentru a conchide că este nevoie să se dezvolte o geografie sociologică propriu-zisă, a cărei sarcină specială ar fi studiul influențelor multiple pe care le pot avea condițiile mediului morfologic, climatic și biologic asupra stratificării sociale, adică a diferențierii unei unități sociale sau politice «în caste și clase» *(12)*. De astă dată geografia se orientează sociologic, nu ca să desființeze sociologia, ci ca să o ajute cu datele și cercetările ei de specialitate în dezlegarea problemelor care îi revin și numai în limita faptelor de observație, fără nici o doctrină preconcepută. «Umanizarea» sau «sociologizarea» geografiei nu se va opri aici, ea va fi dezvoltată mult mai amplu, dar și mult mai nuanțat și deci mai fecund, în zilele noastre, dar este necesar să urmărim mai întîi, pentru aceeași perioadă, evoluția paralelă a sociologiei și tendințele inițiale de convergență ale celor două științe.

2. Sociologia, mai ales în felul în care a fost concepută de unul dintre întemeietorii ei, cel care i-a dat numele, Auguste Comte, se apropie foarte mult de filosofia istoriei *(13)*. Sociologia era concepută de acesta ca o «fizică socială», ca o «parte complimentară a filosofiei naturale, referitoare la studiul pozitiv al ansamblului legilor fundamentale, proprii fenomenelor sociale» *(14)* și era divizată în două ramuri principale : *statica socială*, corespunzătoare anatomiei din biologie, și *dinamica socială*, corespunzătoare fiziologiei ; cea dintîi fiind «studiul fundamental al condițiilor de existență a societății» sau «teoria pozitivă a ordinei», cea de a doua fiind studiul legilor de mișcare continuă a societății sau

Scanned with OKEN Scanner

«teoria pozitivă a progresului social» *(15)*. «Metoda pozitivă», menită să realizeze acest program de studiu e destul de clar formulată de Comte în renumita Lecțiune a 48-a din *Cours de philosophie positive*, intitulată : «Caractères fondamentaux de la méthode positive dans l'étude rationnelle des phénomènes sociaux.» În locul metodei întrebuințate de politica teologică și cea metafizică, adică : «preponderența fundamentală a imaginației față de observație», filosofia pozitivă se caracterizează prin «subordonarea necesară și permanentă a imaginației față de observație» și desfășurarea cercetării științifice prin trei mijloace principale : observația pură, experimentarea propriu-zisă și metoda comparativă. Dar cel dintîi care calcă regulile metodei pozitive este cel care le-a formulat, Auguste Comte însuși. Renumita sa «lege» de dinamică socială, legea celor trei stadii, după care spiritul omenesc trece pe rînd, cu necesitate, printr-un stadiu teologic, urmat de un stadiu metafizic, ca să ajungă la stadiul pozitiv, este un exemplu tipic de generalizare lipsită de un temei stabilit pe baza unor fapte precis observate. Cu Auguste Comte sociologia nu s-a realizat încă pe deplin ca știință, cu toate că programul ei este cu limpezime schițat.

Ulterior sociologia s-a străduit să devină din ce în ce mai mult o știință de observație, ea a părăsit adeseori pretenția de a lămuri societatea în genere, ca să se ocupe de societăți precis localizate în timp și spațiu. Merită o mențiune specială pentru dezvoltarea acestei direcții, școala monografică a lui Fr. Le Play, cu numeroși adepți *(16)*. Pe drumul acesta, care cîștigă tot mai mult teren, sociologia s-a apropiat inevitabil de istorie, de etnografie și de geografie. Ea a făcut pasul acesta foarte însemnat în evoluția ei, uneori cu tendința nejustificată de a desființa celelalte științe, preocupate în vreun fel sau altul de om și societate, sfîrșind însă, spre folosul ei, în zilele noastre, cu tendința, pe deplin îndreptățită, de a colabora cît mai strîns cu ele, în vaste și foarte fecunde cercetări interdisciplinare. Încercarea cea mai temerară și deci cu atît mai puțin îndreptățită, de a constitui sociologia ca o enciclopedie a tuturor științelor cu preocupări sociale, a făcut-o școala sociologică franceză

Scanned with OKEN Scanner

sau, mai exact, școala sociologică a lui Émile Durkheim, care a ajuns la un adevărat «imperialism sociologic», cunoscut sub numele de «sociologism» *(17)*. Tratînd în studiul său *Sociologie et sciences sociales (18)* despre diviziunile sociologiei, Durkheim găsește că, dacă într-un sens, sociologia este o știință unică, ea cuprinde totuși o mulțime de chestiuni și, în consecință, o mulțime de științe sociale particulare. Își propune, deci, să arate care sînt științele al căror „corpus" este sociologia. Ajunge astfel să stabilească o mulțime de ramuri sociologice speciale, dintre care cele mai însemnate sînt *morfologia socială*, asupra căreia vom reveni, *sociologia religioasă*, adică studiul credințelor, practicilor și instituțiilor religioase, întrucît aparțin întotdeauna unei colectivități ; și sînt obligatorii pentru membrii acelei colectivități ; *sociologia domestică*, adică sociologia familiei, sub diferitele forme ale acestei importante instituții sociale ; *sociologia morală*, adică studiul ideilor morale și al moravurilor, care sînt tot fenomene sociale ; *sociologia juridică*, adică studiul instituțiilor juridice, al căror caracter social nu mai e nevoie să se demonstreze ; *sociologia economică*, studiul instituțiilor economice, privind producția bogățiilor, schimbul, distribuția etc. și alte ramuri, mai puțin precizate, ca sociologia lingvinstică, estetică, a cunoașterii etc. Abia la sfîrșit, ca o încoronare a acestor sociologii speciale, urmează *sociologia generală*, adică știința chemată să coordoneze sau să unifice concluziile generale care se desprind din toate științele sociale particulare. Programul acesta, care încălca în chip conștient domeniul multor științe mai vechi decît sociologia, ca cele politice, economice, juridice, morale, răspundea totuși unor cerințe mai adînci. Științele sociale particulare simțeau chiar ele nevoia să aplice o metodă mai fecundă în cercetările lor, care să le mărească orizonturile de gîndire și să le apropie de înfățișarea reală a faptelor. În străduința aceasta de reînnoire a lor, științele sociale au găsit un sprijin și un imbold de netăgăduit în apariția sociologiei și metodei sociologice, încît, pînă la sfîrșit, împotriva intențiilor lui Durkheim, sociologia, departe de a desființa științele sociale particulare, le-a dat

Scanned with OKEN Scanner

un nou avînt deschizîndu-le un nou cîmp de cercetare, punîndu-le la dispoziție o nouă metodă de lucru (*19*).

Din ramurile amintite ale științelor sociale, cea care privește direct raporturile dintre geografie și sociologie este *morfologia socială*, așezată de Durkheim chiar la începutul clasificării, ca cercetarea ce trebuie făcută printre cele dintîi. Dar să reproducem propriile cuvinte ale autorului : « Mai înainte de toate este locul să se studieze societatea în aspectul ei exterior. Privită sub acest unghi, ea apare ca formată dintr-o masă de populație, de o anumită densitate, așezată pe suprafața globului într-un anumit fel, împrăștiată în sate sau concentrată în orașe etc. ; ea ocupă un teritoriu mai mult sau mai puțin întins, situat în cutare sau cutare chip, în raport cu mările și teritoriile popoarelor vecine, brăzdate mai mult sau mai puțin de cursuri de apă, de căi de comunicație de tot felul, care pun în relații fie mai slabe, fie mai strînse, pe locuitori. Teritoriul acesta, dimensiunile sale, configurația lui, compoziția populației care se mișcă pe suprafața sa sînt, firește, factori însemnați ai vieții sociale ; este substratul ei și precum la individ viața psihică variază după compoziția anatomică a creierului care o suportă, la fel fenomenele colective variază după constituția substratului social. Este loc deci pentru o știință socială care să-i facă anatomia, și, dat fiind că această știință are ca obiect forma exterioară și materială a societății, propunem să se numească *morfologie socială*»(*20*). În rezumat, știința aceasta apare ca : 1. studiul bazei geografice a popoarelor, în raporturile ei cu organizația socială ; 2. studiul populației, al volumului, al densității, al dispoziției sale pe pămînt (*21*).

Așadar, morfologia socială se apropie simțitor de geografia umană și, excluzînd partea demografică, se confundă cu geografia socială sau geografia sociologică. Durkheim însuși și-a dat foarte bine seama de acest lucru, după cum reiese din nota cu care termină expunerea opiniilor sale privitoare la morfologia socială : «Ceea ce germanii numesc antropogeografie nu este fără raporturi cu ceea ce numim noi morfologie socială (v. lucrările lui Ratzel în Germania și ale lui Vidal de

Scanned with OKEN Scanner

La Blache în Franța)» *(22)*. Nu e greu de bănuit că „cearta" dintre cele două științe și eventual colaborarea dintre ele, de aici vor porni, dar faptul care merită să fie subliniat mai întîi este apropierea sociologiei de realitatea însăși, «desfilosofizarea», adică «științifizarea» ei, fapt care se referă exclusiv la filosofia speculativă. Societățile, așa cum se găsesc în realitate, sînt fapte localizate precis în spațiu și își dezvoltă activitățile în raport cu un mediu geografic concret. Prin urmare, dacă geografia ajunge la om și la societate, constrînsă de însăși natura umană a peisajului geografic, de prezența civilizației ca fenomen spațial și agent geografic, sociologia nu este mai puțin constrînsă de natura geografică a fenomenului social să ajungă la cadrul natural în care acesta se desfășoară și, în cele din urmă, la problema fundamentală a spațialității fenomenelor sociale. Linia de contact sau, mai exact, zona de contact între cele două științe aici se află. Una a fost purtată de evoluția ei firească dinspre pămînt spre om și operele lui obiective, desfășurate în spațiu și imprimate în peisaj, cealaltă a fost îndreptată în același mod spre mediul geografic și înrîuririle pe care acesta le exercită, pînă la înțelegerea adevărului că *orice fenomen social concret este implicit și un fenomen geografic*. Prin sforțări asemănătoare, pe căi diferite, geografia și sociologia converg și se întîlnesc pe cîmpul acelorași fapte : *raporturile dintre societate și mediul geografic*. S-a pus foarte devreme problema dacă din această întîlnire se va naște un conflict care va duce la nesfîrșite discuții despre obiect și metodă, cu tendința fiecăreia de a îndepărta pe cealaltă sau va determina o colaborare strînsă, o unire a sforțărilor pentru dezlegarea problemelor prea complexe pentru o singură știință, cu un ajutor reciproc de cîte ori este cu putință și o fructuoasă împărțire a muncii științifice. La întrebările acestea nu putem răspunde decît tot prin fapte, adică prin cercetarea atitudinilor, a procedeelor și a rezultatelor pe care le înfățișează cele două științe în perioadele inițiale, pînă în preajma celui de al doilea război mondial, cînd au început să se intensifice pe plan internațional cercetările sociologice de teren, iar geografia a început să se con-

Scanned with OKEN Scanner

sidere, cum vom vedea, din ce în ce mai mult, prin unii din exponenții ei, exclusiv ca o știință socială sau umană, cotituri importante pe care le vom analiza mai tîrziu.

3. Desigur, au existat reprezentanți ai geografiei care priveau cu neîncredere sociologia, precum n-au lipsit nici reprezentanți ai sociologiei care au desconsiderat geografia, dar atitudinea aceasta nu a format niciodată trăsătura generală a celor care se ocupă cu cele două științe și nici nu formează ea spiritul în care acestea au putut să se constituie și să se dezvolte ca științe de observație, ca științe de realități.

Geografia și sociologia au avut, din multe puncte de vedere, o soartă asemănătoare. Și una și alta au fost contestate multă vreme, pe motivul că n-au un obiect propriu, că nu sînt decît colecții de materiale elaborate de alte științe, că se desfac în nenumărate discipline lipsite de o legătură precisă între ele, pentru ca și una și alta să triumfe pînă la sfîrșit prin rezultatele pe care le-au adus și prin punctul de vedere propriu pe care au izbutit să-l impună și altor științe. Este adevărat că progresele spectaculoase ale geologiei au îngustat considerabil sarcinile geografiei fizice, obligînd-o, cum vom vedea, să se orienteze din ce în ce mai ferm spre problemele antropogeografice sau sociogeografice, iar sociologia, la rîndul ei, a fost nevoită să recunoască necesitatea științelor sociale particulare și să-și precizeze domeniul ei de activitate cu mult mai multă rigurozitate decît au făcut-o întemeietorii ei pe linia filosofiei sociale sau a filosofiei istoriei. Treptat, situația geografiei și sociologiei s-a întărit atît de mult, încît o punere în discuție a dreptului lor la existență a devenit fără obiect. O știință nu se constituie numai prin locul pe care și-l asigură în clasificarea științelor, aceasta poate să însemne numai o simplă putință sau un program *(23)*, ci în primul rînd prin activitatea pe care o desfășoară și rezultatele pe care le dobîndește. Din acest punct de vedere, atît geografia cît și sociologia există pur și simplu, fără să se împiedice de vreo limită impusă în chip arbitrar, prin simple construcții mentale. Aceasta nu înseamnă însă că ele nu-și impun nici o îngrădire cercetărilor pe care le întreprind că nu-și definesc cuprinsul și

Scanned with OKEN Scanner

nu-și precizează punctul de vedere. Urmînd această cale de dezvoltare, cele două științe au ajuns încă din prima etapă, de care ne ocupăm, la o definire mai exactă a propriei lor poziții, cît și la fixarea punctelor de contact și a punctelor de diferențiere dintre ele. Sîntem în situația să putem aminti și unele contribuții românești, remarcabile prin ponderea și fecunditatea lor, din acea vreme.

Ce-și propunea geografia să cerceteze ? Reproducem definiția pe care o dădea la noi S. Mehedinți, întemeietorul școlii române de geografie : «Geografia este știința care cercetează relația dintre masele celor patru învelișuri planetare, atît din punct de vedere static, cît și din punct de vedere dinamic» *(24)*. Învelișurile la care se referă această definiție sînt : litosfera, hidrosfera, atmosfera și biosfera. După S. Mehedinți, omul face parte din aceasta din urmă, alături de vegetale și animale, deși, cum vom vedea este absolut necesar să se recunoască existența unui înveliș uman separat, antroposfera, sociosfera sau noosfera *(25)*. În orice caz, existența a trei învelișuri independente de om și a unui înveliș din care omul face parte împreună cu flora și fauna arată în mod clar proporția justă a preocupărilor geografice în legătură cu omul, cel puțin din această perioadă, față de celelalte preocupări ale ei. Oricît și-ar dezvolta ramurile umane și oricîtă importanță le-ar da, după această concepție, care reda exact etapa respectivă de dezvoltare a științei, geografia nu putea să renunțe la celelalte capitole ale ei, fără a-și pune în primejdie ființa ei ca știință a tuturor aspectelor fundamentale ale globului terestru, exceptînd preocupările specifice care revin geologiei. În acea vreme, un geograf adevărat nu-și începea niciodată specializarea cu geografia umană, ci cel mult termina cu ea, ca o încoronare a cunoștințelor cîștigate din studiul celorlalte învelișuri. Legea subordonării sferelor formulată de S. Mehedinți, după care litosfera poate exista fără celelalte, iar biosfera le presupune pe toate, arată și pe plan teoretic același lucru.

Ce-și propunea sociologia să cerceteze ? Reproducem definiția pe care o dădea D. Gusti, șeful Școlii române de sociologie din acea vreme : «Sociologia este știința rea-

Scanned with OKEN Scanner

lității sociale», socotită ca o «totalitate de viață unitară, adică o unitate socială, avînd ca motivare voința socială, condiționată potențial : cosmic, biologic, psihic și istoric și actualizată în mod paralel prin manifestările ei : economice, spirituale, politice și juridice» (26). Mediul geografic face parte, după D. G u s t i, din condiționarea cosmică, ea însăși cuprinsă în cadrele vieții sociale, alături de alte condiționări, ceea ce, indiferent de valoarea teoretică de ansamblu a sistemului, pe care azi o contestăm noi înșine, arată proporția justă a preocupărilor sociologice în legătură cu mediul geografic, din acea vreme. Oricît și-ar fi dezvoltat sociologia preocupările în legătură cu mediul geografic, nu putea nici ea să renunțe la celelalte probleme ale ei, dintre care cea a unităților sociale constituie pînă azi problema ei centrală. Un sociolog adevărat nu se mărginește niciodată la studiul raporturilor dintre societate și mediul geografic, ci, cel mult începe cu el, ca să se îndrepte tot mai mult spre celelalte preocupări ale disciplinei sale. Deosebirea dintre cadre și manifestări, primele socotite ca simple condiții ale vieții sociale, celelalte ca activități ale ei și așa numita lege a paralelismului sociologic, după care cadrele și manifestările nu se pot reduce unele la altele, întrucît ele condiționează sau se desfășoară structural toate deodată, arată în sistemul gustian și unele temeiuri teoretice ale poziției care ne preocupă.

Problema raporturilor dintre geografie și sociologie începuse să se restrîngă la valoarea ei reală, conformă cu faptele de observație. Nu mai era vorba de două științe care și-ar putea disputa domeniul, încercînd să se înlocuiască una pe alta, ci numai de unele probleme de graniță, de o zonă de fapte care pătrunde în domeniul amîndurora : omul sau societatea ca agent geografic, pentru geografie, mediul geografic ca factor de condiționare a societății, pentru sociologie. Cum procedau cele două științe pe terenul acesta mai îngust, dar mai ferm și mai bine conturat ?

De fapt, atît preocupările geografiei, cît și ale sociologiei în legătură cu omul și mediul geografic, se reduceau la o singură problemă de căpetenie, aceeași pentru amîndouă științele, *problema raporturilor dintre socie-*

Scanned with OKEN Scanner

tate și natură sau dintre *cultură și natură*. Întrebuințăm termenul de societate și nu cel de om, pentru că niciodată omul ca agent geografic nu este un individ izolat, ci o grupare de oameni, o «coexistență», singura care este producătoare de cultură și civilizație *(27)*. Faptul era recunoscut chiar de geografi : «Ființa umană nu este singură nicăieri, nu este singură decît prin excepție ; indivizii se pot izola : ei nu mai aparțin umanității geografice» — arăta Jean Brunhes. Și mai departe : «În general și aproape universal, omul care cultivă pămîntul nu-l cultivă numai pentru el, ci pentru un grup familial ; omul care îngrijește o turmă face parte dintr-o colectivitate, doi oameni care fac un schimb nu sînt ființe izolate, ci aparțin, unul ca și celălalt, unor grupări» *(28)*.

În studiul raporturilor dintre societate și natură, de care se ocupă și geografia și sociologia, aceste două științe nu erau deopotrivă de interesate și nici nu apăreau deopotrivă de pregătite. Geografia se interesa mai mult de natură, de modificările suferite de peisajul geografic prin prezența și activitatea omului ; sociologia se ocupa mai mult de societate, de transformările pe care aceasta le suferă sub înrîurirea mediului geografic. Cu alte cuvinte, în problema comună a geografiei și a sociologiei din acea perioadă, apar doi termeni : natura, obiectul de cercetare al *geografiei*, și *societatea omenească*, obiectul de cercetare al *sociologiei*. Acești doi termeni intră în chip firesc în relație, provocînd transformări fie în sînul unuia, fie într-al celuilalt. Evident, geografia nu poate nesocoti prezența omului și a înrîuririlor lui înlăuntrul naturii, precum sociologia nu poate nesocoti înrîuririle naturii asupra societății, pentru că nu și-ar îndeplini complet menirea lor ca științe. Dar prin aceasta, cele două discipline nu-și călcau domeniul de cercetare : geografia rămînea o știință naturală, iar sociologia o știință social-culturală *(29)*. Opinia aceasta n-o găsim reprezentată numai în sociologie, dar și în geografie. Istoricul și geograful Lucien Febvre scrie în cartea sa *La Terre et l'évolution humaine : Introduction géographique à l'histoire* *(30)* : «Geografia pleacă de la sol, nu de la societate... Ceea ce înțelege ea să desprindă, să

Scanned with OKEN Scanner

precizeze, să-i pună în plină lumină acțiunea și eficacitatea, este factorul geografic». «Acțiunea omului asupra mediului, iată ce aparține din om geografiei». «Omul însuși o interesează prin operele sale : opere de distrugere și de creație, opere personale, opere indirecte. Ea îl consideră exact în măsura în care el înrîurește mediul sau îi imprimă pecetea sa sau îl modifică, adaptîndu-se la el». Geograful nu sesizează direct societățile umane și organizațiile politico-teritoriale, ci numai trăsăturile pe care acestea le întipăresc pe suprafața globului, prin urmele materiale pe care le lasă, prin «proiecția» lor pe pămînt. De aceea, L. F e b v r e conchide că morfologia socială (în sens durkheimist) și geografia umană sau antropogeografia «nu au aceeași metodă, nici aceeași tendință, nici același obiect». V i d a l d e L a B l a c h e s-a exprimat mult mai înainte în același sens : «Geografia se interesează de evenimentele istoriei numai în măsura în care pun în lucrare și în lumină, în ținuturile în care ele se produc, proprietăți, virtualități care, fără ele, ar fi rămas latente», căci «geografia este știința locurilor, nu a oamenilor» *(31)*. Amintim și părerea lui C. V a l l a u x, unul din geografii cei mai apropiați de sociologie : «Chiar dacă factorii naturali intră în cadrul sociologiei, aceasta nu poate părăsi punctul de vedere propriu, care este punctul de vedere uman sau, cu alte cuvinte, toate fenomenele pe care le studiază, le studiază așezîndu-se în vreun fel oarecare în centrul grupărilor sociale care le produc sau le suportă... Sociologia este deci antropocentrică...» Dimpotrivă : «Geografia umană, întocmai ca și geografia fizică, este o știință de lucruri, prin aceasta trebuie să se înțeleagă aproape totdeauna lucrurile vizibile și sensibile. Geografia se așază în punctul de vedere al lucrurilor și nu în punctul de vedere al oamenilor, izolați sau în grup. Cînd în cadrul sintezei geografice se înfățișează fapte sociale ca locuința, ocupațiile profesionale, densitatea popoarelor sau diviziunea solului în state, geografia nu le consideră ca elemente de interacțiune mentală, de cooperație sau de conflict, ci ca fapte care modifică suprafața terestră...» Ca să ajungă la concluzia : «Procedeul sociologic este legitim, cel al geografiei umane de a-

Scanned with OKEN Scanner

semeni» (32). Iată cum în sînul aceloraşi preocupări, geografia şi sociologia aveau atituldini şi interese diferite şi căutau dezlegări tot diferite. Chiar şi în problemele comune, cele două ştiinţe încercau să se deosebească precis una de alta şi să-şi păstreze trăsăturile caracteristice pe care le aveau în tratarea problemelor centrale, pe care nu şi le disputau sub nici o formă una alteia. Dar atunci ce nevoie mai aveau una de alta? Problema aceasta merită şi ea cîteva cuvinte.

4. Mai întîi, cercetătorii îşi dădeau seama din ce în ce mai clar că ceea ce formulau în teorie nu se petrece întotdeauna exact în practică. Un antropogeograf nu se poate opri să urmărească relaţia societate-natură şi sub înfăţişarea ei completă, atunci cînd se iveşte prilejul şi nici n-ar fi recomandabil să o facă. La fel, un sociolog care poate stabili un adevăr antropogeografic, nu poate fi oprit să o facă, numai pe motivul că trece dincolo de graniţele specialităţii sale. Cu alte cuvinte, dacă în principiu geografia şi sociologia pot fi concepute ca ştiinţe cu totul distincte, în fapt străduinţele lor se amestecă în mai toate problemele de graniţă. Aşa se face că se găsesc adeseori probleme sociologice foarte bine tratate în lucrări de geografie umană şi în schimb, sociologii reuşesc să dezlege uneori şi probleme geografice (33). Unii dintre cei care procedează astfel îşi dau seama, alţii încearcă să înglobeze totul în disciplina proprie. Şi în privinţa aceasta se poate da ca exemplu strălucit de modul cum ar trebui să se procedeze, pe geograful F. Ratzel. În prefaţa cărţii sale, *Der Staat un sein Boden* (Leipzig, 1896), nu se sfieşte să spună, cu siguranţa şi limpezimea care i-au caracterizat totdeauna gîndirea, că atacă probleme de graniţă dintre geografia politică şi sociologie. Şi într-adevăr lucrarea aceasta interesează într-o măsură egală amîndouă aceste ştiinţe. Iată cum întemeietorul antropogeografiei moderne nu ocoleşte problemele de sociologie şi le dezbate fără să ascundă faptul, cum au procedat atîţia dintre cei care au venit după el. În orice caz, din punctul acesta de vedere, e bine ca atît sociologia, cît şi geografia umană să urmărească ce se întîmplă nu numai în domeniul propriu, dar şi în domeniul celeilalte, cu atît mai mult cu cît în

Scanned with OKEN Scanner

unele faze de dezvoltare se poate întîmpla ca una din ele să rezolve mai bine unele probleme decît cealaltă. Sociologul Alfred Vierkandt constata că antropogeografia se ocupă cu o problemă, cea a raporturilor dintre mediul natural și starea culturală, de care s-au ocupat mai înainte filosofii și atîția alți gînditori, dar în timp ce străduințele exterioare geografiei n-au marcat nici un rezultat durabil, geografia a reușit să ducă pînă la capăt studiul a numeroase probleme de acest gen *(34)*. Pînă va ajunge sociologia să-și dezlege singură toate problemele, ceea ce este problematic, nu poate decît să se bucure de ajutorul care îi vine de la alte discipline și, desigur, același lucru se poate afirma și despre antropogeografie.

Nevoia reciprocă a celor două științe apărea însă mult mai adîncă decît ajutorul întîmplător pe care și-l puteau da. Ele își procurau una alteia cunoștințe de care fiecare avea nevoie, dar niciuna nu le putea obține prin mijloace proprii.

Urmărindu-și problemele ei specifice, după concepția de atunci, geografia descoperea, alături de ceilalți agenți geografici, și activitatea pe care o desfășoară omul. Așezările omenești sînt părți integrante din peisajul geografic, iar activitatea economică și politică a omului, susținute de dezvoltarea lui culturală, transformă peste tot mediul înconjurător, dîndu-i o pecete umană : cultura plantelor, creșterea animalelor, căile de comunicație, delimitările teritoriale etc. Am arătat însă că omul, chiar privit ca agent geografic, nu este răzleț, ci totdeauna asociat cu alții, totdeauna în societate. Adevăratul agent transformator al pămîntului nu este omul izolat, individual, ci grupările de oameni, societățile, singure în stare să dezvolte o civilizație și să se desprindă prin trăsături caracteristice de viața animală. Agentul acesta geografic, omul, pe care îl descoperă geografia umană și îl urmărește în anumite manifestări și efecte ale lui, este în realitate o asociație de indivizi, o organizație socială condusă de legi proprii, de legile vieții în comun și care desfășoară, spre deosebire de floră și faună, adică ceilalți factori ai biosferei, o cultură și o civilizație care variază după timp și loc și care formează

Scanned with OKEN Scanner

în realitate un înveliș propriu al pămîntului, antroposfera sau sociosfera. Prin aceste trăsături ale lui, omul este agentul geografic cel mai complex și deci cel mai greu de determinat și de explicat științific. Omul pare a fi singura ființă care se bucură de o oarecare spontaneitate, de un grad incontestabil de productivitate și creativitate, datorită voinței și conștiinței lui, datorită științei și tehnicii de cucerire și stăpînire a naturii. Din cauza aceasta, nu este mai niciodată de ajuns să se constate prezența omului într-o regiune, ca să se știe ce se va petrece acolo. Aproape toți factorii geografici, fie că aparțin litosferei, hidrosferei, atmosferei sau biosferei, acționează în împrejurări analoage în chip asemănător, încît mecanismul lor de funcționare se cercetează mai ușor și poate fi generalizat cu mai multă siguranță. Lucrurile se schimbă cînd e vorba de om. Datorită în parte spontaneității sale, dar mai ales structurii sociale care prezintă trăsăturile unui sistem evolutiv autonom, omul nu acționează și nu reacționează identic, chiar dacă împrejurările exterioare sînt asemănătoare. Cum a demonstrat materialismul istoric, societatea este un sistem autodinamic, ea se dezvoltă după legi obiective specifice (*35*). Azi adevărul acesta este dintre cele mai răspîndite. Aproape nu există lucrare de sociologie care să nu-l afirme în expresii adeseori neschimbate. «Istoria ne arată popoare de cultură diferită în împrejurări geografice aproape identice și popoare cu asemănări culturale în medii deosebite» (*36*). De aceea, omul este mai greu de lămurit și nu poate reveni nici ca obiect de studiu în sarcina unei singure științe. Geografia nu-l urmărea decît ca agent geografic, alte aspecte ale lui reveneau altor științe. Dintre acestea, disciplina care încerca o lămurire integrală a lui, atît sub aspectul psihic, cît și sub cel istoric, economic, politic, juridic și al organizării lui sociale, era sociologia. Ca să-și dea seama complet de om ca agent geografic, geografia nu putea nici să renunțe la aspectele lui complexe, nici să le studieze ea singură, fără să-și părăsească preocupările proprii. De aceea nu-i rămînea decît să împrumute rezultatele mai de seamă ale sociologiei, rezultate pe care aceasta le stabilește ca sarcină proprie, și să întrebuin-

Scanned with OKEN Scanner

țeze după nevoile ei în dezlegarea problemelor pe care le urmărea. Cu alte cuvinte, geografia nu putea, cînd era vorba de om, decît să-și facă din sociologie o *știință auxiliară*, ca să nu devină ea însăși sociologie, dar nici să nu renunțe la cunoștințele de care are nevoie.

Lucrurile nu s-au petrecut altfel cu sociologia. Urmărindu-și problemele ei proprii, descrierea, înțelegerea și explicarea fenomenelor sociale, în geneza, structura și evoluția lor, sociologia descoperea în chip inevitabil și înrîurirea factorilor geografici asupra societății. Factorii aceștia nu sînt nici ei de natură simplă. Cercetarea lor integrală și deci pătrunderea lor cere o pregătire specială, pe care sociologia, oricît s-ar strădui, nu o poate asigura și nici nu cade în sarcina ei să o asigure. Pămîntul, după cum arăta S. Mehedinți, este un organism în care cele patru învelișuri sînt interdependente și într-un anumit înțeles (al legăturilor cauzale) sînt subordonate, încît nu ne putem da seama integral de biosferă fără să cunoaștem litosfera, hidrosfera și atmosfera și de nici una dintre ele fără toate celelalte. Studiul acestor învelișuri este însă deosebit de întins, încît nu poate fi întreprins decît de o știință specializată, care să nu aibă și alte preocupări. Știința aceasta este geografia, nu sociologia. Aceasta din urmă, ca și geografia, cînd e vorba de societate, nu poate decît să împrumute rezultatele geografiei ori de cîte ori e vorba de factorii geografici și să obțină pe calea aceasta lămurirea unor fenomene pe care trebuie să le urmărească, dar pe care nu le poate cerceta pe cont propriu. Geografia devenea, la rîndul ei, în chip necesar, o *știință auxiliară* a sociologiei.

Aceasta este una dintre legăturile cele mai de seamă, istoric constituite, dintre cele două științe care ne preocupă, legătură care se păstrează pînă astăzi, încît trebuie reținută. În această concepție, geografia și sociologia se ajută reciproc în lămurirea problemelor pe care le urmăresc. Sociologia împrumută de la geografie date privitoare la învelișurile terestre, care să-și dea seama integral de natura acestora, care îi apar în cîmpul ei specific de cercetare ca factori condiționați ai vieții sociale și nu-i studiază decît ca atare ; iar geografia îm-

Scanned with OKEN Scanner

prumută de la sociologie, date privitoare la viața socială a omului, ca să-și dea seama integral de realitatea aceasta care îi apare în cîmpul de cercetare ca fenomen și agent geografic și pe care o studiază numai ca atare. Fiecare își lărgește astfel perspectiva de cunoaștere și înțelegere și putința de explicare prin străduințele specifice ale celeilalte.

Din această colaborare au apărut și alte foloase pentru dezvoltarea celor două științe. Geografia are tendința firească ori de cîte ori este cultivată de oameni de știință fără interes pentru disciplinele învecinate, să exagereze punctul său de vedere, să-l aplice pretutindeni și numai pe el, ceea ce a dus la doctrina falsă a geodeterminismului în domeniul biologiei, psihologiei, sociologiei, culturologiei etc. Informația sociologică arată celui care se ocupă cu geografia limitele științei sale. În afară de înrîurirea factorilor geografici, sociologia constată, rînd pe rînd, influența factorilor biologici, a factorilor psihici, a factorilor istorici etc., dar mai ales a structurii economice asupra societății (37). Factorii geografici înșiși acționează asupra societății în funcție de orînduirile sociale, de forțele și de relațiile de producție, de gradul de civilizație și cultură. Geografia se deprinde astfel să colaboreze cu celelalte științe existente într-o diviziune a muncii făcută după competență și cu respectul din ce în ce mai mare al realității.

Sociologia, dimpotrivă, are tendința să reducă totul la societate, iar pe aceasta s-o conceapă ca pe o realitate desprinsă de timp și spațiu, ceea ce a dus la sociologism și adeseori la psihologism. Reprezentanții ei vor învăța din studiul geografiei că realitatea socială este un fenomen geografic, răspîndit pe glob după anumite reguli și că cercetarea trebuie să pornească neapărat de la fenomenele acestea concrete, ținîndu-se seama în afară de natura lor internă, de autodinamismul lor caracteristic, de legăturile lor constante și inevitabile cu mediul. *Metoda cartografică* și studiul realităților sociale concrete regionale, deci *metoda monografică*, sînt cele mai de seamă foloase pe care le-a tras sociologia de pe urma geografiei, în afară de împrumutul arătat în ce privește rezultatele menite să înlesnească o înțelegere com-

Scanned with OKEN Scanner

pletă a influențelor geografice asupra societății. Sociologia a ajuns treptat să nu mai nesocotească legăturile societății cu mediul geografic și nici adevărul că formele sociale sînt ele însele fenomene geografice, în înțelesul de fenomene răspîndite pe suprafața globului, care pot fi reprezentate cartografic și explicate, într-o măsură oarecare invers proporțional cu gradul de dezvoltare, și prin condițiile geografice. Punctul de vedere geografic este un bun definitiv cîștigat în sociologie (*38*). Azi toți cercetătorii de teren sînt de acord că a absolutiza geodeterminismul este o eroare, dar a-l nega cu desăvîrșire este tot o eroare. Faptul se datorește și colaborării dintre cele două științe, care după o perioadă de neînțelegere, încheiată la timp, a devenit din ce în ce mai strînsă și mai rodnică. Evoluția raporturilor dintre sociologie și geografie nu s-a oprit însă aici, încît este necesar să analizăm lucrurile în continuare.

5. În timp ce se dezvolta un adevărat curent geografic în sociologie sau în explicarea fenomenelor economice, sociale, politice și culturale, cercetate de celelalte științe umanistice, curent preocupat în mod deosebit de influența factorilor geografici asupra omului și a societății, cu tendințe exclusiviste sau reducționiste pînă la geodeterminism (*39*), problema inversă, a influenței omului asupra mediului geografic, deși recunoscută teoretic, era abia abordată. Lucrări ca *The Earth as Modified by Human Action* a lui G. P. Marsh (ed. 3, 1877) erau în veacul trecut și la începutul veacului nostru destul de rare (*40*). Astăzi problema este cercetată deopotrivă de geografie și sociologie, cu unele deosebiri de metodă și perspectivă, dar cu rezultate foarte asemănătoare (*41*). Fenomenul nou și cu totul neașteptat, dezvoltat din această situație, ivit în forme pregnante între cele două războaie mondiale, dar mai ales după ultimul război mondial, este treptata antropologizare sau sociologizare a geografiei, fără a se mai putea vorbi nici pe departe de o orientare convergentă a sociologiei care n-a mai făcut în această perioadă din problema geografică o preocupare centrală, tratînd-o doar ca una din multele ei probleme. Noutatea în acest domeniu a fost o orientare accentuată spre *problema spațiului social-*

Scanned with OKEN Scanner

uman în comparație cu cel fizic, asupra căreia vom reveni.

La un moment dat, geografii au început să declare că știința lor nu este o știință naturală (a naturii), ci o știință umană sau socială, că „stadiul modern al geografiei", etapa ei actuală de dezvoltare, este *socială*. Doi geografi americani, C. C. Huntington și Fred A. Carlson, au publicat o carte intitulată *The Geographic Basis of Society* (New York, 1936, 626 p.), care sintetizează la un nivel superior de sistematizare aceste eforturi. După cei doi autori, geografia, fiind o «știință dinamică», deci în continuă transformare, a străbătut nu numai perioadele obișnuite de creștere pe bază de experiență și deci de acumulare treptată de cunoștințe, dar și-a modificat adeseori și structura epistemologică, deci a trecut de la un stadiu la alte stadii, calitativ diferite, prin adevărate salturi, cu urmări decisive pentru obiectul, finalitatea și metodologia ei. Primul stadiu al geografiei a fost cel *descriptiv*. Ea era considerată ca «descrierea pămîntului pe care trăim» și s-a orientat în primul rînd spre descoperirea locurilor încă necunoscute și cunoașterea mai precisă a celor descoperite. I se recunoștea de obicei trei ramuri : matematică, fizică și politică. Din pricina utilității preponderente pentru călătorii, i se spunea uneori și „geografie marinărească" (sailor geography). Al doilea stadiu este cel *distributiv*, din cauza că geografia era considerată în primul rînd ca «știința distribuției», a așezării sau răspîndirii diferitelor realități pe suprafața pămîntului. Congresul Internațional de Geografie din 1881, ținut la Veneția, a formulat o definiție în care se arăta că «geografia include studiul formelor de suprafață ale pămîntului și al relațiilor reciproce cu diferitele ramuri ale lumii organice», pentru a preciza că ea se deosebește de celelalte științe prin «arătarea distribuirii ființelor organice și lucrurilor anorganice pe pămînt». Aproape în același timp a început să se contureze un nou stadiu, cel *fiziografic*, în care geografia încearcă să depășească simpla descriere a pămîntului sau simpla inventariere a distribuției ființelor și lucrurilor pe suprafața lui, pentru a studia trăsăturile fizice ale suprafeței pămîntului și a

Scanned with OKEN Scanner

explica cu ajutorul cauzelor, diferitele forțe, procese și forme ale fenomenelor terestre. Este stadiul în care se dă precădere geografiei fizice, mai exact fiziografiei, considerată cu drept cuvînt ca o ramură a *geologiei*. Firește, această «desumanizare» a geografiei, care elimina omul din studiul pămîntului, din motive strict metodologice, nu s-a petrecut fără proteste chiar din partea geografilor, dintre care unii au început să susțină cu tărie că geografia este «studiul pămîntului ca locuință a omului» (a study of the earth as the home of man). S-a trecut în orice caz destul de repede, încă de pe la începutul secolului nostru, la stadiul *mezologic* (environmental) sau *biogeografic*. Geograful american W. M. Davis propunea ca obiect al geografiei : «Relația dintre pămînt și ființele vii, dintre mediul fizic și organisme», deci relația dintre fiziografie (studiul mediului fizic) și ontografie (studiul ființelor). Pe această bază, Walter W. Tower clasifica geografia în : 1. *fiziografie*, subîmpărțită în geopaleontologie, meteorologie, oceanografie și fiziografia uscatului (a litosferei) și 2. *ontografie*, divizată după genul viețuitoarelor, în fitogeografie (geografia plantelor), zoogeografie (geografia animală) și antropogeografie (geografia umană). Huntington și Carlson, după care expunem aceste stadii, obiectează că fiziografia aparține geologiei, nu geografiei, și sînt de părere că este necesar să se treacă la «stadiul social al geografiei», care este ultimul, cel mai modern și deci cel mai avansat, deși pe atunci apărea mai mult ca o *tendință*. În acest stadiu, geografia a început să fie definită ca *ecologia umană*, ca știința care se ocupă «numai cu relațiile mutuale dintre om și mediul său natural», cu «studiul relațiilor mezologice (environmental) ale societății». Accentul se pune pe *relațiile*, pe unitatea *om-mediu*, deci deopotrivă pe factorii fizici ai mediului și factorii social-umani, pe societate, ca o singură formație : *om-ambianță* sau *cultură-natură*, plantele și animalele fiind considerate din acest punct de vedere special (antropologic) printre factorii de mediu, urmînd să fie studiate ca viețuitoare în raport cu mediul lor de viață de ecologia vegetală, care aparține botanicii, și ecologia animală, care aparține

Scanned with OKEN Scanner

zoologiei. Geografia devine astfel o știință socială, fără să conteste dreptul la existență al celorlalte științe și fără să reducă explicarea fenomenelor social-umane la factorii geografici, la geodeterminism. Se poate afirma și mai mult : ecologia umană este o ramură necesară chiar a sociologiei.

După Huntington și Carlson, ceea ce distinge o știință de alta nu este domeniul faptelor tratate, ci scopul urmărit, intenția cu care sînt cercetate fenomenele, punctul de vedere determinat în raport cu problema centrală supusă investigației. Astfel sociologia, știința economică și știința politică sînt toate trei științe sociale pentru că se ocupă cu societatea, totuși ele se deosebesc clar una de alta. În timp ce sociologia se ocupă de legile generale ale vieții sociale și de structura acesteia ca un întreg, celelalte se ocupă de legile specifice care acționează numai asupra anumitor aspecte particulare ale societății, aspectul economic sau aspectul politic. Urmînd această logică, cei doi geografi susțin că geografia este, în esența ei, o *știință socială* din cauza că, în dezvoltarea ei modernă, ea se ocupă de om, de distribuția (răspîndirea) și activitățile lui, dar se deosebește de celelalte științe sociale în privința scopului urmărit, care este *studiul societății în relațiile cu mediul*, fără a pretinde, cum am văzut, că mediul explică toate activitățile și realizările oamenilor, întrucît în evoluția societății, pe lîngă „factorii geografici" acționează cauzal și „factorii biologici, psihologici și culturali", iar, așa cum au demonstrat K. Marx și F. Engels, în ultimă instanță cei *economici*.

De fapt, deși geografia este declarată știință socială, ea nu renunță la preocupările tradiționale, dar le dă o nouă orientare și o nouă utilizare, prin faptul că le axează pe relația om-mediu sau, mai exact, pe relația *societate-ambianță* (naturală și culturală), relația dinamică, «în continuă transformare». *Clasificarea geografiei*, elaborată de cei doi autori, este foarte concludentă în această privință, împotriva programului formal. Dacă geografia este «studiul relațiilor reciproce» dintre «factorii fizici» (elementele mezologice) și «factorii sociali» (distribuția și activitățile omului), geografia cuprinde

Scanned with OKEN Scanner

două mari diviziuni, după cum studiază un grup sau celălalt de fapte, în raport cu elementele celuilalt grup. *Diviziunea mezologică*, raportată la om cuprinde : 1. geografia matematică (locație, întindere, formă, distanță, accesibilitate), 2. geografia „uscatului", în sens de litosferă (topografie, soluri, minerale etc.), 3. geografia climatului (atmosfera : vremea, clima), 4. geografia apelor (oceane, mări, rîuri, lacuri), 5. geografia plantelor (viața plantelor), 6. geografia animală (viața animală), 7. geografia umană, în sensul restrîns de «ramură a biogeografiei» (elementele culturale : alte popoare și mediul făurit de om). *Diviziunea societală* raportată la mediu cuprinde : 1. geografia rasială (tipurile antropologice, rasele și etniile), 2. geografia lingvistică (limbile omenirii), 3. geografia religioasă (religiile lumii), 4. geografia economică (mijloacele prin care își asigură oamenii existența), 5. geografia politică (națiuni, state, orașe etc.), 6. geografia militară (războaie și operații militare), 7. geografia istoriei (a evenimentelor istorice), 8. geografia civilizației (sănătate, energie, progres, cultură). Fiecare din aceste diviziuni se poate împărți, la rîndul ei, în numeroase alte subdiviziuni. De exemplu, geografia economică în : geografie pastorală, agricolă, industrială, comercială, financiară, a transporturilor etc. — sau geografia litosferei : geografia munților și văilor, a șesurilor și platourilor, a solurilor, a mineralelor. Fiecare diviziune sau subdiviziune a geografiei poate fi studiată singură sau împreună cu celelalte, cu referire la o anumită suprafață (mare sau mică), de exemplu, o zonă, o țară, un continent sau la o anumită perioadă de timp, ceea ce permite clasificarea lor în *geografie regională* și *geografie istorică*. Dacă sînt cercetate principiile geografiei în general (definiția, clasificarea etc.), se ajunge la geografia *sistematică* (42).

În realitate, «stadiile» stabilite de Huntington și Carlson se întrepătrund și coexistă de la un moment dat fără o delimitare riguroasă, încît nu poate fi vorba decît de curente și școli, unele orientate preponderent *geologic*, deci spre științele naturii, altele preponderent *antropologic*, deci spre științele sociale și

Scanned with OKEN Scanner

umanistice, fiecare însă cu un aport important în cunoașterea „Terrei" care, așa cum a demonstrat Simion Mehedinți, trebuie considerată ca o singură unitate, formată din mai multe sfere sau învelișuri, unul dintre ele fiind și *omul* sau *societatea*. Deci punctul de vedere *geografic* în cercetarea realității social-umane este tot atît de îndreptățit și necesar, ca și punctul de vedere antropologic și sociologic, cu precizarea, după noi esențială, că în această diviziune a muncii științifice, care a dus la treptata specializare a cunoașterii și prin aceasta la adîncirea ei considerabilă, nici una dintre științe nu surprinde realitatea integral, încît rămîne mereu necesară calea inversă, de «asamblare» sau «sintetizare» a cunoștințelor, care a fost cîndva sarcina filosofiei, iar acum este sarcina comună a științelor, printr-un efort de echipă, deci prin operații interdisciplinare și multidisciplinare, pentru că nimeni nu mai poate stăpîni singur toate cunoștințele științifice existente.

Rămîne însă de reținut faptul, desigur foarte important pentru înțelegerea exactă a modului în care au evoluat raporturile dintre geografie și sociologie, că o bună parte a geografei moderne s-a *sociologizat*, ajungînd pînă a se declara în întregime *știință socială* sau *știință umană*. Tendința aceasta a triumfat mai ales după cel de al doilea război mondial, nu numai în S.U.A. și Anglia, dar și în țările europene continentale. Probabil că evoluția geografiei franceze în această direcție constituie exemplul cel mai caracteristic și mai concludent. Pierre George, profesor de geografie la Sorbona, afirmă răspicat că «unitatea geografiei ca știință se bazează pe caracterul ei de *știință umană* (science humaine)», precizarea, după cum am văzut, mai puțin necesară, fiind vorba de un proces universal, că : «cel puțin în interpretarea ei franceză» (inițiată de Vidal de La Blache), «școala geografică franceză purcede din cercetarea istorică... Ea se prezenta ca o știință umană, neluînd în considerare datele naturale decît ca *factori* ai organizării vieții economice și sociale și dîndu-și în mod precis ca obiect de studiu diferitele forme de supunere sau stăpînire a oamenilor în raport

Scanned with OKEN Scanner

cu mediul natural pe care-l ocupă sau îl stăpînesc, după tehnicile și formele de organizare și de gestiune pe care le-au elaborat» (*43*). Competența geografiei definită ca «știință umană» se extinde oriunde „umanul" este răspîndit și ia deci forme *spațiale*. Ea nu întreprinde analize *verticale*, în înălțime sau în adîncime, ca celelalte științe sociale : «domeniul ei este *orizontal*». Unitatea geografică prin excelență este *regiunea* : «o porțiune de spațiu fără limite adevărate». Ea se situează pe un plan orizontal, pentru a cerceta modul în care este ocupat un spațiu oarecare sau spațiul terestru în întregime, deci este o *ecologie* și în același timp «o știință socială și economică a *spațiului*». Cartografierea este deci metoda geografică prin definiție. «Studiul geografic poate fi considerat ca încheiat atunci cînd permite întocmirea unei hărți în care întreg spațiul cercetat este calificat (adică în care sînt definite, pe un plan orizontal, continuitățile și discontinuitățile)» (*44*). Dacă ne-am permite o interpretare mai liberă, geografia apare, în această viziune, ca *știința spațiului terestru*, deci a unui *spațiu plin*, în care *omul* sau *societatea* constituie elementul predominant sau cel puțin de interes primordial din punctul de vedere al cercetătorului uman. Din cauza aceasta, geografia dezvoltă zone de contact și de interferență cu toate științele al căror obiect de cercetare se găsește răspîndit în spațiu, de unde o geografie socială, economică, agricolă, comercială, rurală, urbană, a populației, a consumației, politică, juridică, lingvistică, literară etc. Temele de confruntare a sociologiei cu geografia, zonele de întîlnire și colaborare ale celor două științe care ne preocupă, sînt astfel prezentate de P i e r r e G e o r g e : «Prima temă... este a *spațiului*, care este temă majoră pentru geografie, care nu este abordată în același fel de sociologie. A doua este a *timpului*, care în aparență este un dat sociologic mult mai direct, dar care, în măsura în care este greu de separat de folosirea spațiului, se leagă din nou de obiectul de preocupare al geografului. A treia este a *numărului* care, în domeniul uman, este subiect al studiilor demografice, dar privește deopotrivă, deși diferit, geografia și sociologia. Dacă părăsim

Scanned with OKEN Scanner

temele analitice, pentru a aborda formele sintetice ale realităților și reprezentărilor, joncțiunea dintre geografie și sociologie se petrece îndată ce se pune problema de a descrie, a circumscrie, a localiza și a număra grupurile sociale sau este vorba de a defini în sine și în raport cu spațiul o societate globală. Vast program de confruntare a experiențelor și a reflecțiunilor sociologilor și geografilor, care își găsește cîmpul de aplicație în *amenajarea teritorială* și în *urbanism*» (*45*).

Nu mai este necesar nici un comentariu (*46*).

6. În aceeași perioadă, sociologia s-a orientat mai puțin spre problemele spațiale, totuși nu le-a neglijat cu desăvîrșire, iar unele încercări recente sînt cît se poate de fructuoase. Amintim foarte puține dintre ele și numai atît cît este necesar pentru înțelegerea noilor perspective de cercetare (*47*).

Unul dintre primii sociologi care au ridicat problema spațiului și în alt sens decît cel geografic, É. Durkheim, a încercat să fundamenteze societal aprioris-mul kantian (*48*). Caracterul impersonal și universal al spațiului (și timpului) s-ar datora, după el, faptului că este elaborat și impus indivizilor de către societate. Originea social-antropologică a spațiului apare clar în direcțiile considerate ca fiind la dreapta sau la stînga (după brațe), în față sau la spate (după conformația corpului), înainte sau înapoi (după mers) etc. Structura socială impune o noțiune asemănătoare de spațiu. Așezarea în cerc a unui trib duce la noțiunea unui spațiu circular etc. Durkheim a fost cu drept cuvînt criticat pentru tentativa de a da o soluție sociologică unei importante probleme de gnoseologie, dar meritul lui este de a fi atras atenția asupra unei probleme ignorate pînă atunci, a existenței unui *spațiu social*, indiferent de raporturile lui cu *spațiul fizic*. În mentalitatea primitivă, spațiul fizic este conceput într-adevăr antropomorfic sau mai exact sociomorfic, dar dezvoltarea științei a corectat treptat această eroare de perspectivă și a creat posibilitatea de a se cunoaște realitatea așa cum este ea, independent de om. Evoluția aceasta nu a eliminat spațiul social, care este un spațiu conceput și trăit de oameni după experiența lor colectivă, fixată

Scanned with OKEN Scanner

în canoane culturale, variabile de la o civilizație la alta. Unul din reprezentanții de seamă ai școlii durkheimiste, Maurice Halbwachs, a dezvoltat ideea spațiului social, pentru a arăta că există mai multe spații de acest gen, un spațiu economic, un spațiu legal, un spațiu religios etc. (49). Din acest punct de vedere, atît activitățile, cît și concepțiile sociale sînt creatoare de *spațiu*. Un sat, de pildă, ocupă un anumit teritoriu, așezarea propriu-zisă (vatra) și cultivă un anumit cîmp agricol (arăturile), încît delimitează din spațiul «infinit» o anumită porțiune care este exclusiv a lui, în care trăiește și muncește, în care își duce și își cîștigă existența. Spațiul se integrează astfel în comunitate, capătă diviziuni și semnificații social-umane (gospodăria, curtea, grădina, arătura, livada, pășunea, hotarul). Dacă ținem seama și de constatarea că aici majoritatea oamenilor se nasc și mor în cuprinsul aceluiași spațiu, sînt îngropați, generație după generație, în același teritoriu, este ușor de întrevăzut ce semnificații profund umane se pot naște de aici. Locurile natale, mormintele strămoșilor etc., așa cum sînt văzute și trăite de oameni, au dus treptat de exemplu la ideea de patrie, cu numeroasele ei implicații sociale, spirituale și psihologice. Un oraș, la rîndul lui, în afară de faptul că ocupă un anumit teritoriu, divizat și el spațial în străzi, piețe, parcuri, cartiere etc., exercită o influență anumită asupra spațiului înconjurător, asupra așezărilor din împrejurimi. El este pentru acestea un *centru* (comercial, meșteșugăresc, administrativ, cultural, militar, industrial, rutier etc.). Deci *spații rezidențiale* (locuite) și *spații relaționale* sau *funcționale* (de legături și servicii sociale), cu numeroase peisaje umane care nasc de aici (localități, cîmpuri, drumuri etc.). În vremurile de azi, spațiul ridică probleme speciale de organizare, care se rezolvă prin urbanism, ruralism, amenajarea teritorială etc., deci apare un nou tip de spațiu, *spațiul științific organizat* (spațiul proiectat, planificat, etc.), pe aceleași linii de dezvoltare cu organizarea administrativ-teritorială, organizarea întreprinderilor, organizarea sănătății publice etc. (50). Sociologia nu mai poate nesocoti fap-

Scanned with OKEN Scanner

tele acestea, în măsura în care este, într-adevăr, știința realității sociale.

Lucrurile nu se opresc însă aici. P. Sorokin a arătat că *spațiul socio-cultural* se deosebește calitativ de spațiul geofizic. În afară de «agenții umani» și de «vehicolele materiale», care se încadrează direct în spațiul fizic, la care se pot adăuga materializările acțiunilor sociale (construcții, unelte, mașini, culturi agricole, produse industriale etc.), există un spațiu cu totul diferit de cel fizic, format din «universul semnificațiilor» (universe of meanings), constituit din limbă, știință, religie, artă, etică, drept etc. sau, pe un plan mai puțin pur, poziția economică, poziția familială, cetățenia și statutul politic, apartenența la alte organizații și asociații, filosofia personală etc. (*51*). Semnificațiile nu sînt localizate în spațiul fizic, totuși ele sînt plasate undeva, acționează într-o anumită arie, încît este necesar să se admită existența unui spațiu specific, cu totul deosebit de cel fizic, *spațiul socio-cultural*, „un spațiu lipsit de spațiu" (socio-cultural spaceless space). Semnificațiile se definesc prin „locul pe care îl dețin unele față de altele", dar *locul* acesta nu este fizic, ci *socio-cultural*. Totuși, „spațialitatea" lor nu poate fi contestată. *Poziția* ocupată de cineva în cadrul familiei, a profesiei, a societății, *statutul* lui social, *locul* pe care îl deține în cadrul unei organizații etc., indică limpede acest *spațiu specific*, altul decît cel fizic, dar, fără îndoială, *spațiu*.

Alți sociologi și psihologi sociali s-au interesat de spațiu din diferite puncte de vedere. Simultaneitatea fenomenelor sociale, coexistența lor, deci perspectiva sincronică, fie că e vorba de relaționism sau structuralism, de contractualism sau universalism, de fenomenologism sau noologism etc. (*52*), pune de asemenea problema *poziției* fiecăruia față de celelalte, a *distanțelor* dintre ele, a *direcțiilor de mișcare* ș.a.m.d., altele decît cele fizice sau geometrice. După Leopold von Wiese, relațiile sociale se desfășoară într-un spațiu social diferit de spațiul fizic, de exemplu, două persoane așezate foarte aproape, dar care își ignoră reciproc prezența, se găsesc în spațiul fizic, dar nu și în cel social.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă aceleași persoane se găsesc într-o încăpere comună, deci foarte aproape una de alta, dar este vorba de un stăpîn și un servitor, distanța socială dintre ele este foarte mare, după cum doi prieteni se pot afla în țări diferite, deci la distanțe fizice foarte mari, dar social sînt foarte aproape. Firește, spațiul fizic influențează la rîndul lui spațiul social, desfășurarea concretă a acestuia (53).

Kurt Lewin a explorat *spațiul psihologic* în perspectiva teoriei cîmpului (spațiul topologic sau hodologic, spațiul de viață, spațiul trăit) (54). Fizic, omul se găsește în spațiul care îl înconjoară nemijlocit ; biologic, în spațiul pe care-l poate cuprinde senzorial (văzînd, auzind, pipăind) sau compartamental (umblînd, șezînd, urcînd) ; psihologic, în spațiul pe care-l cuprinde mental, care intră în cîmpul lui imediat de conștiință, deci, ca să dăm un exemplu, atît scrisoarea pe care o citește, cît și persoana absentă care i-a trimis-o, cît și alte persoane, tot absente (chiar decedate), care s-ar bucura sau s-ar întrista de această întîmplare. Persoana în cauză și scrisoarea se găsesc în spațiul fizic, dar celelalte persoane sînt în altă parte, totuși, în spațiul psihologic se găsesc toate împreună, în același «cîmp», încît cele două spații se interferează, dar nu coincid. Spațiul psihologic se formează și funcționează după alte legi decît cele fizice.

S-a pus, sub diferite forme, problema spațiului de acțiune (Parsons), a spațiului comportamental (Bales), a spațiului de comunicație-informație (Deutsch), etc. (55), cu rezultate care ar merita o analiză mai aprofundată nu numai pentru interesul lor sociologic, dar și pentru numeroasele lor implicații filosofice, dar nu ne propunem aici decît o simplă trecere în revistă. Mai amintim una din ultimele contribuții în acest domeniu, a sociologului Jiri Kolaja, (profesor de sociologie la West Virginia University din S.U.A.), care distinge trei noțiuni de spațiu : fizic, social și cultural (56). Spațiul social cuprinde numărul de persoane dintr-o organizație sau numărul de organizații în relații unele cu altele, spațiu al acțiunii și al consensului. Dacă persoanele sau organizațiile coexistă în spațiul fizic,

Scanned with OKEN Scanner

fără nici o tranzacție sau o relație între ele, spațiul rămîne fizic, dar nu apare și spațiul social. Dacă tranzacțiile sînt rare sau consensul slab, spațiul social este mic, în situațiile contrare, el este mare. Spațiul social crește deci deodată cu interacțiunile individuale și cu acțiunile colective. Spațiul cultural cuprinde numărul de elemente culturale valabile și accesibile în raport cu o anumită problemă. Orice inovație de acest gen contribuie la sporirea spațiului cultural. Deci dimensiunile spațiului cultural sînt date de numărul de elemente culturale identificate ca fiind relevante pentru rezolvarea unor anumite probleme sau grup de probleme. De aici afirmația că spațiul social este cu atît mai extins cu cît consensul participanților este mai mare, cu cît coeziunea este mai puternică, pe cînd spațiul cultural crește în măsura în care diferențierea este mai mare, numărul elementelor culturale și deci al soluțiilor la îndemînă mai crescut. Cu alte cuvinte, societatea se bazează pe uniformitate și unitate, cultura pe variație și diversitate. Amîndouă spațiile se desfășoară în cadrul spațiului fizic, dar ele se deosebesc de acestea prin natura lor dinamică, iar între ele, prin mecanisme contrare de funcționare, prin dezvoltarea unuia în detrimentul celuilalt.

Firește, teoriile expuse sînt discutabile și ar merita să fie discutate, mai ales din punctul de vedere al materialismului istoric, dar nu ne interesează deocamdată decît punerea problemelor, aportul acestora în dezvoltarea relațiilor dintre geografie și sociologie. În această privință, putem reține ca certe cel puțin următoarele afirmații :

a. Toate fenomenele sociale se găsesc și se desfășoară în spațiu. Dacă sociologul de cabinet poate avea altă impresie, este numai din cauză că le studiază din documente și cărți, deci sub forma lor «moartă», de ierbar, transpuse pe planul ideilor și exclusiv așa cum au fost transpuse. Sociologul de teren se convinge direct de spațialitatea sau «geograficitatea» fenomenelor sociale prin faptul simplu că este nevoit să se deplaseze în căutarea lor și să le determine cu precizie spațiul în care se găsesc și se desfășoară.

Scanned with OKEN Scanner

b. Din faptul incontestabil că toate fenomenele sociale sînt undeva în spațiu, deci sînt precis localizate și au o influență spațială măsurabilă, de unde posibilitatea cartografierii lor, nu reiese că sînt spațiale numai în sens fizic. Unele sînt predominant în acest înțeles : așezările, drumurile, canalele etc., altele însă se diferențiază din ce în ce mai mult : relațiile sociale, statuturile și rolurile sociale, relațiile psihologice etc. Toate se petrec însă în spațiul fizic, pe un anumit teritoriu sau porțiune de pămînt, așadar într-un anumit mediu geografic și deci au o relație sau alta cu el, care urmează să fie stabilită pe bază de cercetări, pentru fiecare categorie în parte.

c. Pentru unele fenomene sociale, se pune deci problema unor spații speciale, «semispațiale» sau, dacă ne referim numai la esența lor, «nespațiale», cum sînt spațiul social, economic, politic, juridic, etic, lingvistic, cultural, psihologic etc., nu numai în înțelesul general că se găsesc și se petrec într-un spațiu fizic, deci într-o întindere geografică (din 1969 chiar cosmografică) dar și în înțelesul că ele își dezvoltă spații proprii, diferite de cel fizic, care trebuie studiate cu alte mijloace și în alte perspective decît cele geografice. Spațiul locativ, de exemplu, este și un spațiu fizic, dar între o cocioabă și un palat, între centrul și periferia unui oraș istoric, între teritoriile de mijloc și cele de margine ale unei țări, diferențele sînt nu numai spațiale, ci și economice, sociale, politice, culturale, psihologice etc. Spațiul politic, delimitat prin frontierele statale, este și un spațiu geografic, în sensul că este precizat teritorial, dar factorii care îl creează și îl mențin, poporul care trăiește pe acest teritoriu, puterea suverană a statului, armata care-l apără, convențiile internaționale care îl garantează etc., nu mai sînt geografice, iar fără ele nici spațiul politic nu există. Apar apoi numeroase spații de influență, de exemplu al influențelor religioase (ortodoxism, catolicism, protestantism, islamism, budism etc.), sau al influențelor culturale, (zonele influențate de cultura franceză, engleză, chineză etc.), în care aspectele fizice sînt incontestabile, dar nici oamenii care exercită influențele, nici cei care le suportă, nici influențele în-

Scanned with OKEN Scanner

seși, prin conținutul și mecanismele lor, nu sînt geografice. În sfîrșit, există spații strict imaginare, de la spațiile proiectate pentru modernizarea orașelor și amenajarea teritoriilor, care pot fi realizate și fizic, pînă la spațiile structurilor și relațiilor sociale, ale activităților și concepțiilor științifice, filosofice, artistice, care au tot mai puțin de-a face cu spațiul fizic. Studiul sociologic al spațiului este deci mult mai vast și mai variat decît al celui geografic. În schimb studiul geografic al spațiului fizic este mult mai specializat și, cel puțin pînă acum, mult mai adîncit și mai cantificat.

d. În studiul aspectelor geografice ale fenomenelor sociale, contactul sociologiei cu geografia este totdeauna necesar, iar colaborarea dintre ele, totdeauna utilă, dar «interferența» odată consumată, fiecare își urmează drumul ei, iar aceste drumuri sînt și rămîn separate. O convergență și deci o întîlnire există și este fructuoasă, dar perspectiva sociologiei este alta decît a geografiei, scopurile științifice urmărite de cele două discipline sînt deosebite. Sociologia atacă uneori probleme geografice, iar geografia probleme sociologice, deci fiecare are nevoie de cealaltă, dar în ansamblu, problematica sociologiei nu este geografică, iar a geografiei nu este sociologică. Interferență și colaborare nu înseamnă coincidență sau identitate. Tot ce se întîmplă în domeniul societății are o legătură sau alta cu mediul geografic, dacă n-ar fi decît prin faptul că se află și se desfășoară undeva, într-un anumit spațiu al pămîntului și are deci o anumită localizare, o anumită întindere, o extensiune și expansiune teritoriale,care toate pot fi cartografiate, dar nici măcar un singur fenomen social nu este reductibil în întregime la factorii geografici. Un fenomen social este și altceva decît un produs al mediului geografic, iar efectele lui sînt totdeauna mai largi decît cele geografice. Nici prin cauză, nici prin influențe și cu atît mai puțin prin structură și funcțiuni, societatea nu poate fi redusă la factorii geografici, după cum nici factorii geografici nu pot fi reduși la factorii sociologici. De la adevărul că factorii sociologici sînt *și* geografici, iar cei geografici pot fi *și* sociologici, nu se poate ajunge la afir-

Scanned with OKEN Scanner

mația că primii sînt *numai* geografici, iar ceilalți *numai* sociologici.

În ipoteza că geografia va ajunge să se «umanizeze» sau să se «sociologizeze» complet, pentru a se limita efectiv, nu numai programatic, la studiul relațiilor dintre societate și mediul geografic (al influenței factorilor geografici asupra vieții sociale și al influenței factorilor sociali asupra globului terestru), cei doi termeni ai relației, adică *societatea* și *pămîntul*, vor rămîne necercetați în geneza, structura și evoluția lor specifică. Sarcina de a studia societatea din acest punct de vedere revine sociologiei, sarcina de a studia pămîntul va reveni geologiei. Geografia va rămîne studiul relațiilor dintre societate și pămînt, știința de legătură dintre sociologie și geologie. Noi ne îndoim însă că geografia va renunța vreodată complet la studiul litosferei, hidrosferei, atmosferei și antroposferei în interrelațiile lor structurale și cauzale, pentru a se ocupa numai de relațiile antroposferei cu celelalte învelișuri. Dacă totuși se va dezvolta în această direcție, geografia va deveni o ramură particulară a sociologiei, ca sociologia istorică, etnografică, economică, urbană, rurală etc., ceea ce, pentru sociologie, ar fi, desigur, un foarte mare cîștig. Sîntem siguri însă că sociologia nu va renunța niciodată la studiul de ansamblu al societății sub toate aspectele ei reale, încît «geografizarea» ei nu se va realiza niciodată. Rămîne însă necesitatea de a se studia relațiile societății cu mediul geografic și, în acest domeniu mai restrîns de cercetare, colaborarea sociologiei cu geografia își păstrează întreaga ei valoare.

7. Ar merita o analiză deosebită cooperarea celor două științe în rezolvarea unor sarcini concrete, de ordin practic, dar cadrul lucrării de față nu ne permite decît operații sumare de semnalizare.

Am amintit necesitatea colaborării sociologiei și geografiei în problemele de urbanistică și cele de amenajare teritorială, dar domeniul ei este mult mai vast, nu numai la nivel macrosociologic, dar și la cel microsociologic. Se poate afirma fără riscuri prea mari, că orice operație de planificare și construcție socială, ca și orice activitate social-umană concretă, care depășește stadiul

Scanned with OKEN Scanner

ideii sau concepției pentru a se realiza cu adevărat, se înscrie, într-un fel sau altul, într-un spațiu geografic, se implantează sau se desfășoară într-un teritoriu, fie că este vorba de fixarea unei frontiere interstatale sau stabilirea unor comunicații internaționale, fie că este vorba de clădirea unui adăpost, de un schimb de mărfuri sau chiar numai de găsirea unui loc de repaos, de exemplu a unui scaun pe care să ne așezăm. Doctrinele idealiste, care concepeau societatea ca «imitație», «constrîngere», «voință» «consens», «contract» etc., puteau ignora cu desăvîrșire problemele de acest gen, dar astăzi numărul sociologilor care-și dau seama că omul face parte din societate cu întreaga sa ființă, deci nu numai psihologic sau cultural, dar și fizic (organic sau biologic), este din ce în ce mai mare (*57*). De altfel, sociotehnica sau ingineria socială, așadar ramurile aplicative ale sociologiei, obligă la acest mod de a privi lucrurile, întrucît practica exclude atît speculația, cît și erorile grosolane de cunoaștere (*58*).

În domeniul arhitecturii s-a ținut seama totdeauna de spațiul pus la dispoziție și de funcționalitatea încăperilor, încît geografia și sociologia sînt implicate direct, chiar și atunci cînd nu apar ca preocupări științifice perfect conștientizate, ceea ce se întîmplă foarte rar în zilele noastre. Cercetările de teren arată, de pildă, necesitatea unei încăperi speciale de «somn de zi» pentru locuințele muncitorilor care lucrează în schimburi, altfel întreaga familie este stînjenită în activitatea ei cotidiană. Spațiul domestic-familial al intelectualilor (profesori, scriitori, cercetători științifici etc.) nu este satisfăcător fără un cabinet de lucru (birou, bibliotecă, fișier), separat de încăperile folosite de ceilalți membri ai familiei. Căminele sau așa zisele «cazărmi» muncitorești, care rezolvă problema cazării pentru un număr mare de muncitori, domiciliați în alte localități decît ale întreprinderii în care lucrează, scutindu-i de o navetă prea obositoare, ridică atît de numeroase probleme sociale (ca divizarea familiei, înăsprirea moravurilor, simplificarea excesivă a alimentației, neglijarea igienei personale și a îmbrăcămintei) sau cultural-psihologice (izolarea de comunitate, de celălalt sex și de vîrstele

Scanned with OKEN Scanner

exterioare muncii : copii și bătrîni, prezența permanentă a unor străini care tulbură reculegerea, meditația, lectura), încît constituie un exemplu clar de soluție foarte bună a unei probleme presante, cu generarea altor probleme care se cer la rîndul lor rezolvate. Cei care, dimpotrivă, preferă să facă navetă, sînt adeseori suprasolicitați de greutățile și durata transportului, încît își micșorează capacitatea de muncă, își diminuează timpul liber, își scad treptat activitățile sociale și culturale. Deci, fatal, soluțiile strict «spațiale», fără luarea în considerare a implicațiilor sau conexiunilor lor social-culturale, sînt nesatisfăcătoare.

În domeniul industrial, se pune din ce în ce mai acut, la nivel macrosociologic, problema amplasării optime a întreprinderilor. Ea se rezolvă de obicei numai după indicațiile geografiei economice (repartizarea teritorială proporțională, apropierea de bazele de aprovizionare sau de desfacere, de căile principale de transport etc.). Practic apare însă foarte frecvent o diferențiere a întreprinderilor sub raportul rentabilității, care se explică cu totul pe alte baze decît cele geografice și tehnico-economice. Regiunile cu tradiții meșteșugărești sau industriale, cu un nivel social-cultural mai ridicat, cu o populație mai disciplinată, cu condiții de trai mai organizate, asigură întreprinderilor o forță de muncă mult mai avantajoasă decît regiunile mai înapoiate. Așa se explică de ce fabrici cu instalații și procedee tehnologice cvasiidentice au randamente diferite, după cum se găsesc într-o regiune sau alta a lumii sau a țării.

La nivel microsociologic, condițiile de lucru, cum este, de exemplu microclimatul (temperatura, lumina, aerul) sau organizarea locului de muncă (dispoziția mașinilor, așezarea uneltelor, sistemul de întreținere, ordinea și curățenia) sînt concomitente și indivizibil «spațiale» și «sociale», încît nu pot fi tratate decît tot concomitent și indivizibil, adică interdisciplinar.

În organizarea unităților administrative de orice fel, nu este deloc indiferentă așezarea încăperilor destinate anumitor servicii, în raport cu celelalte servicii sau cu organele de conducere. A grupa, de exemplu, la același etaj, pe toți șefii de servicii pentru motive strict for-

Scanned with OKEN Scanner

male (de exemplu, de prestigiu), iar serviciile la alte etaje, în loc de o așezare «structural-funcțională», este evident o greșală, totuși procedeul este destul de des întîlnit. Acesta este un exemplu simplu de conflict posibil între punctul de vedere strict social și punctul de vedere strict spațial. Soluția rațională nu poate fi decît repartizarea spațiilor de serviciu după obiectivele urmărite : operativitate, productivitate, rentabilitate.

În domeniul transporturilor, oricine se poate convinge de dificultatea ivită prin dezvoltarea transporturilor rutiere (auto) paralel cu cele feroviare. Căile ferate, întretăiate de șosele, își rezolvă simplu problema prin sistemul barierelor, dar prin aceasta traficul rutier este sensibil stînjenit și pus adeseori în imposibilitate de a mai respecta vreun orar. Singura soluție rațională este separarea celor două rețele de transport prin construirea unor pasaje de nivel, tunele etc. Gradul crescînd al utilizării automobilelor concomitent cu alte mijloace mai rudimentare de circulație (căruțe, care, trăsuri, eventual cu piciorul) pune problema separării și specializării chiar a șoselelor, prin construirea de autostrăzi, trotuare pentru pietoni.

Este limpede deci că una este problema spațiului fizic și cu totul alta problema utilizării raționale a lui după nevoile activității și dezvoltării neîncetate a societății, deși implicațiile spațiale rămîn de neînlăturat. Se poate afirma că chiar dacă spațiul geografic rămîne nemodificat, folosirea și amenajarea lui se petrec diferit în funcție de genul de viață al oamenilor din cuprinsul lui și de gradul de dezvoltare al activităților economice, sociale și culturale desfășurate de ei. Spațiul pune probleme oamenilor, pentru că nimic nu se petrece în afara lui, dar cei care trebuie să rezolve aceste probleme sînt oamenii, mai exact grupul sau societatea din care fac parte. Un spațiu trebuie locuit, societatea îl poate folosi însă așa cum e sau construindu-și locuințe și poate construi locuințe simple și modeste (colibe, bordeie, cocioabe) sau locuințe complicate și somptuoase (vile, cetăți, palate, blocuri, zgîrîie-nori). Același spațiu trebuie străbătut, dar grupul uman implicat în problemă îl poate străbate cu piciorul, cu carul cu boi, călare,

Scanned with OKEN Scanner

cu bicicleta, motocicleta, automobilul, cu trenul, avionul, etc. După cum se utilizează un mijloc sau celălalt de circulație, spațiul se dilată sau se comprimă, devine foarte întins sau foarte redus, metrul sau kilometrul fiind măsurat cu minutul sau cu ceasul. Se poate spune că «spațiul social» este o funcție a «timpului social», iar acesta din urmă, o creație a tehnicii și a științei. Telefonul, telegraful, radioteleviziunea au micșorat treptat spațiul relațiilor umane, spațiul comunicativ și informativ, pînă la nivelul «prezenței pretutindeni», al legăturilor directe care nu erau posibile înainte decît în limite foarte restrînse, de cel mult cîteva zeci de metri patrați. De aceea cînd se vorbește de *spațiul trăit* și de *timpul trăit*, nu trebuie să se piardă din vedere că este necesar să se distingă pentru fiecare din ele aspectul sociologic, cvasiobiectiv, de cel psihologic, singurul preponderent subiectiv. Omenirea care a asistat efectiv la aselenizarea primilor oameni, în 1969, fără să se deplaseze în spațiu, a trăit un fenomen cu totul neobișnuit în raport cu trecutul : a văzut ceea ce nu se poate vedea, a auzit ceea ce nu se poate auzi și a asistat la un eveniment fără a fi totuși de față. Este evident că o revizuire a concepțiilor tradiționale despre spațiu și timp a devenit o necesitate foarte urgentă.

Dacă ne referim la lumea spirituală, de exemplu a educației, a filosofiei, științei sau artei, ne putem imagina că spațiul nu are în aceste domenii nici un rol. Ele sînt privite de cele mai multe ori ca fenomene nespațiale, totuși nu este greu de văzut că în realitate nu apar și nu se petrec decît în spațiu. Educația presupune cel puțin două persoane : educatorul și cel care este supus acțiunii educative (educatul), încît este nevoie de o influență a unuia asupra celuilalt, ca și de o comunicare între ei. Acțiunile acestea au, desigur, semnificații spirituale, dar ele sînt desfășurate prin grai, prin gesturi, prin demonstrații etc., adică prin mijloace *materiale*, care nu pot fi folosite decît în spațiu. Simpla conversație între doi oameni implică o porțiune oarecare de teren, o anumită distanță fizică, un volum de aer capabil să transmită sunetele articulate, organe vocale care să le emită, organe de simț care să le înregistreze

Scanned with OKEN Scanner

etc., adică tot atîtea mijloace materiale, deci implicit spațiale. La fel filosofia, știința, arta sînt nevoite să se materializeze, să se obiectiveze în expuneri, cărți, opere etc., să treacă cu orice preț dincolo de cei care le creează, spre o lume exterioară, spre un public oarecare, deci să se *răspîndească* literalmente pe un teritoriu locuit de oameni. De aceea, tehnica educării maselor constată mult mai ușor și mai devreme decît pedagogia sau culturologia că fenomenele educative sau cele culturale prezintă numeroase aspecte spațiale, pe care practica nu le poate nesocoti decît cu prețul ineficienței.

Se conturează azi tot mai stăruitor o preferință a publicului față de ziarul vorbit (radiojurnalul) în comparație cu ziarul tipărit, sau față de televiziune în comparație cu cinematograful. Faptul se datorește în cea mai mare măsură unor factori spațiali : ziarul tipărit *ajunge* la cei interesați mult mai tîrziu decît cel vorbit, din cauza diferențelor tehnice de transmisiune sau comunicare, iar televizorul suprimă deplasarea spre sălile de cinematograf și necesitatea înghesuielii din cuprinsul lor.

Exemplele date demonstrează suficient nu numai necesitatea practicii sociale de a ține seama de spațialitatea fenomenelor sociale și de a căuta soluții adecvate, dar și de necesitatea teoriei sociologice de a recunoaște acest adevăr elementar, dacă dorește să fie, cum este normal, conformă cu realitatea. O teorie sociologică incapabilă să explice și să dirijeze practica vieții sociale, nu servește aproape la nimic, ea este în același timp falsă și neputincioasă și, fără îndoială, este neputincioasă pentru că este falsă, nu invers, pentru că așa cum a afirmat A. Comte ; *savoir c'est prévoir, prévoir c'est pouvoir*.

8. Spațialitatea fenomenelor sociale ridică probleme urgente de epistemologie și metodologie, nu numai în sensul că știința lor, *sociologia*, trebuie să devină *știință de teren*, adică de *fapte reale*, nu numai de mărturii documentare, dar și în sensul indicat foarte clar de cercetările sociologice, de *știință geografică*. Nu numai geografia trebuie să devină o *știință socială*, cum susțin unii geografi, sau *și* o știință socială, cum susțin toți geo-

Scanned with OKEN Scanner

grafii, dar și sociologia trebuie să devină o *știință geografică*, adică, pentru a înlătura orice posibilitate de confuzie, o știință *socialgeografică* în măsură să studieze societatea nu numai ca esență, dar și ca fenomen geografic, așa cum se prezintă ea în realitate, ca existență, deci la plural, *ca societăți*. Este meritul școlii monografice a lui Le Play de a fi formulat pentru prima oară în chip clar această necesitate. După Henri de Tourville, știința socială (cum mai numea el încă sociologia la 1886) este știința grupărilor umane și a legilor după care se desfășoară. După o oscilație între familie (monografii de familie) și comună (monografii de sate) considerate ca «celule ale societății», urmașii lui Le Play s-au fixat asupra regiunilor naturale (pays), cum ar fi la noi „țările" cele mici (Țara Oltului, Țara Oașului, Țara Loviștei etc.) din cuprinsul țării celei mari. O astfel de „țară" era considerată ca o „regiune naturală", delimitată prin condițiile geografice, dar și prin munca omogenă desfășurată de oameni în cadrul ei, deci ca o unitate de viață care reprezintă din punct de vedere științific un anumit „tip social geografic". S-a putut formula astfel un foarte vast program de perspectivă : „Înmulțind monografiile de regiuni, se va ajunge într-o zi la întocmirea hărții sociale a lumii" *(59)*.

De atunci încoace au apărut foarte multe încercări de a elabora liste sistematice de probleme privind „cadrul" sau „mediul geografic", „natural" sau „fizic" asupra cărora nu este cazul să stăruim. *(60)* Amintim numai faptul că Școala sociologică de la București, concepînd cercetările de teren „pe cadre și manifestări", conform sistemului gustian, punea la începutul planului de investigare mediul geografic, sub numele mai cuprinzător de *„cadrul cosmic"*, așa cum se poate vedea din „Îndrumări pentru monografiile sociologice" din 1940 *(61)*. Precizam acolo că „cercetarea raporturilor dintre natură și cultură nu este decît una din problemele sociologiei, nu sociologia însăși, așa cum întîlnim poziții în istoria doctrinelor și care astăzi trebuie depășite pentru o cît mai mare potrivire cu realitatea". *(62)*.

Scanned with OKEN Scanner

În linii mari, în ceea ce privește strict problema raporturilor dintre societate și mediul ei geografic, ne-am păstrat opiniile expuse în „Îndrumările" menționate, pentru că sînt întru totul de acord cu punctul de vedere fundamental al materialismului istoric, formulat de clasicii marxism-leninismului.

Unul din textele de bază se găsește în *Capitalul* lui Karl Marx și se referă în mod special la productivitatea muncii, fără de care dezvoltarea societății și a culturii n-ar fi cu putință :

„La începuturile civilizației forțele productive ale muncii sînt foarte reduse, dar tot atît de reduse sînt și cerințele, care se dezvoltă o dată cu mijloacele menite a le satisface și cu ajutorul lor. (...) De altfel, *raportul capital* ia naștere pe un teren economic care este rezultatul unui lung proces de dezvoltare. *Productivitatea existentă a muncii* care formează *baza* și punctul de pornire al acestui raport, nu este un dar al naturii, ci al unei dezvoltări istorice care cuprinde mii de secole."

Iar mai departe :

„Abstracție făcînd de forma mai mult sau mai puțin dezvoltată a producției sociale, productivitatea muncii rămîne legată de *condiții naturale*. Ele pot fi reduse toate la natura omului însuși, ca rasă etc., și la natura care îl înconjoară. Condițiile naturale exterioare se împart, din punct de vedere economic, în două clase mari : avuție naturală în *mijloace de subsistență*, adică fertilitatea solului, ape bogate în pești etc., și avuție naturală în *mijloace de muncă*, cum sînt, de pildă, căderile naturale de ape, fluvii navigabile, lemn, metale, cărbuni etc. La începuturile civilizației, prima categorie de avuții naturale e cea decisivă, iar pe o treaptă mai înaintată de dezvoltare e decisivă cea de a doua." *(63)*.

Societatea și legile ei de dezvoltare nu înlătură însă celelalte legi, nici pe cele geografice, nici pe cele biologice, ci numai „modul lor de manifestare", în măsura în care oamenii devin capabili să intervină în desfășurarea lor. „În general legile naturii — scrie Karl Marx — nu pot fi desființate. Ceea ce se poate schimba

Scanned with OKEN Scanner

în funcție de condiții istorice diferite este numai *forma* în care se manifestă aceste legi."*(64)*.

Ceea ce considerăm că a intervenit important în răstimp este un mod mai nuanțat de a privi *spațialitatea* fenomenelor sociale și convingerea că studiul diferitelor *spații sociale și culturale* merită o atenție mult mai mare decît cea care i s-a acordat în trecut.

Concepția actuală se poate rezuma astfel :

Nu există nici un fenomen social-uman care să nu se găsească *undeva* în spațiu și în timp, cu urmări importante de ordin calitativ asupra existenței și dezvoltării lui.

Dacă ne mărginim numai la *spațiu* — problema timpului leagă sociologia mai mult de istorie decît de geografie — trebuie să constatăm că toate fenomenele sociale, fără nici o excepție, se desfășoară într-un anumit *loc*, deci într-un spațiu fizic sau geografic și nu este indiferent pentru ele dacă spațiul acesta este vast sau restrîns, fertil sau steril, variat sau monoton, frumos sau urît, confortabil sau stingheritor, stimulator sau demobilizator etc., cu alte cuvinte, favorabil sau nefavorabil activităților omenești.

Referindu-se tot la geneza capitalului, K a r l M a r x precizează :

„Condițiile naturale favorabile oferă întotdeauna numai *posibilitatea*, niciodată însă *realitatea* supramuncii, deci a plusvalorii sau a plusprodusului. (...) Producția capitalistă, o dată presupusă, mărimea supramuncii va varia — celelalte împrejurări rămînînd neschimbate și lungimea zilei de muncă fiind dată — o dată cu condițiile naturale ale muncii, în special o dată cu fertilitatea solului. De aici, însă, nu urmează nicidecum ipoteza inversă că solul cel mai fertil este cel mai propice pentru dezvoltarea modului de producție capitalist. Acest mod de producție presupune dominația omului asupra naturii. O natură prea darnică «îl duce pe om de mînă așa cum ai duce un copil». Ea face ca dezvoltarea lui proprie să nu fie o necesitate naturală. Nu clima tropicală cu vegetația ei luxuriantă, ci zona temperată este țara de baștină a capitalului. Nu fertilitatea absolută a solului, ci diferențierea lui, diversitatea produselor lui na-

Scanned with OKEN Scanner

turale, este aceea care formează baza naturală a diviziunii sociale a muncii și care îl stimulează pe om, prin alternarea condițiilor naturale în mijlocul cărora trăiește, să-și înmulțească nevoile, aptitudinile, mijloacele de muncă și metodele de muncă. *Necesitatea* de a supune *o forță a naturii* unui *control social* în interesul economic, de a o însuși, de a o supune cu ajutorul unor construcții mari ridicate de mîna omului joacă un rol dintre cele mai hotărîtoare în istoria industriei. Acesta e cazul, de pildă, cu lucrările de reglementare a apelor în Egipt, în Lombardia, în Olanda etc." (65). Deci există o anumită „măsură" a naturii care, în raport cu omul, favorizează dezvoltarea civilizației, provocîndu-l la activitate fără a-l anihila prin „prea mult" sau „prea puțin".

Ca în toate treburile omenești, se conturează și în raporturile dintre natură și cultură un *optimum* care nu coincide nici cu „minimum tolerabil", nici cu „maximum posibil", ci tinde spre o „dreaptă cumpănă" a celor două extreme. Oamenii sînt influențați în funcție de gradul de dezvoltare a civilizației, de diferiții factori geografici (relief, fertilitate naturală, ape, atmosferă, floră, faună), care, la rîndul lor, îi transformă și îi adaptează, adică îi socializează, îi umanizează. Rezultatele activităților umane asupra mediului ambiant nu sînt însă totdeauna cele urmărite sau dorite, din care cauză ele au și unele aspecte *negative*, ca poluarea apelor și a aerului, distrugerea vegetației, eroziunea și prăbușirea solurilor, înrăutățirea climei. În orice caz, apare astfel, pe lîngă un spațiu geografic *natural*, în sensul că este produs independent de oameni, un spațiu geografic *cultural*, creat chiar de oameni prin așezările, mișcările și activitățile lor social-economice.

Indiferent însă de efectele societății asupra mediului geografic sau de efectele factorilor geografici asupra societății, studiate pe larg de antropogeografie și sociologia geografică în forma lor tradițională, în zilele noastre se conturează tot mai clar adevărul că toate fenomenele umane, chiar și cele mai „ideale" sau „spirituale", considerate ca „nespațiale", se petrec în spațiu sau au

Scanned with OKEN Scanner

o spațialitate care nu coincide nici pe departe cu cea geografică.

O opinie, de exemplu, sau o credință, un ideal sau o doctrină, considerate cu drept cuvînt ca fenomene mentale, n-au o spațialitate propriu-zisă, dar sînt totdeauna ale unor oameni, iar aceștia se găsesc într-o anumită zonă a pămîntului, le propagă în anumite arii culturale ș.a.m.d., încît, în ultimă analiză, concret ele apar nu numai ca „socializate", dar și ca „spațializate".

Mai mult decît atît, fiecare operă de civilizație (științifică, artistică, juridică, morală etc.), își făurește spațiul ei socio-cultural după cum este răspîndită, receptată și fructificată de oameni în diferitele puncte sau suprafețe ale pămîntului. Spațiul acesta are proprietăți specifice, altele decît ale spațiului geografic, totuși este un *spațiu*. O carte, de exemplu, este citită în unele țări de milioane de oameni, în altele numai de cîteva sute, de cîteva zeci sau eventual de niciunul : spațiul ei este limitat, sinuos, discontinuu, cu variații importante de densitate, relief, intensitate, stratificare etc. Sociologia și psihologia socială se ocupă de mult de procesele de *socializare*, dar ignoră aproape complet pe cele de *spațializare*, care rămîn totuși foarte importante pentru înțelegerea fenomenelor social-umane concrete, adică reale.

Se dă de la o vreme, mai ales sub influența semioticii, o însemnătate tot mai mare atît spațiului fizic, utilizat ca semn perceptibil al distanțelor sociale, cît și spațiului simbolic, care nu mai are nici o corelație precisă cu cel fizic.

În unele zone de civilizație, oamenii nu se pot apropia fizic unii de alții — de exemplu pentru a-și șopti ceva la ureche — decît dacă sînt foarte *intimi*, altfel trebuie să respecte anumite reguli de *distanță* (în sens spațial, dar cu semnificație socială), care țin de etichetă, politețe, bunăcuviință. La fel, în anumite prilejuri, unii oameni sînt așezați mai *sus*, mai în *față*, la *dreapta* etc., deci în „spații" considerate după criterii socio-culturale ca fiind „locuri de onoare". Ritualurile și ceremoniile de tot felul utilizează din cele mai vechi timpuri, pe scară largă, aceste procedee.

Scanned with OKEN Scanner

Tot atît de semnificative sînt *spațiile simbolice*, de esență pur spirituală, fără vreo corespondență sau implicație fizică directă. Unii oameni ocupă în societate poziții mai *înalte*, unii se găsesc în stima celorlalți *mai sus*; alții au aspirații *joase* sau vederi *înguste*. Unii oameni au orizonturi *largi*, văd *departe*, privesc lucrurile în *adîncime*, alții se opresc la *suprafața* lucrurilor, sînt *alături* de problemă etc. — tot atîtea „dimensiuni spațiale" care totuși nu sînt spațiale în sensul tradițional al termenilor. Fără îndoială că spațiul acesta simbolic este construit — cel puțin verbal — după spațiul fizic, este modelat oarecum după acesta, dar este foarte puțin cunoscut în mecanismele, semnificațiile și consecințele reale. Existența lui este însă certă. Cercetătorii vieții social-umane găsesc aici un cîmp foarte vast și încă insuficient identificat de investigare.

NOTE

1. Vezi Max Sorre, *Rencontres de la géographie et de la sociologie*. Paris, 1957, și Pierre George. *Sociologie et géographie*. Paris, 1966.
2. Fr. Ratzel. *Anthropo-Geographie oder Grundzüge der Anwendung der Erdkunde auf die Geschichte*. Stuttgart, 1882, vol. I, p. 17.
3. Jean Brunhes. *La géographie humaine*. Ed. 4, Paris, 1934, vol.II, p. 924 și urm.
4. Deosebită, după întemeietorii ei (Kjellén etc.) de geografia politică.
5. W. S. Brown. *Modern Geography and Its Relation to Sociology*. În „The Sociological Review", vol. XIII, nr. 3, oct. 1931.
6. F. Squillace. *Die soziologischen Theorien*. Trad. R. Eisler, Leipzig, 1911, p. 127.
7. Cf. K. Kretschmer. *Geschichte der Geographie* (Sammlung Göschen). 1912, p. 154—155 și L. von Wiese. *Soziologie: Geschichte und Hauptprobleme* (Sammlung Göschen), 1926, p. 20—21.
8. E. Demolins. *Les grandes routes des peuples*. Paris, ed. din 1927, p. VII—VIII.
9. Cf. T. Herseni. *Prolegomene la teoria sociologică*. București, Ed. St., 1969.
10. C. Vallaux. *Les sciences géographiques*. Nouv. éd., Paris, p. 390.
11. C. Vallaux. *Op. cit.*, p. 403.

Scanned with OKEN Scanner

12. Paolo Revelli. *Sul valore dell'espressione «geografia sociologica»*. În «Archives de sociologie», nos. 5—6, 1935, Roma (Comiteto Italiano per lo studio dei problemi della popolazioni), p. 223.
13. Cf. Paul Barth. *Die Philosophie der Geschichte als Soziologie*. Ed. III—IV, Leipzig, 1932.
14. A. Comte. *Cours de philosophie positive*. Tome IV, Paris, ed. din 1908, p. 132.
15. A. Comte. *Op. cit.*, pp. 167—168.
16. Cf. M. Vignes. *La science sociale d'aprés les principes de Le Play et ses continuateurs*. 2 vol. Paris, 1897.
17. Cf. E. A. Tiryakian. *Sociologism and Existentialism: Two Perspectives on the Individual and Society*. Englewood Cliffs, 1962.
18. În vol. *De la méthode dans les sciences* (Première série), Paris, 1928.
19. Cf. M. Ralea. *Introducere în sociologie*. Ed. a II-a, Bucureşti, 1944.
20. E. Durkheim. *Op. cit.*, p. 320. Cf. şi Maurice Halbwachs. *Morphologie sociale*. Paris, 1938.
21. E. Durkheim. *Op. cit.*, p. 326.
22. *Op. cit.*, p. 321.
23. Cf. T. Herseni. *Despre clasificarea ştiinţelor sociale*. În «Sociologia militans», vol. I, Ed. Şt., 1968.
24. S. Mehedinţi. *Terra: Introducere în geografie ca ştiinţă*. Vol. I, Bucureşti, p. 61.
25. Cf. T. Herseni, recenzia cărţii *Terra* de S. Mehedinţi. În: «Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială», XII, 1—2, 1934 şi 3—4, 1935.
26. D. Gusti. *Sociologia militans: Introducere în sociologia politică*. Bucureşti, 1935, p. 46.
27. Cf. T. Herseni. *Realitatea socială: Incercare de ontologie regională*. Bucureşti, 1935.
28. Jean Brunhes. *La géographie humaine*. Vol. I, p. 54 şi urm. Cf. şi Albert Demangeon. *Problèmes de géographie humaine*. Paris, 1942 şi Max Sorre. *Les fondements de la géographie humaine*. 3 vol., Paris, 1943—1952.
29. Cf. T. Herseni. *Teoria monografiei sociologice*. Bucureşti, 1934.
30. În colab. cu L. Bataillon, Paris, 1922 (col. L'Evolution de l'humanité), pg. 43, 75, 77 şi urm. Cf. şi Hugo Hassinger. *Geographische Grundlagen der Geschichte*. Freiburg im Breisgau, 1931.
31. Apud Febvre. *Op. cit.*, p. 78. Cf. şi P. Vidal de La Blache. *Principes de géographie humaine*. Paris, 1922.
32. C. Vallaux. *Les sciences géographiques*, p. 295 şi urm.
33. Vezi de ex. P. Deffontaines. *L' homme et la forêt*. Paris, 1933; A. Leroi-Gourhan. *La civilisation du renne*. Paris, 1936; A. Perrin. *La civilisation de la vigne*. Paris, ed. II, 1938; Jacques Ancel. *Géographie des*

Scanned with OKEN Scanner

frontières. Ed. VI, Paris, 1938 ; Georges Hardy. *Géographie et colonisation*. Ed. V, Paris, 1933 ; P. Lavedan. *Géographie des villes*. Ed. III, Paris, 1936 ; D. Faucher. *Géographie agraire*. Paris, 1934 ; P. George. *Géographie de la consommation*. Paris, 1963 ; P. George. *Géographie de la population*. Paris, ed. II, 1967 ; Max. Sorre. *Les migrations des peuples : Essai sur la mobilité géographique*. Paris, 1955 ; René Dumont. *Terres vivantes*. Paris, 1961 etc.

34. A. Vierkandt. *Entwicklung und Bedeutung der Anthropogeographie*. În «Zu Friedrich Ratzels Gedächtnis», Leipzig, 1904, p. 386.
35. K. Marx. *Contribuții la critica economiei politice*. Ed. a II-a, București, Ed. Politică, 1965 (Prefața).
36. Dorothy P. Gary. *The Developing Study of Culture*. În «Trends in American Sociology», ed. by Lundberg, Bain and Anderson, New York, 1929, p. 190.
37. Cf. D. Gusti și T. Herseni. *Elemente de sociologie*. Ed. a II-a, București, 1936.
38. Vezi, de ex., capitolele despre «cadrul cosmologic» în lucrările Școlii sociologice de la București ; cap. Morphologie sociale în «*Bilan de la sociologie française contemporaine*» de C. Bouglé (Paris, 1935) ; cap. Les conditions physiques des groupements humains, în *Précis d'une sociologie des* O. Lemarié (Paris, 1933) ; partea II. Ecological Conditions, în special cap. IV. Geographical Influences in *Rural Sociology* de J. M. Gillete (ed. III, New York, 1936) ; secțiunea Problèmes de morphologie sociale : Sociologie géographique (P. George), *Démographie sociale* (A. Girard), *Le problème de la sociologie des villes* (L. Chevalier), *Sociologie du milieu rural* (H. Mendras), *Sociologie des régions sous-développées* (G. Balandier), în «Traité de sociologie», dir. G. Gurvitchi, Paris, 1958. (cu indicații bibliografice contemporane).
39. Cf. și Petre Andrei. *Sociologie generală*. Craiova, 1936.
40. Vezi A. Woeikof. *De l'influence de l'homme sur la terre*. În «Annales de géographie», tome X, 1901 ; R. L. Sherlock. *Man as a Geological Agent*. London, 1922 ; același *Man's Influence on the Earth*. London, 1931.
41. Cf. Pierre George, Yves Lacoste, Raymond Guglielmo, Bernard Kayser. *Géographie active*. Paris, 1964 ; Maurice Le Lannou. *La géographie humaine*. Paris, 1944 ; Max Derruau. *Précis de géographie humaine*. Paris, 1961 ; Max Sorre. *L'homme sur la terre*. Paris, 1961 ; R. Dion. *Essai sur la formation du paysage rural français*. Tours, 1934 ; G. Roupnel. *Histoire de la campagne française*. Paris, 1932 ; André Meynier. *Les paysages agraires*. Paris, 1958.
42. C. C. Huntington and Fred A. Carlson. *The Geographic Basis of Society*. New York, 1936, p. 15 și urm.

Scanned with OKEN Scanner

43. Pierre George. *Sociologie et géographie.* Paris, 1966, p. 2 și 3.
44. Pierre George. *Op. cit.*, p. 17.
45. Pierre George. *Op. cit.*, p. 20, subl. noastre.
46. Cf. Piere George: *La ville, le fait urbain à travers le monde.* Paris, 1952 ; *La campagne, le fait rural à travers le monde.* Paris, 1956 ; *Géographie sociale du monde.* Ed. VI, Paris, 1964.
47. Vezi o prezentare mai amplă a problemei în Jiri Kolaja. *Social System and Time and Space : An Introduction to the Theory of Recurrent Behavior.* Pittsburg, Pa., 1969.
48. E. Durkheim. *Les formes élémentaires de la vie religieuse.* Paris, 1912.
49. M. Halbwachs, *Morphologie sociale,* Paris, 1938.
50. Cf. J.-B. Charrier, *Citadins et ruraux,* Paris, 1964 ; G. Friedmann și colab., *Villes et campagnes,* Paris, 1951 ; H. H. Stahl, *Organizarea administrativ-teritorială :* comentarii sociologice, București, Ed. Șt., 1969 ; T. Herseni, *Psihosociologia organizării întreprinderilor industriale,* București, Ed.Acad., 1969 ; *Manual de sănătate publică,* sub red. prof. dr. Th. Ilea, București, 1966.
51. Pitirim A. Sorokin, *Sociocultural Causality, Space, Time.* Durham, N. C., 1943.
52. T. Herseni, *Prolegomene la teoria sociologică,* București, Ed. Șt., 1969.
53. L. von Wiese, *System der allgemeinen Soziologie,* ed. 2, München, 1933.
54. Kurt Lewin, *Field Theory* în „Social Science", New York, 1964.
55. Jiri Kolaja, *op. cit.*, pp 19—37.
56. Jiri Kolaja, *op. cit.*, p. 71 și urm.
57. Vezi T. Herseni, *Prolegomene la teoria sociologică,* p. 142 și urm.
58. T. Herseni, *Sociotehnica,* în revista „Familia", nr. 5, 1969, p. 4.
59. Paul Roux, *Précis de science sociale : Méthode et enquêtes,* Paris, 1914, p. 214—215. Cf. și Paul Descamps, *La sociologie expérimentale,* Paris, 1933, p. 30 și urm.
60. Vezi și Huntingtон and Carlson, *op. cit.*, p. 52.
61. Redactate sub direcția științifică a prof. D. Gusti și conducerea tehnică a lui Traian Herseni de *Biroul cercetărilor sociologice* din *Institutul de Științe Sociale al României,* București, 1940. Cf. și *Școala sociologică de la București,* în „Sociologia militans", III—IV, Ed. Șt., 1971.
62. T. Herseni, *Problemele sociologiei geografice,* în „Îndrumări pentru monografiile sociologice", p. 31.
63. Karl Marx, *Capitalul,* vol. I, ed. 4, Editura Politică, București, 1960, p. 521.
64. Karl Marx, *Capitalul,* op cit. în ed. cit., p. 788.
65. Karl Marx, op. cit. în ed. cit., pp. 522—523.

Scanned with OKEN Scanner

Considerații generale asupra geografiei orașelor*

VINTILĂ MIHĂILESCU

Definiții, termeni fundamentali. Principial, orașul se deosebește de sat nu atît prin fizionomie și nivel de trai, cît prin funcțiuni. Orașul este — în general — o formă de organizare, înzestrare și utilizare a unui teritoriu în scopul concentrării, transformării și redistribuirii produselor necesare întreținerii, recreerii și progresului unei populații de pe arii foarte variate ca dimensiuni (de la zona imediat înconjurătoare, pînă la globul întreg). El se înscrie în peisaj prin clădiri, rețea de drumuri și presupune o asociere teritorială între un „nucleu" central (aglomerarea de clădiri și populație) și un spațiu înconjurător de întindere variabilă de la caz la caz și de la epocă la epocă. Pentru nucleu, populația folosește la noi termenul „vatra orașului", care este, de fapt, orașul propriu-zis. Pentru zona care înconjoară „nucleul" și este organic legată de acesta, circulă însă numeroase expresii : zonă de aprovizionare, zonă de relații reciproce (folosite în geografia românească încă de prin 1920), zonă de atracție, zonă de influență, Hinterland sau Umland urban, regiune nodală, regiune polarizată, regiune tutelată, regiune ori arie de convergență preurbană, sau periurbană, regiune urbană etc. Considerăm că expresiile : regiune de relații reciproce și regiune urbană ar putea avea cele mai multe șanse de a fi

* Apărut sub titlul : *Trei teme de geografie urbană*, prescurtat și cu unele modificări de redactare, în revista „Progresele științei", 7, nr. 3/1971.

Scanned with OKEN Scanner

generalizate și, în special ultima, care este cea mai scurtă și mai cuprinzătoare.

„Nucleul" sau orașul propriu-zis și „regiunea urbană" sau zona de relații reciproce alcătuiesc împreună un întreg teritorial — o unitate antropogeografică — pe care o numim „sistem", ori „complex urban".

Important este, pentru istoria geografiei urbane românești, faptul că, încă din a doua decadă a secolului nostru, orașul era conceput la noi ca un astfel de complex teritorial constituit din două arii solidare :

a) *aglomerarea urbană* (vatra, intravilanul, adică orașul propriu-zis) înscrisă net în peisaj și urmîndu-și dezvoltarea ei teritorială diferențiată, structural și funcțional ;

b) *aria înconjurătoare* (rurală sau dominant rurală) cu funcțiunea de aprovizionare reciprocă și de concentrare, din hinterlandul rural, a produselor în vederea întreținerii, transformării sau exportului.

Cînd s-a pus și la noi, pentru prima dată — de către S. Mehedinți — problema geografiei orașelor, aceasta a fost asociată cu latura ei mai mult etnografică și redusă la analiza aglomerării urbane propriu-zise, orientată în două direcții : *peisajul* și *funcțiunile*.

Peisajul. Începutul a fost făcut cu orașul București (V. Mihăilescu, 1915). Analiza rețelei de străzi și a aspectului acestuia pe plan și pe teren (între 1910—1915) a dus la recunoașterea a trei zone concentrice deosebite ca densitate și lărgime a străzilor, ca înălțime și grad de îndesire a clădirilor, ca spații libere — verzi ori nu — disponibile ; pe scurt, diferite ca peisaj :

— *Centrul* cu edificiile cele mai înalte și mai dese, inclusiv clădirile publice importante ;

—*Mahalalele* (sau cu termenul de astăzi, cartierele) *de mijloc* (mai tîrziu numite *de odihnă*), la acea vreme formate din case obișnuite, numai cu parter, situate în curți mari și înconjurate de grădini (în cazul unora din vechile curți boierești, adevărate parcuri) ;

— *Periferia*, în general cu case modeste, curți întinse și mari spații libere sau ocupate de întreprinderi industriale, antrepozite, spitale, cimitire, enclave agricole.

Scanned with OKEN Scanner

Cercetările continuate în anii următori au pătruns în amănunte care justifică apariția de noi termeni. Între aceștia s-a impus cel de *zone sau arii structurale* corespunzătoare sectoarelor deosebite între ele prin variația raporturilor spațiale dintre clădiri, străzi, piețe, curți, grădini, maidane. În cazul orașelor mici studiate (Călărașii, Oltenița etc.) au fost recunoscute trei zone structurale (corespunzătoare celor de peisaj) : *centrul* (sau tîrgul), *cartierele* numite azi *rezidențiale, periferia,* frecvent cu accentuat caracter rural. La București, însă, analiza a dus la deosebirea a cel puțin zece zone sau arii structurale („Tîrgul central", piețele de cartier, cartierele rezidențiale vechi în care începuseră să fie clădite blocuri de locuințe colective, cartierele populare, cartierele de vile, cartierele industriale, cartierele militare, gările, cîmpurile de aviație, comunele suburbane cu caracter agricol).

În analiza peisajului urban și a dinamicii lui, în afara fizionomiei, a gradului și modului de acoperire a spațiului, dezvoltarea vetrei în suprafață, este un fapt care trebuie să rețină — cu precădere — atenția geografilor, acest proces teritorial aflîndu-se printre primele și cele mai acute probleme ale urbanismului.

Au fost recunoscute, în această privință :

— *orașe cu dezvoltare spațială liberă* — în principiu, nelimitată ;

— *orașe cu dezvoltare spațială limitată* (de condiții naturale, de zidurile unei cetăți, de măsuri administrative riguros aplicate).

Primele, în cazul unei extensiuni spontane, adică nedirijate — (fapt foarte frecvent altădată), — iau o formă tentaculară și au o structură adesea, mai mult răsfirată cu sau fără noduri de concentrare secundară. Ecologic pot fi — și sînt adesea — superioare celor vechi cu dezvoltare dirijată. Arhitecții urbaniști moderni — obligați să asigure populației un mediu de viață cît mai sănătos și mai agreabil — nu ar strica să se inspire și din acest tip fizionomic și structural încă atît de bine reprezentat, de pildă, în unele din orașele moldovenești de azi.

Scanned with OKEN Scanner

Orașele cu dezvoltare spațială limitată au, de obicei, o structură compactă (de pildă, „burgurile" din Transilvania). Trecute într-o etapă de expansiune liberă, dincolo de zidurile cetății dărîmate și transformate în bulevarde, ele își adaugă cartiere noi dispuse tentacular, firește dacă permit condițiile terenului și, în vremurile noastre, urbanismul dirijat.

Funcțiunile urbane au preocupat pe geografii români încă mult înainte de 1950 dar mai ales după această dată (v. bibliografia). În primele decenii ale secolului nostru — în condiții de quasi-izolare bibliografică — au fost propuși, în acest timp, și noi termeni care reflectau efortul de sistematizare a cercetărilor în această direcție. Ei se refereau la două serii de zone sau arii : funcționale interne și funcționale externe.

Zonele funcționale interne cuprindeau : *zone, piețe sau străzi comerciale* (zona centrală sau „tîrgul" ; piețele comerciale de cartier) ; *cartiere de odihnă* (numite azi *cartiere rezidențiale)* de diferite tipuri și aspecte ; *cartiere (sau zone) industriale și cu antrepozite ; cartiere administrative ; cartiere culturale ; spații verzi și terenuri de sport și destindere ; cartiere militare ; gări, aeroporturi, autobaze* etc. Concomitent a existat și preocuparea de analizare a rețelei căilor de comunicație cu mijloacele lor de transport și cu aprecierea cantitativă a traficului de persoane și mărfuri. Acestei probleme i se dă însă astăzi o atenție mai mare decît în trecut.

Fără îndoială, toate aceste zone, cartiere, străzi, piețe, noduri de circulație pot fi grupate în schema generală specifică oricărui oraș : centrul comercial și financiar (cité, city, Burg, gorod, tîrg) cu piețele comerciale de cartier în cazul orașelor mai mari, a oboarelor periferice (tîrguri de vite, iarmaroace etc.) ; cartierele intermediare (de odihnă, rezidențiale) ; periferia (numită de Levainville prin 1913, zona fabricilor și antrepozitelor, dar putînd avea — încă în multe din orașele noastre mai mici — evidente caractere agricole). În cazul orașelor mari — și chiar a celor mijlocii — analiza funcțiunilor corespunzătoare diferitelor categorii structurale, nu se poate limita însă numai la atît.

Scanned with OKEN Scanner

Zonele funcționale externe. Studiul funcțiunilor externe ale unui oraș, adică al relațiilor dintre vatră și regiunea înconjurătoare organizată și tutelată de el, reprezintă o preocupare relativ recentă pentru geografi. De aceea, vom insista ceva mai mult asupra metodei și a termenilor utilizați în această latură a cercetărilor de geografie urbană.

Metoda (de fapt, în mare parte, tehnica) constă în anchete de teren prin pieţele orașului, pe la întreprinderile industriale, pe la diferite autorități în orașul propriu-zis și în zona lui înconjurătoare cel puțin pînă la aria de interferență cu zonele de convergență spre orașele vecine. Termenii folosiți în scopul de mai sus au fost grupați sub eticheta de *zone funcționale externe.*

În primii ani în care începuse la noi acest gen de cercetări (prin 1916—1920), relațiile dintre populația vetrei și aria rurală înconjurătoare au fost privite din latura „aprovizionării" reciproce (între „tîrg" și sate). De aceea, ariile respective au fost numite *arii sau zone de aprovizionare ori de drenare.* În cadrul acestor zone — cuprinse azi în ceea ce se numește *regiunea urbană* — au fost deosebite, după depărtarea lor de centrul urban : *zona de aprovizionare imediată* (zilnică) ; *zona de aprovizionare apropiată* (periodică) ; *zona de drenare* (depărtată). Acești termeni fuseseră propuși cu prilejul unui studiu asupra orașului Călărași (1922). Zona de drenare era a grînelor către portul acestui oraș. Mai tîrziu (1924) s-a sugerat înlocuirea criteriului spațial cu cel funcțional (era vorba de orașul București) : *zona de aprovizionare curentă* (în primul rînd alimente pentru populație și cereale pentru morile Capitalei) ; *zona ofertei de muncă ; zona influențelor culturale și politice.* Totuși, într-un mic studiu de sinteză (Orașul ca fenomen antropogeografic, 1941), zonele funcționale externe erau reduse la două, esențiale : *zona aprovizionării apropiate* (subdivizată în : imediată sau zilnică și periodică) și *zona aprovizionării depărtate.* Acești termeni au fost adoptați într-o serie de mici monografii apărute între 1930—1941. După această dată au fost folosiți și de alți cercetători (v., de pildă, N. A. Rădulescu, care i-a dublat mai tîrziu, 1946, cu expresia *zone de întreținere).* Per-

Scanned with OKEN Scanner

sonal, îi considerăm valabili și azi cînd preocupările pentru problemele relațiilor dintre aglomerarea urbană și spațiul aflat sub influența sau tutela ei ating aproape paroxismul.

Într-adevăr, în special după 1950, se constată pretutindeni pe glob — deci și la noi — o adevărată explozie a studiilor de geografie urbană orientată cu precădere spre analiza funcțiunilor (interne și externe) și spre clasificarea orașelor pe baza acestora. A înflorit în această epocă — așa cum era și firesc — o terminologie foarte bogată, atît de bogată încît se simte acut necesitatea de a pune ordine în această avalanșă [1].

Credem însă necesar ca, înainte de a încerca acest lucru, să reamintim — chiar dacă ne-am repeta în parte — cîteva noțiuni fundamentale privitoare la funcțiunile posibile ale unui oraș. Sînt recunoscute numeroase funcțiuni specifice orașului. Toate se referă însă — în ultimă analiză — la : drenarea *(concentrarea)* de bunuri sau persoane către aglomerarea urbană (vatra orașului), la *transformarea,* în cadrul orașului propriu-zis ori în centrele lui satelite și la *redistribuirea* acestora pe arii variabile în spațiu și timp.

Cu îngrămădirea de bunuri (materii prime, produse, fabricate ori semi-fabricate, forțe de muncă, mijloace de întreținere, bunuri spirituale etc.) începe, de obicei, funcțiunea urbană. Este de la sine înțeles că, în afara cazurilor excepționale — de pildă, aur în pustiu, petrol pe fundul mărilor — pentru astfel de concentrări de produse și persoane au fost și sînt căutate :

— *locurile cele mai bine situate în rețeaua căilor și mijloacelor de transport existente* sau, preferabil, cît mai ușor și mai puțin costisitor de construit și înzestrat ;

— *locurile* (ariile) *care dispun de resurse* în suficientă cantitate și de o calitate care să justifice apariția și să asigure dezvoltarea unui oraș.

[1] Problema a fost pusă și de cunoscutul geograf polonez J. KOSTROWICKI cu prilejul „Colocviului franco-polonez" consacrat formării și amenajării rețelelor de orașe, ținut în Polonia (1963).

Scanned with OKEN Scanner

Din aceste considerații, a rezultat importanța acordată poziției geografice și, tot de aici, teoria „locului central" (v. asupra acestei noțiuni, de pildă, Gabriele Schwarz, 1966). Este foarte justă, așadar, și clasificarea geografică a orașelor după poziția lor în teritoriu ; orașe de contact între regiuni complimentare economic ; orașe de răspîntie ; orașe de cap de drum (cu porturi). În fine, tot privirea din această latură a fenomenului urban (concentrarea de bunuri și persoane într-un loc central, nu gometric, ci geografic central), explică folosirea — în epoca de început a geografiei urbane românești — a expresiei „zonă de aprovizionare" sau „de întreținere".

Într-adevăr, în jurul unui astfel de nod sau pol de atracție — cum este, de fapt, oricare oraș — pot fi deosebite sumedenie de arii sau zone de aprovizionare ori de întreținere : *zone de aprovizionare cu alimente* — și pentru fiecare aliment sau grupă de alimente, ancheta de teren putînd duce la cartarea unor arii foarte diferite ca întindere și intensitate a traficului respectiv *(aprovizionare cu carne, cu fructe, cu legume și zarzavaturi, cu cereale, cu vin* etc. ; *aprovizionarea cu apă* (potabilă și industrială), *cu combustibili, cu energie electrică ; zone de proveniență* (de fapt, tot un fel de aprovizionare) *cu forțe de muncă, elevi, studenți, pacienți, turiști, persoane venite la cură ori odihnă etc.* Am menționat gruparea acestor zone după depărtarea de centrul urban polarizator (zonă de aprovizionare imediată, apropiată, depărtată) variabile nu numai în funcție de puterea de atracție a centrului respectiv dar și, în timp, de perfecționarea și sporirea mijloacelor de transport. Aprovizionarea și — în general relațiile dintre vatră și regiunea ei de convergență — pot fi *directe* sau *indirecte* (prin intermediul altor centre secundare). De asemenea, analiza duce la cartarea zonelor de *aprovizionare* sau *relații exclusive* sau *dominante* ori la recunoașterea unor zone de aprovizionare sau de relații secante (de tranziție, de interferență).

Produsele concentrate în oraș — indiferent de ritmicitatea sosirii lor (zilnică, periodică, neregulată ori chiar întîmplătoare — ceea ce poate duce la depistarea altor zone), pot lua două direcții principale : *a consumării lor*

Scanned with OKEN Scanner

de către populație sau de diferite instituții (culturale, administrative etc.) prin intermediul comerțului (străzi, piețe comerciale), fie a transformării meșteșugărești sau industriale. De aici cele două grupe de funcțiuni (de bază) ale centrului urban : *funcțiuni de servire* (comerciale, de transport, culturale, sanitare, de destindere, politice, administrative etc.) și *funcțiuni productive* (industriale, artizanale, agricole, de creație științifică, artistică etc.). Urmărite și cartate în cadrul vetrei orașului principal, eventual a orașelor satelit, ele pot fi sau nu legate de condițiile geografice (naturale și sociale) ale locului, dar, sigur, imprimă anumite caractere specifice peisajului și mișcării dinăuntrul centrului urban respectiv. Interesează, deci, direct și geografia, ca elemente ale complexului teritorial.

Terminologia legată de funcțiunile (externe sau interne) ale unui oraș este însă mult mai bogată. Se vorbește anume (în literatura geografică poloneză, de pildă — vezi Kostrowicki) de *funcțiuni de bază sau creatoare* — „cele care aduc din afară resurse necesare vieții (funcționării) ori dezvoltării lui" — și *funcțiuni secundare* sau suplimentare („cele care servesc doar nevoile populației orașelor"). Este evident însă că acești termeni sînt echivalenți celor de „funcțiuni productive" și „funcțiuni de servire". Pot fi folosiți, așadar, cel mult ca sinonimi.

Pînă aici a fost vorba numai de *funcțiuni* pe care le putem numi *de convergență* (concentrarea, transformarea și redistribuirea produselor în cadrul orașului propriu-zis), sau *funcțiuni centrale ori polarizate* (de aglomerarea urbană și de rolul ei). Există însă și un revers al funcțiunii urbane ; cel al servirii și influențării regiunii urbane ori a unor centre mai depărtate. Pentru a numi teritoriul aflat în raza de atracție a unui oraș, se folosesc termenii : *zone de influență sau de relații*. Nu ni se par însă în totul corespunzători, pentru că ei presupun mișcare în ambele direcții (și spre oraș și dinspre oraș). Mai recent au fost propuse, și au început să circule, alte expresii : zonă preorășenească, preurbană sau periurbană dar și aceștia fiind sintetici prezintă același neajuns ca și termenii mai sus amintiți. În schimb, expresiile *zonă de influență ori de expansiune urbană sau*

Scanned with OKEN Scanner

zonă tutelată (Beaujeu-Garnier) arată tocmai aria în cadrul căreia se resimte prezența activă a orașului, adică aria de transformare a vieții rurale sub influența centrului urban respectiv.

Tipurile de oraș. Se numește tip, după cea mai recentă ediție a dicționarului Larousse : „model ideal întrunind, în cel mai înalt grad, trăsăturile esențiale ale tuturor ființelor sau obiectelor de aceeași natură". (în Dicționarul nostru enciclopedic, definiția noțiunii de tip este restrînsă numai la persoane).

Potrivit definiției de mai sus — evident foarte cuprinzătoare — pentru ca o localitate să merite numele de oraș, trebuie ca ea să întrunească, în cel mai înalt grad, toate trăsăturile esențiale specifice acestei categorii de așezări omenești. Orașul este însă — mai ales în vremurile noastre — un fenomen foarte complex atît ca formă de ocupare a teritoriului, cît și ca funcțiune socială (în sensul cel mai larg al acestui cuvînt). Aici ne ocupăm numai de latura geografică a fenomenului oraș ca rezultantă a conlucrării factorilor naturali cu cei sociali ; ne ocupăm adică — în speță — de tipurile geografice de oraș.

În desprinderea tipurilor, geografia inventariază toate trăsăturile esențiale proprii complexului urban de la fizionomie și structură, pînă la funcțiuni integrate în teritoriu. Există însă — teoretic — o anumită ordine de importanță a caracteristicilor unui oraș. Se afirmă astfel — deși nu există unanimitate de păreri în această privință — că anumite funcțiuni (comercială, industrială etc.) sînt specifice orașelor, deci acestea trebuie luate în considerație în primul rînd. De aici preferința arătată astăzi — în clasificarea orașelor — funcțiunilor în general și, mai ales, celor comerciale și industriale. Și aceasta este opinia, nu numai a economiștilor, dar și a geografilor.

Într-adevăr, de pildă, capitolul asupra orașelor din „Précis de Géographie humaine" al lui *Max Derruau* începe cu funcțiunile orașului : agricole, religioase, intelectuale, militare, vilegiatură și turism, terapeutice, comerciale, industriale. Și tratatul de geografie urbană *(Beaujeu-Garnier* et *Ch. Chabot)* acordă prioritate func-

Scanned with OKEN Scanner

țiunilor ca principiu de clasificare a orașelor (funcțiune : militară, comercială, industrială, culturală, administrativă și politică, de primire prin care se înțelege : cură, destindere etc.). În fine, după considerații generale privind raporturile oraș-regiune, *Gabriele Schwartz* grupează și ea orașele în : orașe cu funcțiuni : politice, culturale, economice și de trafic (tîrguri și tîrguri de țară, centre comerciale specializate Einzelhandelsstädte), industriale ; orașe de trafic ; orașe capitală. Clasificări funcționale au fost propuse, pentru orașe, și la noi (*I. Șandru, V. Cucu, V. Poghirc*, 1961 : orașe specializate, orașe complexe, localități de tip urban ; *V. Mihăilescu, C. Herbst, I. Băcănaru*, 1964, 1968 : orașe cu funcțiuni complexe, orașe cu funcțiuni mixte, orașe cu funcțiuni de căpetenie diferențiate — industriale, de trafic, de servire, agricole etc.).

De fapt, toți geografii care au atacat această problemă recunosc, în afara orașelor agricole asupra cărora încă se mai discută, două mari grupe funcționale de orașe : specializate (subîmpărțite în industriale și de servire) și complexe (cu mai multe funcțiuni corelate sau nu), tipul mixt fiind intermediar între orașele specializate și cele complexe.

Oricît de importantă este funcțiunea — ca factor genetic și de dezvoltare justificată mai ales pe plan economic — aceasta trebuie urmărită din latura integrării ei în teritoriul populat și valorificat pentru ca studierea ei de către geografie să reprezinte, din partea acestei discipline științifice, o contribuție efectivă și eficientă la cunoașterea fenomenului urban ; altfel, aportul ei se reduce la simpla informare sistematică — fără îndoială necesară — dar care, la nevoie, poate fi îndeplinită și de sociologi sau economiști.

Cînd își începe studiul, geograful pornește de la un lucru recunoscut de toată lumea : dacă orașul este o formă de organizare a unui teritoriu într-un scop specific (apărare, schimb, prelucrarea materiei prime, cultură, administrare etc.) cade în sarcina acestuia să caute și să afle criteriul cel mai cuprinzător care să explice repartiția teritorială a așezărilor cu funcțiune urbană și deci alegerea locurilor propice desfășurării acestei

Scanned with OKEN Scanner

funcțiuni. Nu este vorba să se răspundă obligatoriu la întrebarea : de ce se exercită în cutare loc, cutare funcțiune, ci de ce a fost ales cutare loc pentru acea funcțiune. Nu-i mai puțin evident însă că, din punctul de vedere al relațiilor cu teritoriul, poziția geografică ne pune cea mai bine în situația de a aprecia calitățile urbigene ale unui loc. Într-adevăr, ea asigură organic, de obicei, întreținerea și dezvoltarea centrului respectiv sau contribuie, în diferite grade, la acestea.

Firește, nu este vorba aici numai de poziția matematică pe glob (în grade de latitudine și longitudine) și nici numai de situația topografică a vetrei orașului. Pot spune, de pildă : Ploieștii se află la întîlnirea paralelei 44°, 52° nord cu meridianul 23°, 40° est. Pentru geograf, aceasta însemnează însă : climă temperată continentală, anumită zonă de vegetație, anumită utilizare posibilă a terenului, anumit grad de populare. Tot astfel, pot spune : Ploieștii se află, topografic, sub dealuri, la ieșirea unei mari văi carpatice în cîmpie. La atît se rezumă poziția pentru topograf, dar nu și pentru geograf. Acesta vede în contactul dintre cele două mari unități topografice (dealurile și cîmpia), întîlnirea a două importante regiuni geografice diferite și, deci, complimentare economic, ieșirea în cîmpie a unui drum transcarpatic de interes internațional și întîlnirea lui cu cel de sub dealuri, în fine — în speță — un „loc central“ pentru aria exploatărilor petroliere din dealurile vecine. Unul este, așadar, sensul noțiunii de poziție matematică, altul cel al noțiunii de poziție geografică. Pentru a fi numită astfel, aceasta din urmă trebuie să fie raportată la teritoriul organizat și tutelat de centrul urban respectiv și la întregul său conținut-natural și social conjugat-urmărit în prezent și trecut (adică și din latura istorică). Astfel înțelese lucrurile — și geografia nu le poate înțelege altfel — poziția în teritoriu ni se relevă drept criteriul cel mai cuprinzător în clasificarea geografică a orașelor.

Principial, poziția geografică reprezintă, desigur, numai o primă indicație, substanțială însă asupra repartiției teritoriale și asupra funcțiunilor posibile ale orașelor unei țări. Totuși, pentru că prin analizarea ei se încep

Scanned with OKEN Scanner

cercetările de geografie urbană și pentru că ea dirijează oarecum continuarea lor pînă în amănuntele care ne dă tabloul integral și ne îngăduie să explicăm complexul urban respectiv în dezvoltare, stagnare ori regres, pentru aceste motive nu trebuie să avem nici o îndoială în privința alegerii ei drept criteriu de bază în clasificarea geografică a orașelor.

Aceasta nu înseamnă că toate celelalte clasificări (economică, sociologică, administrativă, culturală, arhitectonică, istorică etc.) nu își au rostul și importanța lor. Geografia are însă ca sarcină specifică obligația să depisteze, să caracterizeze și să explice așezările urbane ca întreguri nedisociate, cu alte cuvinte, ca elemente ale peisajului și ca entități funcționale integrate în teritoriu și în istorie ; ceea ce nu se poate face fără o raportare a complexului urban la poziția lui geografică.

Aplicînd această „axiomă" la orașele României, ne oprim la următoarea lor clasificare geografică schițată, la noi încă din a treia decadă a secolului nostru :

A. *Orașe de poziție* (sau de loc central), subdivizate în :

— *Orașe de interes local* caracterizate prin dezvoltare liberă în suprafață, predominarea caselor parter, structură răsfirată, diferențiere funcțională simplă (centru comercial, cartiere rezidențiale, periferia cu industrie slab dezvoltată și enclave agricole), predominarea activităților de servire ; derivate dintr-un tîrg ori chiar dintr-un sat în zone de contact sau la răspîntii de importanță locală (ex. Băilești, Găești, Ludușul, Videle etc.).

— *Orașe de interes regional*. Situate la răspîntii mari de drumuri în zone de contact (sub munte, sub dealuri) sau în regiuni cu dezvoltare economică omogenă — ori relativ omogenă (podișuri deluroase, cîmpii) — și circulație nestingherită, aceste orașe au o structură aglomerată cu sîmburi de concentrare locală ; tendință de predominare a clădirilor cu mai multe etaje sau blocuri colective ; diferențiere funcțională pe cartiere (industriale, comerciale — cu piețe de cartier, administrative, culturale etc.) ; asociere a funcțiunilor de servire cu cele productive ; arie de relații reciproce, regională. Acest tip geografic de oraș cuprinde cele mai multe subtipuri

Scanned with OKEN Scanner

după origine (tîrg, aglomerare de sate, burg), după vechime (orașe medievale ori moderne), după gradul specializării funcționale. Deosebiri mai marcate de peisaj și funcțiuni se constată între orașele de interes regional din Transilvania, nordul Moldovei, Țara Românească. Populația lor variază azi între 30 000 și 100 000 locuitori, corespunzînd aproximativ tipului de orașe cu funcțiuni mixte (ex. Botoșani, Bîrlad, Bacău, Mediaș, Sighișoara, Pitești etc.).

— *Orașe de interes național* sînt, la noi, cele cu o populație de 100 000 pînă la peste 200 000 locuitori. Caracteristici : au structura cea mai compactă și cea mai mare înălțime a edificiilor, adeseori și mai ales în ultimii ani, pînă la periferie ; diferențierea funcțională cea mai variată și mai complexă atît în vatră cît și în regiunea lor urbană (zonă preorășenească bine individualizată, apariția de centre industriale satelite ori complimentare) ; relațiile lor de producție și de plasare a produselor acoperă întreaga țară ori mare parte din ea ; importanță culturală, politică, administrativă de prim ordin. Bucureștii reprezintă centrul cel mai complex și cel mai caracteristic al acestui tip de orașe din țara noastră.

— *Orașe de interes internațional* sînt, în primul rînd, orașele cu porturi (Constanța, Galați, Brăila) și unele din stațiunile noastre balneo-climatice. Nu sîntem în măsură să apreciem care din centrele urbane situate în interior pot fi socotite cu adevărat orașe de interes internațional. Nu este vorba cît de cunoscute sînt ele în străinătate, ci dacă, datorită relațiilor lor de producție sau culturale, pot fi considerate ca atare.

B. *Orașe de resurse locale cuprind :*

— *Orașele industriale-miniere*. Acestea au, de obicei, o structură compactă cu cartiere muncitorești dominante, aflate, adesea, în condiții ecologice care lasă de dorit, o zonă înconjurătoare (regiune urbană) din care se adună, în primul rînd, materia primă și forța de lucru manuală și se înscriu în peisaj prin construcții specifice. Cele mai mari dintre ele exercită o puternică acțiune de deruralizare pe o rază întinsă în jurul lor. Situația ecologică a populației din aceste centre (ex. Re-

Scanned with OKEN Scanner

șița, Hunedoara, Baia Mare, Ploiești), a fost mult îmbunătățită în ultimii 10 ani de cînd, sub aspect edilitar, au fost sistematizate, extinse și modernizate. Ele își continuă activitatea chiar dacă resursele miniere locale scad sub necesar sau se termină, mijloacele actuale de transport și relațiile internaționale permițînd procurarea materiei prime de la mari depărtări. Deși nu se mai pot numi, în acest caz, orașe de resurse locale, totuși, pentru că ele inițial au avut acest caracter, nu trebuie să fie confundate cu orașele care, datorită poziției lor geografice „centrale" sau politicii de stat, concentrează și prelucrează minereuri aduse de la mari distanțe (ex. Galații, Romanul, Brașovul, Bucureștii etc.).

— *Orașele balneo-climatice de turism și recreație* (sau de primire, după Beaujeu Garnier). Sînt, de fapt, aglomerări de vile, hoteluri, parcuri, terenuri de sport etc. și exercită o influență accentuată asupra zonei rurale din jurul lor — uneori pînă la distanțe apreciabile — determinînd o utilizare mai rațională și mai intensă a terenului și atrăgînd populația pentru diferitele servicii din stațiune. Cele mai importante din această categorie de orașe sînt de interes național sau chiar internațional și geograful este obligat ca, prin anchetele lui de teren, să înregistreze nu numai spațial, dar și calitativ și cantitativ aceste relații.

S-ar părea că această tipologie urbană — care leagă strîns de teritoriu fenomenul urban — nu ar mai corespunde actualei situații din țara noastră care, depășind epoca dezvoltării urbanistice spontane ori dictate de interese particulare, a trecut la politica de normalizare a repartiției orașelor pe întinsul țării, a distribuirii funcționale planificate — indiferent sau quasi-indiferent de poziția geografică — a înzestrării și sistematizării acestora. Ar fi însă exagerat să judecăm așa : legăturile orașului cu zona lui înconjurătoare — fie că este vorba de relații reciproce locale, regionale ori naționale — se păstrează și după aplicarea măsurilor de sistematizare și raționalizare urbanistică dictate de planul general, periodic, al dezvoltării economiei naționale și, în cazul unor anumite orașe, chiar internaționale.

Scanned with OKEN Scanner

Într-adevăr există, incontestabil, o permanență geografică, diferit folosită după conjunctura istorică, tehnică, economică, politică. Oricare și oricum ar fi însă aceste conjuncturi, orașul se realizează și funcționează pe un teritoriu, iar cei care-l construiesc ori răspund de funcționarea lui normală, știu acest lucru ; ceea ce însă nu înseamnă ruperea de cadrul general în care apar și se dezvoltă orașele țării întregi. Această realitate este urmărită și în analiza geografică a fenomenului urban, directivele centrale și modelele luate din afară fiind introduse — după necesitate — de localnici sau impuse de autoritatea de stat. Aceste măsuri însă, aplicate fără luarea în considerație a condițiilor și experienței locale pot, uneori, mai mult strica decît ajuta. De pildă, construcțiile moderne ridicate pretutindeni, după aceleași și aceleași modele, au dus, în multe părți ale globului, la monotonia de care sînt astăzi alarmați arhitecții urbaniști. Ca urmare, a fost lansată formula : „să ținem seama de specificul regional sau local". Și tot astfel s-a spus : o organizare socială puternică și sănătoasă își poate permite să plaseze un oraș unde-i cer interesele independent de resursele și de condițiile locale, regionale ori chiar naționale. S-a constatat însă că aplicarea acestui principiu general fără studii prealabile suficiente — între ele, și cele geografice — uneori poate costa prea mult și nu dau rezultatele scontate.

Geografia — pentru ca să fie într-adevăr utilă în materie de urbanistică — trebuie să se orienteze, deci, din ce în ce mai mult și mai sigur către studiul echilibrului dintre factorii naturali și cei sociali pe teritoriu. În acest spirit a fost gîndită și clasificarea tipologică a orașelor mai sus prezentată.

Rețeaua de orașe poate fi definită (cf. Kostrowicki, în bibliografie, op. cit., p. 250) ca o hartă a orașelor unei regiuni, a unei țări, a unui continent ori a pămîntului întreg din care să ne putem da seama cum sînt repartizate centrele urbane pe teritoriu, la distanțe liniare deosebite. Tot ca o hartă a rețelei poate fi considerată, de pildă, și cea a repartiției orașelor din România pe anumite linii (sub munte, sub dealuri, la

Scanned with OKEN Scanner

răspîntii mari, la cap de drum). Acest fel de hărți reprezintă însă numai desimea orașelor în rețea și nu demonstrează existența rețelei de orașe ca o realitate funcțională, ci doar ca o probabilitate a ei.

Într-adevăr, apropierea mai mare (putînd merge pînă la contopire în cazul conurbațiilor) presupune — în general — relații mai strînse decît între centrele mai depărtate ori despărțite prin spații greu de străbătut. Harta desimei lineare trebuie deci completată cu harta frecvenței și naturii relațiilor între centre vecine. Trasarea zonelor de interferență completează astfel informarea și o precizează.

Rețeaua de orașe — cu indicarea relațiilor spațiale și funcționale care justifică acest termen, poate fi urmărită pe întreaga țară sau pe grupe de orașe în diferite regiuni (Bazinul Tîrnavelor, Litoralul, Siretul de jos etc.) sau în jurul unor poli de atracție (de pildă, Brașovul, Sibiul, Hunedoara, Ploieștii, Bucureștii etc.).

Analiza obiectivă a situației orașelor în rețeaua lor, pune numeroase probleme între care explicarea repartiției și a dezvoltării inegale a unor centre urbane. De exemplu, desimea redusă și dezvoltarea slabă a orașelor din cîmpia Munteniei în contrast cu Bucureștii și centrele satelite din jurul lor. De asemenea, problema sistematizării — cu ierarhizarea urgenței — era necesar să fie precedată de un studiu amănunțit al rețelei pe întreaga țară (ceea ce a și făcut ISCAS între 1956—1958 și a păstrat în arhivă). În fine, ierarhizarea orașelor după gradul lor de dezvoltare și după întinderea zonelor de relații reciproce, este tot o problemă de rețea.

Concluzii. În ordinea rațională a elaborării geografice se recomandă — în cazul orașelor — următoarea succesiune : analiza individuală a complexului (sau fenomenului) urban (vatră și regiune urbană) ; pe baza acestei analize, deosebirea și clasificarea tipurilor geografice de oraș în paralelă cu tipurile funcționale, analiza desimei și relațiilor spațiale dintre orașe, cu alte cuvinte, cartarea și caracterizarea rețelei de orașe (generală, pe întreaga țară, pe grupe regionale sau polarizate de un centru mai puternic).

Scanned with OKEN Scanner

Planul general de sistematizare a oraşelor unei ţări trebuie să aibă la bază şi acest studiu complet de geografie urbană regională.

BIBLIOGRAFIE

MIHĂILESCU, VINTILĂ, *Bucureştii din punct de vedere antropogeografic şi etnografic*, în „Anuarul de Geografie şi Antropogeografie", IV, Bucureşti, 1915.

MIHĂILESCU, VINTILĂ, *Oraşul ca fenomen antropogeografic*, în „Cercetări şi studii geografice", Univ. Bucureşti, 1941.

RĂDULESCU, N. A., *Zonele de aprovizionare apropiate ale cîtorva oraşe din sudul României*, în „Rev. Geogr.", ICGR, Bucureşti, 1945.

MORARIU, T. şi PASCU, ŞT., *Evoluţia urbanistică a oraşului Cluj*, în „Bul. Acad. R.P.R., Geol. Gogr.", II, 1 — Cluj, 1957.

OANCEA, D., *Contribuţii la studiul monografic al oraşului Roman*, în „Probl. de Geogr.", VI, Bucureşti, 1959.

ŞANDRU, I., CUCU V., POGHIRC P., *Contributions géographiques à la classification des villes de la RPR*, în „Anal. şt. Univ. Al. I. Cuza", VII, 2, Iaşi, 1961.

MIHĂILESCU, V., HERBST C., BĂCĂNARU, I., *Remarks on the complexity of town classification criteria*, în „Rev. de Geol., et Geogr.", VI, Bucureşti, 1962. Apărut şi în lb. română Probl. de Geogr. IX, 1963.

MIHĂILESCU, VINTILĂ, *Sur la géographie des villes en Roumanie. Mélanges de géographie offerts a M. Omer Tulippe I.* Gembloux, 1968.

* * * *Der geographische Aspekt in der funktionalen Klassification der Städte.* Petermans. Geogr. Mitteilungen, 4, Gotha-Leipzig, 1968.

KOSTROWICKI, J., *Le reseau urbain, sa notion, ses élements, ses types, son amenagement*, în „Geographia Polonica" Warszawa, 12, 1965.

DERRUAU, MAX, *Précis de Géographie humaine*, Armand Colin, Paris 1963.

BEAUJEAU, GARNIER, J. et, CHABOT, G., *Traité de Géographie urbaine*, Paris, Armand Colin, 1963.

SCHWARZ, GABRIELE, *Allgemeine Siedlungs-geographie*, Berlin, 1966.

MIHĂILESCU, VINTILĂ, *Densitatea oraşelor din România*, în „Studia Univ. Babeş-Bolyai", Geogr. Geol. 2, Cluj, 1967.

MIHĂILESCU, VINTILĂ, *Une expérience de géographie urbaine en Roumanie*, Przeglad, Geograficzny, Warszawa, 1968.

ACADEMIA DE ÎNALTE STUDII COMERCIALE ŞI INDUSTRIALE DIN BUCUREŞTI, *Lucrările seminarului de geografie*, Bucureşti, 1946.

CUCU, N., *Oraşele României*, Editura ştiinţifică, 1970.

Scanned with OKEN Scanner

Geografia satului românesc

Caractere geografice contemporane

VASILE CUCU, ION BĂCĂNARU

Prefacerile economice și social-culturale — urmare firească a procesului de dezvoltare a societății socialiste multilateral dezvoltate — au determinat mutații corespunzătoare în toate laturile de structură și suprastructură ale mediului rural. De aici interesul crescînd manifestat în ultimul timp față de modul cum este astăzi structurată fizionomia de ansamblu a satului, dar în și mai mare măsură față de felul cum satul nostru se transformă treptat într-un centru polarizant, de convergență teritorială a noii vieți sociale, care duce, în final, la apropierea modului de viață din mediul sătesc de cel al mediului urban, la ștergerea definitivă a deosebirilor dintre sat și oraș.

Amploarea și complexitatea dezvoltării de perspectivă a satului, oricît de mari ar fi schimbările de structură și implicațiile acesteia în toate laturile vieții rurale, presupun, însă, prezența, cu o funcție permanentă în evoluția sa, a mai multor factori, între care teritoriul cu resursele lui ocupă un rol de prim rang.

Dezvăluirea interdependențelor intime ale mediului sătesc cu patrimoniul său geografic-teritorial, în cuprinsul căruia satul și-a organizat condițiile de viață, constituie obiectivul esențial în viziunea geografică. Cunoașterea temeinică a corelațiilor satului cu elementele natural-teritoriale oferă sociologiei rurale o fundamentare a condiționărilor componentei geografice asupra elementelor structurale și suprastructurale ale satului. Ea poate fi încă de un real folos acelora care au sarcina responsabilă de a da o nouă înfățișare

Scanned with OKEN Scanner

vechilor noastre așezări rurale, pentru ca acestea să-și valorifice resursele naturale de care dispun în folosul propriilor lor locuitori și în scopul măririi contribuției satului la creșterea venitului național.

1. Satul — categorie geografică complexă

Satul este așezarea umană dominantă în peisajul geografic al teritoriului țării noastre. De-a lungul existenței sale, satul s-a dovedit, înainte de toate, o realitate socială care a contribuit din plin la transformarea mediului geografic, îmbogățind patrimoniul civilizației noastre. Ca element permanent, sedentar și de continuitate, satului românesc i-a fost totdeauna caracteristică o fizionomie complexă, definită prin prezența unei vetre bine intuite, în care se concentrează locuințele și dependințele agricultorilor, precum și prin locul aflat în afara acesteia, obiectul muncii și spațiul de desfășurare al activităților productive de bază a populației.

Sociologic, deci, așa cum s-a și spus, „vatra de sat nu poate fi înțeleasă decît dacă o considerăm ca fragment dintr-o societate globală“ (H. H. S t a h l), parte integrantă din marea *realitate socială*. În această viziune sociologică, studiul aglomerărilor rurale, ca și problema reorganizării satului, sînt, prin scopul urmărit, esențialmente sociale. Prin tot ceea ce voim să înfăptuim în vatră, tindem să apropiem comunitatea rurală de aceea din oraș.

Această preocupare reclamă soluții edilitare, fapt care comută realitatea socială de pe terenul sociologiei pe acela al considerațiilor urbanistice, ai căror reprezentanți au misiunea de a materializa în intravilanuri spații construite care să asigure țărănimii binefacerile civilizației de factură urbană. Vatra este, așadar, și o realitate edilitară, iar în perspectivă, o *realitate de factură urbană*.

Mai mult încă, atît prin activități productive ce au loc în vatră, cît mai ales prin acelea desfășurate ex-

Scanned with OKEN Scanner

tensiv sau intensiv pe teritoriul-proprietate din afara ei, satul s-a afirmat ca o veritabilă *realitate economică*. Prin tehnici ce au depins de lungi serii de condiționări sociale, începînd de la cele hotărîtoare ale tipului de orînduire respectivă, pînă la acelea de condiționare activă, legate de potențele mediului fizic, aglomerările agricultorilor din vatră au obținut de pe acest teritoriu periferic vetrei bunurile materiale trebuincioase vieții. Însăși materializarea și conturarea vetrei prin construcții și dependințe se întemeiau nemijlocit pe materiile prime furnizate de acest teritoriu (lemn, piatră, nisip, stuf). Ansamblul măsurilor economice interesînd echiparea și înzestrarea tehnică a patrimoniului funciar ce a făcut întotdeauna un corp comun cu vatra în hotarul satului, are drept scop mărirea eficienței muncii țăranilor, înflorirea multilaterală a vieții satului. Prin atributele sale productive, ca și prin ansamblul măsurilor tinzînd să redimensioneze coordonatele sale economice, satul se manifestă astăzi ca o *realitate economică plurifuncțională*.

Dacă mai avem în vedere faptul că multe din componentele actuale, cum ar fi „vatra satului, așezarea omului pe o anume bucată de pămînt, aparțin, ca problemă trecutului", satul este, prin tehnici economice sau de construcție, și o *realitate istorică*, după cum, ca deținător al tezaurului culturii naționale, el poate fi considerat și ca o realitate etnografică.

Fără îndoială, geograful pornește și el de la realitatea că satul este un fenomen social-economic complex, apărut și dezvoltat pe baza legilor economico-sociale. Altfel nici nu ar putea el să analizeze mecanismul social al genezei și dezvoltării sale, dacă, de asemenea, nu l-ar aprecia și ca pe un proces istoric, ca pe „o verigă dintr-un lanț care vine din urmă și se va desfășura și înainte" (Ion Conea, 1938).

Sintetizînd cele de mai sus, reținem un fapt semnificativ, dar concludent : toate aceste atribute veridice ale satului — realitatea socială, economică, istorică, etnografică și edilitară — alcătuiesc o sinteză complexă unitară, localizată, însă, în cuprinsul unei singure realități geografice : *teritoriul*. Cu alte cu-

Scanned with OKEN Scanner

vinte, satul nu este numai o categorie socială exprimată prin populația și partea construită care alcătuiesc vatra. Aceasta este considerată, în mod just, drept numai o parte concretă și esențială a satului, caracterizîndu-se printr-o aglomerare de case, dispuse într-o anumită ordine în lungul străzilor, diversitatea aspectelor sale, din acest punct de vedere, aflîndu-se în raport direct cu particularitățile și natura factorilor geografici și cu nivelul decisiv al tehnicilor economico-sociale. Această parte de teritoriu, aleasă de populație pentru a-și construi locuințele, corespunde pe deplin funcției rezidențiale (parțial de producție), pe care a îndeplinit-o, mai ales pe plan istoric, vatra. Oricare vor fi activitățile productive neagricole, activități obiectiv necesare în evoluția satului, caracterul funcțional de rezidență va rămîne dominant, cu scopul de a conserva specificul transmis de generații, de a nu-l alinia, fără discernămînt, la o anumită factură urbană. Pe această cale se pot armoniza cerințele modernizării cu acelea ale conservării trăsăturilor sale originale.

Multă vreme, geografii au asimilat noțiunea de așezare rurală propriu-zisă cu înțelesul restrîns pe care l-a avut și îl are „vatra satului". Cu toate că cercetările se axau pe probleme de „geografia satului", în realitate ele erau orientate, cu precădere, spre evidențierea unora din elementele mediului natural care influențează fizionomia vetrei satului (localizare, formă, mărime, structură). Drept urmare, factori reali de natură socială, economică sau politică erau insuficient implicați în explicarea și formarea fizionomiei vetrei, în recunoașterea rolului firesc al acesteia în relația cu mediul înconjurător.

„Satele — afirma S. Mehedinți — sînt grupări de locuințe și oameni care își scot mijloacele lor de existență dintr-un spațiu social determinat". În această accepțiune, concentrarea locuințelor în vatra satului este impusă de „felul muncii, pentru a lăsa *toată ţarina* liberă pentru necesitățile asolamentului" (S. Mehedinți, *Terra*, II, 1931, p. 973).

Scanned with OKEN Scanner

Geografi și sociologi au atras, cu mulți ani în urmă, atenția asupra greșelii de a considera drept așezare omenească numai vetrele de sat, aglomerările de case, acea porțiune de teritoriu aleasă pentru a-și stabili locuința. Așezarea omenească nu este numai vatra de sat, ci și partea care alcătuiește moșia, deoarece „în realitate așezarea este un trup de moșie, deci o formă regulată de teren cu o vatră" (H. H. Stahl, 1937, p. 489).

Rezultă, așadar, că satul nu poate fi conceput numai prin una din trăsăturile sale fundamentale. El poate fi înțeles numai ca o materializare a însușirilor de esență socială și teritorială, teritoriul constituind, de fapt, arena pe care se concretizează întreaga acțiune a societății. Fără îndoială, munca și producția stau la baza existenței sociale, dar pentru ca acest proces social să aibă loc, trebuie ca ea să se desfășoare pe un fond geografic. Fig. 1.

În lumina celor de mai sus, corelînd toate aceste categorii cu însușiri de esență socială și cu acelea ale teritoriului, ajungem la adevăratul sens al satului românesc : *realitate social-teritorială*. Aceasta impune necesitatea de a recunoaște și concepe satul (în speță, satul românesc), ca o realitate teritorială, ca o categorie geografică a peisajului umanizat, fragment din marea arie geografică a țării.

Mai mult decît atît, în cadrul peisajului geografic, satul ni se înfățișează ca o dublă realitate teritorială, concretizată prin locul de concentrare a locuințelor (vatra), cît și prin locul de muncă (moșia), ambele părți constitutive ale unei singure unități teritoriale — hotarul obștii sătești — fiecare avînd rosturi social-economice bine gîndite în viața colectivităților rurale. Din această dublă existență teritorială decurge și dualitatea sa funcțională : prin aglomerarea în vatră a populației și a părților construite, satul se definește ca o localitate, iar prin locul de muncă, situat în mod obișnuit în afara vetrei, organizat în vederea obținerii producției, el ni se înfățișează și ca un centru al producției materiale. Populația satului, veriga de legătură între aceste componente și sursa de reproducere și

Scanned with OKEN Scanner

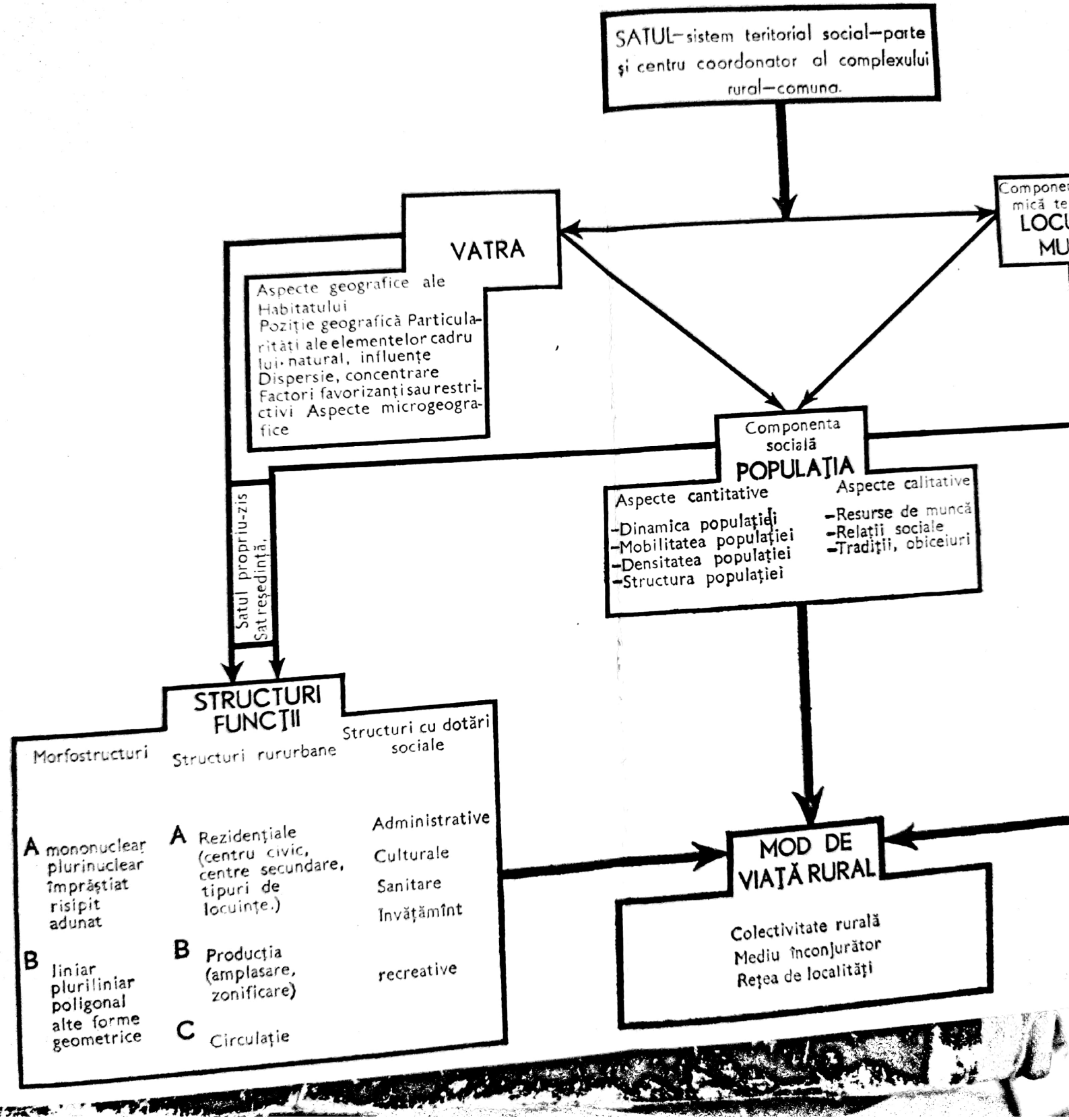
SATUL–sistem teritorial social–parte şi centru coordonator al complexului rural–comuna.
VATRA
Aspecte geografice ale Habitatului
Poziţie geografică Particularităţi ale elementelor cadrului natural, influenţe
Dispersie, concentrare
Factori favorizanţi sau restrictivi Aspecte microgeografice
Componenta socială
POPULAŢIA
Aspecte cantitative
-Dinamica populaţiei
-Mobilitatea populaţiei
-Densitatea populaţiei
-Structura populaţiei
Aspecte calitative
-Resurse de muncă
-Relaţii sociale
-Tradiţii, obiceiuri
Satul propriu-zis Satreşedinţă.
STRUCTURI FUNCŢII
Morfostructuri
A mononuclear plurinuclear împrăştiat risipit adunat
B liniar pluriliniar poligonal alte forme geometrice
Structuri rururbane
A Rezidenţiale (centru civic, centre secundare, tipuri de locuinţe.)
B Producţia (amplasare, zonificare)
C Circulaţie
Structuri cu dotări sociale
Administrative
Culturale
Sanitare
Învăţământ
recreative
MOD DE VIAŢĂ RURAL
Colectivitate rurală
Mediu înconjurător
Reţea de localităţi

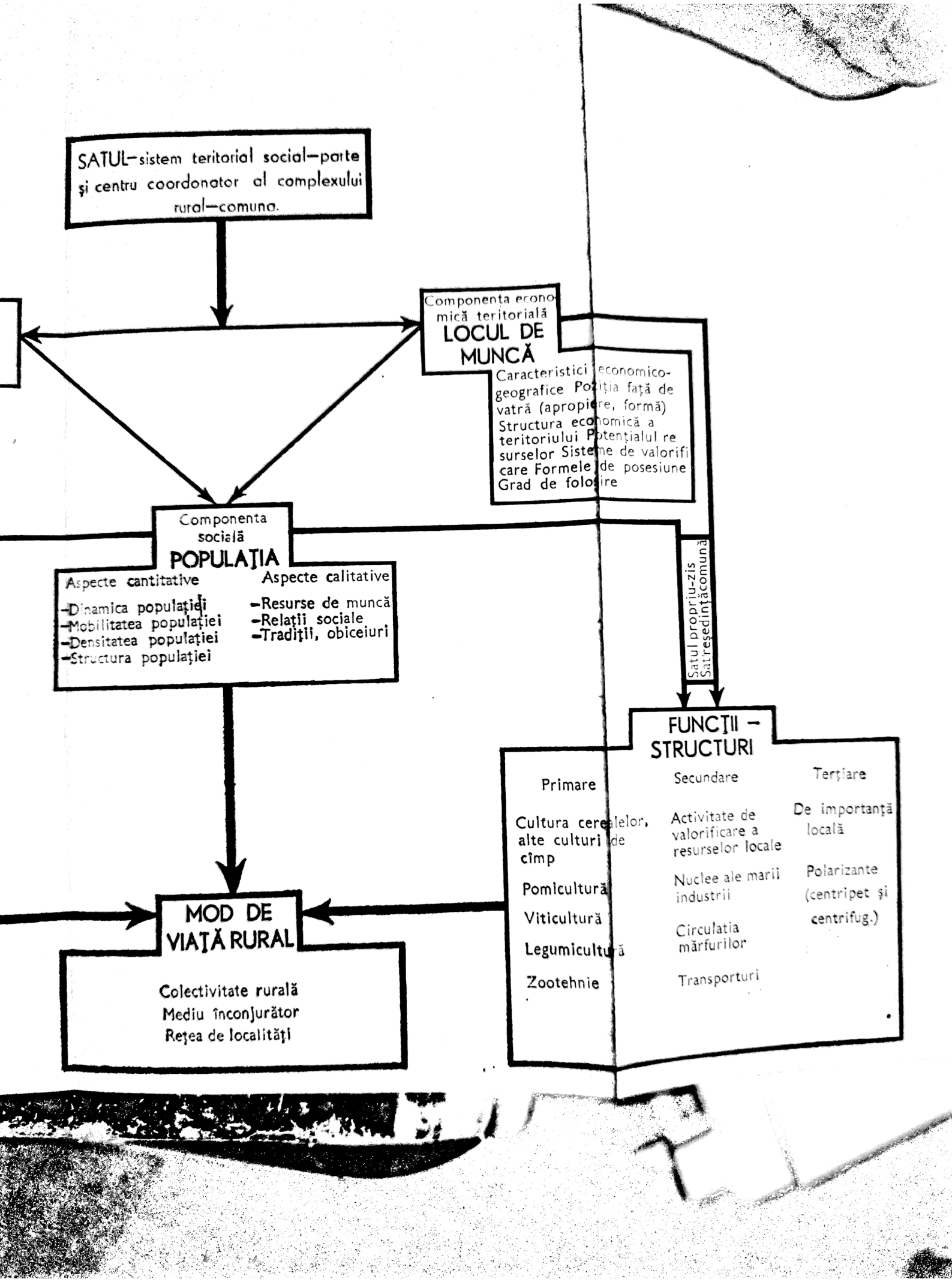

Scanned with OKEN Scanner

procurare a forței de muncă, atribuie, prin intermediul tehnicilor de care dispune, funcția de rezidență vetrei și pe aceea de producție moșiei, sudînd aceste laturi într-un tot unitar. Dubla sa contingență, pe de o parte, cu activități economico-sociale și legile lor, pe de altă parte, cu mediul natural și particularitățile sale, conferă satului nostru caracterul unei sinteze în care se împletesc fenomene interesînd deopotrivă pe geograf, sociolog, istoric, pe economist, demograf sau etnograf etc.

Concepînd satul ca o realitate teritorială complexă, ca domeniu unitar al interacțiunii și convergenței dintre vatră și moșie, dintre funcția sa rezidențială și cea productivă, în cercetarea fundamentală, dar mai ales în practică, se elimină disocierea neștiințifică prin care, cei ce ar vedea în sat numai vatra cu funcția sa de locuire ar ignora rolul factorilor economici în organizarea social-teritorială a vetrei, iar aceia care l-ar aprecia numai sub raportul specializării economice ar elimina acțiunea componentei geografice. Interacțiunea acestor componente, conexiunile lor spațiale constituie ansamblul strict științific al satului sau al „complexului rural" ca obiect de studiu și de analiză a geografiei.

Așadar, este necesar să se înțeleagă că formațiunea rurală, ca fragment dintr-o societate globală, nu poate fi studiată separat de componenta teritorială, deoarece folosința agricolă a teritoriului și funcția rezidențială a spațiului afectat vetrelor nu sînt două probleme distincte, ci un singur fenomen social complex, influențîndu-se reciproc pe un fundament geografico-teritorial unitar.

Asupra acestui fundament geografic, populația satului a desfășurat de la început, prin procesul muncii sociale, interacțiunea nemijlocită dintre om și natură, efortul de adaptare activă și de dirijare a elementelor naturii în vederea obținerii terenurilor necesare pentru construcții și pentru practicarea agriculturii. De aceea satul a și primit amprenta generală a teritoriului în toate formele de organizare. Risipirea satelor în zonele de altitudine reflectă adaptarea rațională

Scanned with OKEN Scanner

a vetrelor la condițiile naturale ale muntelui, după cum sistemul de organizare a teritoriului agricol pe mari categorii de culturi cerealiere, viticole, pomicole a ținut seama de capacitatea plantelor de a valorifica la maximum aceste terenuri.

Este o realitate incontestabilă că sistemul de utilizare agricolă, ca factor dominant, creează anumite tipuri de vetre de sat. Cu toate acestea, acțiunea modificatoare, în continuă ascensiune, asupra fondului geografic datorită progresului tehnic, nu va putea să nu țină seama de influența naturii specifice a teritoriului, mai ales a acelor teritorii în care sînt evidenți factorii restrictivi ca alunecări, eroziuni, degradări, înmlăștiniri, inundații, seismicitate etc. În perspectivă, componenta geografic-teritorială va constitui în mod obiectiv asociata inseparabilă, permanentă și necesară a dezvoltării și modernizării satului. Ca și pînă acum, el va încorpora în elementele sale de structură influențe ale naturii, care-i asigură totala sa apartenență la cadrul în care se dezvoltă, pe această cale putîndu-ne explica deosebirile constatate în ecologia umană în teritorii determinante, dar în condiții social-economice identice.

Urbaniștii au obligația să ia în considerație componenta teritorială, atunci cînd decid care anume din rețeaua celor peste 13 000 de sate au condiții pentru dezvoltarea în perspectivă ca viitoare organisme de coordonare teritorială.

2. Marile unități geografice în care s-a format și s-a dezvoltat satul românesc

O viață umană, de factură autohtonă și de formațiune rurală, a fost prezentă în toate epocile istorice pe teritoriul românesc. Lotizările sătești împing vechimea satului devălmaș în peisajul geografic al țării pînă în perioada destrămării comunei primitive, tehnica agrimensurală demonstrînd o ingenioasă adaptare a „complexului rural" la caracterul geografic al

Scanned with OKEN Scanner

patrimoniului său funciar devălmaș, pe care l-a părăsit temporar numai sub presiunea evenimentelor sociale sau a calamităților naturale.

Pentru că prezența actuală într-un loc sau altul a satelor „este legată de veacuri de istorie, de importanță capitală teoretică", putem vorbi în prezent de un peisaj geografic integral umanizat al României, în cadrul căruia, în toate epocile istorice, satul a găsit condiții favorabile de dezvoltare și s-a afirmat ca un factor de continuitate și progres.

Avem astăzi 13 149 sate care, înglobînd 50% din populația activă și valorificînd terenuri agricole ce reprezintă 64% din suprafața totală a țării, sînt prezente și activează în cele trei mari domenii geografice ale teritoriului național — munți, dealuri și cîmpii. Altitudinal, varietatea reliefului creează condiții diferențiate în activitatea economică și în concentrarea așezărilor. Aceasta nu împiedică, însă, satul să urce, astfel, de la 3—5 m față de nivelul mării în Delta Dunării, la 1 300—1 600 m pe platformele înalte montane, Pietroasa, la 1 620 m fiind cea mai înaltă așezare din țară.

Firește, nici astăzi și nici în trecut, potențele geografice ale acestor domenii naturale nu au exercitat o atracție egală asupra organismelor sociale rurale, pentru că nu peste tot acestea au fost în situație să ofere, pe măsura exigențelor țărănimii și tehnicilor sociale, deopotrivă terenuri pentru așezarea vetrelor și pentru practicarea agriculturii. Se adaugă apoi condițiile social-politice, care în trecut au determinat, în ținuturile deschise și expuse ale șesurilor, o permanentă redistribuire a satelor în teritoriu, proces frecvent pînă în perioada reformelor agrare de la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

După natura și diversitatea condițiilor și resurselor naturale și după felul cum se îmbină valorificarea acestora, diferă densitatea, caracterele funcționale și morfostructurale ale satelor în cuprinsul celor trei mari domenii geografice ale teritoriului românesc.

Scanned with OKEN Scanner

a. *Satul în cadrul geografic al cîmpiilor*

Cîmpiile propriu-zise joase, situate sub 200 m altitudine, dețin 33% din suprafața teritoriului național, concentrează 43,1% din numărul așezărilor și 56,1% din populația României. Asociem șesurilor și extensiunea cîmpiilor piemontane înalte, care depășesc altitudinea de 200 m, precum și o bună parte din piemonturile și podișurile aflate între 200—400 m, cu condiții de habitat apropiate, concentrînd laolaltă 35,0% din numărul localităților și 27,6% din numărul locuitorilor.

Rezultă că aria geografică ce se desfășoară pînă la 400 m altitudine concentrează 78,1% din numărul așezărilor și 83,7% din populație *. În a doua jumătate a secolului trecut, în ținuturile joase, îndeosebi în cele din estul Cîmpiei Române, are loc un proces intens de populare. Deșelenirea șesurilor, începînd cu pacea de la Adrianopole, a atras importante contingente de populație rurală din dealuri, mai bine populate în evul mediu. Au venit apoi împroprietăririle însurățeilor care au intensificat procesul migrației rurale spre sud. Pe această cale s-au format o bună parte a satelor din Cîmpia Bărăganului și în acest mod au dobîndit ariile joase preponderența numerică și demografică în ansamblul așezărilor românești. Genetic, sînt dominante satele de colonizare, unele destul de vechi din perioada sloboziilor, la care se adaugă satele de împroprietăriți, geometric organizate în intravilan.

Caracterul agro-cerealier dă nota dominantă în specializarea economică a cîmpiilor, al căror sol fertil asigură, în condiții climatice normale, venituri mari și stabile populației rurale. Valorificarea în direcția producției cerealiere a condițiilor de șes, cu preocuparea de a lăsa cît mai descoperit terenul pentru culturi, a exercitat o acțiune de concentrare asupra elementului demografic. Satele de la cîmpie cu profil

* CLAUDIU GIURCĂNEANU, *Typologie des groupements altimétriques de la population et de l'habitat sur la territoire de la Roumanie*, în „Revue roum. de géol., geophys. et géogr.", série de géogr., tome 15, nr. 2, 1971.

Scanned with OKEN Scanner

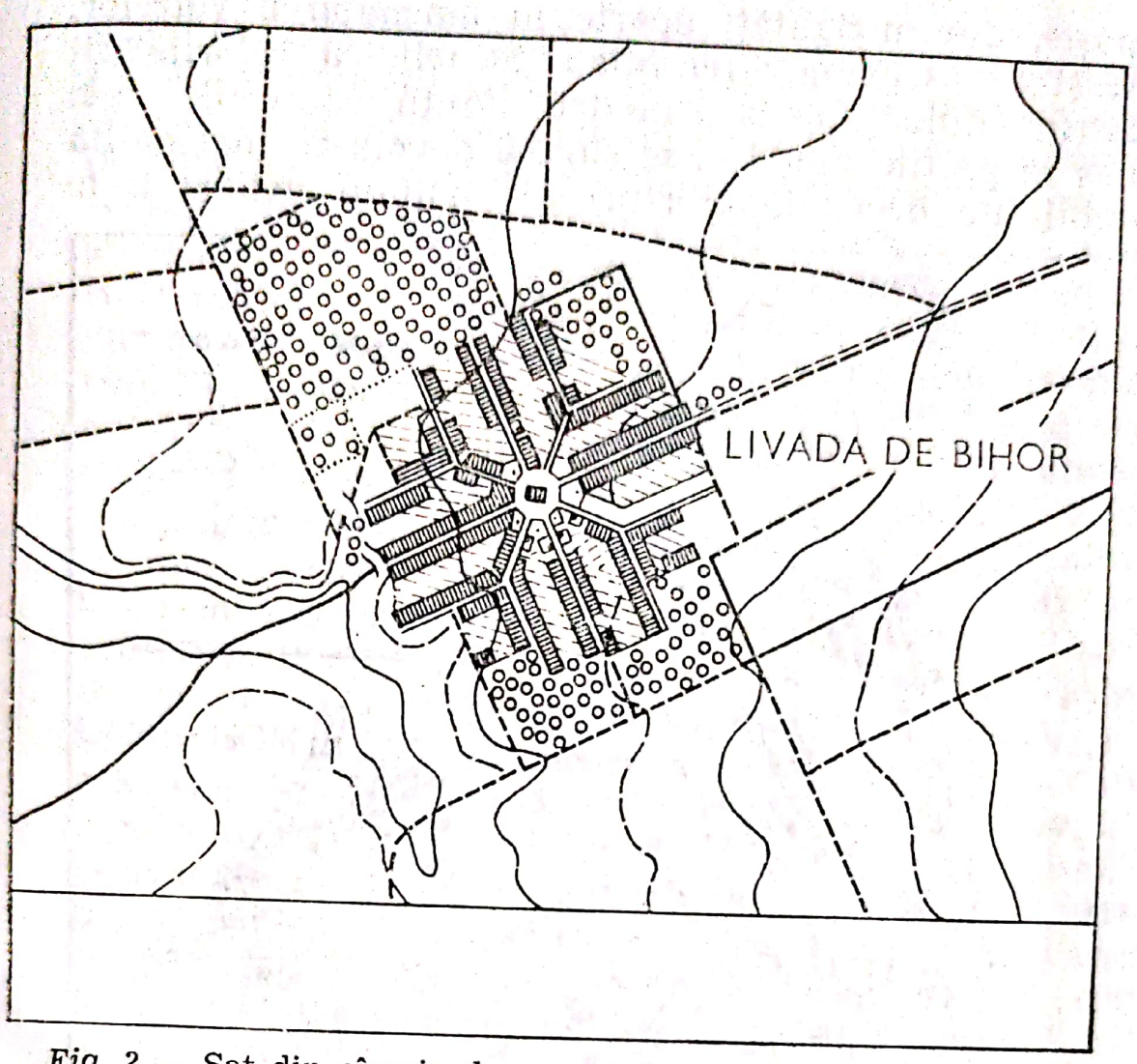

Fig. 2 — Sat din cîmpia de vest. Relieful neted a favorizat dezvoltarea unei vetre ordonate, cu textură și structură care scot în evidență un centru civic în formare.

cerealier-zootehnic sînt, în consecință și mari aglomerări sociale, ajungînd pînă la 8 000, 12 000 și chiar 14 000 locuitori.

Atrage atenția, de asemenea, faptul că aceste concentrări social-teritoriale se afirmă și printr-o putere economică considerabilă, ocupînd poziție cheie în diviziunea socială și geografică a muncii.

Densitatea satelor este, în schimb, în raport invers cu mărimea, densitățile medii variind între 2—6,8 sate/100 km². Văile rîurilor, oricît de neînsemnate ar fi ele, precum și zonele imediat aferente către cîmpuri, reprezintă ariile mari de organizare a vetrelor de sate din cîmpie. Există un specific al satelor de șes, care decurge din relația reciprocă dintre vatră și

Scanned with OKEN Scanner

moșie, din modalități aparte în amenajarea vetrelor, ca și din sisteme diferențiate în tehnica valorificării patrimoniului funciar. Pentru ținuturile fertile, mai ales în părțile luncilor, se simțea nevoia de mai multă stabilitate decît de eforturi ale omului pentru a le

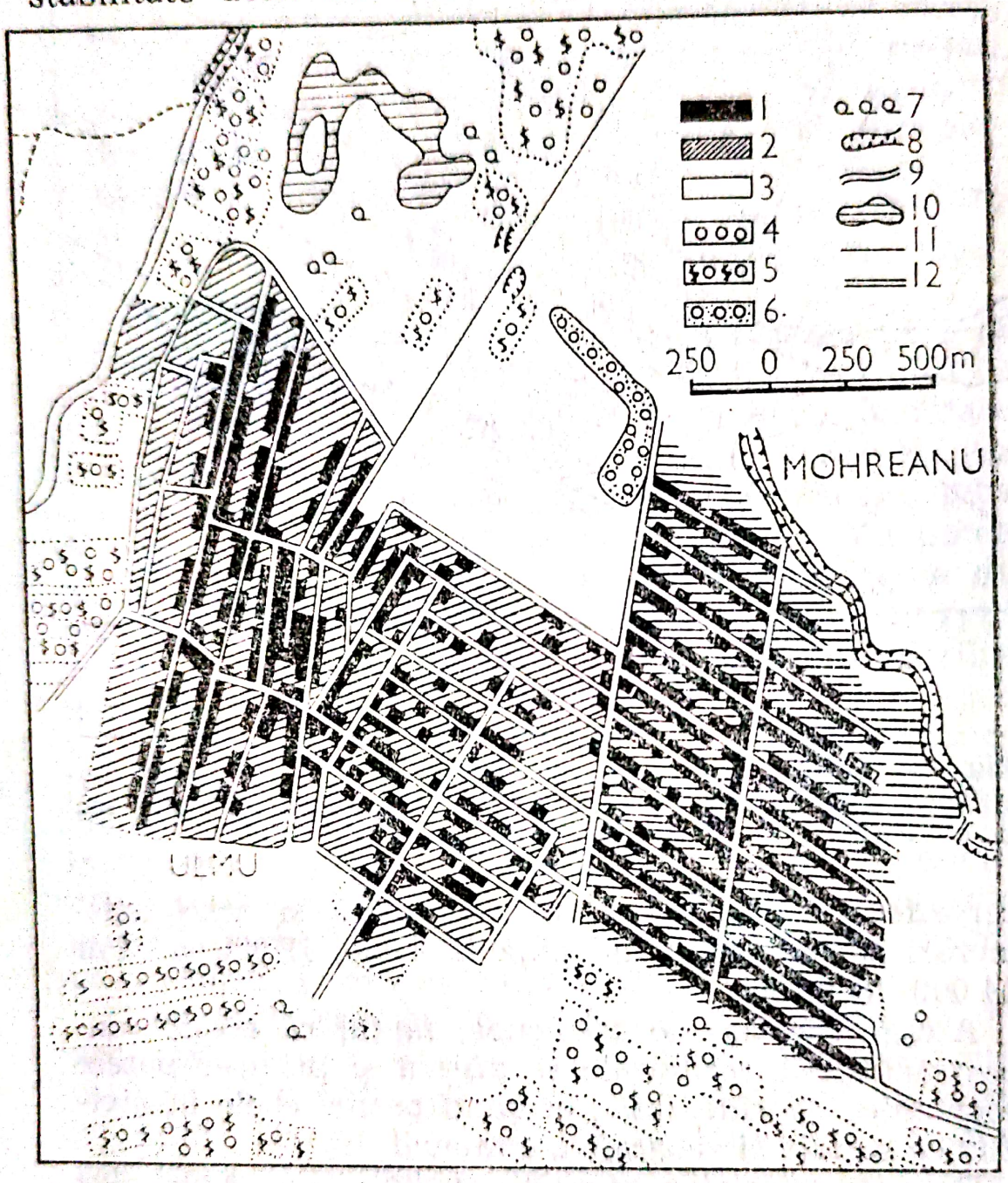

Fig. 3 — Sate din cîmpia Bărăganului. Se observă tendința de dezvoltare mai ordonată a cvartalelor noi (Mohreanu), în raport cu cele mai vechi (Ulmu), precum și corelația dintre orientarea generală a străzilor principale (nord-sud) și direcția de scurgere a Călmățuiului

1, Cvartale de locuințe ; *2*, grădini de zarzavat ; *3*, culturi de cereale ; *4*, livezi ; *5*, vii ; *6*, păduri ; *7*, pomi ; *8*, rîpe ; *9*, ape ; *10*, lacuri ; *11*, dimb natural ; *12*, șosea

Scanned with OKEN Scanner

umaniza. Așa se explică faptul că, din momentul asigurării stabilității sociale, șesurile de la poalele Carpaților au depășit dealurile în ce privește concentrarea populației. Concentrările demografice determină în același timp și extensiunea relativ mare în suprafață a intravilanului. Vatra satelor producătoare de cereale și crescătoare de animale este complicată : are străzi numeroase și întortochiate la cele vechi, mai geometric organizate la cele noi, dependințele, curțile și alte anexe înglobînd în intravilanuri terenuri care uneori ar putea fi date altor folosințe.

În cîmpia din jurul Calafatului, de pildă, înainte de măsurile adoptate pentru îmbunătățirea împărțirii teritorial-administrative, reveneau, în medie, circa 120 ha pentru fiecare așezare, cu o densitate de 5 case pe un ha, în satele mai noi suprafața construită situîndu-se sub 1% din aceea a intravilanului. Curțile gospodăriilor, de regulă, extind nefiresc intravilanul, închizînd în perimetrul lor în medie circa 1 000 m², pentru fiecare curte. În general pentru satele din cîmpie se pune problema echilibrării raporturilor, în vatra satelor, între suprafața construită și aceea cu alte destinații. Așezările rurale din cîmpie, demografic și morfostructural, sînt în general, ușor adaptabile amenajărilor de factură urbană, îngăduind echipări tehnico-edilitare chiar în actuala tramă stradală.

b. *Satul în cadrul geografic al dealurilor și colinelor*

Distribuția teritorială a acestui tip de sat corespunde ariilor geografice variind între 400—800 m altitudine, situate frecvent, asemenea unor brîie, la poala internă și externă a Carpaților Românești.

Cauze de ordin istoric, instabilitatea politico-socială din ținuturile de șes, motivări de ordin geologic și geografic — resurse lemnoase, pășuni, fînețe, minereuri, adăposturi naturale — au atribuit dealurilor, pe toată perioada evului mediu, un avans demografic și economic, cu un caracter mai mult animalier decît agricol, avans pe care l-au păstrat pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

Scanned with OKEN Scanner

Grație acestor condiții, în care s-au copt de timpuriu și întîile noastre tîrguri de vale, ne aflăm aici într-o arie geografică de maturizare, continuitate și afirmare istorico-socială a satului românesc autohton, liber devălmaș, pe a cărui superioritate economică și demografică s-au sprijinit primele cristalizări statale, inclusiv organizarea statului feudal.

În acest areal cu un relief puternic fragmentat de văi largi și adînci, mărginite spre versant de pante uneori improprii construcțiilor de locuințe și activităților economice, dar, cum s-a văzut, cu variate resurse de sol și subsol, se concentrează 20% din numărul satelor românești. Pe acest fond geografic, populația rurală a creat o economie specifică Subcarpaților, o economie mai complexă, pe planul utilizării agricole, caracterizată prin îmbinarea discontinuă a suprafețelor valorificate prin pomicultură, viticultură și creșterea animalelor, industrie extractivă și prelucrarea lemnului.

De aici și caracterul dispersat și extensiv, atît al așezărilor, cît și al activităților productive legate de utilizarea terenurilor agricole restrînse și extrem de fărîmițate, situații care dau nota dominantă a satului subcarpatic. Aglomerările rurale în Subcarpați sînt mici și foarte mici, frecvența cea mai mare revenind satelor care au sub 1 000 locuitori. Pînă și în cuprinsul Muscelelor Argeșului, de pildă, cu un mediu natural care a înlesnit inițiativa creatoare a omului pînă la nivelul formațiunilor statale feudale, 40 de sate au astăzi între 500—1 000 locuitori, alte 39 de sate între 1 000—2 500 locuitori. În cea de-a doua categorie intră localități în care se desfășoară exploatări carbonifere (Berevoiești, Schitu Golești), fiind depășite de satele care cumulează activități industriale (2 500 locuitori — satul Domnești), participă la muncile forestiere (Lerești), sau la activitatea industrială din orașe (Bughea de Jos).

Gradul avansat de dispersare, precum și modul dominant de existență a satelor-cătun sînt puse în evidență și de densitate, corelată în raport invers cu mărimea satelor în dealuri. Față de media pe țară —

Scanned with OKEN Scanner

6,4 sate/100 km² — dealurile, îndeosebi cele din sud, iar în cadrul acestora ariile depresionare, înregistrează densități variind de la 8,1 la peste 12 sate/100 km². Roirile pastorale, pe fondul extensiv al economiei animaliere, ca și înlesnirile economice de care s-au bucurat înmuguririle din partea satului matcă devălmaș, din trupul căruia s-au desprins, ar constitui o explicație a acestei „pulverizări". Dar și natura cu numeroasele ei posibilități de a înjgheba cu ușurință locuința a stimulat această continuă „fragmentare" a colectivităților rurale.

Localizarea aglomerărilor rurale învederează o predominanță a așezărilor înșirate pe văi, pe coamă sau spinările reliefului înalt, ca și pe versanții cu pante domoale, unde gospodăriile se dispersează pînă la o

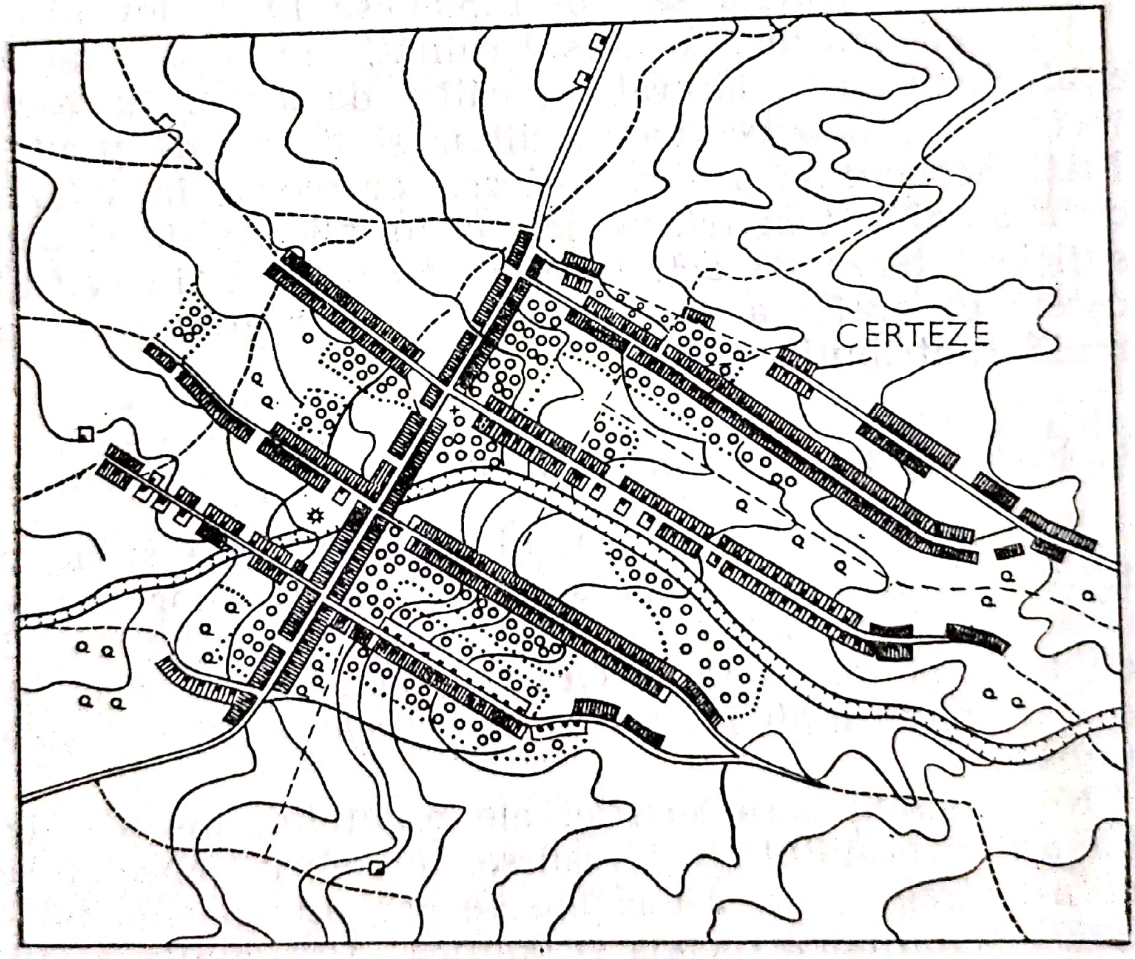

Fif. 4 — Sat din Țara Oașului, situat pe versanții din extremitatea estetică a depresiunii. Se evidențiază parcelarea vetrei, constituită dintr-un ax central (pe drumul Negrești—Oaș—Săpînța) pe care se înserează perpendicular linii de case situate în pantele unor mici interfluvii

Scanned with OKEN Scanner

totală contopire cu moșia însăși, transformată într-o imensă „vatră" de sat. Așezările subcarpatice ilustrează o perfectă adaptare activă și integrare la specificul peisajului geografic. Aici putem surprinde, mai mult ca în oricare parte, modul cum componenta geografică intră în părțile concret materiale ale satului, în morfologia acestuia.

Evoluînd pe terenuri care își schimbă înfățișarea de la o vale la alta sau de la un deal la altul, aceste așezări încorporează, în spațiul materializat construit, lemnul și piatra de care dispun din abundență, integrîndu-se organic în natura înconjurătoare, prin locurile ocupate de vetre, ca și prin cromatica exterioară. Această adaptare contribuie la imprimarea acelei note de autentică originalitate, de suplețe și farmec, atribuite de totdeauna satului românesc liber devălmaș.

În egală măsură cu aceste calități, multe din satele dealurilor înalte, lăturalnice căilor de acces, cu vetre incoerente, slab echipate edilitar și lipsite de posibilități economice, ridică serioase probleme în modul de a gîndi sistematizarea lor teritorială. Există și aici suficient teren de acțiune multidisciplinară în cadrul căreia geografia are de spus un cuvînt greu și de o reală contribuție.

c. *Satul în cadrul geografic montan*

S-a vorbit, pe drept cuvînt, de o vocație și de o funcție istoric-umană deosebite ale Carpaților românești. Ei păstrează și astăzi urmele celebrelor cetăți de înălțime din munții Orăștiei, sanctuarele dacilor, construite cu mult înainte de cucerirea Daciei de către romani.

Nenumărate caracteristici ale muntelui, însoțite de tot atîtea posibilități și resurse, au oferit capacitatea de a-l atrage și de a-l reține pe om, atunci cînd bîntuia instabilitatea socială și politică. Altitudinile medii urcă pînă la 1 000 m, coborînd sub 700 m în aria vestică. Întinse platforme de eroziune, asemenea unor șesuri înalte, imense resurse pastorale, forestiere și hidroenergetice, toate acestea au permis Carpaților

Scanned with OKEN Scanner

românești să funcționeze în perioada migrațiilor, ca o adevărată cetate naturală și ca un domeniu stabil pentru desfășurarea neîntreruptă a vieții social-economice a populației autohtone.

Atracția muntelui asupra populației din ținuturile joase diminuează treptat, pe măsura asigurării stabilității politice, iar din clipa în care agricultura introduce în circuitul economic ținuturile stepice, omul se îndreaptă cu fața către cîmpie, „rupînd-o" cu tradiția îndeletnicirilor legate de munți.

Funcția umană contemporană a Carpaților noștri, dacă nu și-a pierdut ubicuitatea, și-a diminuat în schimb intensitatea de odinioară. Căci oricît de pitorească și atrăgătoare, natura montană nu-și ascunde rigiditatea, se lasă greu cucerită, impune privațiuni și cere eforturi mari pentru a o domina, mai ales în condițiile tehnico-economice din trecut.

În consecință, zona muntoasă, desfășurată de la curba de 800 m în sus, nu îndeplinește o funcție umană proporțională cu extensiunea sa spațială — 31%, din suprafața țării — și nici pe măsura resurselor cu un rol de primă importanță în economia națională. Ea grupează doar 1,9% din numărul așezărilor în care se concentrează abia 1,2%, din populația totală a țării.

Avem de observat, apoi, faptul că o bună parte din suprafețele cu avuțiile montane revin și sînt valorificate de așezări care aparțin, ca localizare, depresiunilor subcarpatice interne (Țara Oltului, depresiunea Sibiului) și externe (depresiunea olteană, Cîmpulung, Aref). Așezate chiar la contactul muntelui cu aceste depresiuni, satele posedă terenurile și practică activități agricole și de păstorit și forestiere pe versanții munților pînă către cumpăna apelor, sprijinindu-se pe așezările cu caracter sezonier, care le permit prelungirea muncii la asemenea înălțimi. Dar nu numai muntele nu este valorificat de un „sat al lui", montan, prin așezare și îndeletnicire. Însăși acțiunile de punere în valoare a importantului potențial economic montan se sprijină în mare măsură, pe mîna de lucru și pe echipamentul tehnic provenind din ariile adia-

Scanned with OKEN Scanner

cente muntelui, mai populate și mai bine dotate sub raport economic.

În raport direct cu natura extrem de variată a muntelui, cadrul locuibil și cel cu caracter economic se schimbă în altitudine și de la o vale la alta în cuprinsul aceluiași masiv muntos, ca și de la o grupă de munți la alta. De aici și unele particularități ale rețelei de așezări : caracter discontinuu, variabilitate în intensitatea gradului de umanizare și specific zootehnic extensiv în economia satelor montane. Față de aceste trăsături comune, realitatea teritorială rurală este, însă, mult mai complexă, căci lupta omului cu natura, bogată dar aspră a muntelui, a îmbrăcat forme mult mai diversificate, pentru a scoate de sub domnia pădurilor terenuri pentru vetre sau pentru activități economice. În fiecare din cele trei domenii geografice — șes, deal, munte — omul a acționat diferențiat în amenajarea rezidențială sau productivă a mediului.

În munte, această operație — de loc ușoară nici în altă parte — de valorificare a posibilităților oferite de teritoriu a cerut săteanului o puternică viziune de ansamblu asupra potențelor naturii și o justă orientare atît în tehnica construcției vetrei, cît și în aceea a stabilirii categoriilor de terenuri. Muntele i-a cerut satului un contact nemijlocit, dar pe un front mai larg, cu toate elementele fizico-geografice. Gospodăria, dependințele, inventarul tehnico-economic reflectă o perfectă corelare cu mediul din care au fost luate și umanizate.

Altimetric, am putea deosebi două zone oarecum distincte ale oicumenei montane. În profil teritorial, se remarcă, astfel, o mai mare aglomerare a așezărilor în ariile desfășurate între 200—600 m, corespunzătoare în mare, nivelului superior și inferior al depresiunilor intracarpatice (Petroșani, Ciuc, Giurgeu, Maramureș), munților Poiana Ruscăi (200—400 m), Defileul Porțile de Fier (100—200 m), văilor mai largi (Oltul, Mureșul, Buzăul).

Formele de organizare a vetrelor în spațiu, gradul de concentrare a populației în intravilan, textura ulițelor și îndesirea caselor în lungul lor, precum și sis-

Scanned with OKEN Scanner

temul de utilizare a terenurilor apropie mult aceste așezări de imaginea satului din depresiunile subcarpatice și de aceea a dealurilor în genere. Vatra se desfășoară liniar sau poliliniar pe văi, cu forme de aglomerare a caselor care ating saturația compactă (Armeniș pe Timiș, în Banat, Cîineni pe Olt), piatra și lemnul (la cele vechi), cărămida (la cele noi) constituind materialele de bază în ridicarea locuințelor și dependințelor.

Sistemul de utilizare a pămîntului are același caracter parcelar discontinuu, ca și în dealuri, unde terenurile agricole sînt mult mai restrînse, alternînd cu mari suprafețe ocupate de păduri. Se deosebesc, însă, de cele din dealuri prin ponderea mai ridicată a activităților neagricole, minerit, munci forestiere, participări la munci în industria prelucrătoare care măresc substanțial venitul familiei, reflectat în gospodării mai înstărite, cu avansate tendințe spre urban.

Apropierea și asemănarea cu satele depresiunilor subcarpatice decurg și din relațiile oarecum identice statornicite între locul de muncă (moșie) și vatra satului. Ca și la cele dintîi, așezările din aria aceasta carpatică își au domeniile funciare situate în continuitatea vetrelor, mergînd pe versanții fragmentați de văi, accidentați pînă către coama munților. Accesibilitatea greoaie, distanțele mari, dar și necesitatea de a da o utilizare acestor terenuri, aidoma acelora din depresiunile subcarpatice (depresiunea olteană, Cîmpulung, Sibiu) au impus așezărilor de aici necesitatea de a-și construi, la diferite nivele, un apreciabil număr de așezări sezoniere (colibe, sălașe, stîne, conace).

Creșterea animalelor, fond comun al îndeletnicirilor sătești, de existență veche în forma păstoritului extensiv, a contribuit în mare măsură la apariția așezărilor de acest tip în Defileul Dunării (sub 100 m), parțial în munții Poiana Ruscăi (200—400 m) etc. Exceptînd activitățile economice adecvate în general caracterului muntelui, localitățile acestor areale nu se deosebesc întru nimic esențial de acelea din zona dealurilor și chiar din cîmpie, mai ales în ce privește

Scanned with OKEN Scanner

modul de a-și aranja vatra : (concentrarea unui număr relativ mare de locuitori — chiar pînă la 3 000 locuitori), o tramă stradală liniară, sau cadrilată, densitatea accentuată a caselor, fiind din lipsă de spațiu, chiar mai mare decît în intravilanul satelor din zona dealurilor. Profilul economic se apropie mult de acela al satelor din depresiunile subcarpatice, cu deosebirea că activitățile neagricole atrag o pondere mai mare din populația activă a satelor. Piatra și lemnul sînt încorporate în construcția caselor și dependințelor, avînd o distribuție similară în intravilan.

Spațiul montan, proprietate a așezărilor din ariile de 400—600 m, are o funcție dominant zootehnică, fapt pentru care au fost construite, la diferite nivele, un număr impresionant de colibe sau sălașe, care au în același timp o puternică funcție socială.

Constituind fondul comun al îndeletnicirilor sătești, creșterea animalelor cu o existență veche în forma păstoritului, este însoțită de un anumit gen de plugărie carpatică, pe care fiecare gospodar o practică în jurul sălașului sau colibei sale.

Așadar, deosebim în aria carpatică o primă grupă de așezări rurale amplasate sub 600 m altitudine, care și-au organizat vatra în depresiuni, pe culoare de văi, asemănătoare cu aceea din dealuri. Se constată o variabilitate altitudinală mai mare în cuprinsul aceleiași vetre sătești : 100—200 m — determinată de nevoia de a găsi locuri adăpostite și potrivite pentru locuințe în terenuri destul de inospitaliere.

În continuitatea acestor arii carpatice, cu așezări în care se întrepătrund structuri și suprastructuri ale satului colinar cu ale celui montan, dincolo de nivelul de 600 m, urmează zona satului montan propriu-zis. Satele montane de înălțime se asociază în arii mai largi în nordul Carpaților Orientali și în partea centrală și sudică a Munților Apuseni, munții cei mai bine populați din tot arcul carpatic românesc. În ținutul Dornelor le întîlnim la alt. de 800—1 300 m. În Poiana Ruscăi pînă la 1 100 m. Concentrarea mai mare a așezărilor omenești în acești munți are o temeinică bază geografică : sînt în general mai accesibili,

Scanned with OKEN Scanner

flancați de largi depresiuni cu mai mari posibilități de agricultură și creșterea animalelor, au pe culmi platforme întinse și ușor ondulate, acoperite cu pajiști, care au putut fi ușor transformate în ogoare. În același timp, se leagă de zonele vecine printr-o rețea mai densă de drumuri și mai ușor accesibile, posedă păduri și resurse care au fost puse în valoare încă din epoca daco-romană.

Aria de distribuire teritorială a satelor din munții Apuseni se desfășoară intensiv în altitudinile 600—1 100 m, diminuează între 1 200—1 400 m, dar urcă pînă la puțin peste 1 600 m, satele Pietroasa, Tomnatic fiind cele mai înalte centre — locuite permanent în Carpații românești.

Trăsătura geografică fundamentală a satului de înălțime este dispersarea vetrei pe aproape întreaga suprafață a patrimoniului său funciar. Cu alte cuvinte, aici nu avem o realitate „teritorială" cu o vatră. Dimpotrivă, un trup de moșie presărat cu case amestecate cu așezări sezoniere — sălaș, tîrle, odăi — dispuse într-o ordine determinată de proprietatea privată, dar în care condițiile de relief au avut un mare rol (Șirnea și Fundata din culoarul Branului). Fiecare gospodărie s-a așezat în mijlocul proprietății, fiind, la rîndul ei, dublată de unul sau mai multe sălașe, amplasate la distanțe mai mari sau mai mici, în funcție de suprafața de pajiște pe care o stăpînește.

Există și sate cu o vatră mai aglutinată cu grupări de case și cătune, numite în Apuseni „crînguri" — mărturie a unui proces continuu de valorificare a terenurilor prin defrișarea pădurilor sau de disociere a marilor proprietăți de pămînt. Asemenea așezări sînt dispersate pe versanții cu pante mai domoale, care favorizează cît de cît practicarea unei agriculturi de strict consum familial. Tendința de coeziune nu a depășit însă, pe aceea de risipire a gospodăriilor, încît, practic, nu putem vorbi de textură în acest gen de așezări, unite între ele prin poteci de munte. Întîlnim însă și vetre mai închegate cu format poligonal, cu ulițe numeroase și mai ordonate, unde casele se concentrează în genul structurilor adunat-compacte,

Scanned with OKEN Scanner

dar numai la satele de recentă colonizare, cum sînt Brebu Nou și Garîna, amplasate la 900—1 000 m în munții Banatului, la obîrșia Timișului.

Ca element de unitate și ca factor economic de valorificare în comun a întinselor suprafețe de pășuni și fînețe naturale, păstoritul dă nota dominantă a economiei satelor de înălțime. Pe culmile domoale și plaiurile întinse orientate spre soare, economia zootehnică este însoțită și de un anumit gen de plugărie, practicată pe mici petice de pămînt lîngă casă sau sălaș, cu rezultate minime. Se adaugă, apoi, exploatările forestiere, pădurea cu esențele de brad stimulînd și anumite meșteșuguri sătești de prelucrarea lemnului, mineritul atrăgînd o bună parte din populația activă a satelor.

Lipsit de o coeziune internă și de elemente economice polarizatoare, satul de înălțime se caracterizează prin aglomerări mici. Pulverizarea populației în așezări cu structura extrem de dispersată și cu ulițe haotic trasate sînt consecința tehnicilor agrare înapoiate, a caracterului extensiv al economiei îmbinate cu un cadru geografic accidentat. De aceea oieritul, fructificarea în diferite forme a resurselor forestiere pe fondul unui relief înalt și fragmentat, au creat un mediu de viață și de activitate economică deosebite de acelea specifice satelor din regiunile mai joase.

Imaginii pitorești a satului de înălțime nu i-a corespuns, însă, un conținut adecvat de viață confortabilă, căci izolarea și dispersarea le privează, deocamdată, de binefacerile electrificării. Instruirea prin școală, educația cetățenească au avut și ele de înfruntat aceleași obstacole. De aceea, sistematizarea acestor localități este un imperativ social imediat, dar și o problemă ce necesită soluții bine gîndite.

3. Condiționări geografice în poziția, localizarea și morfologia vetrei satului.

Parte concret-teritorială a „complexului rural", vatra concentrează, pe un cadru geografic determinat, elemente sociale (populație), edilitare (case, depen-

Scanned with OKEN Scanner

dințe, monumente istorice, obiective culturale), toate dispuse într-o ordine pe care satul o aduce din trecut.

Asupra acestei părți teritoriale, aleasă cu multă grijă și chibzuință, colectivitățile rurale au procedat organizat și evolutiv în materializarea și modelarea specifică a spațiului construit, pe care l-au adecvat organic particularităților mediului geografic.

În tot ceea ce alcătuiește „imaginea concretă a satului" sînt închegate, printr-o experiență de arhitectură anonimă milenară, frînturi din componentele naturii înconjurătoare, încorporate în categorii de obiecte care să satisfacă cerințele de adăpost și odihnă ale oamenilor sau în unelte care să-i mărească puterea fizică în acțiunea sa ascendentă de eliberare de sub „tirania" naturii. Pămîntul cu obiectele create de om constituie o categorie unitară în acest fragment al peisajului umanizat pe care-l numim vatră.

În felul acesta, componenta geografică (teritoriul) nu se adaugă ca un element exterior laturilor concret sociale, după cum nici acestea, la rîndul lor, nu se dezvoltă alături de factorii mediului natural, ci — dimpotrivă — într-o intimă și continuă interacțiune cu aceștia. Drept urmare, casa, dependințele, uneltele, sînt părți „umanizate" desprinse, prin procesul muncii, din cadrul natural înconjurător și menite să satisfacă o necesitate socială.

În scopul mărturisit de a scoate și mai mult în evidență influența componentei geografice asupra laturilor concret materiale ce caracterizează vatra, să urmărim în continuare raporturile ei cu categoriile „poziție și localizare geografică", „mărime", „formă", „textură" și „structură". În fapt, prin aceste laturi se manifestă vatra în mod concret ca un fragment din marele peisaj geografic umanizat al țării.

a) *Poziția și localizarea geografică* sînt categorii teritoriale care au repercusiuni directe sau indirecte asupra tuturor manifestărilor de viață subordonate satului.

Prima definește suma relațiilor nemijlocite ale vetrei cu componentele majore ale spațiului geografic — limite de contact între unitățile de relief, ape, văi,

Scanned with OKEN Scanner

căi de comunicație, obiective industriale, zone de specializare agricolă, piețe de desfacere — integrate sau periferice satului.

Cea de-a doua, localizarea, reflectă relația directă dintre partea materializată prin fondul construit și natura terenului în care au fost înplîntate. Ca localizare, fapt verificat, vatra ocupă punctul optim, de interferență și convergență geografică, atît în cuprinsul hotarului său firesc, cît și în contextul componentelor majore teritoriale periferice acestuia. Această centralitate optimă, determinată, în esență, de modul cum este parcelat, pe categorii de folosință agricolă, trupul moșiei, îi permite o integrare rapidă și o valorificare avantajoasă a tuturor condițiilor economice decurgînd din raporturile și legăturile vetrei cu elementele teritoriale înconjurătoare.

Aceste categorii geografice cuprind și elemente restrictive, care apar în procesul evoluției satului, frînînd progresul său, cum ar fi alunecările de teren, inundațiile, provocate printr-o utilizare neechilibrată a teritoriului (despădurirea), diminuînd caracterul optim al localizării. Influența lor are, deci, un caracter istoric, schimbîndu-și acțiunea pe măsura modificărilor modului de producție și a noii diviziuni geografice a muncii, care creează centre polarizatoare noi, integrate sau periferice satului. Degradarea parțială sau integrală a acestui „punct optim" duce la stagnarea și chiar la dispariția totală a vetrei, fapt confirmat prin numeroase exemple în țara noastră, între care recentele inundații sînt grăitoare.

Privită din perspectiva poziției geografice în teritoriul național, rețeaua vetrelor rurale învederează o aliniere, o concentrare și o predominanță a satelor către *rîuri* și *văi*, către *ariile de contact ale marilor unități geografice* — cîmpie și deal, deal și munte — cu o slabă distribuție *în spațiile dintre rîuri, interfluvii, în limbajul geografic*, în toate cele trei subdiviziuni naturale.

Diferențele remarcate în intensitatea elementului social în teritoriu provine din faptul că în fiecare dintre aceste arii polarizatoare a factorului uman,

Scanned with OKEN Scanner

capacitatea potențială a habitatului este direct proporțională cu puterea lor de a satisface necesitățile satului sub raportul produsului social, al accesului către materiile prime pentru construcții, al desfacerii bunurilor, al alimentărilor cu apă, al adăpostului față de violențele sociale și naturale. Există, așadar, în aceste concentrări, determinări ale tipului de orînduiri sociale, dar și „rațiuni geografice", diferențieri de ecologie naturală de care colectivitățile rurale au ținut în mod obiectiv seama atunci cînd și-au amplasat vatra în teritoriu.

1). *Localizarea vetrelor în cadrul văilor.* Văile rîurilor au, în raport cu celelalte două arii de convergență umană — ținuturile de contact și interfluviile — prioritatea în comasarea și concentrarea aglomerărilor rurale, fapt pus în evidență chiar și de o sumară analiză a hărții, pentru motivul întemeiat din punct de vedere geografic că valea este o pluritate de paralelisme ale potențialului de habitat. Mai mult decît aceasta : atît în ariile carpatice și subcarpatice, cît și în acelea de podișuri și cîmpii, rîurile mai mari — Mureșul, Jiul, Oltul, Argeșul, Buzăul, Siretul etc. — au creat în lungul văilor pe care le străbat cadre geografice cu potențial cvasiidentic de habitat : facilități în practica agriculturii pe lunci și terase, în accesul la pînzele freatice, captate ușor cu mijloace simple de săpare a puțurilor, în folosirea deopotrivă a rîurilor ca surse de hrană și căi de comunicație, în folosirea drumurilor ce însoțeau cursurile de apă etc.

Aceste atribute comune ale cadrului uman oferit de văi demonstrează de ce, cu toate diferențierile de ecologie naturală a marilor diviziuni geografice, de care satul a ținut în mod obiectiv seama, procesul umanizării naturii lor și al organizării teritoriale a spațiului construit a îmbrăcat, în multe aspecte, forme identice sub raportul amenajării spațiului pentru vatră ; satul de terasă — de pildă — are trăsături comune, indiferent dacă terasa se află în zona montană, subcarpatică sau de șes. Am semnalat mai sus similitudini între satele de șes și acelea de deal, între acestea din urmă și acelea de munte.

Scanned with OKEN Scanner

Precumpănirea satului de vale, nu numai sub raport numeric, dar și ca potențial economic și participare la diviziunea geografică a muncii, dă trăsătura fundamentală a rețelei vetrelor rurale din țara noastră. În cadrul văilor — complex geomorfologic alcătuit din lunci, terase și conuri de dejecție sau agestre — satele sînt mai numeroase către obîrșii, unde puterea de a satisface cerințele sociale este mai mică, și scad numeric spre vărsare, unde extensiunea spațială și puterea economică a terenului au dus la formarea unor mari concentrări rurale.

În mod obișnuit, satul de vale manifestă o tendință de aliniere în părțile de la contactul luncilor cu terasele sau cu interfluviile. Ca localizare, deosebim tot atîtea tipuri de vetre, cîte forme de relief a fost în măsură să creeze rîul la un moment dat :

— *satul de fund de vale și versant* îl întîlnim pe văile cu patul îngust din Carpați și Subcarpați. Lipsa de spațiu ca și revărsările, au condiționat forma satului de contact, caracterizat prin înșirarea gospodăriilor pe o singură parte sau pe ambele laturi ale unei străzi, avînd o mai mare distribuire pe versanți. În general, sînt aglomerări mici, afectate puternic de inundații și alunecări, ridicînd probleme dificile în gruparea populației.

— *satul de luncă* întrunește condiții optime de organizare a vetrei pe formele pozitive de relief — grădiști și grinduri — ceea ce nu le scutește de neajunsul inundațiilor, cît și la contactul luncii cu terasele sau interfluviile, unde se bucură de mai multă stabilitate teritorială, deși torenții din pantă transportă în vetrele lor, cîte o dată, mari cantități de aluviuni. Grădinăritul în cîmp deschis, pentru care lunca se pretează în mod deosebit, ca și folosirea deopotrivă a resurselor din afara luncii, creează o bază tehnică materială stabilă, reflectată în vetre caracterizate prin aglomerări mai mari, mai bine structurate sub raportul texturii și al spațiului construit.

— *satul de terasă*, specific văilor cu un cadru geomorfologic mai evoluat, și-a organizat vatra în mod frecvent în părțile periferice ale terasei : spre contac-

Scanned with OKEN Scanner

tul cu lunca pentru a beneficia de fertilitatea ei și de izvoarele potabile sau cu cîmpurile — aliniament al pînzelor freatice și cu funcție de adăpost — evitînd zonele centrale, netede și fertile, către care se prelungește, în continuarea vetrei, teritoriul de muncă. Există și cazuri mai rare, cînd vatra s-a dezvoltat perpendicular pe curbele de nivel, pe fruntea teraselor cu pante mai domoale, puternic afectate de eroziuni și alunecări.

Vatra satelor de terasă este mult mai evoluată sub raport morfologic și ca organizare socială. Concentrează un număr mai mare de locuitori, are texturi bine conturate, evoluînd de la structura adunată către cea compactă. Suportă modernizări și poate căpăta ușor forma urbană, către care tinde prin puterea economică.

2) *Localizarea vetrelor în ariile de contact dintre marile unități geografice.* Ariile de contact — între cîmpie și dealuri, între depresiunile subcarpatice și zona montană — se situează pe locul al doilea, după văi, în concentrarea vetrelor sătești. Clasice sînt, de pildă, contactele dintre Cîmpia Română și Subcarpații de la Prahova la Siret, dintre piemonturile vestice și cîmpia Tisei, ca și acelea ale depresiunilor subcarpatice externe (depresiunea olteană) și interne (Țara Oltului). Chibzuința vădită a satului de a-și organiza, preferențial, vatra în aceste arii de contact are firește, o bază economică, dar și o rațiune geografică. În cadrul acestui complex zonal se interferează factori fizici și economici care îmbină posibilitățile complementare a două unități geografice adiacente. Pe aceste contacte s-au constituit, în mod justificat și de timpuriu, căile de legătură (drumurile de negoț), care au multiplicat, prin funcțiile aducătoare de bunuri materiale, baza existenței satului. Pe aceste contacte se află linia de descărcare a pînzelor freatice, cu debite bogate, creînd condiții lesnicioase în procurarea apei potabile, element vital în organizarea vetrei. Pe aceste contacte, pînzele sînt puternic filtrate, au debit mare și permit captări cu mijloace ușoare. La aceste raporturi de continuitate a vetrelor în zo-

Scanned with OKEN Scanner

nele de contact a contribuit, cu o pondere importantă, caracterul strategic al localizării, pădurea și relieful accidentat funcționînd ca adăposturi naturale în vremuri de instabilitate socială.

Vatra satelor din ariile de contact se desfășoară pe forme variate de relief. Atunci cînd contactul se realizează printr-o mare denivelare — cazul seriei de sate Șiria—Pîncota de la contactul cîmpiei Tisei cu munții Zarand — vetrele tind mai mult către forma de organizare a satelor de cîmpie sub raportul extinderii intravilanului și al concentrărilor demografice (3 000—4 000 locuitori). În același mod se comportă vatra și în cadrul contactului dintre depresiunile subcarpatice și zona montană, cu deosebirea că aici intravilanul este parțial extins și pe versanții cu pante mai dulci, imprimînd un caracter mai dispersat vetrei, care grupează și o populație mai puțin numeroasă (1 500—2 000 locuitori). La ambele sînt de semnalat, ca factori restrictivi, torenții de pantă, care inundă și aluvionează părți construite.

Teritoriul pe care îl valorifică vetrele sătești în zona contactului dintre Subcarpați și cîmpia Bărăganului — așa numitul glacis în limbajul geografic — permite intravilanurilor extinderea, prin activități și construcții, atît către deal, cît și către cîmpie. Drept urmare, casele au o evoluție mult mai liberă, realizîndu-se în texturi simple sau complexe, cu tendințe de concentrări în areale discontinui, cînd vatra este fragmentată de ape. Concentrează avuții provenind din deal și cîmp, temei care le dă o putere de atracție mai mare asupra oamenilor, adunați în vetre ce numără între 2 000—3 000 locuitori.

Dezvoltarea în perspectivă a satelor din arealele de contact nu pune probleme prea complicate gîndirii de regrupare a populației rurale. La toate sînt, însă, de luat în seamă, ca factori restrictivi, torenții de pantă, care inundă, aluvionează și degradează o bună parte a spațiului construit.

3). *Localizarea vetrelor pe interfluvii* (spațiul dintre văi). Condiționări tehnico-economice și motivări de ordin geografic l-au împiedicat pe om să manifeste

Scanned with OKEN Scanner

un interes deosebit pentru teritoriile periferice văilor și ariilor de contact. O atare localizare necesită rezolvarea problemei apei potabile pînă și în interfluviile de la șes, fără a mai vorbi de podurile piemontane, cu pînze la peste 200 m adîncime. Interveneau, apoi, dificultățile de circulație, izolarea și ruperea satului de contactul cu drumurile de negoț, frecvent orientate la limita pădurii cu stepa sa în lungul văilor, porți naturale de pătrundere în masivele forestiere, ca și în zonele cu relief accidentat.

În aria cîmpiilor, ca și aceea a piemonturilor netede (Cotmeana—Cîndești) organizarea teritorială a vetrei nu diferă, morfologic și ca localizare, de aceea întîlnită pe terase (forme poligonale, texturi liniare sau neregulate, structuri adunate, concentrări demografice mari în șes, mici în piemont).

Remarcabil s-a dovedit efortul satului în organizarea vetrei pe interfluvii în dealuri și munți. Fragmentarea și energia adîncită a reliefului lipsit în general de suprafețe plane, a impus satului subcarpatic și montan evoluții diferite :

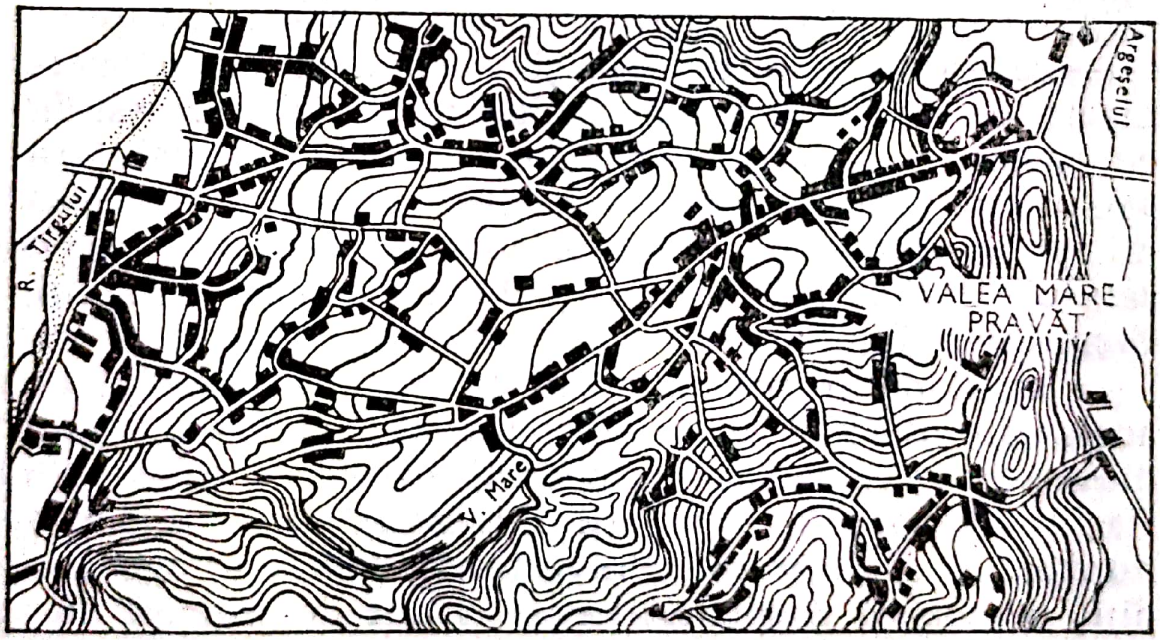

Fig. 5 — Complex rural organizat pe interfluviul dintre Rîul Tîrgului și Argeșel, în Subcarpații sudici, caracterizat prin frecvența mare a drumurilor, orientate spontan după gradul de accesibilitate a reliefului

Scanned with OKEN Scanner

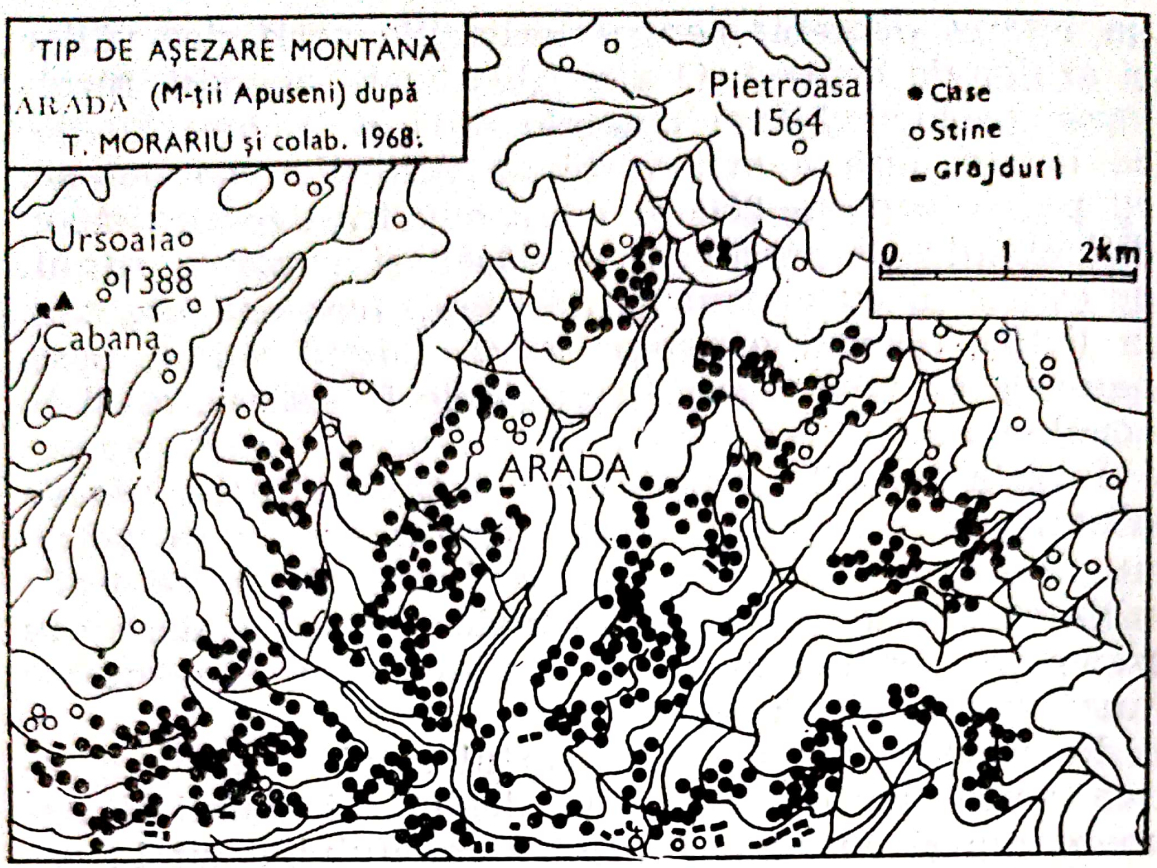

Fig. 6 — Vatră de sat organizat în cadrul montan (Munţii Apuseni), situat la altitudinea de 800—1 800 m. Gospodăriile alternează cu aşezările temporare aproape pe toată extensiunea teritoriului ce intră în patrimoniul său.

— sate de coamă de deal şi versant, cu vatra organizată pe partea cea mai înaltă a reliefului accesibil, cu revărsări de gospodării spre vale, în general fără texturi şi structuri, concentrările mergînd de la stadii polinucleare la risipirea totală a satului (cazul satului Măţău, azi Mioarele) de pe dealul Măţăului, lîngă Cîmpulung ;

— satul de coamă montană şi versant, deosebit de acela din dealuri prin altitudinea superioară, prin dispersarea vetrei în gospodării complet izolate (în Pasul Branului, în Munţii Apuseni), prin micimea numărului de locuitori. Pulverizarea vetrei atinge stadiul contopirii gospodăriilor cu locul de muncă, fiecare gospodărie formează un corp comun atît cu terenurile cultivate, cît şi cu fineţele şi păşunile naturale, încît întreaga moşie a satelor apare ca o vatră continuă de aşezări.

Scanned with OKEN Scanner

Caracterul extensiv al economiei pastorale şi relieful frămîntat au contribuit la formarea acestui tip de sat.

Vetrele satelor de interfluvii din zonele de altitudine ridică serioase dificultăţi în regruparea „crînguri-lor" şi a gospodăriilor izolate în aşezări închegate. Nevoia valorificării terenurilor înalte reclamă prezenţa satelor, dar forma haotică a reliefului împiedică formarea de vetre pe măsura cerinţelor actuale. În ambele cazuri, factorii restrictivi — climatici şi geomorfologici — degradează în permanenţă fondul construit şi coeziunea vetrelor.

b). *Textura (ordinea interioară a uliţelor) şi structura (gradul de intensitate a gospodăriilor)* sînt categorii morfologice de esenţă socială, care definesc partea concret-materială a vetrei satului concentrată în punctul geografic optim al localizării. Ele reflectă relaţia directă a vetrei cu funcţia economică a terenurilor din afara ei (moşia), dar şi modul de organizare a spaţiului de cazare a ruralilor în raport cu natura geografică a teritoriului. Pentru acest considerent au şi fost luate drept model în determinarea tipurilor de aşezări rurale, care, după acest criteriu, la faza actuală de organizare în teritoriu şi pe fondul economiei rurale, prezintă trei tipuri, avînd fiecare individualitatea sa geografică :

— vetre cu structuri risipite, specifice satelor specializate în economia care valorifică, îndeosebi prin păstorit şi o agricultură disparată, terenurile de înălţime. Circulaţia interioară nu a creat aici o reţea de uliţe, poteca şi drumurile rudimentare fiind singurele căi de legătură între casele grupate pe cătune sau crînguri ce adăpostesc uneori indivizi aparţinînd unui singur neam. Influenţei caracterului extensiv al economiei agricole, se adaugă aceea a naturii reliefului accidentat, greu adaptabil gospodăriilor care evoluează izolat pe pante cu expuneri, de obicei, spre sud, în mijlocul fîneţei şi al unor ogoare realizate cu mare efort pentru o recoltă nesigură.

Există şi cazuri cînd relieful de înălţime ar favoriza concentrarea — de pildă, platforma despădurită şi

Scanned with OKEN Scanner

netedă a Mărișelului — dar fenomenul risipirii persistă, demonstrînd o aderență adîncă cu păstoritul extensiv sau cu runcuirea izolată ce a dus la formarea caselor grupate în „crînguri". Asemenea vetre pulverizate, caracteristice uneori și în dealurile subcarpatice sau în depresiunile de la contactul cu muntele (Vrancea) pun serioase probleme de urbanistică, dar și sociale în egală măsură. Instrucția în școli, acțiunea de culturalizare și educație civică-ideologică solicită acțiuni eficiente și adecvate din partea organelor locale.

— vetre cu structuri răsfirate, creații ale unei economii mai diversificate, îmbinînd în proporții diferite ogoare de cereale amestecate cu tarlale de pomi fructiferi, viță de vie, pășuni și păduri, îndeletniciri desfășurate în mediul geografic al Subcarpaților, ca și al podișului înalt al Moldovei și al Transilvaniei etc. Teritorial, are multe variante, dar, îmbinînd îndeletnicirile de șes (cereale), ca și de munte (creșterea animalelor), acest tip se definește, morfologic, ca un tip de tranziție de la risipit către adunat. Trăsăturile esențiale ale laturii sale concret materiale învederează : aglomerări mai aglutinate de gospodării, dispuse liniar sau tentacular pe fîșii de teren în care alternează cu mari spații cultivate în apropierea caselor. Dispune de o rețea a ulițelor, dar orientarea acesteia, avînd în vedere povîrnișul reliefului dintre două ogașe, are un caracter radiar față de o parte mai concentrată, considerată ca nucleu demografic și civic al vetrei. Și cum creșterea satelor se face periferic, extensiunea satelor răsfirate, creații ale utilizării pomicole și viticole, merge divergent pe aceste axe radiare, în care persistă fenomenul risipirii, opus aceluia de adunare și comasare către centru. Casele se concentrează în rînduri strînse de-a lungul liniilor care dau imaginea unei pînze de păianjen pe versanții cu funcție viticolă. Diminuează, deci, față de cel risipit, terenurile din vatră posedă o rețea de drumuri relativ ordonată, pe care factorii restrictivi — alunecări, procese de eroziune și prăbușire — o forțează la reajustări continui. Cu tot spațiul redus între „vatră" și

Scanned with OKEN Scanner

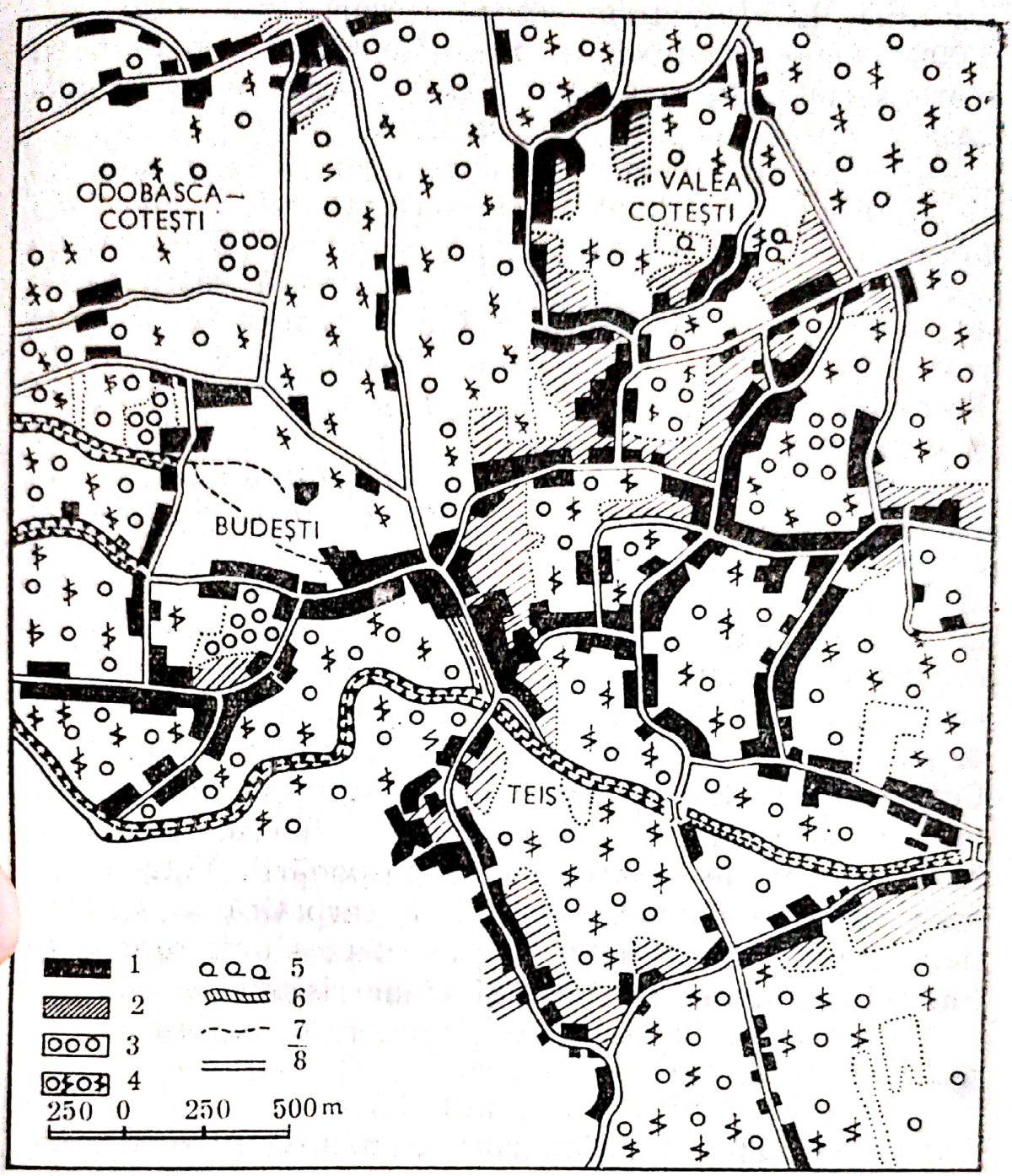

Fig. 7 — Sate de versant în Subcarpații dintre Rîmna și Milcov. Structura tipic răsfirată, textura și forma neregulată dau nota dominantă a vetrei în care terenurile acoperite cu pomi fructiferi și viță de vie alternează cu liniile de construcții

1, cvartale de locuințe ; *2*, grădini de zarzavat ; *3*, livezi ; *4*, vii ; *5*, pomi ; *6*, ripe ; *7*, ape care seacă ; *8*, șosea

locul său de muncă, în mare cuprins între aceste linii tentaculare, circulația oamenilor și a produselor este destul de greoaie. Spațiul mai liber și ocupațiile mixte

Scanned with OKEN Scanner

au dus la formarea unor așezări mai mari — 3 000—5 000 locuitori — înfloritoare ca economie și stare socială, cu o evidentă preocupare de sistematizare în ansamblul construit la satele viticole.

— vetre cu structuri adunate, specifice stepei, ca și cîmpiilor despădurite, transformate azi în mari arii producătoare de cereale, care au exercitat o rapidă acțiune de trecere de la forma risipită răsfirată la aceea adunată. Ele sînt, în bună măsură, consecința restructurării și comasărilor oficiale, mai vechi în Transilvania, mai recent la sud și est de Carpați, ca și a regimului de proprietate.

Caracteristica esențială a satelor adunate constă în detașarea netă a părții construite de teritoriul afectat producției. Vatra dispune de o tramă stradală mai mult sau mai puțin ordonată, cu o îndesire a caselor în ansamblurile construite pînă la saturație, notă specifică pentru satele de colonizare străină (compacte). Gradul de îndesire al gospodăriilor este direct proporțional cu vechimea și puterea lor economică. Cele mai noi (de împroprietăriți) sînt mai mici, au o textură ordonată și o structură mai liberă, fiind încă în faza mijlocie a saturării cu gospodării. Vetrele sătești adunate pătrund și în aria carpatică și subcarpatică, pe văile rîurilor și în depresiuni, unde se îmbină cu forme răsfirate și chiar risipite.

●

Am relevat condiționările elementelor teritoriale asupra personalității multiple și diverse a satului românesc, cu intenția mărturisită de a dirija atenția specialiștilor asupra caracterului permanent și necesar activ al componentei geografice în viața aglomerărilor rurale. În aprecierea corectă a acestei realități teritoriale majore în rețeaua localităților din țara noastră, geografului nu îi sînt străine părțile structurale (sociale, economice, istorice) pe care, fără să le monopolizeze, le asociază naturii, în rolurile lor determinante, pentru înțelegerea obiectivă a realității satului.

Scanned with OKEN Scanner

Și dacă actuala imagine a satului nu exprimă decît o etapă din evoluția sa, iar aceea pe care i-o dorim nu poate fi decît rezultatul unei continuități dialectice imediate, înseamnă că permanența componentei geografice va fi catalogată de către specialiști și sistematizatori în seria factorilor meniți să-i asigure aceeași aderență cu specific regional și în dezvoltarea de perspectivă, pentru a-i perpetua farmecul său natural.

Am urmărit, pe scurt, principalele aspecte caracteristice vetrelor de sat din R. S. România. Evident nu ignorăm faptul că fiecare din tipurile sau formele ilustrate reprezintă în realitate un sat, un sat component sau reședință a unei comune, un sat-comună, un sat aflat într-o puternică efervescență înnoitoare. Fiecare dintre aceste sate sau vetre de sate poate fi studiat separat cu scopul final însă de a-l încadra la locul lui în structura rețelei rurale. În acest caz, pe lîngă multiplele însușiri morfologice, teritoriale acordăm toată atenția trăsăturilor demografice fundamentale.

Plecînd de la finalizarea înnoirilor actuale care vizează de fapt, pe de o parte, aspectul exterior, trasarea străzilor, amplasarea centrului civic, precum și funcțiile noi care revin satului contemporan, reținem atenția asupra dispersiei pronunțate a satelor, puternica diferențiere în ce privește mărimea lor demografică. În anul 1966, bunăoară, media demografică a satelor era de 827 loc./sat. Circa 10 000 sate aveau o populație de pînă la 1 000 locuitori, ceea ce reprezenta aproximativ 40% din populația rurală. Un număr de 2625 sate — sate de 1 000—2 000 locuitori (9% în totalul satelor) — grupau în schimb nu cu mult mai puțin, respectiv 31,4% din populația rurală, iar alte 1 177 sate, adică 8,3% din numărul total (sate cu peste 2 000 locuitori) concentrau alți 29,0% din întreaga populație rurală.

În prezent, constatăm deja modificări vizibile în vetrele tuturor satelor. Multe din vetrele apropiate s-au contopit creînd sate mai puternice, fapt ce a dus în ultimii ani la ridicarea mediei demografice a satului la 955 loc./sat. Regruparea satelor și organizarea

Scanned with OKEN Scanner

comunelor apare astăzi ca o necesitate firească a dezvoltării generale actuale a țării noastre.

S-au creat posibilități reale pentru abordarea în mod creator a problemelor rurale cu scopul clar de a ridica nivelul de confort al populației rurale, de a apropia treptat nivelul de viață al tuturor satelor și comunelor, de a asigura diminuarea continuă a deosebirilor dintre sat și oraș, apropierea nivelului de viață al satelor de condițiile existente la oraș.

„Aceasta constituie — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea sa la prima Conferință pe țară a secretarilor comitetelor de partid și a președinților Consiliilor populare comunale — una din cerințele esențiale ale făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate, ale creării premiselor pentru trecerea la construirea societății comuniste în România".

BIBLIOGRAFIE

CEAUȘESCU N., *Cuvîntare la prima Conferință pe țară a secretarilor comitetelor de partid și a președinților consiliilor populare comunale*, 23 decembrie 1971.

BĂCĂNARU I., *Elementul geografic în viața satului românesc*. Lucrările Simpozionului de geografie a satului, Buc., 1969.

BĂCĂNARU I., *Forme de adaptare a vetrei satelor la mediul geografic în Subcarpații și piemonturile dintre Olt și Dîmbovița, analizate prin prisma sistematizării lor*, în „Studii și cerc. de geol., geofiz. și geogr.", Seria geogr., nr. 1, t. XVIII, 1971.

BĂCĂNARU I., ȘTEFĂNESCU IOANA, DEICĂ PETRE, BUGĂ DRAGOȘ, MOLNAR E., TUFESCU V., *Contribuții la studiul clasificării funcționale a așezărilor rurale din R. P. Română*, în „Probl. de geogr.", vol. X, 1963.

CONEA I., *Prin geografia umană la o nouă concepție a geografiei istorice*, în „Bul. Soc. rom. geogr.", vol. LII, 1938.

CONEA I., BUGĂ DRAGOȘ, *Așezări de înălțime din Carpații Meridionali*, în „Stud. și cerc. de geol., geofiz. și geogr.", seria geogr., XVI, 1, 1969.

CUCU V., *Contribuții geografice la studiul așezărilor omenești din regiunea subcarpatică dintre Gilort și Motru*, în „Comunic. de geogr.", vol. II, 1966.

GIURCĂNEANU CL., *Typologie des groupements altimétrique de la population et de l'habitat sur le territoire de la Roumanie*, în „Revue roum. de géol., géophys. et géogr.", série de géogr., tomul XV, no. 2, 1971.

Scanned with OKEN Scanner

HERBST-RĂDOI ATHENA, *Aspecte geografice în dezvoltarea satelor din Dobrogea cu privire specială asupra mărimii lor*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", ser. geol., geogr., fasc. 2, 1967.

MIHĂILESCU V., BĂCĂNARU I., *Cîteva considerații asupra geografiei satului*, în „Stud. și cerc. de geol., geofiz. și geogr.", seria geogr., șt. XII, nr. 2, 1965.

MIHĂILESCU V., *Trebuiesc cunoscute trei tipuri de sat : satul adunat* (concentrat), *satul răsfirat și satul risipit*, în „Bul. Soc. rom. geogr.", vol. VLV, 1926.

MOLNAR EUGEN, *Așezările de cea mai mare altitudine din Banat*, în „Bul. Univ. Babeș-Bolyai", ser. științ. nat., vol. I, nr. 1—2, 1957.

ȘANDRU I., CUCU V., CHIRIAC D., *Distribution and dynamics of the population in the Socialist Republic of Romania*, în „Rev. Roum. de géol., géophys. et géogr.", série de géogr., 12, 1—2.

STAHL H. H., *Satul românesc. O discuție de sociologie și filozofie a culturii*, în „Sociologie românească", an. II, 11—12, 1937.

STAHL H. H., *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I, Buc. 1958, vol. II, Buc. 1959, vol. III, Buc., 1965.

MORARIU T., BOGDAN A., MIHAIL M., *Contribuție la studiul rețelei de așezări din regiunile înalte ale Carpaților*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", ser. geol.-geogr., fasc. 2, 1968.

VÂLSAN G., *O fază în popularea Țărilor Românești*, în „Bul. soc. rom. geogr.", vol. XXXIII, 1912.

Scanned with OKEN Scanner

OPINII

Scanned with OKEN Scanner

Ponderea și implicațiile factorului natural-geografic în optimizarea sistemului socio-economic al unei zone depresionare

NICOLAE S. DUMITRU

Actualitatea și aspectele interferenței geografiei sociale și a cercetării sociologice. Dată fiind tendința multidisciplinară a cercetării sociologice actuale (amplificată de pionieratul deținut în această orientare de sociologia clasică românească), nu este greu de afirmat oportunitatea colaborării unei discipline socio-naturale ca geografia socială cu sociologia marxistă. Mai greu este să facem ca această interferență să devină o realitate rodnică, permanentă-curentă și resimțită ca o necesitate acută de către „ambele părți". Pentru aceasta este necesar să fie profund conștientizate : 1) temeiul teoretic-metodologic al cooperării ; 2) zonele problematice cele mai avantajoase ale interferenței celor două domenii ; 3) posibilitățile și obligațiile fiecărei discipline în ansamblul unitar al cercetării și, respectiv, care poate fi contribuția *specifică actuală* a geografiei sociale în cercetarea sociologică ; 4) în sfîrșit, limitele interferenței acestor discipline. Schițînd cîteva aspecte ale problemelor menționate, intenționăm, totodată, să relevăm dimensiunile de sociologie geografică ale cercetării *sociologice* a zonei depresionare Vrancea, la care ne vom referi în studiul de față *.

* În cadrul Laboratorului Sociologic al Universității din București am răspuns de aspectul sociologic al cercetării complexe a zonei depresionare și montane Vrancea, coordonată de prof. univ. MIRON CONSTANTINESCU, inițiată de Comitetul județean Vrancea al P.C.R. și Academia de Științe Social-Politice. Cercetarea sociologică, ca *investigație preliminară* pentru fundamentarea ipotezei și experimentului social, a început în luna

Scanned with OKEN Scanner

O condiție fundamentală a „joncțiunii" unor discipline diferite este aceea ca ambele să fi evoluat pînă la nivelul unor structuri teoretico-metodologice similare, izomorfe, pentru ca să fie posibilă o comunicare operațională și pe probleme de fond. Nu este greu de presupus că dezvoltarea acestui limbaj comun necesită ca în ambele determinisme — sociologic și geografic — să se găsească un factor important comun. Este evident că unul dintre aceștia poate fi omul.

iunie 1971, a durat zece luni, (cu două luni neîntrerupte de teren) și s-a încheiat printr-un simpozion la Focșani, ținut în zilele de 13—14 martie (Cf. Scînteia din 15.III.1972). Grupul sociologic cu care am realizat această fază preliminară a avut două particularități : a fost în majoritatea sa compus din studenți sau tineri absolvenți, angajați voluntar în „cercetarea Vrancea" și a avut un profil multidisciplinar, studenții aducînd contribuția unui profil științific diferit, dar *prin prisma concepției teoretico-metodologice sociologice*, asimilată de întregul grup. Experiența științifică și civilă a unor cadre didactice universitare (lector *Domnica Gheorghiu* — filologie, Univ. Timișoara ; conf. dr. *Ana Katz* de la I. P. București ; conf. dr. *Mihai Zugravu* de la Universitatea București) s-a sudat cu „spontaneitatea" studenților de la : sociologie-București : *Mariana Lungu* ; economie politică-Timișoara : *Anton Merschi* și *Radu Nicosevici* ; Institutul de arhitectură-București : *Radu Borș*, *Stănculescu Gheorghe*, *Marian Ioan* — Universitatea București și inginerul electronist *Mihu Leonovici*, membru al grupului sociologic studențesc de pe lîngă Laboratorul sociologic al Universității. Acest colectiv a realizat o colaborare foarte rodnică și strînsă cu un alt colectiv al cercetării complexe Vrancea — grupul interdepartamental de la Focșani, condus de *Vasile Botez* șeful Comisiei economice a Comitetului județean Vrancea al P.C.R. Prin medicul de circumscripție din Nereju, dr. *Gheorghe Dutescu* și profesorul *Ștefăniță Lechea* din Negrilești (un cărturar care a ținut și a reușit să rămînă un autentic țăran din munții Vrancei) și alții am reușit să ne creăm o largă „rețea de corespondenți" printr-o serie de sate și cătune. Mai menționăm rolul unui grup care nu a participat la cercetarea de teren a colectivului nostru, dar și-a adus valoroasa contribuție în procesul de discutare a problemelor metodologice și în completarea izvoarelor : *Irina Iosifescu* (facultatea de Matematică-București), *Nicu Mateescu* (sociologie-București), *Andreas Müller* (doctorand în antropologie socială la Universitatea din Sussex), *Rădulescu Dorin* (inginer electronist, Centrul de cercetări pentru problemele tineretului) și *Tismăneanu Vladimir* (sociologie-București). De asemenea, colectivul nostru rămîne îndatorat entuziastului cercetător octogenar al Vrancei — *Ion Romanoaie* și primarilor *Rapa* din Năruja și *Stan* din Bîrsești.

Scanned with OKEN Scanner

Precizînd acest lucru se înțelege de ce, de pe pozițiile geografiei tradiționale a fost mai greu să se realizeze o cooperare eficientă și de amploare cu sociologia. Edificiul de concepte și metode al geografiei s-a elaborat în condițiile unui anumit raport om—mediu geografic, radical diferit de cel care s-a deschis în prezent. Geografia există, în primul rînd, ca *știință a corelațiilor* în măsura în care redă o *sinteză specifică a rezultatelor interacțiunii formelor de mișcare a materiei*, inclusiv influența factorului antropic*.

Și înainte, în teoria geografică, era înregistrată prezența omului în interacțiunea diverselor forme de mișcare a materiei, dar acțiunea omului era descrisă ca nedepășind caracteristicile oricărui sistem ecologic din biosferă. Și descrierea era, în esență, în acord cu tipul de acțiune umană, productivă din secolele trecute. Acest fapt a permis ca istorismul în analiza geografică să fie apăsat, covîrșit de ritmul schimbărilor geologice, ritmul specific socio-antropic fiind luat în considerare cel mult doar ca excepție. Acest fapt se poate presupune că a favorizat și menținerea îndelungată a caracterului descriptiv al acestei științe și a împiedicat definirea comportamentului antropic în calitatea sa de factor geografic (și nu numai de factor economic).

Ce a intervenit astăzi nou în analiza determinismului geografic și cu ce implicații teoretico-metodologice generale pentru geografia contemporană?

În prezent, prin revoluția tehnico-științifică, deci prin energiile pe care le controlează factorul socio-antropic, și prin expansiunea sa tehnologică în spații geografice intangibile în trecut (interiorul mărilor, oceanelor, marile pustiuri, cosmosul), *imprimă interacțiunii formelor de mișcare a materiei* (studiate ca

* Este o idee de bază pe care Vasile Cucu, valorificînd principalele momente din gîndirea teoretică a geografiei românești (G. Vâslan, V. Mihăilescu, S. Mehedinți, Al. Dimitrescu-Aldem ș.a.) o pune la baza conceptului actual al geografiei ca știință (cf. prof. dr. VASILE CUCU, *Geografia populației și așezările omenești* (curs de „geografie umană", cap. I — Universitatea București, 1971).

Scanned with OKEN Scanner

întreg de geografie) o serie de parametri (de ritm, intensitate, metodă) specifici formei social-istorice a materiei. Deci nu numai teoretic, ci în primul rînd *practic corelația formelor diverse de mișcare a materiei asimilează tot mai mult amprenta specifică — „nenaturală" a factorului socio-uman.* Ca atare sîntem în pragul în care *acțiunea socio-antropică intervine masiv, în determinismul geografic* nu numai prin modificări ecologice de tip biologic-uman, ci de tip *tehnologic-social.* Rezultă că latura socio-umană a geografiei își mărește calitativ ponderea, devenind un factor fundamental de restructurare a arhitectonicii și metodologiei întregului ansamblu disciplinar al acestei științe.

Reprezintă această mutație un pas substanțial în crearea unor structuri logice, în geografie și sociologie, care să fie „izomorfe" ? Desigur, întrucît această direcție strategică necesară a dezvoltării geografiei contemporane se întîlnește cu teze fundamentale elaborate și dezvoltate de marxism, încă din secolul trecut, în filozofia și sociologia sa. Avem în vedere : a) conceptul de „reificare" a forțelor umane și ideea procesului de „socializare-umanizare" a naturii ; b) activitatea de producție ca formă specifică de mișcare a materiei care prin revoluția industrială trece la transformarea propriu-zisă a naturii ; c) teoria interdependenței formelor de mișcare a materiei și subordonarea de către forma superioară a celor precedente ; d) revoluția tehnico-științifică din epoca automatizării înseamnă transformarea științei în forță nemijlocită de producție și prin aceasta activitatea în fiecare domeniu al naturii presupune o maximă „încărcătură rațională".

Faptul că este posibilă și actuală apropierea structurilor informaționale ale sociologiei și geografiei se atestă prin aceea că orientarea strategică actuală a geografiei se manifestă printr-o serie importantă de eforturi teoretice metodologice de inovare a aparatului conceptual și operațional. Deci există o mișcare din „interiorul" geografiei, sub presiunea cerințelor autodezvoltării ei, spre inovarea fundamentelor. Iată

Scanned with OKEN Scanner

cîteva aspecte mai importante : epuizarea autorității și eficienței structurilor informaționale de tip inductiv (observație-descriere-explicație) și afirmarea plenară a „demersului global"-integralist, dotat cu metode statistice și poziționale * ; recunoașterea rolului crescînd al economiei politice în definițiile geografiei umane ** ; nevoia tot mai acut resimțită a participării active eficiente și cu un profil operațional specific a geografilor la procesele tehnologico-economice sociale actuale *** ; conștiința faptului că noua „comandă social-epistemologică" nu se rezolvă prin adăugarea unor noi capitole „moderne" la geografia tradițională, ci înseamnă o regîndire a sistemului acestei științe, fără ca, bineînțeles, ea să-și piardă autonomia și specificul.

În legătură cu acest ultim aspect menționăm ca semnificativ conceptul de sistem al științelor geografice, susținut în ultimii ani de profesorul Vasile Cucu la Universitatea București, axat pe următorul model de tip triunghiular, în care la unghiurile de la bază se fixează, într-o parte, litosfera, hidrosfera etc. în cealaltă biosfera, iar în vîrful triunghiului autorul fixează factorul antropic, denumit cu un termen adecvat — „structurile socio-umane" ; acest factor interacționează cu celelalte două componente de la bază (studiate de geografia fizică) acțiunea sa specifică fiind

* HENRI RAYMOND, *L'actualité des modèles graphiques en géographie humaine*, în „Cahiers de géographie de Québec", nr. 26, 1968, p. 186—190.

** PAUL CLAVAL, *Géographie générale des marchés*, Paris, 1962, p. 24.

*** De pildă, dacă comparăm problematica de geografie umană din două lucrări separate printr-o distanță de 35 ani, care se referă la aceeași zonă, prima exclusiv, a doua într-un context mai larg (N. AL. RĂDULESCU, *Vrancea, geografie fizică și umană*, Buc., 1937 și IOANA ȘTEFĂNESCU, *Subcarpații dintre Susița-Zăbrăuț și Buzău, studiu geografico-economic*, Buc. 1972, dacă sînt similare prin caracterul fundamental al cercetării, prima se menține în limitele descrierii situației existente, pe cînd a doua corelează datele cu ideea *evidențierii posibilităților de optimizare* a zonelor cercetate ca resurse naturale și umane. Și nu este vorba de deosebirea de formație dintre autori, ci dintre două ipostaze teoretice diferite din evoluția geografiei.

Scanned with OKEN Scanner

studiată de cele două ramuri ale geografiei sociale: geografia economică și cea umană (sau a populației și așezărilor omenești) *. Astfel, considerăm că se subliniază rolul distinct și primordial al factorului socio-uman, dar în contextul sistemului de relații proprii geografiei!

Progresul pe linia refundamentării conceptuale a științei geografice după toate probabilitățile se va solda cu următoarele dimensiuni: generalizarea viziunii *sistemice*; includerea în mecanismul de *autoreglare* a diverselor sisteme studiate de geografie a factorului *socio-antropic* cu *ponderea și valorile sale specifice*; *aprofundarea dimensiunii istorice* în analiza geografică, prin aceea că fenomenele geografice prezente sînt văzute nu numai ca efect al interacțiunii factorilor cosmici și biotici, ci și prin prisma importanței crescînde a intervenției factorilor socioantropici — ritmul transformărilor naturale dictîndu-se tot mai mult de evoluția capacităților tehnicii, depășindu-se unitățile de timp lente ale proceselor naturale. Deci realizarea specificului geografiei, *ca știință a corelațiilor* dintre diverse forme ale mișcării materiei în raport cu formarea și dezvoltarea mediului geografic, este posibilă numai dacă se introduc în arhitectonica acestor corelații toate efectele, implicațiile pe care le aduce schimbarea calitativă (din ultimele decenii) a rolului factorului socio-antropic în determinismul geografic.

Oare ofensiva tehnologică actuală nu reduce la o valoare neglijabilă influența factorului geografic? O asemenea posibilitate este exclusă. Dimpotrivă, abia în condițiile revoluției tehnico-științifice actuale, corelarea factorului geografic cu celelalte componente ale dezvoltării sociale intensive devine o condiție indispensabilă a progresului. „Tehnologia" dezvoltării se caracterizează acum (mai ales în socialism) prin: unitatea dintre parametrii eficienței economice, cei ai dezvoltării umane multilaterale și ai conservării și dezvoltării mediului geografic optim; extinderea

* V. CUCU, *op. cit.*

Scanned with OKEN Scanner

structurilor tehnico-economice moderne în toate zonele socio-geografice, inclusiv acelea care nu au beneficiat pînă în prezent de o dezvoltare industrială. În aceste condiții geografia, fiind știința care deține (și poate dezvolta) cele mai complexe și complete cunoștințe despre diverse comportamente ale factorilor geografici și a interacțiunii om-natură, are toate șansele să devină unul din cei mai importanți „experți" și consilieri tehnici în marea ofensivă pe care societatea, abia acum, a început s-o declanșeze, pentru dominarea celor mai profunde mecanisme și resurse energetice ale naturii terestre. Și această „ridicare" a statusului social al geografiei, inclusiv al celei fizice (care ar părea mai puțin afectată de modificările menționate) se impune mult mai repede decît rezultă din actualele dezbateri de specialitate ale geografilor, tocmai pentru că, alături de fenomenele pozitive ale ofensivei tehnologice în domeniul mecanismelor profunde ale determinismului geografic, cele negative amenință tot mai mult „optimum-ul" ecologiei umane (prin poluarea aerului, apelor, prin reducerea zonelor verzi, extinderea zonelor „poluate" cu zgomot, creșterea normei de radiații etc.). Această situație obligă ca circuitele de autocorectare, din actualele sisteme ecologice, devenind în mare măsură *și de natură tehnologică socio-umană*, să asimileze și informația acelei științe, care deține specializarea *primordială* în studiul interacțiunilor sistemelor ecologice-geo-bio-socio-antropice.

Geografia socială și cercetarea sociologică a depresiunii Vrancea. Dar, fără îndoială, că cele mai mari mutații teoretico-metodologice se vor impune în domeniul *geografiei sociale* și, mai ales în țările în care mai există, ca și la noi, zone care abia acum intră în circuitul modernizării tehnico-economice, deci unde asistăm la înlocuirea radicală a vechiului tip de corelații socio-geografice. În asemenea cazuri, optimizarea proceselor sociale este de neconceput fără o judicioasă și multilaterală considerare a factorilor geografici. În acest caz, problematica sociologiei geografice intervine cu o pondere

Scanned with OKEN Scanner

însemnată determinînd profilul cercetării. Dacă în alte zone, în care tehnologia industrial-urbană de dezvoltare s-a stabilit de mult, restructurînd formele de producție și modul de viață, dialectica factorilor geografici-naturali și tehnico-economici ridică mai puține probleme, ceea ce reduce la un rol secundar intervenția sociologiei geografice. Pe cînd, în cazul zonelor amintite, acest plan geografic social *nu poate lipsi*. Corelația geografie socială—sociologie în acest caz trebuie să elucideze o categorie specifică de probleme, de acest gen : a) influența factorilor geografiei asupra genezei și dezvoltării structurilor tehnico-economice-sociale inițiale, tradiționale pentru zona respectivă ; b) precizarea regulilor specifice ale comportamentului factorilor geografici din zonă în ceea ce privește : obiectul, productivitatea și condițiile muncii (de pildă pădurile, pășunile, fînețele, terenul arabil, vitele etc.) ; c) facilitarea *comunicării* între așezările umane din interiorul zonei și dintre zone, deci gradul și ritmul de generalizare a modelelor socio-culturale ; d) problemele unui echilibru optim om-natură etc.

Nu întîmplător tocmai în etapa socialismului multilateral dezvoltat zona, ca unitate socio-economică-geografică specifică se impune, tot mai mult, ca obiect-sistem de cercetare sociologică și interdisciplinară ; ea pune în evidență corelația dialectică dintre legile generale (care predomină și sînt generate de *ansamblul* proceselor socio-economico-politice din țara noastră) și aspectele, problemele specifice, expresie a condițiilor concrete și a particularităților istorice din zona respectivă [1]. Se poate spune că cercetarea zonală favorizează trecerea (în ambele sensuri) de la cercetarea macrosocială la cea microsocială, oferind astfel posibilitatea aprofundării concretului, particularului și,

[1] Valoarea zonei ca obiect de investigație sociologică s-a impus în literatura noastră datorită activității Secției de sociologie a facultății de filozofie din București și Laboratorului Sociologic al Universității (cf. MIRON CONSTANTINESCU, Cercetări sociologice 1938—1971, Editura Academiei R.S.R., Buc., 1971).

Scanned with OKEN Scanner

totodată, a ridicării spre autentice generalizări teoretice.

„Cadrele naturale" ale depresiunii Vrancea ocupă un loc important în definirea realității specifice și unitare a zonei. Dar ele nu trebuie privite într-un plan descriptiv și static, ci intrate în circuitul istoric al activității umane, a resurselor și caracteristicilor forței de muncă etc. Natura interacțiunii factorilor geografici și socio-istorici reprezintă o dimensiune specifică a cercetării zonei. Interacțiunea om-natură din această zonă, caracterizîndu-se, în prezent, prin importante mutații, ele s-au impus unei atenții deosebite din partea factorilor decizionali județeni. Aceste schimbări, desfășurîndu-se de-a lungul unui șir de decenii, în prezent avem un tablou destul de clar (în linii mari) al cauzelor și „regulilor" după care se petrec aceste schimbări, cu efecte socio-economice atît de importante.

După opinia noastră se poate schița următorul model de „participare" a mediului geografic la cristalizarea unui anumit sistem socio-economic-cultural zonal : anumite condiții geografice *(poziția* în raport cu căile de intens trafic ; un *relief* și o *vegetație* care favorizează izolarea socio-economică ; *abundența,* în anumite limite demografice, a materiei prime pentru activitățile productive, tipul de relief care favorizează sau nu o comunicare intensă în interiorul zonei etc.), impun unei anumite populații, aflată pe o anumită treaptă de evoluție istorică, să se angajeze pe o anumită variantă socio-economică de evoluție. Odată opțiunea făcută, aceleași condiții pot sau nu favoriza dezvoltarea tipului dat de cultură pînă la ultimele sale consecințe. În acest mod, factorii geografici (pe treptele în care dezvoltarea tehnică a producției *nu depășește limitele economiei naturale și de consum)* au un *rol considerabil* și în dezvoltarea unei anumite psihologii, morale și culturi. Toate aceste structuri socio-materiale și spirituale se „reîntorc" asupra mediului geografic, contribuind, în diverse grade la conservarea și dezvoltarea sa.

Scanned with OKEN Scanner

În condițiile în care o cercetare sociologică pornește de la o realitate de acest gen, în vederea optimizării ei, aspectele amintite devin o bază de plecare obligatorie. Astfel, în cercetarea zonei amintite din județul Vrancea am pornit de la o suită de probleme (și care nu pot fi rezolvate fără considerarea interacțiunii planurilor geografiei sociale și a sociologiei geografice) : influența *poziției* zonei, închisă într-o suită de depresiuni de la curbura Carpaților, depărtată de căile principale de comunicație (dintre Moldova și Muntenia și dintre Moldova și Ardeal) ; pădurile care adîncesc poziția de izolare ; vegetația, clima și izolarea au favorizat profilarea populației pe creșterea animalelor, continuitatea în specializare ducînd la forme de cultură pastorală originală combinată cu un sistem de meșteșuguri ; condițiile amintite au favorizat, de asemenea, dezvoltarea unei structuri economice și civico-politice de obște conservată timp de secole ; prin aceste cadre tehnice, economice și civice cadrele geografice amintite au influențat formarea și menținerea unui anumit profil psiho-moral.

Concepem sociologia geografică nu ca o *disciplină autonomă*, care se manifestă prin cercetări „pure" adică specifice numai acestui domeniu ; o considerăm un *plan specific* inclus în *ansamblul cercetării sociologice*. Acest plan considerăm că se caracterizează prin *„specializarea" în studiul corelațiilor dintre factorii geografici și cei socio-culturali*. În acest sens sfera sociologiei geografice se întrepătrunde cu aceea a geografiei economice și umane. Dar este vorba de o asemenea interacțiune care să *le ajute să depășească viziunea, metodele și conceptele tradiționale* din aceste domenii, angajîndu-le activ și multilateral în eforturile de stabilire a *diagnozei* și *prognozei* subsistemelor cercetate.

Nu ignorăm posibilitatea ca prin această „depășire" să se creeze impresia încălcării specificului acestor ramuri ale geografiei și sociologiei. Dar pentru o geografie socială care va asimila rolul actual al factorului antropic și care se vrea aplicativă-operațională, o asemenea orientare a sociologiei geografice nu face decît

Scanned with OKEN Scanner

să vină în întîmpinarea actualei orientări strategice a geografiei. Altfel, cercetările sociologice care sînt obligate (prin logica obiectului) să asimileze dimensiunile sociografice vor fi ineficiente, descriptive, anacronice. Așadar, dacă s-au putut face studii atît de fundamentate științific în lucrări remarcabile de geografie socială (ca cele două citate anterior), asupra „caracterelor antropologice" și mișcărilor populației din Vrancea în legătură cu activitățile ei economice („migrația fînului" etc.) *, asupra tipurilor de sate ** ; sau asupra repartiției geografice a producției vegetale și animale, a căilor de absorbție ale disponibilului de forță de muncă din agricultură și a tipurilor geografice de agricultură și evoluția lor ***, de ce nu s-ar putea *continua traiectoria acestor studii,* cu participarea geografilor și sociologilor și în alte direcții ? Avem în vedere, de pildă : stabilirea *variantelor optime de evoluție* a sistemului socio-economice al zonei, în condițiile în care nu se prevede, într-o perspectivă apropiată, exploatarea industrială de valoare republicană a unor bogății minerale ; determinarea de către aceeași geografie economică, a capacităților productive și a condițiilor de optimizare a fondului actual vegetal-animalier la nivelul cerințelor unei zootehnii intensive (cine, dacă nu geografia economică, poate participa, ca expert, alături de zootehnicieni în diagnoza și prognoza acestei probleme) ; dacă geografia umană poate caracteriza atît de competent cauzele pentru care se produce o anumită migrație ; s-a dizolvat caracterul de obște al satelor, sau scade interesul pentru o anumită activitate socio-economică, de ce sociologia geografică nu ar putea participa la analiza experimentării unor forme cooperatiste agro-zootehnice din zona depresionară mai adecvate, la explicarea modului în care un comportament socio-economic al populației agricole poate fi reorientat spre obiectivele și parametrii unei activități zootehnice intensive ; în sfîrșit,

* N. AL. RĂDULESCU, *op. cit.*, p. 115—117.
** *Ibidem*, p. 144.
*** IOANA ȘTEFĂNESCU, *op. cit.*, pp. 77, 122, 137, 140.

Scanned with OKEN Scanner

de ce studiul așezărilor umane existente nu poate fi continuat cu studiul unui experiment social de crearea unei asemenea așezări care să valorifice (pe linia unei civilizații moderne) toate avantajele de confort și productive, rezultate din concentrarea locuințelor unui grup asociat, păstrînd, totodată, toate avantajele tradiționale ale așezărilor actuale de tip rural (spațiu, grădină etc.).

Nu vedem nici o piedică de ordin teoretic metodologic într-o astfel de „prelungire" a problematicii geografiei socio-umane și a sociologiei geografice. Dimpotrivă este singura cale prin care geografia de azi se poate integra cu un rol specific și important în cercetările interdisciplinare și care răspund unei anumite comenzi sociale. Dar nu ajunge să vorbim de studii interdisciplinare (cu participarea geografilor) și de dificultățile lor teoretico-metodice, mai trebuie să și *trecem la desfășurarea lor practică*, deoarece numai pe teren conceptele noi ale geografiei sociale, în cooperarea din jurul unor probleme comune ale unei unice cercetări, pot evolua, crește spre adevărate concepte operaționale, prin care se îmbogățește atît geografia, cît și sociologia.

§ 1. Modelul socio-economic natural-tradițional al zonei

În timpul feudalismului, care era un sistem cu o economie naturală, „Țara Vrancei", deținînd în plus și o mare autonomie, a cunoscut o mare *stabilitate* bazată pe specializarea în creșterea vitelor, consolidată de sistemul „devălmășiei de ocol" (confederația obștiilor de răzeși).

Caracteristici pozitive ale modelului natural-tradițional. Cheia „stabilității" și relativei bunăstări a acestei zone în secolele precedente a fost existența unui „circuit natural", bazat pe „formula" : pășunea de vară sus la munte, fîneața la deal, „hectarul de păpușoi" la șes, activități specializate legate de păscut și

Scanned with OKEN Scanner

prelucrarea produselor animale [2]. În condițiile unei monoculturi (axată pe zootehnie), specializată, dar cu activități complexe, variate și care se desfășurau tot timpul anului, forța de muncă avea o *valoare ridicată* în tabelul de munci productive rurale din țara noastră. „Fluxul zootehnic" era riguros elaborat, pe baza unui îndelung proces de „selecție socio-naturală", în decursul căruia s-au eliminat numeroase inadvertențe, fixîndu-se și generalizîndu-se toate momentele pozitive din „tehnologia" culturii zootehnice. Ca exemplu citățm trăinicia și rațională repartizării pășunilor, îmbinîndu-se tradiția proprietății colective cu accesibilitatea lor pentru fiecare sat (din zona pastorală clasică) [3].

În pofida diferențelor economice din sînul obștei (evidențiate mai ales după procesul cu vistiernicul Roznoveanu și amplificate în continuare mai ales după 1900), sistemul natural tradițional și-a creat nu numai structuri tehnico-economice bine adaptate profilului zonei, ci și *structuri civico-politice originale* prin care, atunci cînd i-a fost amenințată autonomia și vitalitatea, membrii acestei comunități au fost mobilizați și organizați în vederea împotrivirii colective. De pildă, în procesul cu Roznoveanu, în pofida izo-

[2] Vezi : „migrația fînului" și descrierea deplasărilor vrîncenilor cu prilejul cositului fînului și de patru ori pe an la cultura porumbului, descrise de N. AL. RĂDULESCU (în *op. cit.*, p. 115—118). În paralel cu o agricultură extensivă cu un rol auxiliar pe terasele din spațiul depresionar, pe versanții cu pante line, documentele din secolul al XVIII-lea atestă că vrîncenii din zona depresionară aveau proprietăți agricole în zona piemontană extinse în secolul al XX-lea și prin împroprietăririle de după primul și al doilea război mondial ; Cf. I. BĂCĂNARU, *Date geografice asupra evoluției modului de folosință a terenurilor agricole din Vrancea* (perioada dintre secolele al XV-lea și al XIX-lea), „Simpozionul de geografia agriculturi" — Craiova 7—8 oct. 1967, în „Comunicări", vol. IX, București, 1969, p. 99.

[3] Vezi „Tabelul de distribuția stînelor pe sate" (N. A. Rădulescu, *op. cit.*, p. 124) și harta repartizărilor tradiționale între sate a pășunilor de la munte, elaborată de H. H. STAHL, în *Les anciennes communautés villageoises roumains — asservissement et pénétration capitaliste*, Bucarest—Paris, 1969, p. 39.

Scanned with OKEN Scanner

lării Vrancei, vrîncenii au ajuns pînă la Sfatul țării, într-o formă perfectă de „democrație directă" țărănească-moșnenească [4]. Aceleași structuri originale au stat la baza unei *împotriviri sistematice* foarte bine organizate și tăinuită, în fața penetrației exploatării capitaliste a fondului forestier, capitol remarcabil, puțin cunoscut din istoria luptelor civice ale țărănimii noastre montane [5].

Aceste două exemple istorice prezintă nu numai un interes documentar. Procesul creării suprastructurii socialiste, tocmai pentru că este fundamentat și dirijat științific, presupune *asimilarea creațiilor populare* și în plan *civic*, în măsura în care ele au o valență contemporană, valorificabilă în domeniul dezvoltării unei democrații economice și politice în sfera vieții rurale. Tocmai pentru că acest subiect social are o serie de particularități față de cel din mediul urban-industrial, este nevoie de un efort continuu de a realiza „modernizarea", emanciparea socialistă a acestei categorii sociale într-un mod cît mai firesc, concret, valorificînd orice dimensiune, premisă, tradiție capabilă să susțină tendințele colectiviste socialiste. Tocmai pentru că socialismul nu poate fi decît, în egală măsură, un proces condus științific și, simultan, o creație activă și originală a maselor,

[4] D. Cantemir arăta că în trei ținuturi (Cîmpulung-Suceava, Vrancea și Tigheciu-Fălcii) țăranii, „ce-i drept, nu țin de boierime, dar nu sînt supuși nici unui boier și fac la un loc un fel de republică". „Uneori primesc și doi vornici trimiși de la domnie ; însă de multe ori îi gonesc afară din ținut, la cîmpie, cînd aceștia întărîtă cugetele locuitorilor și se bizuie pe întăriturile ce le-a dat lor firea. Plătesc o dajdie în fiecare an, însă nu atît cît le cere domnia, ci numai cît făgăduiesc ei domnilor ; iar această învoială o înnoiesc, prin trimișii lor, de cîte ori se așază domn nou peste Moldova. Dacă un domn vrea să se poarte mai aspru cu ei... ei nu stau mult la tocmeală, *ci cu toții nu mai vroiesc să le plătească* și fug prin părțile cele mai nestrăbătute ale munților. *De aceea nici domnii, nu au cerut de la ei mai mult decît au făgăduit să dea*". DIMITRIE CANTEMIR, *Descrierea Moldovei*, Editura Tineretului, 1965 (trad. P. Pandrea), p. 217. (subl. ns.).

[5] Cu privire la această pagină de istorie, profesorul H. H. STAHL deține o bogată și unică informație pe care, sperăm, o va da luminii tiparului.

Scanned with OKEN Scanner

în condiții concrete cît mai diferențiate, aprecierea și valorificarea justă a structurilor istorice-politice particulare, create într-o zonă socio-economică sau alta dobîndește, la stadiul actual al dezvoltării societății socialiste, o semnificație greu de subestimat. Tocmai aceste structuri civico-politice originale au asigurat obștiilor vrîncene posibilitatea de a-și dirija, corela, *adapta* sistemul lor socio-economic la variate condiții naturale, economice și sociale. Este adevărat, această autodirijare sau, cum spune sociologia modernă, această „autoreglare" își primea impulsurile cu preponderență din *interiorul* acestei zone autohtone și închise. Dar timp îndelungat producătorii înșiși *au controlat circuitele energetice și informaționale* — e adevărat, destul de simple — ale *factorilor economici și naturali ai acestui sistem*, pînă la începutul secolului al XIX-lea (și, parțial, și ulterior) în pofida unei diferențieri sociale crescînde. Tocmai aici se află „taina" calităților civico-morale cu care se pare că vrîncenii au fost atît de bine înzestrați (ceea ce s-a manifestat și în cultura și arta cu totul originală a acestei zone). Important de reținut pentru prezent este faptul că această particularitate psiho-morală a conștiinței, a subiectului social din zonă, *era produsul unei anumite practici sociale, economice și civice*, a unui mod de a participa *prin obște direct la întreg circuitul vieții economice și civice*. În sfîrșit, acest sistem a favorizat creșterea unui șeptel destul de ridicat, a fixat o mare parte din populație în sfera activă a producției, a realizat o corelație funcțională organică între zootehnie și meșteșuguri.

Limitele sistemului natural-tradițional. Ceea ce a reprezentat cheia „stabilității" acestui sistem a conținut și *izolarea, închistarea* sa. Este vorba de faptul că autodirijarea, reglarea sa se făcea exclusiv prin stimuli primiți din interior, aceștia fiind constanți și limitați la nevoile *reproducerii simple* a forței de muncă. Subiectul social al acestui sistem, care nu a fost modelat, în interior, după exigențele economiei de mărfuri [6], era *ope-*

[6] Ceea ce nu înseamnă că vrîncenii nu au avut *relații de schimb* cu satele din zona piemontană.

Scanned with OKEN Scanner

rativ și eficient numai în cadrele acestei economii naturale, inițiativa sa era limitată la stimulii născuți de o asemenea economie, el putîndu-se mulțumi și cu un nivel de consum extrem de redus, fapt care explică unele atitudini de pasivitate economică, întîlnite uneori în prezent, absența unor produse absolut firești unei industrii alimentare bazate pe oierit (de pildă, aceste sate, vestite în oierit, nu practică, pînă în prezent, prepararea unui produs atît de solicitat pe piața orașelor ca brînza telemea). Pe scurt, este vorba de o *motivație a muncii* cu un dispozitiv limitat și puțin mobil, în raport cu alte sisteme economice.

Însăși conservarea unui anumit echilibru pozitiv cu natura se baza, nu pe investiții de energii suplimentare, ci pe o cultură *extensivă*, în care avea loc o folosire totuși nerațională a fondului vegetal (nu la nivelul posibilităților acestuia), nu s-au înregistrat mari performanțe în creșterea unor rase valoroase de animale, iar în exploatarea pădurilor risipa de materiale și exploatarea neeconomică a lemnului deveniseră legendare. Sistemul nu numai că nu era „deschis" spre asimilarea fluxurilor informaționale sau energetice ale altor sisteme, superioare, dar nici *măcar nu avea capacitatea de a* rezista unor presiuni economice constante și bazate pe o tactică eficientă, care explică accelerarea diferenței economice și deci *descompunerea treptată a obștiilor*, sub influența penetrației capitalismului, în mod concentrat, în exploatarea forestieră (mai ales după 1900) [7].

Iată de ce, în prezent, structura de obște a acestor sate a dispărut, elementele ei se pot găsi cel mult sub forma anumitor deprinderi civico-morale la generația medie, în anumite trăsături psiho-morale proprii unei anumite culturi tradiționale. Dacă în 1945 se mai putea încerca adaptarea tradițiilor moșnene la o nouă structură socio-economică [8], astăzi problema nu se mai pune în aceiași termeni.

[7] Cf. H. H. STAHL, *Nerej un village d'une région archaique*, Inst. de recherches sociales de Roumanie, Bucarest, 1939, vol. I, cap. V și mai ales VII.

[8] Profesorul H. H. STAHL ne-a relatat că în anul 1945, LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU, în calitate de ministru al justiției,

Scanned with OKEN Scanner

§ 2. Sistemul socio-economic actual, sub raportul valorificării resurselor naturale, umane și a poziției geografice a zonei

Singura orînduire socială care-și propune și reușește să integreze sistemul zonei montane în circuitul unui suprasistem socio-economic complex este *socialismul*. Și tocmai aceasta reprezintă garanția fundamentală a soluționării problemelor zonei depresionare Vrancea și a altora de același gen. Numai în măsura în care ea se va putea „racorda" firesc și optim la „fluxurile energetice și informaționale" specifice suprasistemului — județ, republică (întemeiate pe o bază tehnico-economică modernă, pe structuri sociale socialiste și cu un ritm intens de progres), zona montană își va putea găsi forme proprii de valorificare reală a resurselor sale naturale și umane, tradiționale și netradiționale. Dar această garanție nu se transformă într-o realitate plenară deodată și cu soluțiile cele mai adecvate, tocmai pentru că acestea din urmă nu se prefigurează în mod speculativ, ci în *procesul de experimentare socială a celor mai diverse ipoteze și modele*; a nu presupune, dinainte, existența unor neconcordanțe și greșeli în acest proces înseamnă a denatura, prin simplificare, realitatea complexă și originală a proceselor sociale de transformare.

Iată de ce, în asemenea zone, putem găsi situații în care *baza economică a rămas cu totul tradițională* și în contradicție cu noua suprastructură, în sensul că nu există încă nici un fel de obiectiv economic-industrial care să reprezinte sistemul socialist. Așa mai sînt la noi

a luat inițiativa creării unei comisii privind organizarea averilor colective ale obștiilor de răzeși și moșneni, precum și a composesoratelor din țară. În calitate de președinte al acestei comisii, H. H. STAHL a putut constata că „ceea ce se urmărea, depășea marginile unui proiect de lege, tinzînd spre o radicală reorganizare a întregii probleme sociale a satelor noastre de munte, pe o formulă socială care nu era identică cu cea a colectivelor agricole de cîmpie, dar avea totuși un caracter colectiv pastoral-forestier care și acum cred... că dădea problemei o soluție ce ar fi putut evolua spre forme ulterioare pe deplin socialiste". (H. H. STAHL, mss. inedit, 1972).

Scanned with OKEN Scanner

anumite zone izolate de munte, de pildă Cornereva (Caraş-Severin), cu sate care, ca viaţă economică-pastorală, trăiesc după modelul de acum 40—50 de ani ; în schimb direcţiile progresului social sînt reprezentate de *activitatea suprastructurii politice*, unul din cele mai eficiente instrumente pe care le are socialismul în opera sa de restructurare a tuturor formelor de organizare socio-economică, inclusiv cele „patriarhal-naturale“ [9]. În depresiunea montană a Vrancei situaţia este alta. În baza tehnico-economică a acestui sistem există *două avanposturi* ale structurilor economice socialiste, două modalităţi prin care suprasistemul superior a „abordat“ *subsistemul*-zonă, pregătindu-i baza de „lansare“. 1. Primul avanpost — reţeaua de întreprinderi şi organizaţii tehnico-economice-administrative ale *exploatării forestiere* şi ale departamentului silvic, cărora le revine principalul merit în antrenarea zonei într-un circuit tehnico-economic şi informaţional superior (investind capitaluri în întreprinderi, reţele de drumuri, creînd un sistem bine organizat al ocoalelor silvice, realizînd o evidenţă a situaţiei despăduririlor, a terenurilor degradate, elaborînd, în ultimii ani, o strategie fundamentată ştiinţific de recuperare treptată a porţiunilor degradate şi desfăşurînd deja primele campanii în acest sens, cu victorii grăitoare şi sugestive pentru viitor, ca păşunea de pe dealul Tojani). Se înţelege că această ramură, a exploatării forestiere şi controlului silvic, a antrenat după sine, în mare măsură, şi alte activităţi industriale, cu preponderenţă în domeniul construcţiilor. 2) Al doilea avanpost al bazei economice socialiste în zonă a fost înfiinţarea, la sfîrşitul anilor '50, a sectorului socialist în domeniul agro-zootehnic (C.A.P.). Şi acest prim „experiment“ socio-economic, din primul stadiu al construirii socialismului, a avut efecte importante asupra structurii socio-economice tradiţionale. Structura tehnico-economică a zonei reflectă, aşadar, în prezent, atît eforturile sistemului supraordonat — judeţul — de a integra zona într-un circuit productiv superior, ca

[9] MIRON CONSTANTINESCU, *Probleme economice şi sociologice al unei comune de munte*, CIDSP, Bucureşti, 1972.

Scanned with OKEN Scanner

eficiență și formă de proprietate, cît și persistența unor elemente ale vechiului sistem economic rural tradițional. Într-un asemenea context s-a desfășurat cercetarea noastră sociologică ; comanda socială căreia ea i-a răspuns, i-a impus o finalitate precisă, de natură să-i imprime un accentuat caracter *prospectiv* : din diagnoza sistemului actual al zonei ce fel de variantă de evoluție s-ar putea impune ca „optimă" ?

Axa posibilă a modelului optim, ipoteza cercetării și elaborarea diagnozei. Un model optim este multilateral, deschis spre diverse „șanse", adaptabil și, totodată, *construit pe un ax* (are nevoie de un ax principal) altfel el nu se referă la un *sistem* socio-economic cu o structură riguroasă. Este motivul pentru care, încă de la începutul cercetării (din faza studiului literaturii istorice și socio-economice actuale asupra zonei, ca și a prelucrării informației obținute pe cale directă din contactele anterioare cu viața zonei) ne-am propus să detașăm din multitudinea de aspecte acea *variabilă* economică-productivă, care are cele mai mari șanse să se impună ca ax al unui model optim. Atît formularea *ipotezei* cercetării, cît și elaborarea *diagnozei* le-am condiționat (și definit) de detașarea acestei variabile [10]. Prin urmare, care este caracteristica sistemului socio-economic actual al zonei, în raport cu valorificarea specificului și zestrei naturale și socio-profesionale ?

Răspunsul pus în evidență de cercetarea noastră preliminară cuprinde o serie de aspecte pe care le rezumăm în concluziile de mai jos.

În cercetare am fost receptivi la toate ipostazele activității umane productive — muncitori industriali, fo-

[10] Deci diagnoza se face în funcție de un sistem de referință (nu „în sine"). Considerăm că în relația structurală și conștientizată, dintre *ipoteză*, căutarea și opțiunea pentru o *„variantă optimă"* a sistemului investigat, *elaborarea diagnozei* reprezintă o problemă *metodologică cheie* a unei sociologii militante și marxiste. Prin corecta ei rezolvare se asigură : unitatea logică și problematică, caracterul ascendent, „tensional-dramatic" și finalizat, unitatea dintre dimensiunile critică, prospectivă și realist-constructivă ale cercetării sociologice, ca și unitatea dintre planul empiric și teoretic al acesteia.

Scanned with OKEN Scanner

restieri, meșteșugari etc, dar în centrul atenției a stat acela pe care l-am considerat *agentul socio-economic nr. 1* al zonei, care este cel mai bine fixat în cadrele ei naturale și sociale, care este vital cointeresat să mențină și să continue progresul acestor cadre specifice, prin care se perpetuează un proces îndelungat, (legat de relația om-producție-natură), care a creat o *valoare* specifică forței de muncă din zonă — *crescătorul de oi-vite și cultivatorul pajiștilor, fînețelor și livezilor acestor plaiuri*. Orice zonă are nevoie, pentru a supraviețui și progresa ca *unitate geo-bio-socio-economică și culturală specifică*, de un „agent economic" *principal*. De gradul lui de inițiativă și prosperitate depinde, într-o măsură considerabilă și dinamismul celorlalte forme-ramuri economice, la fel după cum tot de el — dar în dependență de caracteristicile activității lui — depinde și echilibrul natură-om, atît de important în zonă.

Aspecte ale diagnozei.

1. Cercetarea ne-a permis să relevăm și să sistematizăm o serie de aspecte ale unui proces *de diminuare a rolului și activității acestui agent socio-economic* în sistemul zonei, ca și pierderea de către *„zona pastorală clasică"* a rolului de „lider zootehnic" (pe care l-a avut în trecut). [11]

a) Crescătorul de oi-vite nu mai *controlează* activ, prin structuri economice eficiente, corelațiile dintre pășuni-fînețe-fondul animalier și *dispozitivul activității zootehnice*, ultimul fiind lipsit de formele evoluate-intensive ale desfășurării sale.

b) Agentul economic din sectorul zootehnic particular (majoritar), de îndată ce, după 1948, a pierdut cadrele tradiționale de organizare a acestei ramuri, nu și-a mai putut continua activitatea la fel de intens, nici în formele tradiționale, dar nici nu a reușit să-și găsească noi forme socio-economice intens productive ; el

[11] Dacă studiul datelor statistice pe ramuri și domenii de activitate s-a referit la ansamblul zonei represionare (22 de comune), cercetarea *de teren* s-a limitat la perimetrul „zonei clasice pastorale" (pe linia Nereju—Năruja—Bîrsești și Tulnici, din fosta „Țară a Vrancei").

Scanned with OKEN Scanner

se orientează, în prezent, spre o formă de mică gospodărie „multilaterală mixtă“ (agricolă și zootehnică), dar lipsită de avantajele specializării, deci ineficientă economic.

c) S-a devalorizat forța de muncă ocupată în zootehnie în contextul retribuției mai avantajoase, obținută de alte categorii productive și al statusului social mai ridicat al acestora. Insistăm asupra faptului că în zonă s-a dezvoltat timp de secole o înzestrare specifică a forței de muncă, care nu se mai întîlnește — în această combinație socio-naturală — în multe alte județe. Și să nu uităm că în prezent există pericolul ca să se piardă o calificare zootehnică și de industrie casnică-alimentară, dotată cu tradiții seculare și care poate fi transferată în cadre moderne și eficiente economic. Numai că acest specific al forței de muncă trebuie privit nu prin prismă „paseistă“ și „etnologică“, ci prin prisma modernă a valorii forței de muncă, a eficienței sale economice în perspectiva optimizării unui sistem economic [12].

d) Standardul de viață al acelor țărani care se limitează la formele generale anemice ale activității zootehnice din zonă este mai scăzut decît al altor categorii socio-profesionale, dacă raportăm dinamica scăderii șeptelului (de trei ori mai mare) la dinamica scăderii forței de muncă din sectorul actual agrozootehnic *.

e) Se reduce, într-un ritm destul de intens, populația activă din sectorul agro-zoo, *migrația* realizîndu-se, mai

[12] Ne înscriem, prin această precizare, pe o linie mai veche din literatura asupra păstoritului din Vrancea. Astfel, în prefață la lucrarea sa din 1936, medicul veterinar dr. ION I. OȚEL, remarcînd bogăția și diversitatea de cercetări asupra păstoritului notează: „Nimeni nu s-a sesizat însă de faptul că o *ramură de mare importanță pentru economia națională — păstoritul — e în scădere...* Dacă păstorii vor rămîne și mai departe numai în cadrul de activitate al istoricilor, etnografilor și folcloriștilor și-i vom admira numai ca obiect de muzeu, *...iar nu ca oameni cu griji și nevoi, cari reprezintă un factor însemnat în producție, atunci, nu peste multă vreme, nu vom mai avea pe cine să admirăm*“, ION I. OȚEL, *Cercetări asupra păstoritului în Vrancea*, în „Biblioteca Zootehnică“, nr. 22, București, 1963, p. 3 (subl. ns.).

* Cf. *Raportul Sociologic la Simpozionul Vrancea*, în „Viitorul social“, nr. 3/1972, p. 880.

Scanned with OKEN Scanner

ales, din categoria specialiștilor în oierit (în special din sate pastorale clasice, ca Negrileștii), care se angajează ca oieri în județele limitrofe (Covasna, Brașov) sau își schimbă profilul ; la fel migrează și tineretul care obține o calificare tehnico-profesională. Astfel, alături de faptul pozitiv că grupa populației de vîrstă tînără este predominantă, și în această zonă apare fenomenul de „îmbătrînire" și „feminizare" al activității agrozootehnice. [13]

f) Trebuie însă să precizăm că înregistrînd în cercetarea noastră fenomenele menționate am constatat, de asemenea, că o parte din populația activă (care, fie că se mai ocupă cu oieritul, pe „scară mică", fie că muncește ca sezonieri sau muncitori necalificați) *ar prefera* să reia activitatea zootehnică dacă creșterea oilor s-ar face pe alte baze decît în prezent.

2. *Reducerea resurselor naturale și a eficienței* activității zootehnice din zonă, în contrast cu alte zone similare din țară.

a) Dacă fînețele au crescut cu 32% față de 1938, pășunile s-au redus substanțial față de acum patru decenii (cu 40%). În același timp, s-a înregistrat extinderea sectorului de stat în fondul pășunilor — expresie a lichidării proprietăților individuale ale exploatatorilor, ceea ce reprezintă o premisă esențială a determinării unei cotituri în evoluția sectorului agrozootehnic. Din păcate, acest fond nu a fost manipulat pînă acum în acest sens. Mărirea fondului funciar nu a fost întotdeauna însoțită de forme economice-legislative care să asigure un agent economic-producător *activ*, cu inițiativă și grijuliu față de aceste averi. În sfîrșit, această mărire a fondului de pășuni nu a fost corelată cu o inventariere-cadastrare riguroasă a calității acestor pășuni, a stadiului lor actual, a ponderii suprafețelor degradate.

b) De asemenea, trebuie reținut că prin formarea fondului de stat, repartizarea locurilor de pășunat s-a făcut fără să se țină cont de circuitele productive, stabilite

[13] Cf. date asupra mișcării migratorii, a structurii pe vîrstă a populației, a ponderii muncii femeilor, a populației active, în lucrarea recentă de geografie economică a IOANEI ȘTEFĂNESCU, *Subcarpații dintre Șușița-Zabrăuț și Buzău*, citată anterior (pp. 53—73).

Scanned with OKEN Scanner

de-a lungul timpurilor. S-au comis o serie de dereglări în urma unei intervenții birocratice, care ani de zile nu s-au „resorbit" și rezolvat pe deplin. Printre problemele ridicate în toate satele, la întrebarea „ce stă în calea reînsuflețirii oieritului" — un loc de frunte îl ocupă *lipsa de pășuni*, înstrăinarea celor care au aparținut satului respectiv etc. În ultima vreme, însă, datorită și reglementărilor judicioase aduse prin legea 8/1971 pentru organizarea, administrarea și folosirea pajiștilor, loturilor zootehnice, s-au creat premise favorabile rezolvării acestor probleme.

Pierderea pășunilor „de la munte", sau stricarea vechilor rînduieli de folosire a lor, a determinat o *deplasare* a centrului de greutate asupra pășunilor-izlazurilor din apropierea comunelor, ceea ce a însemnat o suprasolicitare a acestora.

Se înregistrează o exploatare intensivă a pășunilor (în medie de cinci ori peste normă), corelată cu *neutilizarea* economicoasă a pășunilor din golurile de munte, atîta cîte mai sînt și au rămas ; exploatarea este și mai intensă în satele din zona „clasică-pastorală", în care pierderea *contactului* constant cu pășunile tradiționale a afectat echilibrul lor economic. Toate acestea au creat un factor în plus de accelerare a degradării pășunilor.

d) Fînețele fiind fondul vegetal cu destinație animalieră cel mai bine conservat, sugerează asupra posibilităților furajere, pe care le mai deține zona și, în special, zona clasică pastorală. Subscriem la ideea din studiul Comisiei de stat asupra Vrancei din 1968 : „Există un potențial economic mult mai mare pentru creșterea animalelor (ca și pomicultura). De exemplu, cînd s-au aplicat lucrări ameliorative (Soveja, Cîmpuri) s-au obținut 12—14 mii kg. masă verde la hectar. *Dar de peste 100 de ani terenurile se degradează, fără a se lua măsuri complete* pentru stăvilirea eroziunii. Dacă nu se vor lua măsuri, *terenurile se vor pierde definitiv*".

e) Între 1960 și 1970, contrar profilului zootehnic tradițional al zonei, dar în deplină concordanță cu diminuarea sectorului zootehnic, cu dezvoltarea tipului de gospodărie individuală „mixtă" și cu „degradarea" sta-

Scanned with OKEN Scanner

tusului socio-economic al crescătorului de vite (specific resurselor naturale și umane din zona pastorală și pe ansamblul zonei) apare un efort evident *de mărire a fondului arabil* (și de extindere a unei agriculturi în condiții pedologice contraindicate, o „foame" reală, presantă de pămînt arabil și nu de fînețe-pășuni) ; această tendință se explică : 1) prin faptul că s-a redus ponderea produselor animaliere în asigurarea reproducerii simple a forței de muncă și 2), prin urmare, s-a *redus* și produsul creat în *interiorul* zonei și care putea fi *schimbat* cu produsele agroalimentare care *nu cresc în zonă* [14]. Această extindere a agriculturii de acest fel va acționa și în continuare, ca un factor de *dereglare a echilibrului om-natură* și, deci, de subminare a resurselor naturale ale zonei privite ca obiect al unei activități zootehnice intensive.

f) În aceste condiții, devine explicabilă reducerea considerabilă cantitativă și calitativă a șeptelului zonei, ca și *ritmul* inferior al evoluției acestuia.

3. *Gradul de adaptare al unor C.A.P. la condițiile naturale și ecologice specifice unei zone depresionare și eficiența lor economică.* La faptul că sectorul agrozootehnic și pomicol, deocamdată este departe de valorificarea posibilităților zonei, a contribuit și felul cum s-a desfășurat și realizat *primul experiment de cooperare socialistă a activității agrozootehnice din zona depresionară* a Vrancei. În contrast cu marile realizări ale cooperativizării socialiste pe ansamblul agriculturii noastre [15], cu generalizarea și consolidarea cooperativelor

[14] Trebuie însă de precizat, după opinia noastră, și următorul fapt foarte important : chiar dacă există o reducere fizică, reală a fondului de pășuni, *în raport cu 1938*, ea este mult complicată de dereglarea „fluxului tehnologic" pastoral tradițional, pus la punct timp de secole pînă la cele mai mici detalii ; o asemenea dereglare a acționat și ea, de la un timp, ca un factor autonom de *discursivitate* (lipsă de colective permanente de ciobani, care se duc primăvara cu turmele aceluiași sat, pe aceleași drumuri, pe baza acelorași înțelegeri spre aceleași pășuni), ceea ce a dus și la o reducere „socială-funcțională" a spațiului de pășuni, o parte din acesta încetînd să mai intre activ în ciclul social-economic.

[15] Cf. D. DUMITRU, *Un deceniu de la cooperativizarea agriculturii*, în „Probleme economice", nr. 3/1972, pp. 11—17.

Scanned with OKEN Scanner

agricole de producție în regiunile agricole sau viticole din județ, experimentarea formei cooperatiste în zona depresionară, în unele sate nu a dat rezultatele scontate. Investigația preliminară a două C.A.P. din zona pastorală clasică (Negrilești și Năruja) ne-a relevat cîteva aspecte care se impun a fi luate în seamă atunci cînd se analizează eficiența scăzută și influența limitată a acestui prim experiment cooperatist în ramura agrozootehnică din zonă.[16] Este vorba de fenomene care țin atît de geneza acestor cooperative (ca, de pildă, ponderea mare a unor cadre administrative, neproductive în nucleul inițial de membri, sau de *anumite metode de creare a unui fond funciar centralizat*, care nu au ținut cont și de interesele celor rămași în afara C.A.P. și care constituiau, aici, majoritatea), cît și de structura și modul de funcționare, pe parcurs, al acestora : contradicția dintre un mare fond funciar, intrat în patrimoniul C.A.P. și o forță de muncă efectiv redusă (ceea ce impune în anumite perioade, angajarea într-o proporție considerabilă a unei forțe de muncă din *afara* C.A.P.) ; neglijarea productivității fondului funciar de la șes, ceea ce a stimulat extinderea agriculturii de deal ; faptul că prezența unor bunuri concentrate (prin forma cooperatistă de proprietate și prin caracterul colectiv al organizării), ca și regimul economic preferențial acordat în primii ani de către stat, se corelau cu un număr *foarte redus de membri C.A.P.* (direct productivi și activi). Aspectele amintite *nu au favorizat dezvoltarea tuturor elementelor presupuse de o democrație economică* eficientă și adaptată profilului socio-natural al acestor C.A.P. din depresiunea vrînceană, așa încît, în mod firesc s-a ajuns la o serie de disfuncționalități, care au slăbit vitalitatea economică și valoarea de model a acestor prime forme cooperatiste de producție agrozootehnică.

Carențele semnalate, după opinia noastră, nu reflectă doar anumite particularități socio-umane locale, ci pun

[16] Mai pe larg despre acest aspect în raportul sociologic din cadrul lucrărilor Simpozionului „Cercetarea complexă a zonei montane și depresionare Vrancea", *Raportul sociologic* în „Viitorul social" nr. 3/1972, pp. 881—883.

Scanned with OKEN Scanner

în evidență două fenomene mai generale : 1. organizarea formei C.A.P. în zona de deal-munte, *inițial s-a fundamentat pe experiența și modelul cooperativelor agricole de producție din zona de șes*, cu profil accentuat agricol (în care aplicarea tehnicii agricole, a mașinilor este realizată fără dificultăți, ea necesitînd, totodată, și *comasarea* fondului funciar ; de asemenea, *organizarea colectivă* a producătorilor, în procesul muncii, sub raport tehnologic este relativ ușor de realizat) ; acest fapt a făcut inerent un transfer „necritic" și nespecific de soluții, metode și perspective în domeniul extinderii cooperativizării în zonele cu un specific geografic, natural și socio-economic atît de diferit ca acelea din satele de deal și munte. 2. Problema cooperativizării socialiste a zonelor agro-zootehnice de deal-munte, atît sub raport teoretic, cît și practic mai conține o serie de „necunoscute", continuînd să fie o problemă „deschisă" a construcției socialismului în domeniul rural, care solicită în continuare eforturile factorilor decizionali și științifici.

Investigarea unor aspecte ale istoriei și activității actuale ale unor C.A.P. din zonă (din două comune — Năruja și Negrilești) ne-a subliniat, sub o formă pregnantă și inedită, *rolul primordial* pe care-l are asimilarea *structurală a specificului geografic-natural și social-istoric al fiecărei zone și fiecărui sat în experimentarea și optimizarea tipului de organizare și funcționare* a formei cooperatist-socialiste agrozootehnice din regiunile depresionare sau de deal-munte. De asemenea, ni s-a aprofundat și concretizat valoarea următoarelor adevăruri văzute în corelația lor : 1) particularitățile reliefului și climei cer asigurarea celor mai diferențiate și mobile forme tehnologice, economice și civice ; 2) greul îl constituie nu numai „comasarea" loturilor individuale și a inventarului, ci *atragerea și fixarea celei mai active forțe productive ;* 3) este nevoie de o perioadă mai îndelungată de „gestație" nu numai pentru ca țăranii să se „convingă" subiectiv, ci și pentru *ca să aibă timp să-și creeze noi deprinderi de muncă în comun*, pentru a *preveni* formele ineficiente și pentru ca în acest proces să apară *„liderii"* și novatorii formei cooperatiste ; 4) un

Scanned with OKEN Scanner

regim „protecționist“ prea exagerat și aplicat fără o justificare economică în faza inițială *nu* întărește, ci devitalizează formele cooperatiste ; 5) carențele unor cooperative ineficiente și prost organizate *slăbesc forța de atracție a formei socialiste*, țăranii neputînd să distingă faptul că este vorba de un caz particular, nereușit al unui proces cu adevărat superior ; 6) absența eforturilor de experimentare și optimizare a noii forme *bazate pe asocierea socialistă a muncii* întărește influența morală și economică a eforturilor privat-individuale, ducînd la un „vacuum“ care poate și trebuie să fie lichidat.

Se înțelege că nu cercetarea sociologică preliminară, desfășurată de grupul nostru, are meritul „redescoperirii“ acestor laturi generale ale procesului analizat, ci ea doar ne-a constrîns să *readucem în prim plan* acest *cadru general* al problemei (fapt care «scapă» uneori investigațiilor sociologice concrete din acest domeniu). Mai mult, cercetarea preliminară ne-a ajutat să ne formulăm tema, obiectul și direcția cercetării ulterioare tocmai în sensul căutării și experimentării formelor diversificate, particulare și originale pe care poate și trebuie să le ia acest „cadru general“ în condițiile satelor din această zonă depresionară.

4. *Dereglări în echilibrul geo-bio-social uman al zonei.* Activitatea socială umană productivă a afectat acest echilibru în primul rînd prin modificări în *fondul vegetal* și prin aceasta a influențat, de cele mai multe ori negativ, asupra *fondului animalier* și asupra planului *geologic* (degradarea solului, alunecări, despădurirea cursului rîurilor care a determinat dereglarea regimului apelor etc.). În prezent se poate vorbi de anumite dereglări substanțiale ale *echilibrului optim*, dintre componentele prezentate în schița de mai jos provocate de caracterul nerațional din trecut al activității umane, dereglări care urmează a fi remediate de acum înainte, pe baza concluziilor desprinse din studiul evoluției acestui echilibru în ultimele decenii, concluzii asimilate de o activitate socio-economică și geo-tehnică unitară, cu direcții și etape strategice distincte și fundamentate științific.

Scanned with OKEN Scanner

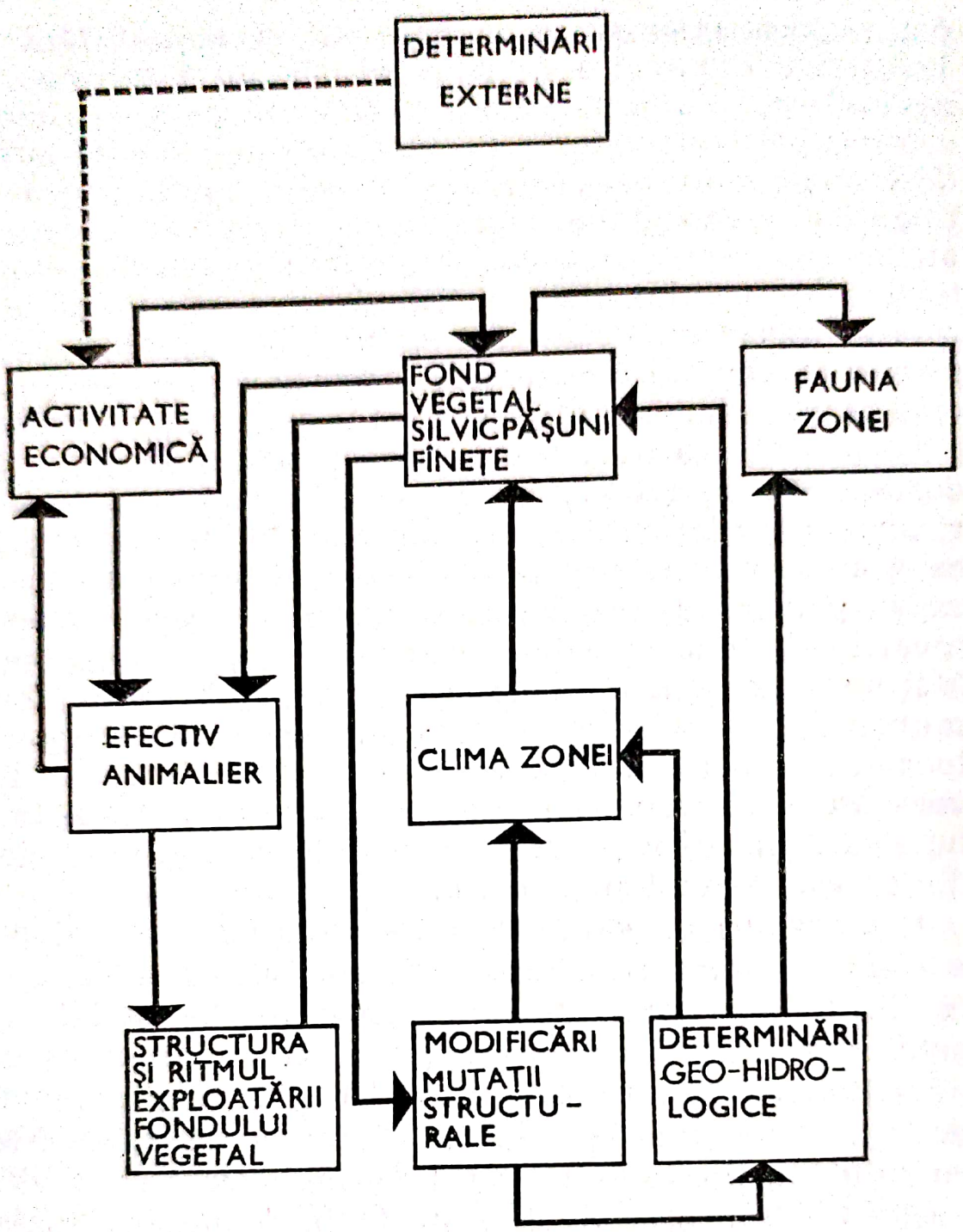

Fig. 1 — Echilibrul om-natură.

Schematic, raporturile amintite se pot fixa în următorul graf orientativ * (fig. 1).

Vorbind despre punctele nodale ale dereglării acestui echilibru, trebuie considerate următoarele procese : dacă

* La definitivarea schemei au participat : MIHU LEONOVICI, DORIN RĂDULESCU.

Scanned with OKEN Scanner

sitemul economic tradițional a reușit să mențină un raport — între anumite limite pozitiv — între fondul de pășuni-fînețe (contribuind la conservarea lor) și fondul animalier (acesta înregistrînd o creștere treptată, fără să atingă plafonul posibilităților naturale ale zonei), el nu a reușit să se opună pătrunderii exploatării capitaliste în zona forestieră care, începînd din 1900, a efectuat despăduriri sistematice (circa. 50 000 de hectare) și numai o regenerare parțială și cu esențe de lemn inferioare. În urma naționalizării pădurilor, a creării unei rețele de drumuri s-au format premisele unei exploatări raționale a fondului silvic și a opririi procesului de degradare a solului. Dar nu se poate susține că, de la început, această exploatare industrială a ținut cont de toate cerințele rațional-economice și ale echilibrului bio-uman al zonei, mult timp bazinele forestiere mai accesibile, fiind suprasolicitate peste plafonul rațional, ceea ce a făcut să continue factorii de dereglare a echilibrului amintit. Astfel, în pofida vastelor lucrări de fixări și împăduriri depuse de departamentul silvic, consecințele în prezent s-au cumulat, necesitînd un *sistem* de măsuri, fapt pentru care conducerea județului și conducerea superioară de partid au și luat inițiativa unor studii ample și interdisciplinare. La exploatarea industrială a fondului silvic al zonei se mai adaugă și *schimbarea radicală* a vechii structuri tehnico-economice a ramurii zootehnice tradiționale ; pe de o parte, schimbarea formei de proprietate asupra pădurilor a fost însoțită, pentru multă vreme, de lipsa unei *corelații operative* între procesul exploatării și reîmpăduririlor și nevoile de pășunat ; pe de altă parte, *reducerea temporară a interesului economic* al majorității forței de muncă din acest sector pentru continuarea culturii zootehnice în forme intensive, a influențat negativ asupra *conservării fînețelor și pășunilor*, fondului animalier și implicit, asupra opririi proceselor de eroziune [17].

[17] La Simpozionul „Cercetarea complexă Vrancea" de la Focșani (martie 1972), ION DUMITRESCU, cunoscutul specialist în geologia zonei, arăta că „predominanța rocilor sedimentare friabile și prezența rețelei hidrografice cu regim foarte activ *ge-*

Scanned with OKEN Scanner

Degradarea „epidermei" zonei — problemă de importanță națională. Semnale de alarmă cu privire la degradarea pășunilor zonei se dau de multe decenii și de fiecare dată se cumulează noi procente. Dar problema nu poate fi redusă, în mod „tehnologic" la categoriile de „fond funciar" și la problemele dezvoltării locale, corelate numai cu efecte negative asupra zootehniei. În condițiile lumii contemporane, în care poluarea mediului biotic a devenit unul din spectrele cele mai amenințătoare ale civilizației industriale, problema degradării marilor rezervoare naționale de masă verde trebuie pusă în adevăratele ei coordonate.

Zona depresionară și montană a Vrancei nu aparține doar județului, ci este una din principalele „rezervații naturale" ale fondului nostru național, care la actualul ritm de industrializare a țării, nu mai poate fi privit din perspectiva geografică de acum 50—100 de ani. Este firesc să prevedem că, odată cu desăvîrșirea procesului de industrializare, țara noastră, în pofida eforturilor care se vor depune, nu va mai fi în posesia aceluiași fond de „masă verde", cu calitățile biotice apropiate de parametrii absoluți ai naturii. De aceea este cazul ca, de acum, să facem un inventar riguros al acelor „rezervații naturale" care au șansa să rămînă cît mai aproape de caracteristicile lor generice și să le *conservăm activ*. Pentru o țară, care nu are o suprafață prea mare și în contextul unei Europe care suferă tot mai acut de lipsa de păduri, ca și de poluare, zestrea noastră naturală în perspectiva viitorului poate deveni mai prețioasă decît ne dăm seama în prezent. Or, zona montană a Vrancei reprezintă unul din prețioasele rezervoare de masă verde complexă. Iată de ce problemele degradării acestui fond nu pot fi corelate doar cu variabila efici-

nerează procese intense de eroziune, care în lungul rîurilor principale afectează căile rutiere și *reduce gradul de stabilitate al versanților,* iar de-a lungul afluenților secundari *produce procese intense de ravinare pe versanții despăduriți,* distruge solul vegetal și generează alunecări de teren. Cf. Prof. I. DUMITRESCU (facultatea de Geologie tehnică — I.P.G.G.), *Sinteza studiilor geologice privind teritoriul județului Vrancea,* în „Viitorul social" nr. 3, 1972.

Scanned with OKEN Scanner

enței exploatării forestiere sau cu „nerecuperarea" investițiilor în procesul de fixare a terenurilor și de reîmpădurire. Nu este de loc neștiințifică analogia dintre masa verde a zonei și *epiderma unui organism*: se știe că arderea *unei treimi* din derma unui organism conduce la moartea acestuia. La fel se petrece și cu degradarea fondului silvic-vegetal al zonei montane. Ea privește nu numai landșaftul unor sate sau drumuri, ci reprezintă „arsurile" din epiderma unui organism, care se apropie, cu fiecare procent cumulat, de limita admisă, după care urmează un proces rapid-progresiv de *degradare a întregului sol al zonei*, însoțit de *dereglări ecologice, climatologice, hidrologice*. Este o viziune „sistemică" asupra problemei, dar care-și dezvăluie imediat avantajele.

Astfel, dacă privim ansamblul suprafeței zonei montane și depresionare pe o perioadă de numai zece ani (1960—70) constatăm următoarea dinamică.

a) este adevărat că pădurile dețin ponderea principală din suprafața zonei (65,46%), că au crescut ca suprafață cu 2% în acești zece ani, dar *tot în acest timp a crescut* și gradul de exploatare intensivă (peste normele firești) în bazinele cu căi principale de acces, *ceea ce a mărit* „focarele degradante", provocîndu-se goluri care facilitează forța distructivă a vînturilor etc., influențînd negativ și asupra faunei ;

b) pășunile, cea mai delicată parte a epidermei montane, au scăzut cu peste 3% și, în plus, se află la cel mai avansat stadiu de degradare și de solicitare ; fînețele — singura parte mai bine conservată (dar nefertilizată și deci cu o productivitate scăzută) au *aceeași suprafață* cu *terenul neproductiv*, ultimul însă *crescînd*, în zece ani, cu aproape un procent (din *totalul* suprafeței zonei), în zona pastorală clasică mărindu-se de *șapte ori* în raport cu anul 1960, iar în restul zonei montane de peste trei ori.

c) În sfîrșit, terenul arabil este în expansiune (mai ales în zona clasică pastorală) și avînd carențele menționate anterior, el amenință, prin imixtiunea sa în masa verde a zonei, să creeze noi focare de eroziune și degradare a „epidermei" acesteia ; de asemenea, de reținut

Scanned with OKEN Scanner

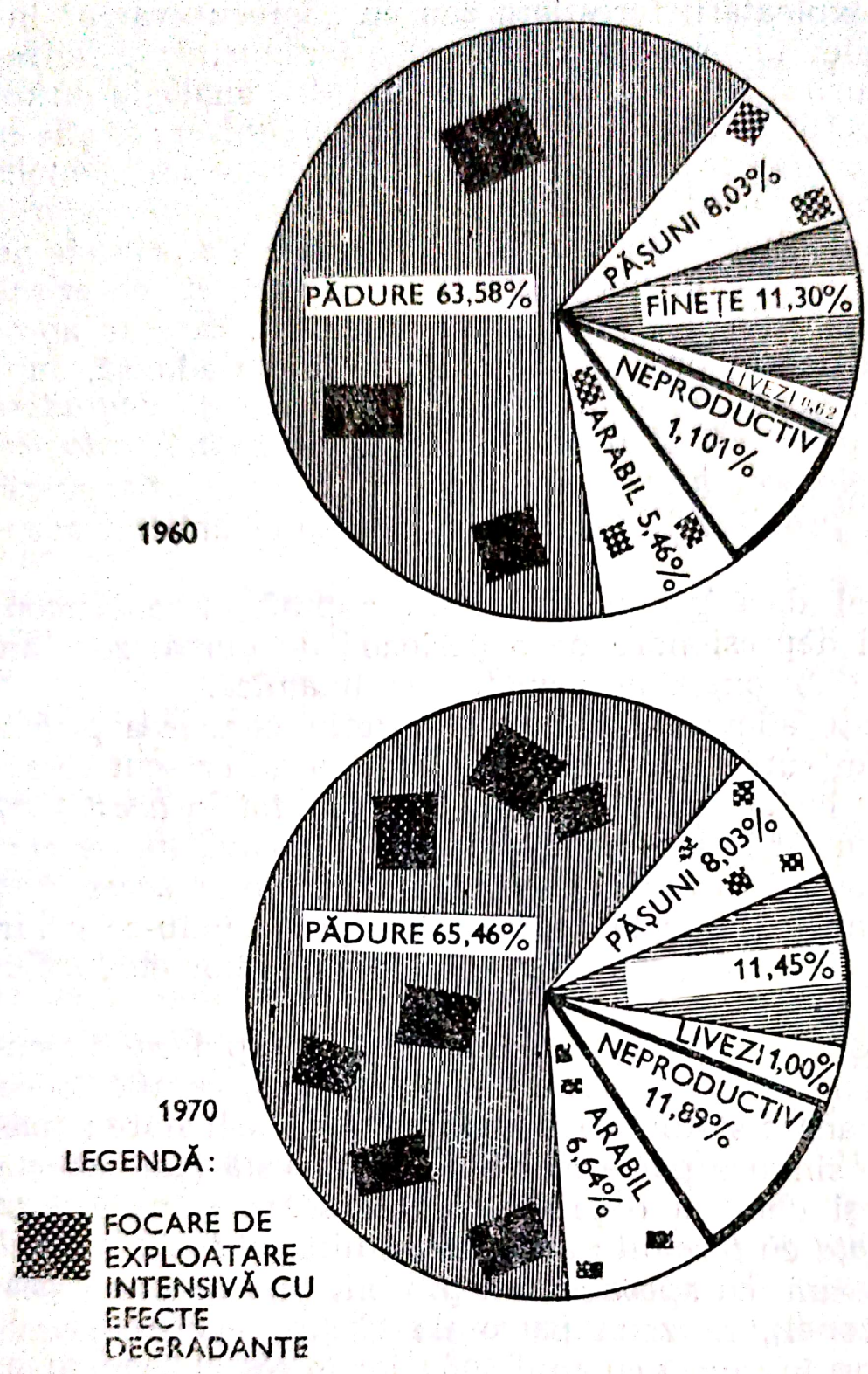

Fig. 2 — Epiderma verde a zonei. Dinamica fondului silvic-vegetal-agricol ca factor de „subminare" a baremului optim al masei verzi a zonei montane (1960—1970).

că în zece ani terenul arabil și neproductiv a *crescut* de la 16,47% la 18,53%, în timp ce fondul de pășuni-fînețe a scăzut în aceeași perioadă, de la 19,33% la

Scanned with OKEN Scanner

16,37%*, în prezent primele *depășind* ca suprafață și dinamică pe ultimele.

Toate aceste laturi sînt în mod diferit dar foarte strîns corelate cu fenomenele geologice de eroziune, alunecări, tipice pentru zonă. Dacă aceasta este dinamica *numai într-un deceniu*, ce ne rezervă viitorul? Multe studii și rapoarte ale Vrancei din diverse perioade vorbesc de acest pericol și toate solicită intervenția masivă și preventivă a statului. După noi însă, dacă ea nu va fi corelată cu *dezvoltarea unui subiect socio-economic* deosebit de activ și atașat de zonă, care să dea astfel „viață" tuturor programelor de ameliorare a „epidermei" și prevenire a degradării ei, nu avem garanția reușitei, deoarece în cazul de față este vorba de restabilirea unui echi-

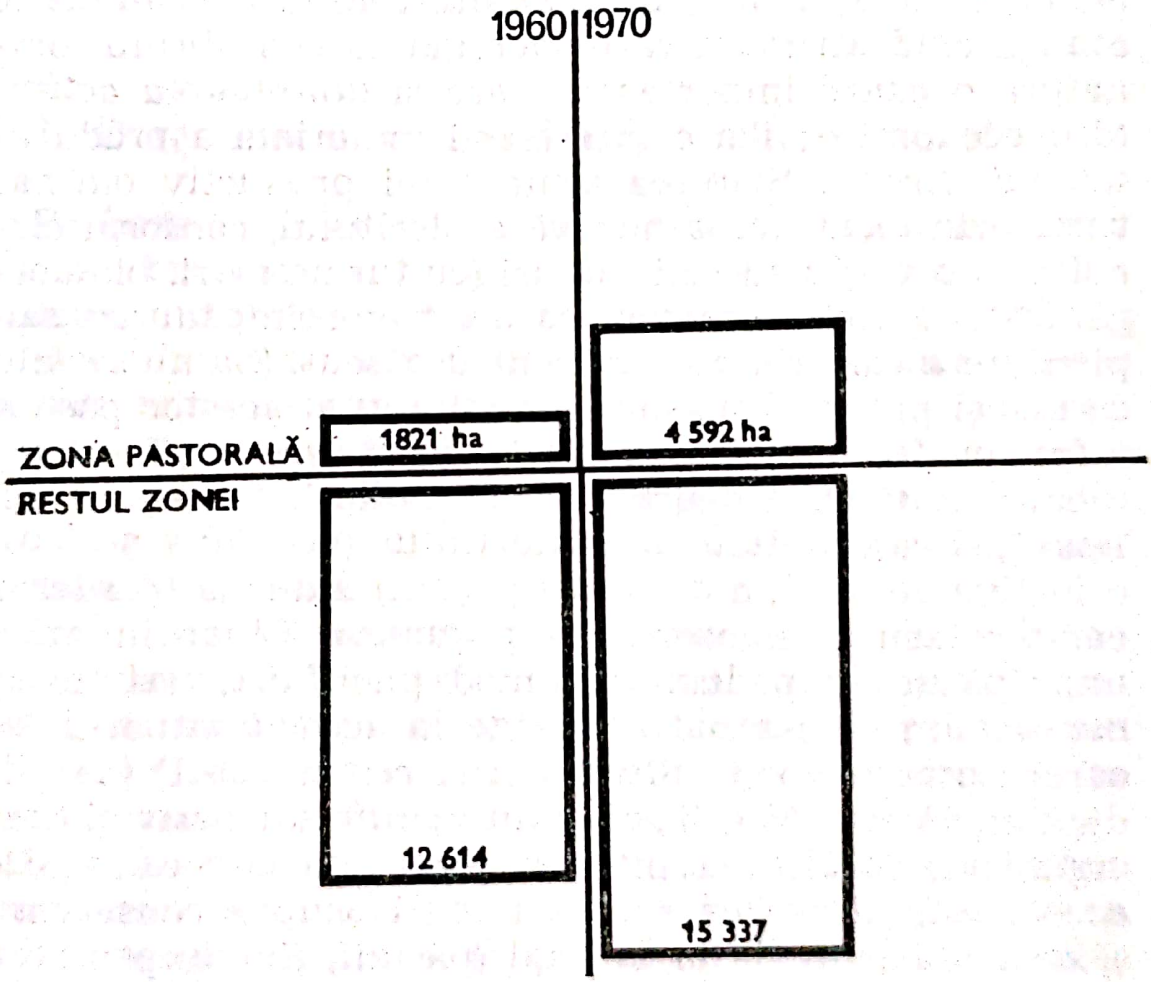

Fig. 3 — Dinamica terenurilor neproductive, văzută diferențiat pentru zona pastorală clasică și restul zonei montane (1960—1970).

* În figura 2, sectorul pășuni pentru 1970 trebuia notat cu 4,92 în loc de 8,03.

Scanned with OKEN Scanner

libru biotic — abiotic *și uman*, serios dereglat, ceea ce presupune, în fiecare sat, poiană, drum, viroagă, culme, pantă — prezența unui factor uman sensibil și operativ. În legătură cu procesul reducerii și degradării pășunilor (care pune în evidență rolul primordial, în lanțul cauzal, al diminuării socio-economice a inițiativei producătorului direct) se impune următoarea observație : nu odată, în prezent se impută departamentului silvic *reducerea* pășunilor, ca efect al împăduririlor. Fără îndoială că a acționat și acest factor și cu o pondere însemnată. Dar cercetarea noastră de pînă acum a evidențiat și faptul că tocmai *diminuarea* activității zootehnice a dus la *nefolosirea* pășunilor și, ca urmare, acestea fie s-au degradat, fie s-au împădurit *pe cale naturală* (rămînem astfel întru totul în planul analizei științifice marxiste atunci, cînd afirmăm că în dereglarea echilibrului om-natură o *cauză* importantă o are și *diminuarea activității* economice și a cointeresării materiale a producătorului direct). Slăbirea schimbului productiv om-natură, prin exercitarea masivă a oieritului, conform circuitului propriu acestei ramuri (cu turme mari, bine organizate) a fost un factor „natural" de reîmpădurire sau pierdere a calității optime pentru păscut. (Să nu se uite că însuși păscutul normal și continuu al acestor pășuni a fost un factor de îngrășare — fertilizare al pășunilor, ceea ce împiedica degradarea pășunilor). De asemenea, lipsa de continuitate a păstoritului (de către *aceleași* colective de oieri, *a acelorași* pășuni) a dus la pierderea cointeresării în conservarea pășunilor. Chiar în cazul unor pășuni împădurite în mod planificat, trebuie să menționăm că s-a putut ajunge la această situație deoarece producătorii individuali și cei din CAP (de pildă, din Năruja, Negrilești) s-au manifestat pasiv și dezorganizat, cu alte cuvinte nu și-au „pledat" cauza. De aceea, este firesc ca recentele legi asupra conservării și dezvoltării fondului vegetal (pășuni, fînețe) pentru a da roadele scontate tind să rezolve problema cointeresării *producătorului direct*.

Dacă această zonă trebuie nu numai modernizată, dar și păstrată ca una din rezervațiile naturale ale acestei părți de țară (cum rar mai întîlnești în Moldova pînă

Scanned with OKEN Scanner

în nordul ei), în acest caz s-ar mai impune încă ceva : ca în eventualitatea găsirii unor zăcăminte geologice de o anumită valoare industrială, acestea să fie date în exploatare numai în cazul unei *deosebite eficiențe economice*, care ar depăși cu mult avantajele aceleiași exploatări în zone de acuma industrializate și deci antrenate deja în procesul poluării. Aceasta înseamnă oare condamnarea zonei la o situație de subdezvoltare ? Nu, înseamnă un singur lucru : că Vrancea are datoria mai mult ca alte județe să-și dezvolte o *industrie* care prin profilul ei să evite orice formă de poluare și degradare, în zona depresionară și că întreaga republică trebuie să contribuie la o asemenea modalitate de intensă dezvoltare industrială a acestei zone.

§ 3. Diagnoza și sistemul explicațiilor cauzale

Pe baza unor elemente esențiale ale diagnozei stării socio-economice a zonei, detașate pînă acum, redăm schema intuitivă a sistemului actual al zonei.

Din schemă se desprinde ponderea și orientarea *vectorilor tehnico-economici* ai sistemului : a) exploatarea forestieră, sectorul industriei de construcții, departamentul silvic și altele ; b) sectorul agrozootehnic individual (majoritar) ; c) C.A.P. ; d) industria locală și cooperația de consum.

După cum se remarcă din schema sistemului sub raportul concentrării forței de muncă, se detașează sectorul agrozootehnic, cu cele două forme de proprietate (individual-privată și cooperatistă) și care cuprinde în cîmpul său de acțiune laturi principale ale zestrei natural-economice ale zonei — fondul vegetalo-animalier. Dar acest sector, avînd o eficiență scăzută (fapt care influențează negativ și asupra altor sectoare — de pildă, meșteșugăresc), nu poate reprezenta axa sistemului. În ceea ce privește sectorul industrial (construcții) silvic, deși ele se dezvoltă impetuos (față de sistemul tradițional), totuși capacitățile sale de absorbție a forței de muncă din zonă sînt *limitate obiectiv* de natura materiei prime (pădurile și de absența unor resurse petro-

Scanned with OKEN Scanner

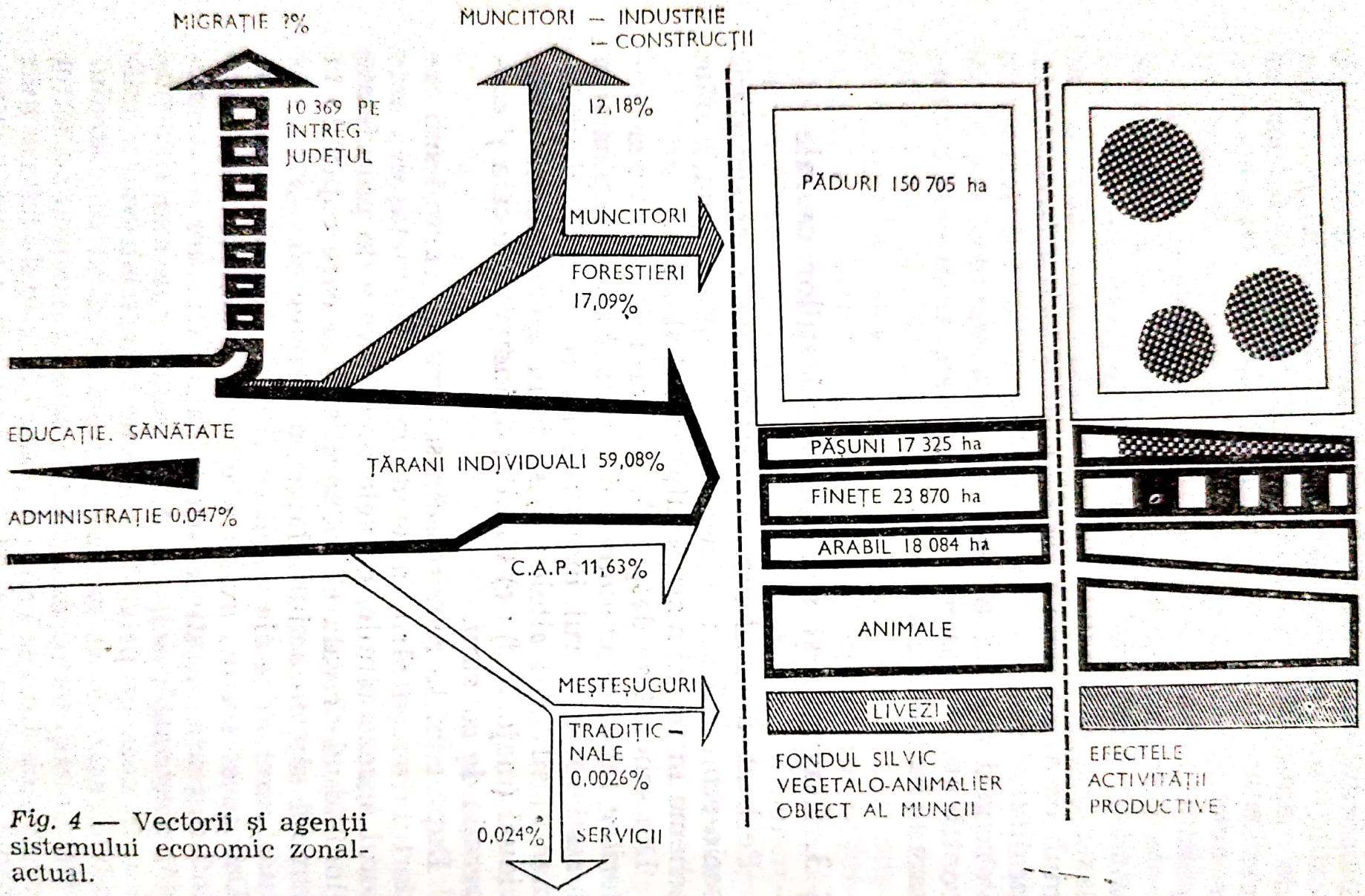

Fig. 4 — Vectorii și agenții sistemului economic zonal-actual.

Scanned with OKEN Scanner

chimice de mare valoare industrială) ; de asemenea, el oferă un profil redus de calificare, cu posibilități modeste de diversificare, care nu pot fixa în zonă tineretul dornic de o calificare dinamică, tehnică superioară. Alături de importantele realizări tehnico-economice pe linia industrializării și modernizării exploatării forestiere, a dezvoltării industriei de construcții, a creării unei rețele de drumuri moderne, a unui sistem de transport auto, care leagă toate comunele zonei de rețeaua diferențiată și activă a cooperației de consum (orientată tot mai mult spre valorificarea economică a unor importante rezerve de forță de muncă meșteșugărească) [18], rămîne deschisă problema cristalizării și dezvoltării acestui sistem pe *axa valorificării și mai profunde, multilaterale și economico-eficiente a „zestrei" naturale și umane a zonei, în primul rînd a zootehniei.*

Aspectele concrete ale funcționării sistemului socio-economic actual al zonei, schițate mai sus, pun în evidență faptul că acest sistem, produs al mutațiilor apărute în urma racordării zonei la suprasistemul socio-economic complex al județului (care mai cuprinde și o zonă industrial-urbană și una viticolă, ambele în plin avînt) nu este încă pe deplin fixat, cristalizat. Nici unul din vectorii amintiți nu joacă rolul de ax, de „cheie de boltă" a sistemului dat. Componentele sistemului nu și-au dezvăluit principalele valențe, încă se mai caută corelațiile, proporțiile și parametrii corespunzători unei dezvoltări optime. Dacă privim zona ca întreg s-ar putea spune că sistemul ei nu a depășit faza de „autodefinire" și „tatonare" a unor direcții optime.

Sistemul explicațiilor cauzale. Analiza sociologică a disfuncționalităților amintite și, în special, a diminuării rolului zootehniei ne-a condus spre următoarea concluzie : faptul că *tocmai absența corelației organice a acțiunilor din diversele sectoare productive* (o corelație după un program unitar fundamentat științific sub toate as-

[18] Cf. IOAN IOANOVICI, *Studiu privind meșteșugurile tradiționale din Vrancea,* referat prezentat de președintele U.J.C.C., la Simpozionul „Cercetarea complexă Vrancea", Focșani, 13—14.III.1972. (cf. „Viitorul social" nr. 3, 1972, pp. 901—905).

Scanned with OKEN Scanner

pectele și dezvoltat pînă la nivelul unor *planuri operaționale)* a făcut ca, în final, activitatea zootehnică și meșteșugărească, cu puternice premise naturale și filoane tradiționale, să se *diminueze* treptat și să nu dobîndească o *eficiență economică*.

Subliniem faptul că nu a existat lipsă de disponibilitate în această direcție la factorii decizionali care acționau în cadrul vectorilor amintiți și nici nu se poate atribui unui anumit factor o responsabilitate subiectivă. Se știe că în prima etapă de construire a socialismului nu s-a putut asigura o *corelație armonioasă* și pe baze științifice — operaționale a celor patru compartimente socio-economice citate, în direcția păstrării și dezvoltării realizărilor *pozitive* în domeniul ocupațiilor zootehnice și meșteșugărești din satele zonei. Și aceasta, pentru că nu a existat *nici un precedent* în economia noastră de *corelare*, în zone de acest gen, a unor asemenea compartimente, atît de eterogene. Or, lipsa unei coordonări nu a stimulat forțele socio-productive să conveargă spre susținerea și detașarea unui vector principal, spre acumularea eforturilor și veniturilor create în zonă într-un singur punct, cel mai eficient, al dispozitivului economic [19]. Implicit, s-a diminuat astfel contribuția acestei zone în circuitul economiei județului și, deci, în crearea venitului național. Iată, de ce, în analiza și sistematizarea cauzelor fenomenelor de disfuncționalitate din zonă, trebuie permanent să ținem seama de două coordonate fundamentale : 1) *necorelarea judicioasă* a compartimentelor amintite, asociată cu 2) *lipsa de cointeresare materială și pasivitatea economică* a unei părți a producătorilor direcți, ocupați în zootehnie.

[19] La dezbaterea organizată de revista „Probleme economice" pe marginea temei „Strategiile de modernizare a structurilor", PROF. DR. GH. ȘICLOVAN, de la C.S.P., într-o substanțială intervenție s-a referit și la modul de conducere planificată a economiei, subliniind că acțiunea obiectivă a legii dezvoltării planice proporționale în socialism, *„nu înseamnă și o rezolvare automată a problemelor"*, astfel că „lipsuri în planificarea economică sînt destule, fapt pentru care s-au și dat indicații de perfecționare a planificării la Conferința Națională a P.C.R. din 1967 („Probleme economice", nr. 3/1972, p. 74).

Scanned with OKEN Scanner

Explicația cauzelor diverselor fenomene negative trebuie să fie ridicată așadar, pînă la nivelul înțelegerii *structurii* subsistemului zonei. Numai în acest caz se poate pregăti teoretic *optimizarea* vieții socio-economice a zonei. După noi, *optimizarea* vizează structurile fundamentale ale unor sisteme. Tocmai de aceea ne-am străduit, în cercetarea noastră, ca și în generalizarea și *expunerea* concluziilor preliminare, să ajungem la o asemenea construcție a *diagnozei* care să ne apropie de o imagine, fie și intuitivă, a subsistemului socio-economic actual al zonei. De la această reprezentare a zonei ca totalitate, retranscrierea, regîndirea și aprofundarea realităților investigate în spiritul limbajului și metodologiei sistematice se impun de la sine. Astfel, acum se poate pune în discuție *caracteristica fundamentală a autoreglării* sistemului socio-economic din zonă, adică a *modului obiectiv în care se desfășoară ansamblul activității productive din zonă, forțele motrice, eficiența și limitele acestei activități, gradul de valorificare a resurselor naturale și umane, capacitatea realizării unei reproducții lărgite intensive.*

Considerăm că analiza și concluziile de pînă acum susțin următoarea formulare sintetică și structurală a diagnozei sistemului actual al zonei : din motivele istorico-obiective menționate, sistemul județ, supraordonat, încă nu a cuprins în mod organic și eficient subsistemul zonei depresionare, imprimîndu-i circuitele sale tehnico-economice superioare, favorizînd crearea unui agent economic reprezentativ pentru zonă, stimulîndu-i o maximă inițiativă, ca urmare, *nu s-a putut cristaliza și dezvolta, în cadrul subsistemului, un mecanism propriu de autoreglare.* (În nici un caz, racordarea subsistemului-zonă la cel județean-republican nu poate însemna transformarea primului într-o simplă anexă).

Optimizarea pe baza analizei și prognozei sistemice ne obligă să ne apropiem de faza prezentării modelului sistemului zonei sub *forma grafelor* [20], ceea ce va permite să ajungem la *explicații* care vizează *regulile* de

[20] N. S. DUMITRU, *Ridicarea de la abstract la concret în cercetarea sociologică în echipă*, în vol. *„Tehnici — Metode ale sociologiei"*, Editura didactică și pedagogică, 1970.

Scanned with OKEN Scanner

funcționare a sistemului, singurul mod prin care se poate optimiza activitatea sa. Exprimarea modelului prin grafe mai are o importanță pentru *asimilarea de fapt a științei conducerii* : ea reprezintă o etapă obligatorie pentru formalizarea modelului și introducerea calculului matematic în acțiunea de optimizare. Pentru cazul nostru am căutat să reprezentăm trei momente esențiale din evoluția subsistemului-zonă prin prisma unor concepte care ne apropie de graful fiecărui stadiu, în prim plan urmărindu-se problema mecanismului autoreglării subsistemului. Am operat cu relația suprasistem județ — subsistem județ și cu următoarele componente ale subsistemului (legate cu circuite energetice și informaționale) :

I. Resursele și cadrele *naturale* ale activității economice (obiectul muncii) ;

II. Formele tehnico-economice de captare și valorificare a resurselor naturale și socio-profesionale ale zonei (cu circuite energetice și informaționale create de suprasistem și prin care se urmărește „captarea" subsistemului) ;

III. *Activitatea umană* (a agenților economici din zonă) *creatoare de structuri economice* și civico-politice, adaptate condițiilor locale și, care, împreună cu formele economice (II), reprezintă *cadrele* în care se desfășoară (și prin care se mijlocește) relația om-natură ;

IV. Rezultatele finale ale dinamicii subsistemului, care au o acțiune inversă asupra : a) *sistemului supraordonat*, de natură *energetică* (cota-parte din plusprodusul creat de zonă sau investiții în diverse ramuri de interes general) și *informațională* (modificarea formelor tehnico-economice, civico-politice etc.) ; b) *reproducției* (simple sau lărgite) a bazei tehnico-economice a agenților productivi (flux energetic) ; c) *parametrilor bio-sociali* ai activității și vieții agenților productivi și populației cuprinse de subsistem (flux energetic și informațional) prin care agenții subsistemului tind să-și corecteze parametrii de activitate și formele civico-politice și economice promovate de suprasistem.

Scanned with OKEN Scanner

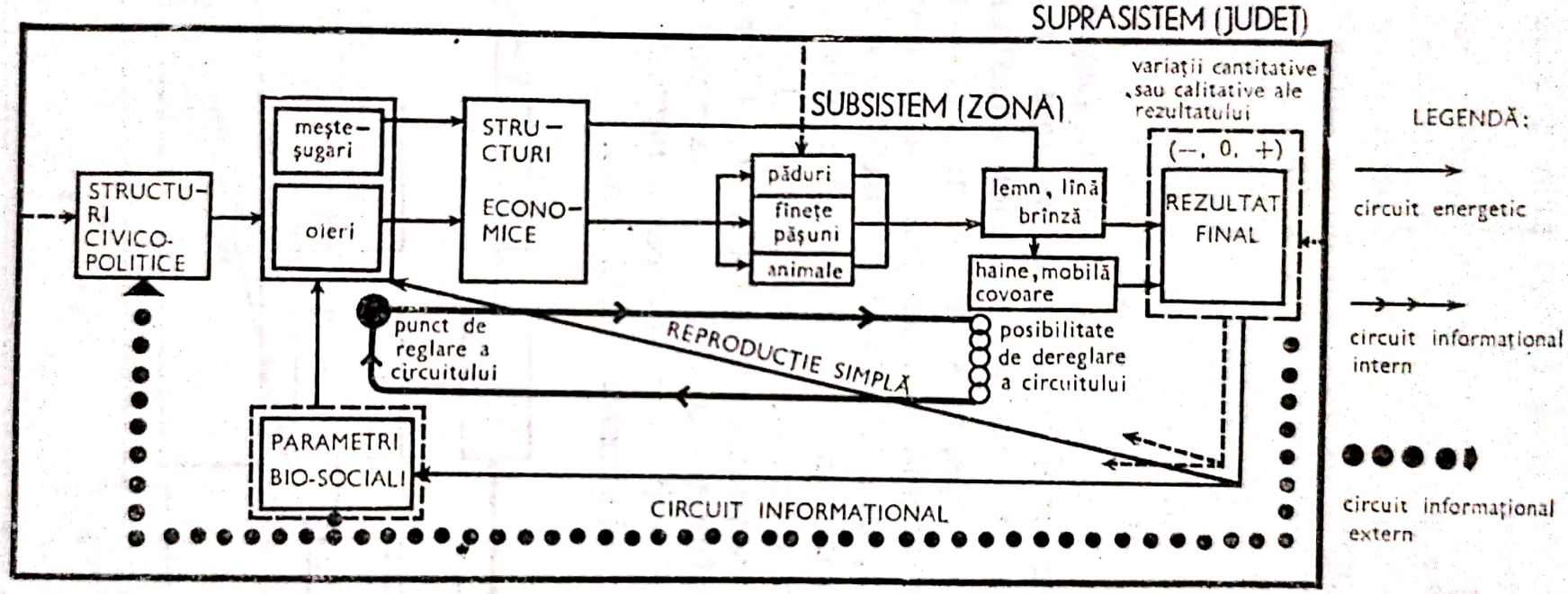

Fig. 5

Scanned with OKEN Scanner

Istoric și logic se conturează trei stadii posibile în evoluția subsistemului-zonă (văzut prin prisma *variantei zootehnice*).

I. Inițial, adică sistemul socioeconomic tradițional al zonei, avea o maximă autonomie, funcționînd ca un „sistem închis", cu un mecanism *propriu* de autoreglare, prin care se valorifica precumpănitor energia și informația din interiorul sistemului (fig. 5).

II. O fază ulterioară, ca cea actuală, în care suprasistemul asimilează subsistemul-zonă, atît pentru valorificarea rațională și superioară a pădurilor, cît și pentru facilitarea introducerii structurilor tehnico-economice socialiste în agrozootehnia și meșteșugurile din zonă ; din lipsa unei corelații armonioase a acțiunilor tuturor factorilor-agenților economici, această racordare, pentru o primă etapă, se soldează cu o *diminuare* considerabilă a autoreglajului propriu, de la nivelul subsistemului-zonă, utimul devenind astfel o simplă componentă a suprasistemului, dinamica subsistemului putînd fi susținută energetic și informațional preponderent prin circuitele suprasistemului (fig. 6). Considerăm că principalele disfuncționalități menționate mai sus, au ca *bază* („cauză ultimă") tocmai această *pierdere* a autoreglajului propriu al subsistemului zonei.

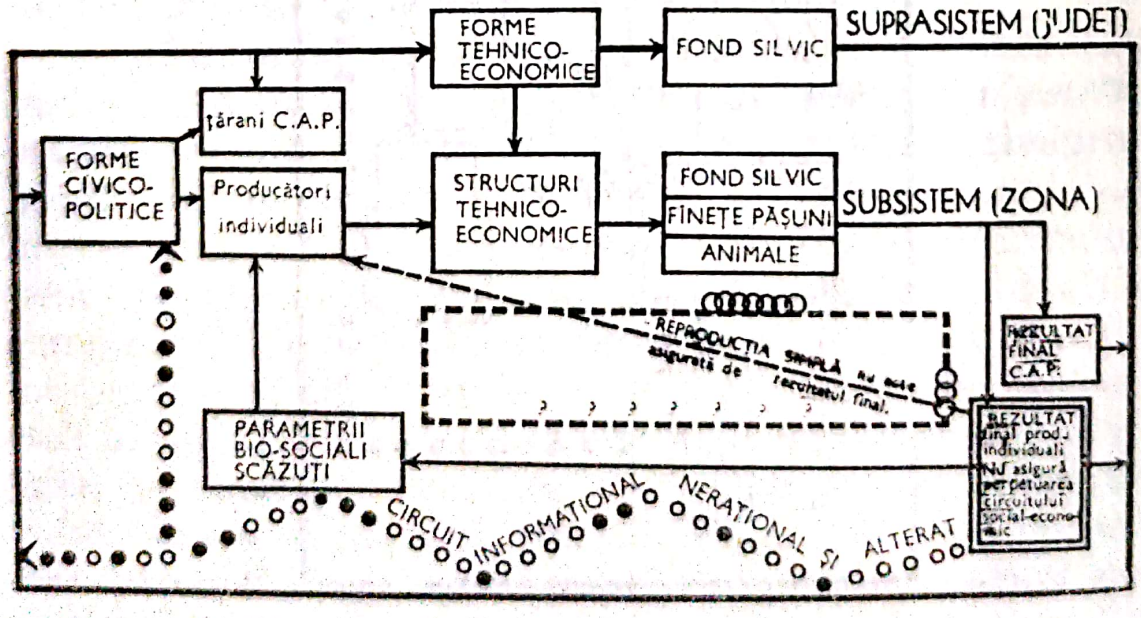

Fig. 6

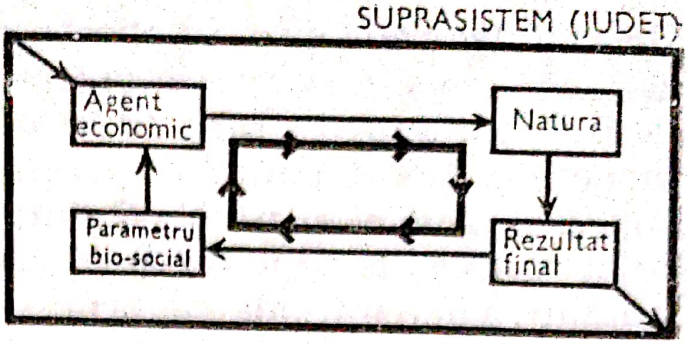

Fig. 7

III. Cum poate deveni zona un „sistem deschis", racordat organic și progresiv la dinamica suprasistemului și simultan să-și dezvolte circuite proprii de *autoreglaj*, aceasta este „ecuația" care se pune în fața optimizării sistemului actual al zonei. Este cea mai concisă și cea mai abstractă formulare a unicei probleme pe care ne-am pus-o spre cercetare, dezbatere, experimentare și rezolvare.

Racordarea subsistemului zonei date la sistemul socialist județean-republican, are drept conținut rezolvarea unei probleme în aparență contradictorie (și care, în realitate, este o contradicție, dar pe deplin rezolvabilă !) : includerea sistemului-zonă în circuitele energetico-informaționale ale sistemului supraordonat, dar *nu cu prețul anihilării circuitului propriu* de autoreglaj a subsistemului, ci, *dimpotrivă* prin asigurarea maximei *intensificări* a acestui circuit (fig. 7).

Analizînd cîteva aspecte ale prognozei dezvoltării optime a zonei vom indica o modalitate posibilă de rezolvare a acestei probleme.

§ 4. Elemente preliminare pentru un studiu de prognoză și optimizare a dezvoltării zonei [21]

Trei variante posibile de evoluție a sistemului actual. Se pot lua în considerație cel puțin *trei direcții* posibile

[21] Interesul acestui paragraf este pur *teoretic-metodologic*, respectiv ne interesează *cum* și *cît* se poate construi (pe baza unui *caz concret* și într-o fază *preliminară* de cercetare) în do-

Scanned with OKEN Scanner

de evoluție a zonei, cu implicații *corespunzătoare* pentru optimizarea și conducerea proceselor sociale din zonă [22].

1. O variantă în care se *menține*, în esență, *actuala structură* a sistemului socio-economic zonal, intervenindu-se parțial și preponderent pe căile pîrghiilor administrative județene și republicane, scontîndu-se pe așa-numite ameliorări ale sectorului agrozootehnic, previzibile în urma aplicării unor importante legi [23] și în urma elaborării unor forme organizatorice mai dinamice pentru C.A.P.-urile din zonă. Este evidentă inevitabilitatea și utilitatea unor asemenea ameliorări „terapeutice"; dar atîta timp cît se menține dispozitivul actual al sistemului socio-economic, *care nu schimbă radical* poziția vectorului *agrozootehnic* (și a agentului său economic) este de presupus că disfuncționalitățile menționate, se pot, cel mult, atenua temporar, și, eventual, pot și reveni chiar sub alte forme.

2. A doua variantă, *axată pe industria locală, meșteșuguri* etc. conține, totuși implicit o anumită subestimare a necesității valorificării potențialului zootehnic și

meniul prognozei și optimizării. Deci aceste idei, concluzii, propuneri nu angajează cu nimic factorul decizional la comanda căruia am efectuat cercetarea.

Nu poate fi vorba, la acest stadiu al cercetării, de elaborarea riguroasă a unei prognoze, ci de un studiu preliminar, orientat spre caracterizarea *cadrului* problemei, a informației care ar trebui să intre în acest proces, a unor soluții posibile și modele intuitive etc. Abia după această fază preliminară și pe baza ei se poate trece la o metodologie prospectivă riguroasă. Și anume, o primă funcție a acestui material preliminar ar fi elaborarea *structurii logice a chestionarului* (chestionarele succesive) folosit pentru aplicarea *metodei exploratoare „Delphi"* (de consultare și sistematizare a opiniei experților) și anume pentru conturarea domeniilor și problemelor specifice unor profiluri de specialiști, absolut necesare elaborării prognozei optime a zonei date. Indicîndu-se tipul de probleme, se relevă și punctele de joncțiune dintre sferele experților necesari; de asemenea, contradicțiile, soluțiile preconizate (sugestive pentru dispersia prognozei) etc.

[22] Estimarea aspectelor și valorilor fiecărei variante ar fi un prim obiectiv al aplicării metodei „Delphi".

[23] De pildă: H.C.M. 866/71 — asupra stimulării prin credite a creșterii vitelor; LEGEA 8/971 prin care se reglementează administrarea fondului vegetal, eliminîndu-se o serie de dereglări.

Scanned with OKEN Scanner

al meşteşugurilor legate de prelucrarea produselor zooalimentare ; extinderea sectorului muncii salariate, se va completa cu perspectiva ca economia din celelalte zone ale judeţului să „resoarbă" excedentul forţei de muncă locale. În cazul acestei variante este de presupus că structura unilaterală a sistemului socio-economic al zonei nu se va atenua, iar zootehnia nu va deveni o ramură eficientă şi de amploare.

Deţinem date care sugerează că ambele variante nu rezolvă „necunoscutele" ecuaţiilor cuprinse de actualul sistem socio-economic şi chiar contrazic, în fond, principii fundamentale de optimizare la care ne vom referi mai jos.

3. Rămîne varianta (pentru care am şi pledat, de fapt, pe parcursul expunerii) axată pe zootehnie şi corelată organic cu industria casnică şi locală, într-o diversitate de forme.

Fundamentele opţiunii noastre. Oricît ar fi de „multilateral" modelul optim al sistemului socio-economic al zonei, posibilele sale variante nu pot să se înscrie decît între două extreme : fie că *axa* modelului va fi *variabila industrie*, fie cea *agrozootehnică*. Noi am optat pentru o variantă de model optim care să aibă, drept axă, variabila *zootehnie intensivă contemporană şi angajată pe căi ce duc la o cultură originală cooperatistă*. Încă dezbaterea tezelor preliminare (pe baza datelor oferite de prima etapă de cercetare de teren), a pus în evidenţă existenţa şi a celeilalte direcţii, axată pe *variabila industriei* (ca principală), susţinută de alţi factori ştiinţifici şi decizionali. Deci, între aceste două direcţii se pot formula cîteva variante de modele optime şi, pe parcurs, ele s-au şi conturat explicit. Ce fel de variantă poate conduce la un model autentic optim, structura lui în spaţiu, timp, problemele şi necunoscutele lui, fundamentarea şi descrierea lui — toate acestea ţin de sfera investigaţiei concrete, de stadiul actual al experienţei noastre din această cercetare [24].

[24] „Cu cît problemele viitoarelor corelaţii ale fenomenului urmărit sînt mai puţin structurate, cu atît mai mult datele de intrare, folosirea părerii persoanelor individuale şi a formulărilor

Scanned with OKEN Scanner

Opțiunea noastră o susținem pe o serie de argumente oferite de : documentele partidului nostru, experiența factorului decizional județean (de care am luat cunoștință în timpul cercetării), literatura de specialitate economică și sociologică referitoare la problematica acestei zone și de rezultatele cercetării noastre preliminare. (Aceste informații le-am considerat „date de intrare ale prognozei"). Din izvoarele citate amintim ideile care au intrat cu rol definitoriu în structura studiului de prognoză și optimizare : importanța acordată de partidul nostru dezvoltării intensive și eficiente economice a zootehniei, printr-o valorificare superioară a fondului vegetal existent (pășuni, fînețe) și a forței de muncă deja angajată în acest sector (și posedînd tradiții tehnico-economice remarcabile și integrabile pe o linie modernă și socialistă) ; solicitarea inițiativei factorilor decizionali locali din mediul rural, de a cointeresa tineretul ca după obținerea unei calificări să se reîntoarcă în comună ca factor economic-cultural, activ [25] ; înființarea de unități de producție cu caracter industrial și de prestări de servicii în mediul rural, coordonate unitar pentru a se valorifica resursele naturale și umane existente. Din literatura economică și sociologică relevăm următoarele aspecte. a) România intră într-o *nouă etapă :* a *calității* realizate pe baza *adîncirii specializării economiei și a formării unui profil de specialitate a structurilor economice românești,* ceea ce ne impune să concepem agricultura ca o „importantă industrie producătoare de bunuri alimentare și materii prime" (în care să se asigure o prelucrare primară și semiindustrială a produselor) [26] ; b) accentuarea *reducerii* absolute și relative a

calitative, *au un caracter justificat intuitiv*". În vol. „Metodologia prognozelor dezvoltării tehnico-științifice", traducere I.D.T., vol. III (OTA SULC., *Metodologie Prognoz Vedecko-technickeho rozvoje,* Praga, Vvtei, 1970), p. 146, subl. ns.

[25] NICOLAE CEAUȘESCU, *Cuvîntare la prima Conferință pe țară a secretarilor comitetelor de partid și a președinților consiliilor populare comunale,* Editura politică, 1971, p. 40.

[26] *Experiențe naționale de modernizare a structurilor economice* (dezbatere). Vezi MARIA POPESCU, prezentarea temelor, în „Probleme economice", nr. 3/1972, p. 65.

Scanned with OKEN Scanner

țărănimii (determinată de procesul industrializării țării și de modernizarea agriculturii) trebuie să se coreleze simultan, cu *creșterea producției agricole* (36—49% față de 1966—1970), ceea ce presupune creșterea substanțială a producțiilor medii la hectar și pe cap de animal [27] ; c) *zonarea strictă* a fondului agricol în vederea *specializării* pe culturi de eficiență optimă, proces corelat cu tendințele înregistrate pe plan mondial, de creștere a consumului de substanțe proteinice animale [28] ; d) în legătură cu aceasta se impune *specializarea țărănimii* pe grupe profesionale (tendință ce conduce la lichidarea tipului de gospodărie particulară „universală") [29] ; e) ridicarea nivelului de profesionalizare tehnico-economică, modificarea *structurii populației* ocupată în acest sector, pe grupe de vîrstă și pe sexe (procesul de „îmbătrînire" și „feminizare") care presupune găsirea unor soluții socio-economice viabile, legate de lărgirea și tehnicizarea registrului de activități din zona rurală ; f) condiții propice pentru o zootehnie intensivă, atestate și de faptul că România ocupa, în 1935, locul al treilea în creșterea oilor, deși avea o cultură pastorală mai primitivă [30] ; cu tot caracterul rudimentar al economiei pastorale din Vrancea, zootehnia era în trecut, în general rentabilă și aptă de performanțe în cazul unei modernizări duse pînă la capăt [31]. Din cercetarea complexă a zonei și din cea sociologică preliminară (1971—1972) reținem, ca directorii, următoarele concluzii :

[27] Prof. univ. dr. MARIN POPESCU, *Țărănimea cooperatistă — clasă nouă a societății socialiste*, în : „Probleme economice", nr. 3, 1972, p. 27.

[28] MARIA POPESCU, *loc. cit.*, p. 67.

[29] *Ibidem.*

[30] Iată, în ordinea priorităților, țările și producția de ovine în 1935 : I — Anglia (26,6 mil.) ; II — Spania (16,4 mil.) ; III — România (11,8 mil.) ; IV — Franța (9,7 mil., în schimb cu 15,6 mil. bovine), T. MORARIU, *Păstoritul în Alpii francezi și în Carpați*, în revista Institutului de științe sociale a României, în „Sociologie Românească", nr. 7—12/1942, p. 390.

[31] DR. I. OȚEL, *Cercetări asupra păstoritului în Vrancea*, București, 1936, p. 71 ; vezi alte date la : TR. HERSENI, *Probleme de sociologie pastorală*, Inst. Soc. Român, Biblioteca de sociologie și etică, Studii și cercetări, București, 1941.

Scanned with OKEN Scanner

a) hotărîrea comitetului județean Vrancea al P.C.R. de a intensifica dezvoltarea sectorului zootehnic, folosind o diversitate de forme de activizare și organizare a producătorilor direcți [32] ; b) posibilitățile care există de a mări și optimiza actualul fond vegetal cu destinație animalieră (în conlucrare și cu departamentul silvic) pentru a susține un șeptel superior ca număr și calitate [33] ; c) cercetarea sociologică a modificărilor structurii populației active din zonă pe sex și vîrstă, a migrației, a stratificării socio-profesionale în satele pastorale în funcție de noii vectori socio-economici, a tipurilor reprezentative (ale „personalității de bază" caracteristice) a pus în evidență nu numai reducerea populației din sectorul zootehnic, ci și faptul că a *rămas un procent considerabil de țărani activi legați de acest domeniu* [34] ; d) simptomele degradării statusului socio-profesional al crescătorului de oi-vite, tendințele de reprofilare pe un tip de gospodărie „universală-seminaturală", pericolul pierderii calificării zootehnice tradiționale în zonă — cer intervenții urgente și sistematice ; e) absența, într-o perspectivă apropiată, a posibilității de implantare în zonă a unor obiective industriale-prelucrative, ca și limitele obiective de absorbție a excedentului de forță

[32] SIMION DOBROVICI, prim secretar al Comitetului județean P.C.R., *Cuvînt de închidere a lucrărilor simpozionului de la Focșani* (14.III.1972), vezi sinteza din „Viitorul social", nr. 3/1972.

[33] Această idee apare amplu susținută : în substanțialul studiu multidisciplinar din 1947 al Ministerului Agriculturii și Domeniilor (depistat de grupul nostru sociologic datorită concursului dat de entuziastul cercetător octogenar din Focșani, ION ROMANOAIE) ; în studiul Comisiei de Stat pentru Vrancea, din 1968, și în intervențiile la Simpozion ale unor experți în silvicultură, agricultură și zootehnie ca : ing. CIUBOTARU GH., ing. CONSTANTINESCU A., ing. COSTIN A., dr. SONEA TR. (în sinteza din „Viitorul social", nr. 3/1972).

[34] Deci agentul socio-economic capabil să preia conducerea procesului de intensificare și modernizare a zootehniei nu trebuie inventat, căci el există, compunîndu-se din țăranii care au persistat și în aceste două decenii să crească oi la stîne, înregistrînd progrese remarcabile, dar negeneralizate pînă în prezent (am investigat 80 de stîne din zona clasică pastorală, fixînd atitudinea a trei generații față de prezentul și perspectivele oieritului în Vrancea).

Scanned with OKEN Scanner

de muncă de către întreprinderile existente stimulează orientarea factorilor decizionali spre dezvoltarea unei industrii locale de prelucrare diversă și superioară a materiei prime oferită de sectorul agro-zootehnic (brînzeturi, fructe, lînă)[35] ceea ce, dacă se face pe baze economice eficiente poate oferi suprasistemului județ un fond de acumulare pentru continuarea industrializării intensive în centrele deja profilate în acest sens.

Concepția strategică a optimizării. Ce probleme și *cum* trebuie să le rezolve procesul de optimizare preconizat? Modelul optim, axat pe dezvoltarea intensivă a zootehniei corelată cu industriile agro-alimentare dependente, trebuie să fie în primul rînd *rezultatul coordonării* armonioase și științifice a factorilor socio-economici ai sistemului și, în al doilea rînd, să se întemeieze pe cristalizarea unor *nuclee productive active*, capabile să solicite mereu și să beneficieze de această corelare. (Prin aceste două soluții se elimină carența de construcție a sistemului actual). Colectivul nostru de cercetare (care a reușit să sudeze eforturile sociologilor și ale cadrelor economice din Comitetul județean de partid, antrenate nemijlocit și permanent în cercetare) a elaborat un proiect de optimizare a sistemului socio-economic al zonei, care se distinge de cele precedente prin următoarele puncte[36]: 1) nu „ameliorarea" unui aspect sau a altuia și nici abordarea simultană a tuturor vectorilor sistemului, ci 2) concentrarea eforturilor pe *declanșarea* unui mecanism economic, capabil să polarizeze și să dinamizeze tot ceea ce este activ în sectorul zootehnic, generînd astfel în subsistemul zo-

[35] Este o idee subliniată și în concluziile colectivului geologic condus de profesorii ION DUMITRESCU și PETRE BOMBOE (de la I.P.G.G.) și în referatul prezentat de președintele U.J.C.C. (I. IOANOVICI), în intervenția directorului Administrației Financiare a județului Vrancea, CONSTANTIN VIRGIL.

[36] Cf. VASILE BOTEZ, șeful comisiei economice a Comitetului județean P.C.R., care în referatul *Probleme și propuneri de măsuri pentru optimizarea proceselor economice și sociale din zonă*, a elaborat o caracterizare sistematică a proiectului de optimizare rezultat din cercetare (cf. Sinteza lucrărilor Simpozionului Vrancea din nr. 3, 1972 al revistei „Viitorul social", pp. 908—912).

Scanned with OKEN Scanner

nei : a) *un mecanism propriu de autoreglare* și b) *un agent economic specific direcției intensive a dezvoltării zootehniei în zonă* ; 3) declanșarea mecanismului în discuție apare cu funcția acelei „verigi" care, odată dominată, permite manipularea întregului lanț de procese sociale ale sistemului ; 4) toată dificultatea constă în aceea ca mecanismul declanșat și agenții-„pionieri" care-l promovează să funcționeze „natural", cum spunea Marx, stimulați și orientați de stat, dar din proprie inițiativă și nu datorită controlului administrativ ; 5) axarea sistemului socio-economic al zonei pe agrozootehnie nu înseamnă reducerea sa la acest sector, ci doar asigurarea *priorității* pentru acea formă economică de activitate care : a) poate demara pe o direcție intensivă fără mari investiții și pregătiri îndelungate ; b) solicită calificarea zootehnică modernă și multilaterală pentru un procent din populația activă a zonei, care s-a dovedit a fi consecvent și eficient legată de această ramură ; c) asigură un nivel ridicat al plusprodusului și venitului, propriu oricărei forme economice *intensive* și *eficiente* de activitate ; d) dezvoltarea unui agent economic principal, vital cointeresat în conservarea condițiilor naturale și în valorificarea multilaterală a specificului și poziției geografice a zonei ; e) astfel s-ar stimula economic și dezvoltarea celorlalți vectori ai sistemului.

S t r u c t u r a p o s i b i l ă a u n u i s i s t e m s o c i o - e c o n o m i c o p t i m. Este vorba de prospectarea unei arhitectonici riguroase, construită în jurul unei axe, în care să se proiecteze și concentreze specificul zonei, principalele ei bogății naturale și umane.

1. *Vectorul principal* (axa) al *sistemului optimizat* s-ar compune din : *activitatea zootehnică intensivă*, organizată sub o diversitate de forme, bazate pe variate grade de cooperare-întovărășire în care, alături de formele CAP eficiente din prezent, un loc tot mai important să-l ocupe *microasociațiile* de oieri (MA), nucleul unor *forme zootehnice moderne de tip cooperatist*, experimentate și generalizate ca formă pe deplin adaptată specificului zonei pastorale, capabile să devină promotorul *specializării* zootehnice în registrul profesional

Scanned with OKEN Scanner

variat al zonei [37]. Această activitate zootehnică s-ar corela organic cu o *industrie casnică* de prelucrare a produselor animaliere (brînzeturi, lînă), în cadrul aceloraşi forme de MA în ceea ce priveşte primele forme de prelucrare a materiei prime. Pe baza experienţei microasociaţiilor zootehnice se vor dezvolta MA de pomicultură (şi apicultură), însoţite de conservarea şi prelucrarea unor soiuri de fructe [38].

2. Alţi vectori şi agenţi economici. Dar axa sistemului *nu-l epuizează*, ci doar îi defineşte comportamentul, realizarea sa va accelera reducerea *substanţială* a forţei de muncă ocupată în sectorul agrozootehnic meşteşugăresc, în schimb va amplifica la maximum productivitatea şi *eficienţa* muncii din acest sector. Pentru a se asigura cu lucru restul populaţiei şi a reduce ponderea migraţiei şi a muncii sezoniere, axa *microasociaţiilor* va fi completată („echilibrată") cu stimularea altor *vectori* tehnico-economici : a) dezvoltarea unor *obiective de industrie locală*, centralizată în întreprinderi, care vor îndeplini un anumit rol în diviziunea muncii efectuată de MA pe linia meşteşugurilor de tot felul ; astfel se vor putea constitui mici „centrale" comunale în ramura covoarelor, cojoacelor, dimiilor, care vor putea asambla produsele finale (care

[37] Deci, alături de specializarea de bază — zootehnică (a microasociaţiilor), se va promova, la alegere, *încă o direcţie* de specializare : meşteşugul textil, alimentar, prelucrarea lemnului, pomicultură etc. (cultura agricolă fiind redusă la minimul necesar în grădina din jurul casei). Asemenea tip de MA generează, prin însăşi structura sa, adîncirea cooperării şi a participării tot mai active a tuturor membrilor la mecanismele de autoreglaj. Astfel, din ţăranii-oieri de ieri se creează un nou tip de agent economic. MA, avînd un profil mixt (zootehnic-meşteşugăresc) şi un nivel tehnic-economic ridicat, îşi pot asigura toate produsele alimentare şi vestimentare şi servciile necesare în schimbul producţiei lor.

[38] În concluziile la lucrările simpozionului, prof. univ. MIRON CONSTANTINESCU a acordat o atenţie deosebită acestui dispozitiv dialectic al „vectorului zootehnic", insistînd asupra necesităţii dezvoltării celor mai variate forme de atragere a populaţiei active în sectorul agrozootehnic (contracte individuale, tipuri de asocieri cu cele mai diferite obiecte şi termeni, microasociaţii etc.). Vezi Sinteza din „Viitorul social" nr. 3/1972. pp. 934—936.

Scanned with OKEN Scanner

cer o tehnică complexă), combinîndu-se forma de cooperație difuză (la domiciliu) cu forme de întreprinderi locale centralizate ; b) dezvoltarea unor șantiere ale industriei extractive de valoare județeană (var, cuarț, caolin etc.) în măsura în care au un barem pozitiv de eficiență economică și nu devin un factor poluant ; c) perfecționarea organizării activității în sectorul silvic-forestier pe linia ridicării nivelului tehnic-cultural al muncii.

Grafic, vectorii sistemului optimizat și corelațiile lor apar ca în figura alăturată (fig. 8).

Calitățile modelului optim preconizat. În primul rînd atragem atenția asupra principalelor modificări în raport cu vechiul sistem :

1. vectorii socio-economici, cu o singură excepție (sectorul industrie-construcții), sînt orientați simultan spre valorificarea obiectului muncii specifice zonei ; 2. agentul economic din sectorul agrozootehnic s-a *redus cantitativ*, dar, în schimb a devenit *calitativ superior* (eficiență economică, activitate intensă, reproducție lărgită, progres tehnic, controlul principalelor verigi ale circuitului socio-economic etc.) ; 3. formele de activitate zootehnică, meșteșugărească, pomicolă, bazate pe MA, *comunică organic* între ele („registru de corelații"), agenții fiind aceiași, doar cu diverse grade de specializare ; 4) pe baza creșterii ponderii și a prosperității activității microasociațiilor și în corelație strînsă tehnico-economică și organizatorică cu această activitate fundamentală se dezvoltă *formele centralizate de industrie prelucrativă locală* (lemn, lînă, brînzeturi, fructe).

Deci, modelul optim reprezintă o soluție pentru disfuncționalitățile vechiului sistem, pentru volumul scăzut al producției globale și productivitatea inferioară a muncii, prin aceea că preconizează : a) *o nouă repartizare a populației active (a forței de muncă) armonios, echilibrat proporționată pe vectori polarizați de resursele naturale și umane specifice zonei ;* b) reducerea cantitativă a agenților economici, în schimb *diversificarea* și potențarea lor superioară ; c) o *corelație funcțională* între vectorii-agenți economici (avînd ca izvor MA zootehnice), care devine mai complexă și intens dina-

Scanned with OKEN Scanner

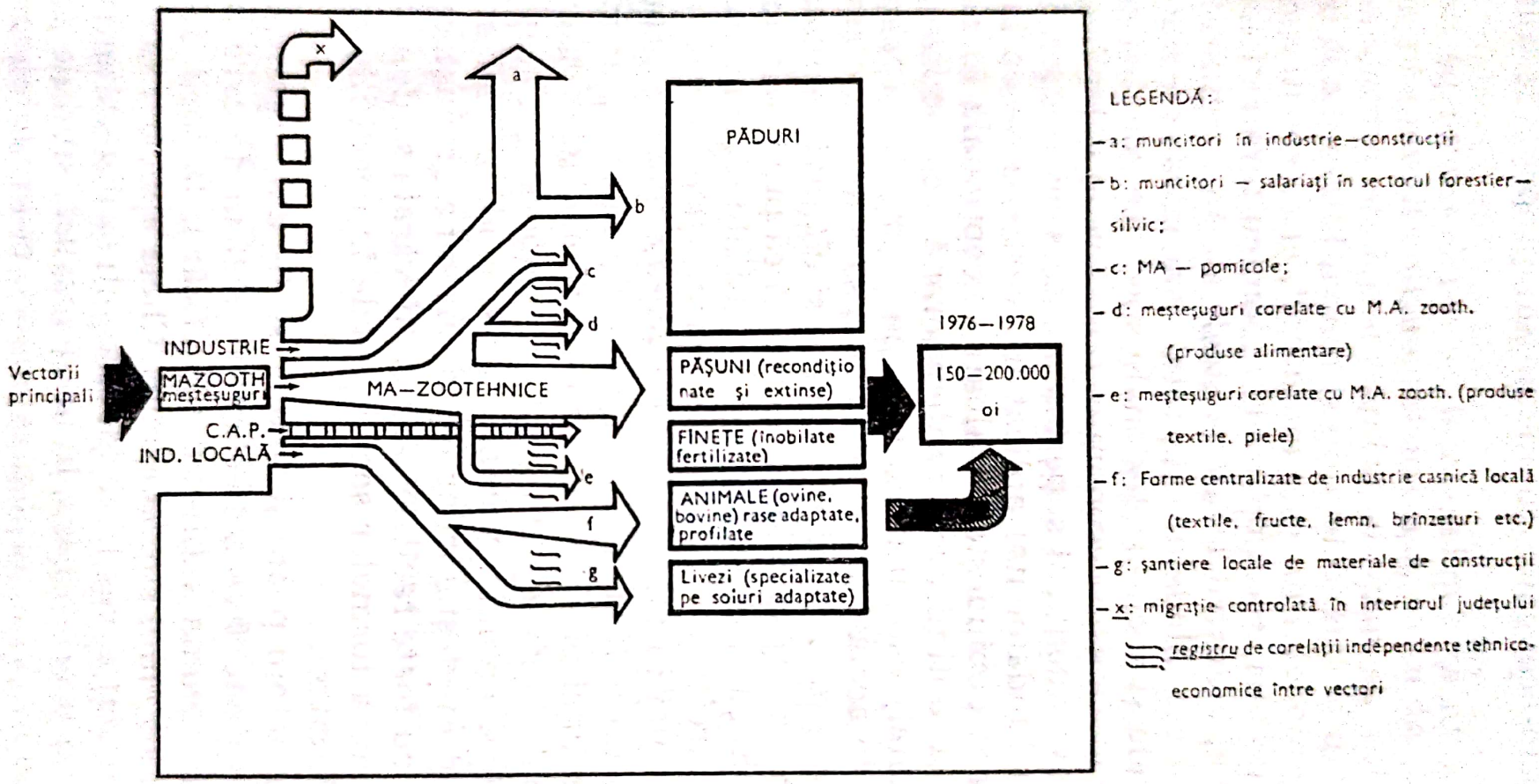

Fig. 8 — Schema intuitivă a modelului optim al sistemului socio-economic al zonei depresiunii Vrancea (Vectori şi agenţi economici principali ai sistemului).

Scanned with OKEN Scanner

mică, pînă cînd ea se constituie în mod real ca unic sistem socio-economic cu mecanism propriu de autoreglaj.

Deși are un ax fundamental — *specializarea pe linia zootehniei intensive și a meșteșugurilor* (bazate în majoritatea lor pe materia primă oferită de agrozootehnie — excepție făcînd lemnul și numai într-o etapă mai depărtată) modelul nu este *unilateral*, ci se construiește și pe alți vectori, *specifici zonei :* pomicultură rațională și intensivă, industrii locale centralizate în anumite întreprinderi etc. Modelul este total concentrat pe resursele naturale și socio-profesionale specifice zonei și asigură, prin mecanisme economice obiective, o valorificare continuu ascendentă și superioară a acestor resurse. Un parametru fundamental aplicat în acest caz de optimizare (și care dobîndește o valoare excepțională în planificarea și optimizarea contemporană economică pe plan mondial) este următorul : pe o materie primă, elaborată de același agent economic, să se *aplice o serie cît mai mare de acțiuni productive și cît mai complexe* (ceea ce în limbaj sociologic înseamnă că produsele aceluiași sistem să „înmagazineze" o cantitate cît mai mare de muncă „reificată", dar după norme *socialmente necesare*). Numai în măsura în care *aceeași materie primă* asimilează un volum cît mai mare și un registru cît mai variat de munci productive, elaborat de *aceiași producători,* se poate vorbi de eficiența contemporană a acestui model socio-economic. Numai în acest mod, revitalizarea oieritului și meșteșugurilor nu va însemna „renașterea" trecutului cu toate racilele sale, ci adevărata sa *depășire* și promovare a formelor sociale vitale în condițiile specifice ale Vrancei.

Acest principiu poate și trebuie să fie axa organizării economico-productive a fiecărui subsistem de care trebuie să țină seama subiectul planificării, factorii decizionali din sistemul supraordonat. Cheia aplicării sale în practică nu sînt investițiile globale într-o diversitate de obiecte (cum preconizează, în mare măsură, studiile precedente asupra Vrancei depresionare), ci în *mobilizarea maximă și rapidă* a celor mai avansate elemente din

Scanned with OKEN Scanner

mică, pînă cînd ea se constituie în mod real ca unic sistem socio-economic cu mecanism propriu de autoreglaj.

Deși are un ax fundamental — *specializarea pe linia zootehniei intensive și a meșteșugurilor* (bazate în majoritatea lor pe materia primă oferită de agrozootehnie — excepție făcînd lemnul și numai într-o etapă mai depărtată) modelul nu este *unilateral*, ci se construiește și pe alți vectori, *specifici zonei*: pomicultură rațională și intensivă, industrii locale centralizate în anumite întreprinderi etc. Modelul este total concentrat pe resursele naturale și socio-profesionale specifice zonei și asigură, prin mecanisme economice obiective, o valorificare continuu ascendentă și superioară a acestor resurse. Un parametru fundamental aplicat în acest caz de optimizare (și care dobîndește o valoare excepțională în planificarea și optimizarea contemporană economică pe plan mondial) este următorul: pe o materie primă, elaborată de același agent economic, să se *aplice o serie cît mai mare de acțiuni productive și cît mai complexe* (ceea ce în limbaj sociologic înseamnă că produsele aceluiași sistem să „înmagazineze" o cantitate cît mai mare de muncă „reificată", dar după norme *socialmente necesare*). Numai în măsura în care *aceeași materie primă* asimilează un volum cît mai mare și un registru cît mai variat de munci productive, elaborat de *aceiași producători*, se poate vorbi de eficiența contemporană a acestui model socio-economic. Numai în acest mod, revitalizarea oieritului și meșteșugurilor nu va însemna „renașterea" trecutului cu toate racilele sale, ci adevărata sa *depășire* și promovare a formelor sociale vitale în condițiile specifice ale Vrancei.

Acest principiu poate și trebuie să fie axa organizării economico-productive a fiecărui subsistem de care trebuie să țină seama subiectul planificării, factorii decizionali din sistemul supraordonat. Cheia aplicării sale în practică nu sînt investițiile globale într-o diversitate de obiecte (cum preconizează, în mare măsură, studiile precedente asupra Vrancei depresionare), ci în *mobilizarea maximă și rapidă* a celor mai avansate elemente din

Scanned with OKEN Scanner

rîndul populației angajate în prezent în sectorul agrozootehnic, a unei „avangarde socio-economice", pe linia producției zootehnice eficiente și intensive, ceea ce asigură crearea unui agent-lider economic principal al zonei, cu *rol determinant în dinamica mecanismului de autoreglare a subsistemului.* În cristalizarea unui mecanism de autoreglare și autodezvoltare a zonei subliniem rolul asigurării fluxului informațional de *jos în sus și invers* cu depistarea operativă a punctelor de deformare a circuitului și asigurarea vitezei de transmitere, înregistrare și prelucrare a informației. Problema democrației trebuie să fie văzută nu numai sub raport politic-ideologic, ci și sub acela al *autoreglării sistemului* în plan „tehnologic" (expresia sistemică a dialecticii celor două funcții economice — de producător direct și de proprietar al mijloacelor de producție). Pentru *autoreglarea progresivă a subsistemului,* un rol decisiv îl are capacitatea de a sesiza și stimula apariția de structuri inovatoare de acțiune, de a organiza formele experimentale cele mai avansate ; viteza și amploarea integrării informației (provenită de la avanposturile experimentale-novatoare) în punctele de prospectare și conducere curentă a diverselor sectoare. Revitalizarea și dezvoltarea complexă a mecanismului de autoreglare a subsistemului *reprezintă garanția dinamizării tuturor* statusurilor și rolurilor socio-profesionale din zonă, trecerea lor pe registre de activitate rațională, intensivă și competitivă, ceea ce va permite depășirea elementelor statice ale actualei arhitectonici prin care se mai blochează energii și inițiative.

§ 5. Realizarea modelului optim și experimentul social

Pornim de la convingerea că noile structuri socio-economice specifice societății socialiste multilateral dezvoltate nu pot fi decît rodul următoarelor procese convergente : a) *prospectarea* lor științifică, la un anumit sta-

Scanned with OKEN Scanner

diu de dezvoltare a macrosistemului social socialist, pe baza cercetării tendințelor progresive, ca și a disfuncționalităților prezente în sistemul — subsistemul propus spre optimizare ; *b) experimentul social „pilot"* pentru fundamentarea, valorificarea și corectarea modelului elaborat ; c) declanșarea unor mecanisme economice vitale și a unor agenți umani-productivi pentru care experimentul dat să devină o cauză organică. Sistemul optim nu poate apărea decît ca o creație a agentului economic *reprezentativ* care să *controleze* toate fazele circuitului tehnic-economic (energetic și informațional) al sistemului și să promoveze (din proprie inițiativă) dezvoltarea tehnică și economică a sistemului. Iată de ce realizarea axei principale a sistemului optimizat al zonei nu poate deveni o realitate decît sub forma unui experiment social, economic și cultural, fundamentat științific în plan *strategic și tactic*. Esența lui este constituirea și funcționarea unor mici asociații zootehnico-meșteșugărești în satele din depresiunea Vrancei [39].

Așadar, formula cea mai concisă a strategiei optimizării sistemului actual al zonei montane se poate exprima astfel : într-un subsistem socio-economic care nu și-a dezvoltat mecanisme specifice de autoreglaj și dezvoltare progresivă, se introduce o rețea de „focare" de activitate economică intensivă, axată pe resursele naturale și umane specifice zonei, aceste nuclee de noi forme productive acționînd ca niște „anticorpi" (în raport cu inerția și ineficiența economică din sectorul zootehnic și meșteșugăresc). Concepem aceste nuclee MA ca niște forțe „centripete" care, fiind implantate în actualul circuit socio-economic-cultural al zonei, vor atrage, polariza prin „selecție socio-economică naturală" (valoarea competitivă superioară și stimulativă a noului mod de organizare a economiei și vieții producătorului)

[39] Mai multe despre *natura* și *structura* acestor microasociații proiectate cu prilejul acestei cercetări și al dezbaterii concluziilor, cititorul va putea afla în articolul nostru din „Tînărul leninist", nr. 5/1972 și în sinteza lucrărilor simpozionului de la Focșani, din „Viitorul social" nr. 3/1972, pp. 888—890.

Scanned with OKEN Scanner

toate forțele apte („nedenaturate" de alte variante — modele socio-economice-culturale) [40].

Raportul dintre C.A.P. și experimentul microasociațiilor. Structura economică agrozootehnică socialistă nu se poate reduce, în regiunile de deal-munte, exclusiv la primele forme de cooperativizare elaborate acum 10—15 ani, ca la „ultimul cuvînt" al energiei creatoare cooperatiste a socialismului. Socialismul, ca orice nouă orînduire, are o gamă nemărginită de posibilități de manifestare în orice domeniu și, în ultimii ani, devenim tot mai conștienți de acest adevăr și de calibrul său. În acest sens, *experimentul social local* rămîne, adeseori, în urma îndemnurilor și indicațiilor partidului nostru de a aborda creator și în spirit autentic marxist-leninist noile realități.

Astfel, se conturează posibilitatea și necesitatea ca tocmai sub presiunea solicitărilor dezvoltării zootehniei intensive în aceste condiții specifice să căutăm atît îmbunătățirea formei actuale de C.A.P. din zonă, cît și *crearea de noi forme*, de esență cooperatistă, pînă vom ajunge la *varianta optimă*, adică perfect adaptată condițiilor socio-economice-naturale specifice acestei zone. A ne crampona doar *de o singură formă* de C.A.P., inițială, *în zona de deal-munte*, înseamnă a consuma o mare energie cu studiul și atenuarea unor inadvertențe. Este mult mai eficient ca, în paralel, să deschidem noi experimente cooperatist-socialiste. În acest mod, *ele se*

[40] Considerăm că numai în măsura în care în sectorul zootehnic și în domeniul producției meșteșugărești tradiționale din aceste sate va rămîne numai acea forță de muncă în stare să presteze nemijlocit o muncă intens productivă (restul de locuitori fiind absorbiți de alte ramuri), se va atinge o viață socio-economică intensă și se va ridica *valoarea forței de muncă* — deci se vor crea premisele dezvoltării unui stil de viață civilizată și autentic socialistă. Se înțelege că un asemenea sistem socio-economic nu va fi creat deodată, ci se va cristaliza în timp și nu fără momente-etape de contradicții între „vectorii-agenți" economici (ca și în interiorul acelorași agenți). Dar numai așa se ajunge la un sistem vital, dirijat științific și, simultan, o autocreație a maselor din zonă. În acest caz și „greșelile" devin educative.

Scanned with OKEN Scanner

vor influența reciproc, pe o linie pozitiv-competitivă, îmbogățind mecanismul de autoreglaj al sistemelor economice socialiste. Fiind o competiție între forme de *aceeași substanță socio-economică*, nu avem de ce să fim receptivi doar la succesele unei singure forme. Mai mult, continuarea experimentării intensive a formei socialiste în această zonă, concentrează atenția opiniei publice asupra problemelor „deschise" și constructive ale dezvoltării sectorului socialist din zonă.

Prin aceasta se amplifică forța de atracție și prestigiul formelor socialiste și nu se creează un „vacuum" al inițiativei economico-sociale, individuale particulare (nu lipsite de inventivitate și eficiență). Prin perfectarea unor noi variante socio-economice cooperatiste în zona depresionară, mai eficiente decît cele existente, se pot găsi în practică și căi constructive de eliberare a inițiativei și eforturilor noastre de balastul experiențelor ineficiente, anemice. Socialismul fiind o creație socială inedită și pe toate direcțiile, nu poate să nu nască și începuturi mai puțin reușite. Principalul e ca *depășirea* lor să se facă de pe *poziția unor realizări superioare* și nu înainte ca acestea să existe în fapt. Numai așa „autocritica" pe care ne-o facem întărește sistemul socialist în orice zonă și sector de activitate [41].

Funcția socio-culturală a experimentului. Nu este vorba de conservarea unor forme economice arierate sau de „reînvierea trecutului" (cum încearcă unii oponenți să prezinte poziția noastră în cercetarea sociologică a zonei montane Vrancea) și nici de efortul de a fixa o forță de muncă într-o zonă dificilă din punctul de vedere al condițiilor naturale și al dezavantajelor de confort (numai pentru a mări producția zootehnică), ci este vorba de experimentarea unui *tip specific și vital de „civilizație"*, capabil să satisfacă exigențele și tendințele epocii contemporane și ale formațiunii socialiste. Și dacă, în occident, formele de civilizație cu un suport economic vital s-au cristalizat

[41] Despre rolul experimental social și al diversificării structurilor praxisului socialist vezi articolul nostru: *Socialismul — stadiu superior al civilizației umane*, în „Revista de filozofie", nr. 11/1969.

Scanned with OKEN Scanner

treptat, timp de secole, acest proces în socialism *se poate desfășura în timp scurt numai prin experiment științific, controlat ca atare de factorii decizionali.*

Realizarea acestei concepții asupra optimizării proceselor sociale în socialism, presupune dezbărarea de inerția cu care agricultura și zonele rămase în urmă erau privite doar prin prisma „ameliorării" sau a ridicării „eficienței". Logica structurilor novatoare ale praxisului din diverse perioade istorice * ne îndreptățește să considerăm că tocmai întîrzierea în dezvoltarea unor zone, ca cea depresionară din Vrancea, trebuie să ne stimuleze să gîndim viitorul lor într-un mod cît mai radical, original, adică liber de problemele și frînele prin care o evoluție stihinică a complicat structura și destinul altor zone deja demarate pe calea modernizării [42]. Credem că avem datoria ca — în cazul prospectării dezvoltării unor zone neindustrializate încă și cu premise de conservare a unor cadre naturale favorabile unei anumite specializări — să creăm un climat științific și de opinie publică pozitivă față de ideea construirii unor structuri sociale originale, eficiente economic, dar cu valențe socio-culturale care să asigure populației un *status social-existențial* cît mai dinamic. Este vorba de formarea unei civilizații specifice, gata să beneficieze de era industrială, dar care să nu devină un plagiat caricatural al ei sau o anexă oricînd supusă „comprimării" ; ea trebuie să aibă o consistență socială, care provine din autenticitatea ei [43]. Sîntem în fața unei probleme economice care

* Cf. N.S. DUMITRU, *Legea direcției medii optime*, în volumul „Determinism și cunoaștere", Editura politică, 1968.

[42] GH. ȘICLOVAN, în dezbaterea la care ne-am mai referit în jurul modernizării structurilor economice, citînd o idee din planul francez de perspectivă, de reînnoire a agriculturii (în care se afirma că nu este exclus ca tocmai aceasta să devină „industria grea a Franței"), pe bună dreptate se întreba, dacă noi, cu altă poziție industrială decît Franța, avem dreptul să neglijăm acest mod de a pune problema (*Idem*, p. 73).

[43] În acest *context logic* am acordat o atenție deosebită prospectării unor așezări umane adecvate stilului de viață al unui agent economic de tip nou (vezi studiul din acest volum care se ocupă de problema sistematizării satelor din zona pastorală ;

Scanned with OKEN Scanner

nu poate fi rezolvată optim fără realizarea originală și plenară a *dimensiunii cultural-umane a praxisului* [44].

Considerăm că în acest experiment *se pot introduce principalele efecte de civilizație și dezvoltare a forței de muncă și existenței umane pe care le obținem în prezent prin industrializare*. Noutatea experimentului proiectat constă în faptul că dimensiunea culturală este concepută ca o *variabilă fundamentală* a rezolvării problemelor tehnico-economice puse de o producție zootehnică ce tinde spre formele muncii *industriale*. Gîndim că se poate face o *sinteză* între „tradiția zootehnică vrînceană" și fermele zootehnice intensive din Austria, Olanda și Elveția, plus proporțiile și tehnicitatea americană. Desigur, e vorba de un țel exprimat prin analogii, dar expresia sa concretă nu poate fi decît rezultatul unei evoluții inedite, capabilă să sudeze, pe fiecare treaptă, creația spontană cu prognoza și conducerea științifică.

Pentru o țară, în care regiunea de deal și munte are o pondere însemnată geografică și economică (2/3 din suprafața totală) și care pleacă de la un fundal istoric agrar, experimentarea diversificării formelor cooperatiste-socialiste în acest sector dobîndește *o importanță națională* vitală pentru stabilirea perspectivei dezvoltării României socialiste pe următorii zece-douăzeci de ani, ca și pentru rezolvarea cu succes a unor probleme economice și culturale actuale. Este o problemă majoră și o posibilitate *principială de a inova teoria și practica construirii socialismului* (în condițiile specifice amintite)

de asemenea, vezi articolul nostru: *Perspective posibile de dezvoltare a tineretului rural din zona montană*, în „Tînărul leninist", nr. 5/1972).

[44] De altfel, chiar lucrări de sociologie rurală din țări intens industrializate, ca R.F.G., nu îmbrățișează ideea transformării regiunilor rurale în „filiale ale orașului, îndreptate cu întîrziere către aceleași forme... E adevărat că populația rurală ca întreg e inclusă în procesele sociale determinate de societatea industrială. *Dar pe baza condițiilor ei de mediu deosebite (vastitatea spațiului, raporturile relativ puternice cu natura)* și a funcțiilor ei speciale, *nu e posibilă o adaptare deplină la societatea industrială în sensul unei integrări și omogenizări*". cf. P. v. BLACKENBARG *Einführung in die Agrosoziologie*, Stuttgart, 1962 (în traducere la Laboratorul de sociologie al Universității București, 1970, cap. 6, § 8).

Scanned with OKEN Scanner

în sensul elaborării unui model *realist de civilizație* și economie zootehnică în zonele de deal-munte, cu un grad înalt de tehnicitate și eficiență economică.

§ 6. Experimentul văzut prin „tehnica scenariilor"

„Tehnologia" experimentului. Se va elabora pentru MA un regim economic-politic-juridic-fiscal „protecționist" și „preferențial", dezvoltat și corectat permanent în acțiune pentru a depista și pune în evidență *posibilitățile maxime* ale producției zootehnice din această zonă. MA vor fi ajutate să beneficieze de produsul pășunilor și fînețelor, în forme avantajoase, dar *fără intervenții în forma de proprietate*. Se va iniția și susține realizarea unei mari productivități la masa verde (lucernă, trifoi etc.). Nucleele experimentale (pilot) vor fi avanpostul de inovare a formelor de cooperație socialistă, de ridicare a nivelului tehnic-modern al zootehniei, al înobilării raselor de oi, al creării unor rase perfect adaptate zonei și foarte eficiente. (Să nu uităm că țările vestite în rase și performanțe zootehnice au avut la bază nuclee de inițiativă și experimentare continuă, iar formele de „comasare" și generalizare a rezultatelor au apărut ulterior).

Odată cristalizate și consolidate noile structuri tehnico-economice-organizatorice și odată declanșată inițiativa creatoare constantă și în continuă deschidere a producătorilor direcți (cu întreaga lor familie), se va extinde modernizarea și intensificarea producției, diversificarea profesiunilor înrudite, ridicarea standardului de civilizație (de la modul de lucru pînă la construcția de locuințe), manifestarea inițiativei în *desfacerea* produselor etc.

Transformînd aceste micro-asociații în „avanposturi" ale experienței productive socialiste în această zonă specifică, se va urmări cu grijă și fără grabă, sub un control științific-politic riguros, *trecerea spre forme socia-*

Scanned with OKEN Scanner

liste superioare (de cooperare și diviziune a muncii și a mijloacelor de producție), exclusiv sub presiunea logicii obiective a procesului autodezvoltării optime a acestor asociații. Caracterul *treptat* al experimentului este preconizat nu numai pentru formarea unei atitudini subiective receptive (în conștiința țăranului) pentru formele cooperatiste, socialiste, ci și pentru *apariția unor noi deprinderi de muncă și disciplină colectivă*, pentru formarea unor militanți — inovatori, „lideri" al acestor forme cooperatiste [45].

Desfășurarea experimentului este sugerată în *modelul intuitiv alăturat* conceput în spiritul tehnicii scenariilor" [46].

În cele ce urmează vom face mai întîi o prezentare *descriptivă* a etapelor și apoi le vom relua ca suită de scenarii tinzînd spre un *scenariu sinoptic* [47].

[45] Consolidarea acestor MA va permite stabilirea unui schimb de experiență și a unor forme competitive între microasociațiile zootehnice ca și între acestea și C.A.P.-urile din zonă cu profil similar, stimulînd o continuă selecție a tot ce este nou și pozitiv pe linia socialismului, fapt care va contribui ca C.A.P.-urile existente în prezent în zonă să-și găsească o formă adecvată și eficientă.

[46] Acest model (valabil numai pentru zona clasică pastorală) dacă e dezvoltat grafic cu toate corecțiile, ne conduce la un „model de simulare", care, alături de urmărirea efectelor tendințelor date (în funcție de ordinea de importanță și de intensitatea reciprocă a interacțiunilor) face posibilă și reprezentarea deplasării sau schimbării sensului tendinței în cazul modificării elementelor ei parțiale.

[47] După cum menționează și Erich Jantsch, scenariul, ca metodă folosită în prognoză și optimizare, reprezintă o specificare cronologică a evenimentelor ; el nu reflectă ideile subiective sau utopice ale autorului, ci reprezintă imaginea viitorului, alcătuită din toate prognozele și informațiile realizate. El nu este atît un instrument prognotic, cît o structură în care se introduc prognozele gata elaborate. Scopul său primordial este *determinarea momentelor critice ale dezvoltării în care trebuie luate decizii principale* (deci conforme cu țelul experimentului-pilot). În scenariu, efectele acestor decizii apar ca *alternative* între situații viitoare finale. Valoarea acestei tehnici constă în posibilitatea de a lua *concomitent* în considerare *diferite criterii* în legătură cu aceeași problemă (cf. ERICH JANTSCH, *Technological forecasting in perspective*, Paris, 1967, cap. II, 5—6).

Scanned with OKEN Scanner

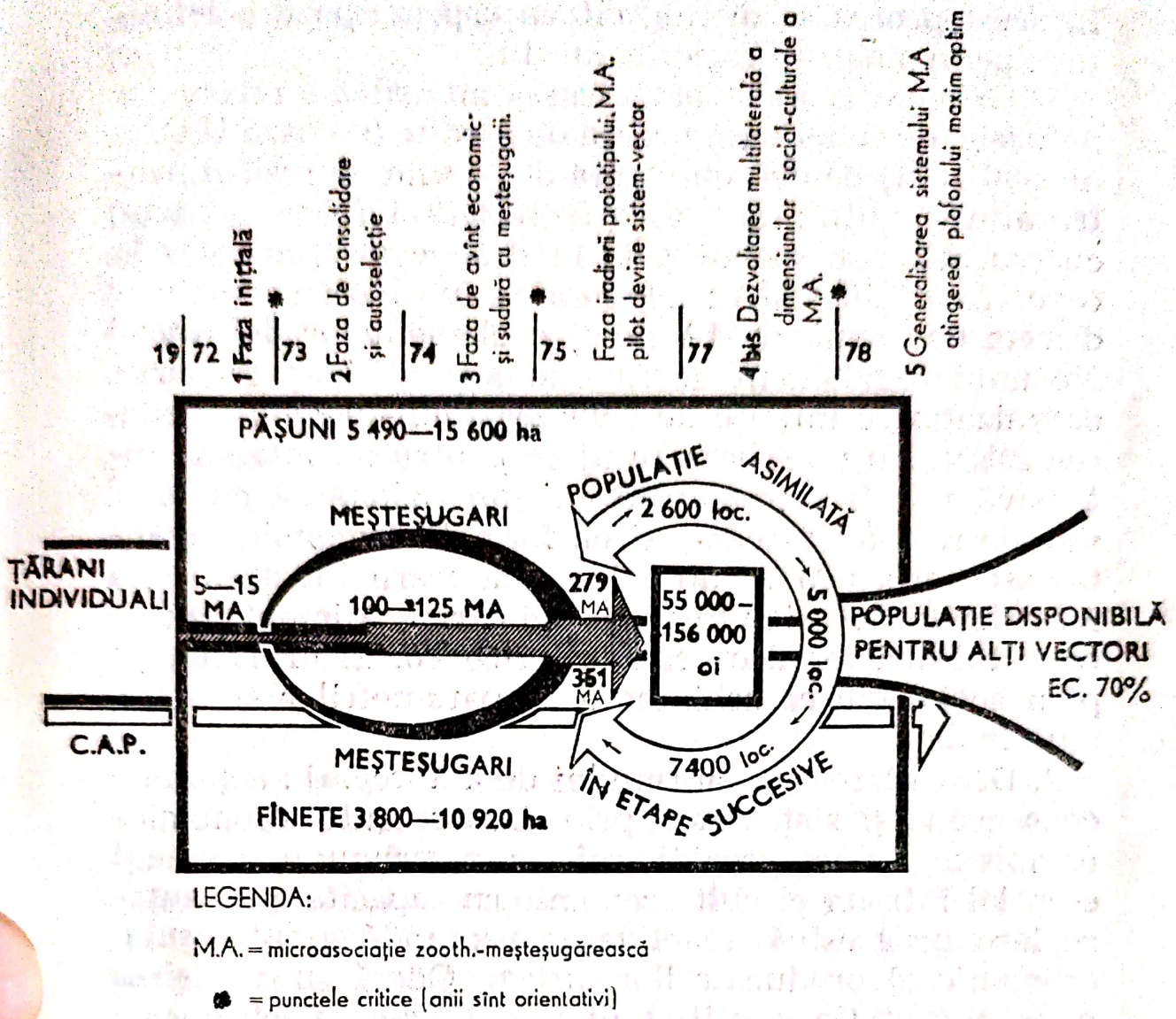

Fig. 9 — Axa modelului optim: structura experimentului micro-asociațiilor (estimația pe zona clasică-pastorală).

Etapele experimentului.

I. *Faza inițială (1972—1974)*

Crearea MA zootehnice-pilot, în cîteva sate exclusiv din *zona pastorală*, selectînd pe membrii-candidați din „elita" crescătorilor de oi, pentru a se putea realiza adevărate prototipuri. Pentru început nu se pornește cu mai mult de 15—20 MA, în cîteva sate din zona pastorală tocmai pentru a putea fi controlate ca experiment.

Scanned with OKEN Scanner

În acest proces se disting cîteva aspecte-poziții definitorii pentru natura experimentului.

1. Orientarea spre valorificarea intensivă a resurselor naturale ale zonei : asigurarea de credite (pe baza H.C.M. nr. 886/1971) pentru obținerea de oi-vîte de rasă și pentru alte condiții ; aplicarea legii 8/1971 (pășuni-fînețe) cu cea mai mare atenție, în mod adecvat-stimulativ în cazul condițiilor MA ; elaborarea (pe baza contactelor directe cu membrii MA pilot) a elementelor definitorii ale unui regulament de funcționare al MA ; măsurile organizatorice inițiate de suprasistemul-județ în vederea asigurării unei baze furajere pentru o zootehnie intensivă vor fi sincronizate cu aprovizionarea cu oi și vite de rasă (oi țurcane) și cu formele economice avantajoase pentru MA, sub egida conducerii județului și a Ministerului Agriculturii și Industriei Alimentare ; aceste măsuri tehnico-organizatorice vor fi urmărite pe plan sociologic ca schimbare a „parametrilor subsistemului" dat.

2. Dezvoltarea mecanismului de autoreglaj : acționînd consecvent și sistematic prin instrumente economice complexe, se va pregăti refacerea primului element esențial într-un circuit economic cu capacitate de autoreglare progresivă, reactivarea profundă a *interesului economic* al producătorilor direcți. Odată cu depășirea punctului static, a atitudinii pasive, se va obține un climat psiho-social individual și colectiv de maximă receptivitate și necesitate organică față de o îndrumare socio-economică exercitată de factorii decizionali județeni sub semnul experimentului.

3. Progres tehnic-policalificare-restructurarea muncii : se va asigura raționalizarea sistemului de tîrle și adăposturi în vederea unei producții intensive și cu caracter atractiv modern, mai ales pentru tineret ; raționalizarea-modernizarea atît a muncilor de pază a turmelor, cît și a prelucrării preliminare a produselor zilnice ; la fel și a întreținerii bazei materiale a culturii zootehnice, conservarea bazei furajere etc. — aspectele amintite fiind urmărite prin prisma *mecanizării, raționalizării, diviziunii muncii,* în funcție de vîrstă și sex ; de studiat diverse alternative de introducere a energiei

Scanned with OKEN Scanner

electrice și alimentației cu apă în tehnologia pastorală) [48].

II. *Faza consolidării MA-pilot (1974—1975)*, se va caracteriza printr-o acțiune severă de *selectare* atît a membrilor-candidați, cît și a microasociațiilor pilot, fiind *eliminați* sau *„sancționați"* (pe diverse perioade de timp, prin anularea exercitării unor drepturi, „șanse", posibilități — corespunzătoare treptei pe care se găsesc), cei care nu au confirmat în practică așteptările, deoarece cea mai mică deficiență la nivelul MA pilot, nesesizată și asimilată ca atare va intra apoi în „fiziologia" normală a noii structuri socio-economice-culturale preconizate prin experiment. Prototipul nu poate fi decît *absolut perfect*, este axioma experimentului pilot de optimizare (și nu de ameliorare) a structurilor. Deci, conținutul fazei a II-a se va caracteriza prin aprofundarea următoarei poziții a experimentului : *optimizarea calității productive civice și umane (etico-intelectuale) a agentului MA-pilot*. Este vorba ca procesul de cristalizare și perfectare tehnologico-organizatorică a MA-pilot să se împletească organic cu măsuri (promovate de „liderii" noii forme în unitate cu factorii decizionali județeni care conduc experimentul — conducerea fiind unică !) care asigură constant și firesc asimilarea doar a avangardei zootehnice din zona clasică pastorală și în egală măsură depistarea și critica pînă la *eliminare* a agenților umani oscilanți, care și-au denaturat statutul de *țărani-oieri* peste limita recuperării lor eficiente. Este primul *„punct-critic"* al experimentului. (Vezi fig. 9). Iată de ce, contrar aparenței, în calea curentului care se va orienta spre MA-pilot trebuie ridicate cît mai serioase „examene", realizate cu consecvență absolută pentru ca să fie selectate doar acele elemente care prezintă toate garanțiile că vor fi în stare să realizeze integral mesajul socio-economic și cultural al MA-pilot. Este o fază de sudură în acțiune a liderilor MA-pilot cu factorii de conducere a experimentului.

[48] În locul tîrlei tradiționale și primitive se preconizează dezvoltarea unui tip de fermă zootehnică complexă, prelungită sub raportul prelucrării superioare a produselor animaliere în așezarea omenească (din vale sau vatra satului).

Scanned with OKEN Scanner

III. *Faza avîntului economic și completarea zootehniei cu meșteșugurile (1976).* În această fază se realizează (pentru început cu cele mai avansate MA-pilot, evidențiate prin disponibilități tocmai în direcția inovațiilor, a „reflexului la nou") *lărgirea structurii economice* a experimentului. Realizarea poziției „sudura zootehniei cu meșteșugurile" presupune, obligatoriu, trecerea în prim plan a *funcției socio-culturale novatoare a MA-pilot.*

1. Unitatea socio-economică productivă a prototipului promovat de MA-pilot nu mai poate fi, ca în prezent, familia individual-privată [49], ci *grupul, artelul, asociația de familii*, pe baza legăturilor de rudenie, alianțe, vecinătate etc. Deci, *subiectul socio-economic* al formelor zootehnice complexe trebuie să devină un organism socio-colectiv, ceea ce este cu totul posibil, dat fiind elementele reale de cooperare obștească elaborate în trecut în această zonă. Dezvoltarea „familiilor asociate" este o alternativă cu mari sorți de izbîndă, pentru că reprezintă o formă nouă de cooperare — asociere productivă *interumană*, adaptată condițiilor locale și care poate fi orientată spre experimentarea și crearea unor noi forme socio-culturale originale (de natură socialistă) adaptate zonei. Această formă sau alta de acest gen, trebuie neapărat experimentată spre a închide calea dezvoltării alternativei privat-individualiste, inerentă oricărei înnoiri economice.

Astfel educația colectivist-cooperatistă va cunoaște două sensuri : de „sus" (de la formele tehnico-economice ale MA) și de „jos", din modul *vieții cotidiene* dezvoltat de „familiile asociate". Nu este corect să concepem forme economice (care se vor tot mai intens cooperatiste) întemeiate pe un circuit uman existențial-familial „parcelar"-individualist ; dimpotrivă succesul experimentului MA presupune ca ambii poli — activitatea produc-

[49] Cu titlu de ipoteză, menționăm că după 1948, o parte din familiile din zonă, evoluate cu decenii în urmă sub influența seculară a unor forme de cooperare de obște, s-au orientat spre un tip de familie singulară „universală" prin familii individuale fără nici un suport economic adecvat.

Scanned with OKEN Scanner

tivă cooperatistă, ca și viața de familie și activitatea de gospodărire — să educe subiectul social după aceeași „formulă" dinamică.

Sub egida „familiilor asociate" se vor urmări, în această fază a experimentării, formele spontane și organizate care apar în prelucrarea superioară și extensivă (pentru vînzare) a produselor animaliere lactate, de carne, de lînă, piele etc.

2. *Extinderea formei MA.* În această fază (care se încadrează în logica etapei *preliminare*) se vor efectua primele adausuri de efectiv MA, dar ele vor fi foarte reduse și numai din rîndul celor mai avansați țărani pe linie de producție zootehnică ; aceste completări nu trebuie să influențeze caracteristica de „pilot" a sistemului de microasociații. Deși noile MA vor prelua experiența celor avansate, ele vor fi obligate să se înscrie în „prima clasă" a experimentului. Acceptarea de noi candidați se face cu un scop tactic : de a menține activă ideea *acceptării* în cadrele noii forme (MA) și a altor gospodării, dar cu condiția respectării totale a „regulilor de joc".

IV. Abia după aceste trei faze (care fiecare are un „*scenariu*" specific) urmează al *doilea punct critic* al experimentului și *primul salt : faza iradierii prototipului socio-economic-cultural* creat de MA-pilot (1977—1978). (Vezi fig. 9). În această fază, în prim plan trec pozițiile : a) extinderea prototipului în ansamblul zonei pastorale și deschiderea unor noi baze în restul zonei depresionare ; b) transformarea MA-pilot, pînă atunci nuclee izolate cu rol de „forță centripetă", în *sisteme MA*, care se impun ca *vector* al sistemului socio-economic ; c) structura sistemului MA se aprofundează prin prisma dimensiunii *socio-cultural-civice*, fapt care impune vectorul și ca un *nou model de civilizație originală-locală*. Din pozițiile amintite vom reda cîteva elemente specifice numai pentru prima (a treia fiind parțial concretizată în proiectul de sistematizare a satelor cuprinse

Scanned with OKEN Scanner

de experiment, proiect elaborat de tinerii arhitecți ai grupului nostru [50].

După o perioadă de *consolidare* și avînt economic a MA pilot (1972—1975), în care se elaborează cele mai eficiente *metode* de organizare și desfășurare a fluxului tehnologic, economic și socio-cultural, stadiu atestat prin *indicatori optimi* (în zootehnie, dezvoltarea fondului vegetal și meșteșugurile bazate pe zootehnie), care depășesc tot ceea ce s-a realizat în zonă în acest domeniu, va urma (tocmai datorită acestor rezultate), *o schimbare radicală pozitivă* de atitudine în rîndurile celorlalte gospodării țărănești (care nu au intrat în acest experiment) față de MA [51]. Această schimbare, se înțelege, va începe însă din primul an, dar ea va trebui să fie stimulată să se „acumuleze" pînă va atinge o *maximă tensiune*, căci numai în acest caz se obține ceea ce este vital pentru reușita fiecărui experiment : a) îndoielile, denaturările, prejudecățile și chiar interesele opuse (care apar în mod inerent în mediul celor „din afara" experimentului), după ce ating un prag maxim, încep să se „resoarbă" — deci să se atenueze, pînă ce devin mărimi neglijabile ; b) doar acei țărani care *realmente* nu și-au pierdut dorința și capacitatea de a „reînnoda" firul zootehniei pe baze economice-tehnice noi, se vor convinge temeinic să se angajeze pe drumul MA.

După datele cercetării noastre sociologice, se pot estima (pentru zona pastorală clasică) o serie de elemente caracteristice pentru scenariul acestei faze. Vor fi *două* „straturi" care vor converge spre MA : primul (mai redus ca pondere) va fi cel mai apt pentru a prelua integral mesajul MA, al doilea va presupune un proces mai intens și îndelungat de adaptare. Din totalul actual al locuitorilor din zona pastorală, (în funcție și de rit-

[50] Meritul acestui proiect constă în aceea că optica de specialitate (sistematizare-arhitectură) a *asimilat organic* și în prim plan ipoteza sociologică a cercetării, ca și concluziile ei.

[51] Un adevărat experiment socio-economic, menit să genereze o mișcare „centripetă" în jurul unui nou mod de activitate socio-economică, nu are nevoie de „propagandă" orală, ci de demonstrația unor fapte care depășesc așteptările și nu pot fi atribuite unor factori exteriori experimentului.

Scanned with OKEN Scanner

mul recuperării pășunilor și fertilizării fînețelor) vor putea fi asimilați pentru o zootehnie intensivă nu mai mult de 7 500 de locuitori din zona pastorală. Etapele succesive sînt marcate prin valorile notate în model — vezi fig. 9 (faza iradierii — 2 600 locuitori ; faza generalizării ridică baremul la 5 000 locuitori, ajungîndu-se în final la un plafon de 7 500 locuitori — populație activă — asimilați de forma MA zootehnico-meșteșugărești).

Realizarea etapelor „asimilării" va avea loc între 1977 și 1980, cînd atît candidații pentru noi MA se vor fi verificat prin fapte, cît și toate problemele tehnico-economice juridice preliminare vor fi rezolvate sub îndrumarea și controlul direct al conducerii științifice și politice a experimentului social MA. În acest proces, după o estimație preliminară, se poate presupune o creștere substanțială a fondului vegetal (pășuni-fînețe) care să permită ca numai zona pastorală să atingă, în faza sa maximă, un șeptel de circa 150 000 de oi, de rasă, productive, specializate pe producția de lapte, de lînă sau de carne. Acest rezultat final este obligatoriu pentru o zootehnie intensivă, bazată pe ferme moderne, raționalizate. Numai acest rezultat final confirmă reușita experimentului și a optimizării structurii socio-economice a zonei. Abia în ultimele faze experimentul MA reușind, el se soldează cu transformarea microasociațiilor zootehnico-meșteșugărești în *sistem* economic și socio-cultural-existențial familial, care polarizează numai în zona pastorală clasică 30% din totalul populației (vezi fig. 9). Abia acum (la acest stadiu) acest sistem *devine axa principală* a dispozitivului socio-economic al zonei depresiunii Vrancei. În tabloul alăturat (fig. 10) am rezumat principalele momente ale scenariului pe fazele experimentului, într-un gen de *scenariu sinoptic*.

Pe marginea scenariului din tabelul alăturat subliniem următoarele caracteristici ale experimentului, relevante atît pentru natura socială a procesului, cît și pentru metodologia cercetării sociologice : a) experimentul este programat și urmărit în funcție de anumite „poziții" (1, 2...3), care (fiecare avînd valori măsurabile) sînt considerate pe plan științific *parametrii sistemului* declan-

Scanned with OKEN Scanner

şat, valorile acestora schimbîndu-se, cum se vede, de la o fază la alta ; b) structurile tehnico-economice-organizatorice şi civice-culturale sînt produsul activităţii (iniţiativei şi creaţiei) celor doi agenţi principali ai experimentului : producătorii direcţi (A) şi (B) factorul decizional (organul specializat în conducerea experimentului), asistaţi de factorul ştiinţific (investigaţia sociologică) ; c) corelarea activităţii acestor doi agenţi are de făcut faţă, în cazul fiecărei poziţii, la trei genuri de probleme : depistarea oportună şi formularea explicită a contradicţiilor şi dificultăţilor, propunerea de măsuri şi elaborarea de instrumente adecvate, în sfîrşit, capacitatea de a găsi soluţii originale, de a inova structurile existente [52] ; d) leitmotivul experimentului nu îl reprezintă investiţiile şi inovaţiile tehnologice, ci *declanşarea unui anumit gen de praxis* care să detaşeze şi să formeze-educe, în mod firesc, *un nou tip de agent economic, axat* pe zootehnie şi meşteşugurile anexe ; e) acest agent, din *proprie iniţiativă,* (rolul liderilor, inovatorilor) îndrumat şi ajutat de factorul decizional, optimizează fondul vegetal, rasele de animale, experimentează introducerea tehnicii moderne în această ramură atît de tradiţională pînă în prezent, experimentează noi structuri economice şi organizatorice potrivite unei zootehnii intensive şi de natură cooperatistă (fără un asemenea agent şi îndrumare ştiinţifică toate condiţiile tehnico-economice favorabile nu pot fi valorificate optim) ; f) subliniem locul specific pe care-l ocupă *dimensiunea cultu-*

[52] Tocmai pentru a surprinde caracterul *creator* al acestui proces am construit un scenariu „structural-genetic" în care să se surprindă geneza şi dezvoltarea *structurii fundamentale* a noului subsistem socio-economic. Şi credem că metodele de modelare a proceselor de optimizare trebuie să ţină cont de specificul structurii acestor procese. De acord cu dr. IHOR LEMNIJ, cînd îl citează pe economistul MIHALEVSCHI pentru critica pe care acesta o face actualelor modele econometrice, ele avînd o factură *mecanicistă,* depăşită de actuala dezvoltare a ştiinţei, deci neputînd să fixeze „elementul fundamental pe care îl aduce progresul şi anume creativitatea umană". Într-adevăr, numai modelele bazate pe „teoria generală a sistemelor" corespund „structurii actuale a proceselor socio-economice *(Particularităţi ale folosirii metodelor economice în socialism* (II) în „Probleme economice", nr. 3/1972, pp. 96—97).

Scanned with OKEN Scanner

ral-umană (vezi Scenariul — faza a III-a) : ea este o *condiție vitală a realizării mesajului economic al experimentului* și cuprinde o gamă variabilă de indici într-un unic sistem : [53] 1) dezvoltarea unui profil *poliprofesional* la toate vîrstele și sexele ; 2) participarea *directă* a fiecărui membru la gestiunea economică a MA, din prima fază a existenței ei și parcurgînd toate momentele producției : planificare, execuție în sectorul zootehnic apoi meșteșugăresc, realizarea produsului în afara MA (vînzare, relații cu alte organizații economice etc.) ; 3) după atingerea unui barem de consum rațional, surplusul este deliberat (prin discuții-analize periodice în plenul MA) orientat spre : *lărgirea reproducției* (deci achiziționarea de mijloace moderne de transport, modernizarea tîrlelor, construirea de silozuri, rezervoare de apă, drumuri vicinale moderne etc.) sau ridicarea gradului de confort-civilizație, dar nu numai pe unitate de familie, ci pe grup, ca așezare colectivă umană, ca entitate socio-economică existențială colectivă ; g) în acest sens am înțeles că însăși „logica obiectivă" a dezvoltării ascendente a MA conduce la trecerea spre forme superioare de cooperare între microasociații și MA și stat (începînd din faza a IV-a), căci numai așa se pot realiza obiectivele menționate în planul reproducției lărgite.

Caracteristicile menționate pun în evidență cristalizarea și dezvoltarea plenară *a unui mecanism propriu de autoreglare* (începînd cu apariția unui *interes economic* la producători — orientat spre zootehnie inten-

[53] În discuția asupra „modernizării structurilor economice" din „Probleme economice", nr. 3/1972, la care ne-am mai referit, o serie de participanți au insistat asupra corelației dintre structura economică și psihologia unei colectivități și istoria ei". „Structurile economice, subliniază GH. ȘICLOVAN nu se schimbă de azi pe mîine... ele sînt rezultatul unei evoluții", ceea ce, în cazul optimizării lor, nu înseamnă „imobilism", ci „transformările trebuie să se petreacă în mod firesc", deci a ține seamă de psihologie și de *relațiile de producție*, care, „pot să devină ele însele un motor al modernizării structurii economice" (*op. cit.*, pp. 73—74). Toate aceste idei, susținute de economiști și planificatori, sînt semnificative pentru tendința dirijării proceselor de optimizare și pentru perspectiva împletirii cercetării și experimentului economic cu cel sociologic.

Scanned with OKEN Scanner

sivă în formă MA, colaborare cu statul, dezvoltarea unei culturi economico-sociale adaptate zonei și de factură modernă și terminînd cu forme complexe de conjugare a eforturilor mai mult MA și a statului). Acest mecanism (vezi fig. 10) este înzestrat cu următoarele atribute : a) din rezultatul final al producției poate oferi o cotă substanțială suprasistemului (vezi poziția 6 din tabel, începînd din faza a IV-a) ; b) creșterea plusprodusului asigură o reproducție mereu lărgită și satisfacerea optimă a *parametrilor bio-sociali* ai existenței și activității membrilor MA ; c) în cazul unor dereglări, neconcordanțe între parametrii programați și circuitele energetico-informaționale ale subsistemului MA (începînd din faza a III-a), producătorii direcți, controlînd toate circuitele, pot depista locul-cauzele anomiilor și le rezolvă singuri sau informînd instituțiile civice și economice ale suprasistemului (vezi fig. 10, circuitul informațional exterior subsistemului), tocmai pentru că strînsa colaborare și formele superioare de cooperare pentru aceste MA este o variabilă *obligatorie* a evoluției lor, ele devin un *sistem* și vor avea un *mecanism obiectiv de autoreglare*, impus din interior și în faze succesive care însă pot fi estimate, ceea ce am încercat să indicăm în scenariul sinoptic prezentat. (Se înțelege că fiecare soluție în realizarea unor trepte superioare de cooperare inter-MA se va impune ca „una" dintre alternative și la care se va ajunge nu deodată ; aici, în selecția alternativelor optime, factorul decizional va avea un cîmp larg și complex de manifestare a inițiativei, tactului și consecinței). Or tocmai pentru că acest sistem este dotat cu capacitate de autocorectare și dezvoltare progresivă și axat pe valorificarea „zestrei naturale" specifice zonei și care are un rol decisiv în echilibrul om-natură, tocmai de aceea sistemul de MA zootehnice-meșteșugărești trebuie considerat ca *axă* a sistemului socio-economic al depresiunii Vrancei. Cu aceasta, abia acum, justificarea teoretică a acestei teze poate fi considerată fundamentată.

Numai pe fondul celor arătate se poate înțelege de ce optimizarea sistemului socio-economic al zonei asigură cu certitudine (fără pericol de „optimism idilic"

Scanned with OKEN Scanner

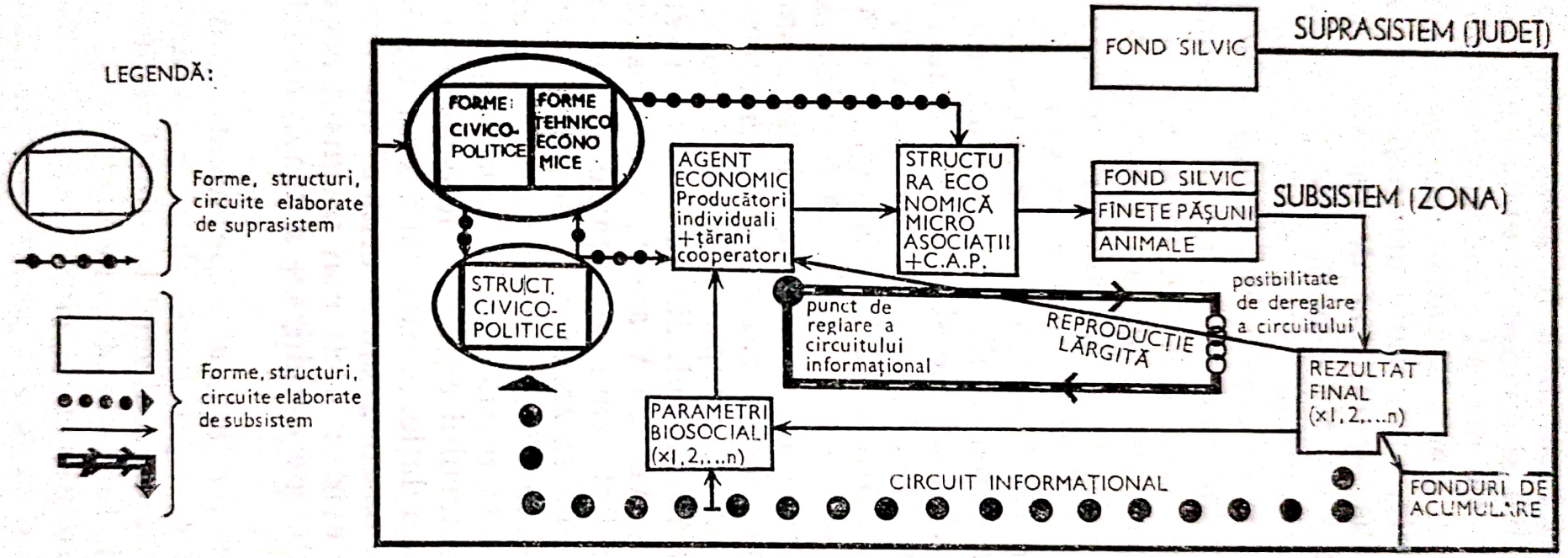

Fig. 10 — Structura optimă a subsistemului zonă cu mecanism propriu de autoreglare și racordare la circuitele suprasistemului județ.

Scanned with OKEN Scanner

și naiv) populației cuprinsă în acest sistem avantaje de viață productivă și civico-spirituală care concurează cu succes pe cele ale mediului industrial-urban, tocmai pentru că sistemul a asimilat atributele esențiale ale activității industriale, confortului urban și vieții moderne civilizate ; în plus, beneficiază de valorile unor cadre naturale-biologice de mare preț. Este pe deplin științific să concepem optimizarea și modernizarea zonelor rurale pe o direcție pe care ele își cîștigă o *autenticitate* care să le facă total *competitive* cu alte sisteme economice și ecologice. Este una din ideile majore pe care le-am „descoperit", aprofundat în cercetarea Vrancei și pe care am pus-o la temelia expunerii primelor rezultate și concluzii. Mai mult, îndrăznim să considerăm că o altă optică, în care „ruralul" se menține pe post de „rudă săracă" a expansiunii urban-industriale, reprezintă efectul unei diagnoze și prognoze științifice de o factură de-acum depășită, anacronică. Și facem această observație tocmai pentru că în sociologia rurală actuală (nu de catedră, — care-și permite să fie vizionară — ci de șantier, de teren) nu odată preponderente sînt orientările tradiționale, pretins realiste și „eficiente".

În sfîrșit, scenariul sinoptic subliniază (ca și schema intuitivă a experimentului, din fig. 9) că nu este vorba de o revenire la „vechea Vrance", ci de realizarea optimă a unei tendințe care se impune implacabil peste tot unde se ajunge la zootehnie intensivă : *aprofundarea* activității economice și ridicarea *calității* agentului productiv merge în paralel cu *reducerea sa cantitativă*, cu eliberarea sectorului agrozootehnic-meșteșugăresc de excedentul de populație. Aceste două tendințe sînt subliniate prin cele patru „puncte critice" ale experimentului. Pentru a evidenția cît mai pregnant acest aspect al experimentului de optimizare a zonei, ne folosim de schema alăturată.

Deci, în cazul de față, al experimentului prospectat de noi, se aduce o precizare, după noi foarte importantă, la modalitatea realizării tendinței reducerii absolute a țărănimii în societățile industriale, și anume se precizează „care pleacă și cine rămîne ?". De regulă, se consideră că e firesc să „plece" în zonele industrial-

Scanned with OKEN Scanner

Evoluția celor două tendințe în orientarea economică a populației din zona pastorală în decursul experimentului

Populația actuală ocupată în sectorul agrozootehnic, forestier, industrial, C.A.P., cooperație etc	%	I. Faza inițială 1972-4	II Consolidare MA-pilot (1974-5	III Avînt economic MA (1976)	IV Iradierea prototipului (1977--8) MA	V Generalizarea sistemului MA 1979—1980 1981.....	
		Populația agrozootehnică nealterată de alte modele socio-economice					
		„Stratul I“		„Stratul II“			
	30						MA-zootehnice pomicole, meșteșugărești
	20						
	10						
	5						
	1						
	99						
	90						
	80						
	70						
				Accentuarea deplasării masive în sectorul industrial din zonă, județ; migrație cu schimbarea domiciliului.			

Fig. 12.

Scanned with OKEN Scanner

urbane „cei mai activi". În cazul de față se preconizează să rămînă cei mai dotați pentru zootehnie intensivă și pentru crearea unei *civilizații* specifice condițiilor din zonă. De aceea, structura experimentului este concepută ca o selecție „socio-naturală" a agentului cel mai dotat pentru acest tip de praxis, este un proces cu un sistem de probe și calificative care rezolvă această problemă în mod obiectiv și optim. Și rămîn „în afară", cei care în aceste decenii au aderat la alte modele socio-economice profesionale.

Aspectele menționate evidențiază corelația organică existentă, după concepția noastră, între cercetarea sociologică sudată cu experimentul și funcția strategică a sociologiei marxiste de a se ocupa nu cu „ameliorări", ci cu optimizarea structurilor fundamentale. Prospectarea experimentului MA din zona Vrancei, cu caracteristicile menționate, are meritul de a schița o variantă de concepere concretă (cu o serie de detalii) a agrozootehniei ca *sistem industrial* și încă în condiții geografice-naturale foarte specifice. De aceste condiții specifice se leagă și conceptul de „specializare pe zonă" a acestei ramuri, concept care se impune cu o pondere însemnată în prognozele de modernizare a agriculturii și zootehniei contemporane. Numai că cercetarea sociologică subliniază un aspect care uneori se pierde din vedere : modernizarea agriculturii ca ramură industrială, specializarea ei pe zone nu reprezintă un proces în primul rînd „tehnologic" (dependent de investiții și dotații tehnico-economice), ci în primul rînd unul *social* (economic, dar și psihocultural și civic-politic), deci este vorba de realizarea unei structuri de *praxis* inedit pe care-l creează oamenii din zona respectivă, în unitate de efort de acțiune și gîndire cu factorii decizionali ai suprasistemului respectiv. Este vorba de a găsi o formă vitală de viață socio-economico-culturală a zonei, care să sintetizeze tradiția cu structurile moderne, ocupațiile tipice în trecut pentru Vrancea cu eficiența și formele economice moderne elaborate pe diverse meridiane unde există o civilizație depresionară și montană bazată pe cultura zootehnică.

Scanned with OKEN Scanner

Desigur, ca pondere numerică, populația de care ne ocupăm (cîteva zeci de mii) nu este reprezentativă pentru țara noastră și nu apare ca o „problemă națională". Dar dacă ținem seama că este vorba nu numai de perspectiva unor mii de oameni, ci de anumite zone geografice, cu o pondere însemnată în relieful nostru și care, în perspectiva modernizării tuturor ramurilor agriculturii *dobîndesc și o mare valoare economică*, atunci problematica acestei zone dobîndește, cu adevărat o valoare reprezentativă. Astfel, pentru perspectiva teoretică a cercetării reținem posibilitatea ca soluțiile și problemele elaborate în acest experiment să fie, eventual, transferate și adaptate (în cazul confirmării justeței lor) și în alte zone cu elemente similare Vrancei — din munții Apuseni, Maramureș, Făgăraș, Bucovina Caraș-Severin etc. Mai mult, dacă ne gîndim că cercetarea și experimentul în discuție au ca temă modalitatea de integrare a unei zone cu multe elemente „arhaice" pastorale care nu asimila, în trecut, modificările impuse de economia de schimb, atunci, deși acest gen de structură socio-economică nu este tipic pentru România de azi, analiza și prospectarea optimizării sale poate dobîndi o valoare științifică deosebit de relevantă pentru țări în care Vrancea noastră de la munte să nu fie o excepție, ca la noi, ci o regulă în proporție de 20—40%, și chiar mai mult din structura socială a țării, cum este cazul multor state din America latină, Africa și Asia, de curînd devenite independente sau angajate într-un proces de dezvoltare și modernizare. În acest caz, cercetarea și *realizarea* experimentului pot dobîndi un interes științific și politic greu de neglijat.

C î t e v a c o n c l u z i i m e t o d o l o g i c e. În prezent, la noi, se fac multe studii teoretico-metodologice de prognoză cu mare rază de cuprindere. Credem că acest efort va fi cu atît mai util, cu cît se va corela cu încercări de a „particulariza" experiența generală existentă în acest domeniu. Este ceea ce am încercat să facem în cercetarea noastră, numai că dimensiunea prospectivă nu am aplicat-o printr-un transfer speculativ dintr-o „listă bibliografică", ci a concrescut firesc din formula strategică a investigației, concepută ca cer-

Scanned with OKEN Scanner

cetare-experiment social de optimizare a unor structuri socio-economice fundamentale. Cu acest prilej, cînd se trece la cazuri particular-concrete, se înțelege mai bine stadiul practic actual al activității de prognoză, valoarea diverselor metode, problemele specifice care se ridică și, mai ales, direcțiile în care se pot aduce noi soluții. În particular, cu prilejul expunerii de față a unor rezultate ale cercetării noastre, am avut posibilitatea să concretizăm cîteva idei teoretico-metodologice-epistemologice, formulate anterior, în mod abstract [54] cu privire la : corelația organică dintre cercetarea sociologică marxistă (în socialism) și experimentul social ca verigă a optimizării praxisului socialist ; „necesitatea dezvoltării aparatului conceptual... pînă la nivelul la care acesta se poate suda și integra cu stilul și cu problematica activității organelor de decizie pe toate treptele de organizare a circuitului informației și acțiunii sociale", „sudura dintre planul operațional și instituțional al cercetării-experiment" [55].

În legătură cu acest din urmă aspect, precizăm că pozițiile = „parametrii sistemului", a căror variație se urmărește în fazele experimentului (vezi Scenariul sinoptic, poz. 1, 2, 3...7), au valori cantitative și indici calitativi, care sînt elaborați atît de către organul de cercetare sociologică și prognoză, cît și de organul decizional de conducere politică a experimentului, deci *se elaborează două galerii de expresii pentru parametrii amintiți și care trebuie să fie corelate funcțional* („transferabile"-traductibile) în măsura în care conducerea experimentului este fundamentată sociologic, iar cercetarea este orientată spre realizarea experimentului (valoarea științifică a investigației măsurîndu-se prin amploarea reușitei acestui experiment). De pildă, pînă și o problemă teoretică atît de specifică, ca aceea a *tipologiei satelor pastorale* (tratată în studiul următor) dobîndește o semnificație directă pentru experimentul MA, actualul „dispozitiv" socio-economic al satelor din zonă

[54] Cf. *Nu terapie, ci structurarea și restructurarea realității*, în „Viitorul social", nr. 1/1972.
[55] *Ibidem*, p. 59.

Scanned with OKEN Scanner

fiind rezultatul schimbării radicale a vechilor parametri ai subsistemului, datorită variabilelor-tendințelor apărute prin racordarea acestuia la suprasistemul județ.

Putem, deci, privi actuala tipologie a satelor ca *efectul*, rezultanta *unui „experiment" social realizat*, în care suprasistemul a introdus anumite variabile și a schimbat condițiile de manifestare ale altora, vechi. Chiar dacă procesul nu a fost conceput ca un experiment, cunoscînd structura-formula stării inițiale și factorii noi introduși pe parcurs, ca și „parametrii optimi" programați (mai precis doriți, așteptați) de suprasistem, avem o structură similară cu experimentul social [56].

Sudura organică a dimensiunilor de diagnoză sociologică, prognoză și experiment social, subliniată în mod firesc pe parcursul studiului de față, conduce cu necesitate la o idee metodologică majoră în jurul căreia, după opinia noastră, se vor înscrie cele mai originale contribuții ale sociologiei marxiste din acest deceniu (în măsura în care sociologia se va impune ca verigă vitală a praxisului socialist) : raportul dintre configurația „dramatică"-ascendentă a cercetării-experiment și aplicarea lucidă a tehnicilor, ca sistem unitar de metode elaborat și *adaptat în funcție de specificul fiecărui „act"-faze a cercetării experiment*. Și anume, cînd configurația cercetării, cum s-a văzut și în studiul de față, are ca axă geneza, maturizarea și generalizarea (prin competiție) a factorilor și formelor de inovare a subsistemului cercetat, atunci și „tehnologia" se poate și trebuie a se construi în funcție de acest „sistem de referință" [57].

[56] Menționarea corelațiilor amintite, dintre investigația sociologică, prognoză și experiment este cu atît mai justificată, cu cît la Simpozionul de la Focșani, care a avut ca temă „Cercetarea complexă Vrancea" s-a decis, printre alte măsuri, și experimentarea unor microasociații zootehnice în zona pastorală.

[57] „...prin experiment, cercetarea are întotdeauna în față un tot aflat sub semnul *deschiderii unei contradicții*", care generează un lanț de «situații dramatice». Agenții-actori ai experimentului se detașează de restul sistemului, mai mult, „se contrapun"... celorlalți factori și forme de acțiune. Fazele majore ale cercetării se identifică obligatoriu cu fazele experimentului, deci cercetarea devine ascendentă, angajată prin prisma «rolului principal» al experimentului și... înregistrează și asimilează

În cazul cercetării sociologice a depresiunii Vrancea concepută în vederea „experimentului social MA", adaptarea „tehnologiei" cercetării la „configurația" ei înseamnă, în ultimă analiză, a prospecta sistemul de tehnici în funcție de cele *cinci* faze ale experimentului, fixate în „scenariul sinoptic" prezentat mai sus, urmărind reproducerea cît mai adecvată a comportamentului principalelor „personaje" ale experimentului social : a) producătorii direcți, creatorii diverselor forme de MA (deci cei „care rămîn" ; b) producătorii direcți care oscilează și în cele din urmă se încadrează în forma MA ; producătorii direcți care au aderat definitiv la alte modele economice-culturale (deci cei „care pleacă") ; d) factorii decizionali care conduc experimentul. De reținut că sistemul de tehnici de investigație poate oferi, simultan, procedee de acțiune și gîndire factorului decizional — deci o nouă legătură a investigației sociologice cu știința conducerii. Pentru a ilustra cît de sumar avantajele oferite de corelarea sistemului de tehnici cu configurația „dramatică" a cercetării, vom nota cîteva elemente proprii tehnologiei acesteia în diversele faze ale experimentului (în funcție de cei șase parametrii urmăriți — vezi Scenariul sinoptic). De reținut că în fiecare fază sistemul de tehnici este *unitar* „matricea sa stilistică" fundamentală fiind impusă de funcția (mesajul) socială a fazei/actului respectiv.

Vom insista cu precădere asupra *fazei inițiale* (în care se înscrie și cercetarea noastră preliminară). Pentru „parametrul" *1* au corespuns tehnicile proprii „anchetei pilot" [58] ; am fost preocupați de crearea unei „rețele de corespondenți", cuprinzînd toate rolurile sociale care ne interesau, accentul căzînd pe *protagoniștii MA-pilot*. Simultan am studiat *gama de atitudini* față de cercetare și apoi față de experiment, existentă la nivelul factorului decizional, alternativele care se conturează și care

«filmul» multiplan al sistemului social, dar nu «în sine», ci de pe poziția agenților experimentului, a destinului și a mesajului lor". *Ibidem*, p. 61.

[58] În studiul următor se va descrie succint procedeul folosit de grupul nostru de cercetare pentru un prim contact „sistematizator" cu ansamblul zonei pastorale.

Scanned with OKEN Scanner

ar fi cel mai aproape de ipoteza noastră, folosind în acest caz dezbaterile pe marginea tezelor preliminare (prezentate din primele secvențe ale cercetării), așa încît, de la un moment la altul, se conturau pozițiile constante, tendințele, acordurile, dezacordurile. Aici ne-a folosit tehnica elaborată în cercetările de sociologie juvenilă — procedeul complex al „forumului parlamentar“ [59] și care, perfectată în noua cercetare, ne-a condus în final la o asemenea concepție „regizorală“ a simpozionului, care să favorizeze aplicarea unor procedee moderne prognotice și de sistematizare a informației [60].

Deosebit de intens am fost solicitați în găsirea unei „tehnici“ de depistare și investigare a orientării actuale a protagoniștilor MA-pilot. De stabilirea unui eșantion după metode curente nu poate fi vorba. Aici rolul decisiv l-a jucat rețeaua de corespondenți [61].

Ajungînd la personajele „cheie“ și înțelegînd că protagonistul trebuie identificat în cadrul socio-natural în care el, simultan, se și verifică (stîna, tîrla), am putut investiga un număr de optzeci de stîne (observație, interviuri neformale — cu probleme cheie — coparticipare). Analiza statistică a datelor (după indicatorii de eficiență tehnico-economică, motivație, perspectivă, grad de cultură, coeziune socio-familială), în sine, și comparativ cu datele sumare despre viața și activitatea unor gos-

[59] Cf. N. S. DUMITRU și DORIN RĂDULESCU, *Coparticiparea adolescenților la investigarea adolescenței*, în „Tineretul-obiect de cercetare științifică“, București, 1969, pp. 146—151.

[60] Chiar dacă această concepție nu s-a putut realiza decît parțial, ea fiind elaborată în scris pînă la detalii și răspîndită în vederea instruirii „secretariatului științific“ al simpozionului, a reprezentat o bună școală metodologică aplicativă. Cf. N. S. DUMITRU, *Structura praxiologică și prospectivă a comunicării științifice*, în vol. „Prognoza sociologică“, Ed. Științifică, 1972.

[61] Nucleul ei îl aveam format încă din anii trecuți și era compus din învățători, medici de circumscripție, primari deosebit de activi și receptivi față de cercetare, bătrînii — înțelepții satelor, cărturari din meleagurile Vrancei, oieri ca și meșteșugari vestiți. Cunoașterea aprofundată a multora dintre ei ne-a permis să obținem o imagine ipotetică de *sinteză calitativă* asupra problematicii zonei, ca și depistarea primelor „capete de coloană“ ale seriilor diverse de candidați protagoniști pentru MA-pilot.

Scanned with OKEN Scanner

podării aparținînd altor categorii socio-profesionale (tipurile fiind precizate și corectate pe parcursul cercetării), ne-a permis să ajungem la un *model de „protagonist MA-pilot"*, cu indicatori obiectivi și subiectivi definiți riguros. Abia pe baza acestor indicatori am trecut la elaborarea instrumentelor de *investigare a capacității* protagoniștilor-candidați posibili la MA (și a neprotagoniștilor) de a adera la un model economic existențial modern axat pe zootehnie — tipuri de interviuri formale, neformale și de chestionar, toate în variante adecvate poziției ocupată de satul respectiv în tipologia schițată a satelor din zona pastorală aplicabile în faza a III-a și a IV-a a experimentului, pentru a depista elementele care se încadrează în „straturile I și II" — polarizabile de experimentul MA. Dar cu aceste proiecte de instrumente (perfectate continuu în faza a II-a, cînd ele nu se aplică încă, atenția cercetării fiind captată aproape total de comportamentul membrilor MA-pilot), se încheie numai o latură a „tehnicilor" de investigație din faza I-a. Alături de ea, în legătură cu parametrii 2, 3, 4, 5 ni s-a impus studiul *problematicii tehnico-economice, juridice, organizatorice,* cuprinsă de aceste poziții (vezi Scenariul sinoptic), problematică văzută din două unghiuri specifice : al producătorului direct și al factorului decizional-conducător al experimentului. Limbajul „tehnologic" a trebuit „tradus" în structuri-semnificații sociologice. Numai așa scenariul experimentului în pozițiile amintite (2, 3, 4, 5) poate fi urmărit prin observație, interviu, anumite capitole de chestionar în dinamica sa, după criterii identice, iar informația poate fi cumulată și sistematizată logic unitar, fără a se pierde din vedere vectorii scenariului. Așa, de pildă, datele statistice și analizele departamentale cu privire la dinamica fondului vegetal-animalier-meșteșuguri, C.A.P. etc. au fost, nu pur și simplu „studiate", ci *prelucrate* pînă la nivelul de *ipoteze* și *concluzii teoretice,* cu relevanță sociologică (adică în care să se descifreze corelația : forme de proprietate → presiunea variabilelor promovate de suprasistem → diverse variante de soluționare și eficiență economică → tipuri de motivație economică și de tendințe spre diverse modele socio-eco-

Scanned with OKEN Scanner

nomice și culturale → efecte asupra standardului de viață, inițiativei și moravurilor → efecte asupra valorificării „zestrei socio-naturale" a zonei. Deci ne găsim în fața unei munci de analiză-sinteză, corelată cu problema prezenței și rolului protagonistului MA-pilot. Dar această investigație *intră* în structura logică a *configurației teoretice* a lucrării, ca și a sistemului de tehnici. Tocmai de aceea expunerea rezultatelor acestei analize „tehnologice" are și o valoare documentar-științifică sociologică în sine (după cum rezultă și din conținutul paragrafelor doi și trei ale studiului de față).

Ca atare, *teoreticul și empiricul trec unul în altul*, cadrele socio-naturale sub formă de date statistice, tendințe, definesc comportamente socio-economice umane, iar aceste comportamente ne explică particularitățile ecologice semnalate și ce structuri socio-economice ar favoriza un echilibru om-natură optim și implicit o zootehnie intensivă.

Faza a II-a (a consolidării MA) va genera *tehnici de mare sensibilitate și profunzime*, pentru a surprinde specificul momentului „optimizarea *calității* umane-productive" a protagoniștilor, ca și efectele realizării dificilului proces de „excludere" sau „degradare" a celor necorespunzători. În acest stadiu, tehnica de investigație (ca și cea de conducere a experimentului) necesită rezolvarea sudurii adecvată, mult nuanțată, ultrasensibilă și diversificată, dintre indicatorii de producție (tehnico-economici) și cei ai democrației economice, autogestiunii, într-o sferă în care problema nu s-a mai pus cu asemenea amploare și consecvență.

În faza a III-a, în prim plan se impun trei tipuri de tehnici : 1) legată de mutația intervenită la parametrul 4 — lărgirea dispozitivului profesional, schimbarea radicală a tipului de diviziune-cooperare a muncii pe sex, vîrstă (unirea zootehniei cu meșteșugurile) ; 2) legată de studiul trecerii la forma de „familii asociate", deci de o formă *de revoluționare* a *modului* de trai (tehnica trebuie să fie adaptată surprinderii celor mai delicate dar esențiale elemente din statusul bio-social al femeii, al educației copiilor, a transformării familiei în „sfat" socio-economic etc.) ; 3) legată de studiul formării cu-

Scanned with OKEN Scanner

rentelor de opinie în subsistemul dat, sub presiunea aprofundării și multilateralizării experimentului cu țelul captării elementelor din „stratul I—II", apt de a se integra în forma creată de MA-pilot. Cel de al treilea tip de tehnică, pregătit în faza I și II (sub diverse unghiuri), se *extinde la maximum* în faza următoare (de „iradiere a prototipului MA"). Această tehnică trebuie să faciliteze surprinderea completă a celor două tendințe dominante în orientarea socio-economică a populației. De aceea, de la pregătirea eșantionării satelor alese pentru experimentul pilot, în vederea obținerii imaginii *stratificării socio-profesionale* (în funcție de tipul de sat), se va trece la *aplicarea* de *chestionare* complexe, abia în faza a IV-a, cînd cei doi vectori principali de orientare economică a populației au intrat într-un raport *disjunctiv și de competiție*, cînd atitudinea față de experimentul MA a devenit *în mod real și general criteriul de autodefinire a motivației socio-economice și deci a perspectivei de dezvoltare a producătorilor direcți* [62].

Prin aspectele menționate am vrut doar să ilustrăm ideea corelației configurației „dramatice" a cercetării cu ideea sistemului de tehnici. O expunere completă și ordonată a problemei necesită un studiu special. Numai urmărind construcția schițată se poate ajunge la *„un sistem de seturi informaționale specifice"*, referitoare la : 1) starea agenților experimentului în raport cu noii parametri ai activității lor (se pot prevedea diverse tipuri de reacții și de atitudini etc.) ; 2) reacția diverselor categorii socioumane, din subsistemul dat, la comportamentul acestor agenți ; 3) care laturi ale noului comportament sau ce modele socioculturale generate de experiment au fost mai repede și mai profund fixate ; 4) viteza de circulație a

[62] Practica investigației de teren în condițiile cercetării unui subsistem complex ne-a subliniat necesitatea de a conștientiza corelația dintre punctele de maximă tensiune („critice") a evoluției sistemului și aplicarea unor anumite tehnici de investigație. Abordarea unor fenomene complexe de conștiință socială, cu tehnici complexe (chestionar, socio-drame etc.) nu se poate face în orice etapă a investigației. Tehnica scenariilor în acest sens ne oferă un ajutor de neprețuit în alegerea momentului oportun pentru tehnici specifice.

Scanned with OKEN Scanner

informației la categoriile care pot și trebuie să fie în primul rînd atrase de „modelul" promovat de experiment etc. Toate aceste aspecte urmărite în fiecare moment specific al evoluției experimentului (deci și în faza generalizării sale, a structurii optime a subsistemului dat), vor genera tehnici profund adaptate, construite într-o „arhitectonică" mulată pe configurația individualizată a verigii respective a cercetării [63].

Astfel crește continuu gradul de luciditate în ceea ce privește *finalitatea completă* (și nu aproximativă) a aplicării tehnicii date, corelația dintre informația dobîndită prin ea și tezele x, y, deja elaborate și ipotezele a, b, descrise în faza a II-a etc. În acest caz, creația tehnologică (de procedee adecvate), face parte organică și este o condiție obligatorie pentru reproducerea „concretului logic", deci pentru elaborarea unei teorii a subsistemului dat [64].

Cu aceasta ajungem la „cheia de boltă" a metodologiei sociologiei marxiste (subliniată ca „problemă a problemelor" pe planul metodologiei filozofice încă de V. I. Lenin) : unitatea dintre dialectica obiectivă a procesului, expresiile sale teoretico-metodologice, sistemul de tehnici de investigație și... de procedee a conducerii procesului dat.

În lumina celor schițate (cu riscul multor omisiuni), subliniem prezența și interdependența următoarelor traiectorii :

A — *ontologică :* geneza și realitatea experimentului ca *axă* a sistemului socio-economic al zonei (cele cinci faze) ;

B — *logică-metodologică :* de la enunțul *ipotezei* și definirea „abstractului" (ca structură elementară-

[63] N. S. DUMITRU, *Nu terapie...*, op. cit., p. 63.

[64] De acord cu ION DRĂGAN cînd, valorificînd curente metodologice contemporane, vorbește de „vigilență epistemologică", dorind o imunizare împotriva „aplicării automate a procedeelor existente, subliniindu-se că orice operație... trebuie regîndită, în primul rînd în funcție de cazurile particulare pe care le avem de studiat". Cf. *Observații cu privire la unele criterii de epistemologie ale investigației sociologice,* în „Metode și tehnici...", p. 82.

Scanned with OKEN Scanner

fundamentală) în sistemul de relații socio-economice ale protagoniștilor MA-pilot, pînă la elaborarea *teoriei microasociațiilor* zootehnico-meșteșugărești în calitate de *vector* fundamental al sistemului, deci *reproducerea întregului* prin prisma rolului MA-pilot, deci realizarea concretului logic (care corespunde fazei a V-a a realizării experimentului MA) [65];

C — *tehnologică*: de la tehnici parcelare, calitative, descriptive la *sistem* de tehnici, ulterior formalizat, corelat rațional în fiecare punct cu planul ontologic și epistemologic.

În măsura în care fiecare cercetare sociologică sistemică este construită în acest mod, ea reprezintă simultan și un *experiment epistemologic* și se încheie cu o *teorie a grupului de subsisteme* acoperit prin cercetare. Abia în acest caz se vede cu toată evidența că dilemele: empiric-teoretic; diagnoză sau soluții; logică particulară sau metodologie generală nu sînt decît efecte și indicatori ai unei modalități încă unilaterale și adeseori preponderent contemplativ-„terapeutice" de a construi și declanșa cercetarea sociologică". Cercetarea noastră preliminară este abia declanșată sub raport „tehnologic", ceea ce nu înseamnă că, încă de pe acuma, o serie de concluzii teoretico-metodologice și procedee tehnice nu au atins acel stadiu de elaborare, în care acestea să nu poată avea și valoarea unor rezultate „finite".

[65] La „Simpozionul de sociologie" din iunie 1969 am expus ipoteza posibilității realizării „cercetării sociologie empirice" pe baza metodei „ridicării de la abstract la concret", prezentînd corelațiile dintre: planul ontologic, logic, tehnologic. Vezi teoria în articolul din volumul „Metode și tehnici...", pp. 93—94, iar graful orientat al acestor corelații, în articolul cu aceeași temă publicat în „Filosofskie Nauki", nr. 6, 1970, Moscova.

[66] Expunerea mai amplă a rolului metodei „ridicării de la abstract la concret" pentru o sociologie sudată cu experimente sociale am făcut-o în lucrarea „Structura praxiologică... a comunicării științifice" citată mai sus.

Scanned with OKEN Scanner

O variantă posibilă de construire a tipologiei actuale a satelor din zona pastorală
(descrierea unei ipoteze de lucru)

MIHU LEONOVICI, MARIANA LUNGU

Problema tipologiei satelor noastre reprezintă o temă specifică sociologiei românești, datorită investigațiilor realizate în această direcție de către Școala lui Gusti în general și conceptualizării acestei probleme de către profesorul H. H. Stahl, în particular [1]. Astfel, definiția satului devălmaș românesc este organic corelată de H. H. Stahl cu ipoteza unei tipologii. Fundamental într-o tipologie a satelor este stabilirea *axei* pe care acționează anumite *variabile*, din combinarea lor rezultînd diverse *poziții structurale*, cărora le corespund anumite tipuri de sate. Profesorul Stahl a luat drept axă a tipologiei satelor devălmașe „linia mare de dezvoltare... de la o formă de viață pastorală și forestieră, la una agricolă" [2], în care se disting următoarele poziții structurale : 1) satul pastoral, 2) satul mixt pastoral-agricol și 3) satul de tip agricol [3]. Această axă, ca și categoriile de sate dezvoltate pe traiectoria ei, corespund sistemului socio-economic predominant în țara noastră în perioada interbelică.

Pentru zona pastorală studiată de noi, problema tipologiei ni s-a impus de la începutul investigației

[1] D. GUSTI, în *Raport asupra activității științifice, didactice și organizatoare a Dlui H. H. Stahl*, apreciază că cercetările personale efectuate de H. H. STAHL în domeniul sociologiei rurale românești, „culminează în fixarea celor 4 tipuri de sate...". În revista „Sociologie Românească", nr. 1—6/1943, p. 264.

[2] H. H. STAHL, *Sociologia satului devălmaș românesc*, vol. I, București, Luceafărul, 1945, p. 43.

[3] Vezi caracterizarea acestor tipuri în opera citată, pp. 45—47.

Scanned with OKEN Scanner

nu ca un comandament teoretic, ci ca o dimensiune clar conturată a realității, sugerată de o serie de corelații (între sate depărtate în spațiu) care trebuiau doar să fie descifrate și aprofundate într-un context mult mai larg [4]. Axa tipologiei satelor din zona pastorală, se înțelege, trebuie să corespundă noii situații a subsistemului zonă, deci este determinată în funcție de mutația introdusă de socialism : racordarea zonei la dinamica suprasistemului-județean-republican, deci orientarea traiectoriei se face în funcție de parametrii programați de acest suprasistem. Cercetarea preliminară a pus în evidență faptul că această axă are, ca punct de plecare, structurile *economice tradiționale* (pastoral agro-zootehnice) și, ca punct final, structurile *economice socialiste* de tip industrial și agricol cooperatist (respectiv, fie orientarea forței de muncă

[4] Investigația noastră de teren a început, în mod intenționat, cu o trecere în revistă foarte sumară (dar concentrată în timp — patru zile — cu o mare rază de extindere în spațiu) a principalelor comune din zona pastorală clasică (Nereju, Paltin, Năruja, Nistorești, Vrîncioaia, Valea Sării, Bîrsești-Negrilești, Tulnici), tocmai pentru a înregistra o primă serie de similitudini și deosebiri între comunele zonei. Prin simpla succesiune a unor imagini globale (asupra reliefului, condițiilor naturale, topologiei satelor, arhitecturii și culturii materiale) și a unor interviuri formale cu conducerea comunelor asupra situației demografice (cu accent pe tendințele de migrație), economice (cu accent pe principalele tipuri de orientări în activitatea productivă și pe comparația șeptelui actual cu cel din 1938), a stării materiale și culturale (cu accent pe problemele tineretului), am obținut o primă schiță de ansamblu asupra zonei pastorale, care, deși luată cu toate rezervele, ne-a oferit o primă informație, structurală „spontană" deosebit de prețioasă într-o anchetă-pilot, prin aceea că a pus în evidență anumite *corelații între poziția geografică*, gradul de persistență al *structurilor economice tradiționale* și valorificarea noilor direcții tehnico-economice promovate de județ. Deși în aparență sumară și „impresionistă" metoda — denumită în grupul nostru, tocmai de aceea, „tehnica Blitz" — a corespuns perfect necesităților momentului inițial în care ne aflam, cînd se impunea ca întreaga echipă de cercetare să-și formeze un „fond aperceptiv" comun (majoritatea necunoscînd anterior zona) și cînd aveam nevoie de o imagine globală și directă, oricît de sumară dar multilaterală (geografică, antropologică, economică etc.) asupra zonei în care urma să ne desfășurăm investigația.

spre sectorul exploatării forestiere industriale, al construcțiilor, al industriei locale, fie continuarea agrozootehniei într-o formă preponderent cooperatist-socialistă). În explicarea cristalizării profilului actual al satelor, în funcție de această axă, colectivul nostru a considerat trei variabile : 1. persistența organizării și a motivației economice (a producătorului) de *natură tradițională* (orientate spre creșterea animalelor (în special ovine) și spre o economie agrară de consum ; II. factorul *ecologic* (în sensul de poziție geografică a satului în raport cu principalele căi de comunicație ale zonei — prin care se face legătura cu centrele industriale-urbane județene ; abundența și accesibilitatea fondului vegetal cu destinație animalieră : distanța față de bazinele de exploatare forestieră etc) ; III. implantarea unor obiective industriale, dezvoltarea construcțiilor, dezvoltarea cooperației de consum, a serviciilor etc.

Putem să înțelegem gradul și posibilitățile de dezvoltare ale unei comune de munte ca o *funcție* a acestor trei variabile. Fiecare variabilă conține o gamă de valori. Să luăm cîteva poziții de la prima variabilă, de pildă : a) orientarea spre zootehnie, b) productivitatea activității zootehnice, c) numărul de oi raportat la populația activă și la fondul vegetal și gradul de solicitare — exploatare al acestuia. Toate aceste poziții pot avea valori cuprinse între mărimile : maxim, mediu, minim. Deci între pozițiile variabilelor amintite (a, b, c,... n) se pot stabili diverse combinații, ceea ce duce la o *diversitate de tipuri* de structuri socio-economice, rurale, care își explică gama variată de profiluri ale satelor din zonă și chiar prezența, în interiorul aceluiași sat, a mai multor tendințe — „orbite“ socio-economice, așa încît, în prezent, pentru multe sate omogenitatea lor internă de acum trei decenii a dispărut. Dar în acest mozaic se poate detașa acțiunea modelatoare a celor trei variabile pe axa ascendentă amintită.

În timpul investigației, însumînd toate observațiile directe și corelîndu-le cu datele istorice și statistice asupra dezvoltării satelor din zona pastorală, am ajuns la ipoteza unei tipologii a acestor sate, construită pe

Scanned with OKEN Scanner

axa amintită, cu *trei trepte* — puncte nodale, corespunzătoare naturii axei amintite : 1) sate cu o structură conservatoare-statică de tip *pastoral-agricol ;* 2) sate în *fază de tranziție,* orientate spre profil industrial-salariat, dar reținute încă de puternice structuri tradiționale ; 3) sate *eliberate,* în cea mai mare măsură, de *structurile tradiționale,* cu perspectiva de a deveni centre urbane.

Ce anume ne-am propus să studiem pentru a fundamenta științific categoria în care se înscriu diversele sate ? Și aici H. H. Stahl ne oferă o experiență deosebit de sugestivă metodologic, cînd propune spre cercetare *modul de organizare a muncii* fiecărei gospodării pentru o exploatare cît mai eficientă a solului și *modul* de organizare al *însuși grupului socio-profesional,* în sensul că „obștia satului" sau „înlocuitorul ei parțial care este boerul în satele nelibere" „schimbă în mod conștient", în funcție de profilul economic dominant al satului, *orientarea activității* economice (spre organizarea colectivă, riguros reglementată, a creșterii vitelor — deci în prim plan stau pășunile, stînele — în cazul tipului pastoral, sau spre reglementarea activității agricole în cazul celeilalte extreme) [5]. Deci, ne propunem să descifrăm, în cercetarea viitoare, tipul de combinație (între variabilele citate), manifestat în : 1) modul de organizare a gospodăriilor sătești și *motivația* economică a activității productive ; 2) mecanismele colective de autoreglare a ansamblului economiei sătești : orientarea acestei economii și eficiența acestei orientări.

Pentru treapta inițială, conservatoare-pastorală, satele care se încadrează în această categorie au un profil *determinat de variabila I și II,* respectiv structura lor economică este funcție de structurile tradiționale pastorale, combinate cu o poziție geografică relativ izolată, depărtată de arterele principale de comunicație ale zonei (legate de exploatarea unor diverse obiective industriale sau de tranzitul județean). Sate reprezentative pentru această categorie (punctul de

[5] H. H. STAHL, *op. cit.,* pp. 42 și 45.

plecare al axei tipologiei propuse) se pot considera: Negrileşti, Vrîncioaia, Spineşti, Bodeşti. Ca elemente caracteristice pentru acest tip de bază amintim: satul e situat la o depărtare de 2—5 km de şoseaua judeţeană sau de drumul de exploatare forestieră (caracterizat prin calităţi tehnico-rutiere optime); activitatea agro-zootehnică, deşi puţin eficientă, rămîne o dominantă a motivaţiei economice a majorităţii producătorilor; întrucît continuarea producţiei zootehnice *intensive* a fost favorizată (pînă acum doi-trei ani) în special în cadrul formei C.A.P., iar această formă, nefiind eficient-adaptată la specificul zonei, structurile economice agrozootehnice tradiţionale individuale au pierdut o serie de parametrii funcţionali pozitivi elaboraţi în trecut; cu toate acestea, alte orientări economice profesionale *nu s-au impus ca alternativă activă*, singurul element nou fiind cel semnalat în studiul anterior: *extinderea agriculturii de deal* (specifică mai ales satelor din primul tip şi parţial al doilea — de „tranziţie". Acestor structuri economice le corespunde: reproducţia simplă, un standard material de viaţă mai scăzut, în raport cu satele din celelalte două categorii (fapt care explică migraţia unei părţi din forţa de muncă în alte judeţe pentru perioade de luni de zile, fără schimbarea definitivă a domiciliului, în special a bărbaţilor, familia rămînînd pe loc — caz tipic în acest sens fiind Negrileştii); modelele socio-culturale de tip urban nu pătrund decît cu rare excepţii [6], morala fiind în continuare tradiţională (atît în ceea ce priveşte comportamentul tineretului — subordonarea sa totală faţă de părinţi şi moravurile tradiţionale — cît şi în ceea ce priveşte viaţa de familie şi poziţia femeii, care, în general în zonă, se bucură de autonomie şi consideraţie); distracţiile, datinile, „portul vrîncean" se păstrează, ca şi în trecut (portul tradiţional fiind de două feluri: pentru zile de muncă şi pentru sărbători). De menţionat că

[6] De pildă, la Negrileşti, satul care a înregistrat cele mai puţine modificări în construcţia şi modernizarea caselor, un singur ţăran a captat un izvor şi şi-a construit casă cu baie.

Scanned with OKEN Scanner

satele din această categorie sînt omogene în ansamblu și în acest sens seamănă cu satele specifice zonei pastorale de acum trei decenii.

Pentru *treapta a doua* a tipologiei — satele cu structuri de *tranziție*, profilul este determinat de combinarea tuturor celor trei variabile, *fără ca cea de-a treia să fie preponderentă*. Între pozițiile variabilelor se realizează un evantai *foarte larg de combinații*, ceea ce explică (în opoziție cu satele din prima categorie) atît dispariția „omogenității socio-economice pe ansamblu" în cazul multor sate, cît și marea *diversitate de subtipuri* (în care limita *inferioară* tinde spre satele cu profil conservator-zootehnic, iar limita *superioară* seamănă foarte mult cu datele aflate pe treapta „finală", a traiectoriei). În această categorie, la limita inferioară, se înscriu sate ca Nistorești (legat de un drum forestier), dar defavorizat de poziția sa geografică (construit pe terase de-a lungul unei căi destul de înguste), parțial Nereju ; la mijloc se înscriu comune ca Paltin (cu un C.A.P. activ), Valea Sării și Bîrsești (care a profitat pe deplin de faptul că este traversat de șoseaua asfaltată Focșani—Vidra—Tulnici), pe treapta superioară înscriindu-se Năruja fostă în trecut centru administrativ de plasă. Caracteristic pentru satele de pe „treapta a II-a" este faptul că nu mai sînt izolate geografic, ci se găsesc legate, prin diverse poziții, de arterele de comunicații prin care zona este racordată la dinamica socio-economică a suprasistemului. Concretizăm cu acest prilej că importanța acestor artere nu se reduce numai la faptul că facilitează deplasarea zilnică (sau pentru perioade mai lungi) a populației active în locurile de exploatare forestieră sau cu alte obiective industriale ; trebuie reținut și rolul lor civilizatoriu, prin posibilitățile de extindere a cooperației de consum și intensitatea cu care se vehiculează (prin „tranzit") modelele socio-profesionale culturale legate de civilizația industrial-urbană. Acestea din urmă au o influență formativă asupra tineretului și mediului familial, presînd asupra orientării socio-profesionale tradiționale. Acest aspect este deosebit de pregnant

Scanned with OKEN Scanner

în cazul Bîrseștilor, așezat pe șoseaua Vidra—Tulnici. Deși satul și-a păstrat un caracter socio-economic destul de omogen, deși asistăm la o recidivă a gospodăriei „universale", cu extinderea agriculturii de deal, cu o migrație limitată (ponderea muncitorilor forestieri și a salariaților față de populația activă este redusă —8%), în același timp asistăm la un nivel material de viață ridicat, la o foarte bună gospodărie comunală, la eforturi de modernizare a satului, pline de realizări, (alimentare cu apă — proiect inițiat încă acum trei decenii și realizat pe deplin în prezent, proiect de baie comunală, racordare la linia de înaltă tensiune — cu transformator propriu — etc.). În aceste comune sînt, de regulă, prezente orientări economice diverse, o stratificare socio-profesională accentuată ; sînt prezente obiective de industrie locală, ca și perspectiva extinderii lor (Năruja), în paralel se mențin ocupațiile agrozootehnice, dar exclusiv pentru consumul familial. Este deosebit de accentuată tendința spre formele muncii salariate. Corespunzător, s-au modificat și moravurile, deși cu particularități remarcabile : dacă la Nereju structurile tradiționale predomină în morală, modelele socio-culturale de tip urban au o mare pondere la Năruja, Bîrsești, Valea Sării. Portul vrîncean se menține mai ales pentru sărbători.

Cele mai profunde modificări, în raport cu deceniile trecute, s-au înregistrat pe *treapta a III-a*, în care structurile economice sînt dominate de munca salariată în sectorul exploatării forestiere, iar plasarea așezării pe o șosea principală a accelerat modernizarea întregului mod de viață. Este cazul comunei Tulnici, urmată de Vidra („poarta" Vrancei) și parțial de Năruja. Satele de acest tip (ca și cele din prima categorie) sînt mai puțin numeroase. În aceste comune dispar meseriile tradiționale (cojocar, țesător), dispare morala tradițională.

Se înțelege că prin considerațiile de mai sus nu am vrut decît să concretizăm ipoteza formulată, schița de tipologie propusă. Fără îndoială că cerce-

Scanned with OKEN Scanner

tarea exhaustivă a satelor din zonă va introduce multe corective și va infirma o serie de presupuneri actuale. În orice caz, schița de tipologie formulată ne ajută să înțelegem de ce (poate paradoxal la prima privire) experimentul microasociațiilor de *zootehnie intensivă* trebuie început nu în satele de pe treapta „avansată", ci, dimpotrivă, în cele din categoria I-a, *mai puțin evoluată* și în unele din categoria a II-a, de tranziție. Aceste sate, deși au pierdut o serie de valențe zootehnice pozitive, în schimb nu au avut timpul și condițiile să se aclimatizeze la noi modele socio-profesionale, încît să înlocuiască tonusul vital zootehnic actual, destul de scăzut, cu dominante economice care presupun o *reprofilare totală*. Deci precizarea tipologiei pe temeiuri cît mai adecvate realității, reprezintă un instrument important în procesul de judecare a alternativelor care apar în acțiunea complexă de optimizare a sistemului socio-economic al zonei [7]. Tocmai de aceea considerăm rezolvarea problemei tipologiei acestor sate o dimensiune obligatorie a cercetării-experiment.

[7] Aceeași valoare aplicativă, necesară elaborării tipologiei satelor contemporane se acordă, în cercetările sociologice din ultimii ani de la noi, de către I. IORDĂCHEL și I. CAUC (cf. comunicarea la al 7-lea Congres mondial de sociologie — Varna 1970 : „Utilizarea metodei cazului în elaborarea unei tipologii a satului românesc contemporan ; vezi și în „Forum", nr. 3/1971).

Scanned with OKEN Scanner

Sistematizarea așezărilor pastorale din Vrancea — latură a procesului de optimizare a sistemului socio-economic al zonei

(Expunerea unei ipoteze de lucru)

GHEORGHE STĂNCULESCU, RADU BORȘ

În studiul de față ne propunem să scoatem în evidență o *relație definitorie între un anume model socio-economic specific și soluțiile de sistematizare.* Vrem să subliniem și faptul că orice soluție de sistematizare, care nu ține cont de *revitalizarea* modelului de bază socio-economic al zonei, referindu-se doar la rezolvarea formală a structurii spațiale a localităților și rețelei de localități poate duce la *imobilizări de eforturi și fonduri* în direcții care nu mai corespund dezvoltării echilibrate și armonioase a zonei, la acțiuni formale desprinse de posibilitățile naturale ale acesteia, alunecînd astfel către căutarea unor formule mai mult sau mai puțin de prestigiu, decît către o înaltă eficiență socială și economică.

Expunem o *ipoteză* teoretică, care, în urma realizării unei cercetări de teren precise ar putea, eventual, să orienteze soluțiile și variantele concrete de sistematizare pentru localitățile din depresiune, în special pentru cele din zona pastorală clasică — vechea țară a Vrancei.

§ 1. Aprecierea situației actuale

1. Definire globală. Așezările rurale din zona depresionară montană a județului Vrancea constituie rezultatul unei evoluții lente, cu caracter spontan, al unor colectivități omenești în condițiile naturale tipice unei zone depresionare carpatice și în

Scanned with OKEN Scanner

condițiile dezvoltării istorico-sociale în cadrul unor relații de tip arhaic, prefeudal (obște), pe baza unei culturi agrozootehnice de subzistență, cu caracter economic închis, peste care s-au suprapus exploatările capitaliste ale fondului forestier și transformările din perioada ultimelor trei decenii. Zona de munte a județului Vrancea cuprinde un număr de 22 de comune — din care 8 în zona clasică pastorală — cu 149 de localități, populația totală depășind 90.000 de locuitori, adică circa un sfert din populația actualului județ Vrancea.

2. Factori determinanți. Aspectul spațial teritorial actual al localităților rurale vrîncene este rezultatul a două grupe mari de factori : a. condiții naturale ; b. starea și profilul modelului socio-economic existent în zonă.

a. — *Condițiile naturale*. Vom evita tratarea în detaliu a condițiilor naturale de așezare și dezvoltare a acestor localități, deoarece ar depăși limitele studiului nostru. De altfel, acest aspect este îndeajuns de cunoscut în laturile lui esențiale, existînd și studii de profil care epuizează în mare parte problemele caracteristice [1].

[1] Reținem concluzia asupra „originii și modului de formare a satelor" din această zonă, formulată de I. BĂCĂNARU într-un studiu foarte documentat de geografie socială : „...terasele și mai ales contactul acestora cu dealurile au fost leagănul prim al nașterii vechilor vetre locuite de om" (între care se impune matca „foarte puternică și fecundă, după toate probabilitățile, una dintre cele mai vechi în depresiunea vrînceană", constituită de satele Păulești—Bodești—Spinești, „așezate într-un mic bazinet de eroziune"). *„Numai într-o etapă ulterioară, după ce omul a luat în stăpînire deplină și a folosit la maximum terasele,* sau micile poduri terasate din partea inferioară a piemonturilor, printr-o mișcare lentă, dar continuă, el a împînzit și micile bazine depresionare *formate de afluenții rîurilor principale sau versanții dealurilor*. De altfel, caracterul foarte dispersat al satelor din versanți, vine și el să întărească originea mai recentă a acestora, în raport cu *cele de pe terase, unde procesul de concentrare este mult mai vechi,* fiind legat, după părerea noastră, de existența mult mai veche a acestor vetre". (I. BĂCĂNARU, *Așezările omenești din Vrancea și Subcarpații dintre Șușița și Rîmna în veacurile XV—XIX*, în „Buletinul societății de științe geografice din R. S. România", serie nouă, vol. I, Buc., 1971, pp. 74, 79—80, subl. ns.).

Scanned with OKEN Scanner

Vom prezenta cîteva succinte observații necesare formării cadrului expunerii noastre.

— O primă observație ar fi că forma lineară sau tentaculară, ca și cea răspîndită, a satelor de munte este în principal dictată de situația reliefului în care s-au amplasat. Dezvoltarea lor spontană a urmărit, în majoritatea cazurilor, văile rîurilor — axe de bază ale structurii teritoriale ale zonei — ceea ce a dat naștere unui tip specific de vatră alungită sau uneori tentaculară (cazuri exemplare : Nistorești, Vrîncioaia, Năruja), excepție făcînd platourile întîlnite pe cursul acestor văi (de pildă, în zona Bîrsești—Negrilești), care au permis dezvoltarea unor așezări concentrate. Organizarea satelor pe văi nu este, sau cel puțin nu era, doar o realitate teritorială și spațială ; ea a fost multă vreme — pînă către sfîrșitul secolului al XIX-lea — o bază pentru structura formațiunii social-politice confederative a așezărilor ținutului : satele de pe aceeași vale constituiau o adunare cu rol intermediar între adunarea sătească și marea adunare a întregii Vrance. (Cf. H. H. Stahl, *Les anciennes communautés villageoises roumaines — asservissement et pénétration capitaliste*, Ed. Acad. R.S.R., Bucarest, Ed. C.N.R.S. — Paris, 1969).

Satele de munte, pe de altă parte, s-au dezvoltat *anterior* drumurilor. Acesta este un argument împotriva considerării acestor așezări ca structurate pe baza spontană a „comodității" de acces, înșirate de-a-lungul drumurilor. Rețeaua de drumuri s-a dezvoltat în mod deosebit în ultimii zece ani, urmărind, în marea majoritate a cazurilor, traseele văilor. Starea lor depinde de gradul înaintat de instabilitate a terenurilor.

— Pot fi adăogate o serie de observații legate de gradul de degradare a solurilor și a terenurilor (un fenomen masiv și specific al zonei) ; legate de gradul de seismicitate ridicat (VII—VIII) al zonei, care impune o atentă considerare a sistemelor constructive. (De pildă, construcțiile de parter, din cărămidă, ca sistem portant și nu ca umplutură, fără o rezolvare de structură de rezistență, care să preia șocurile seis-

mice, sînt dintre cele mai neadecvate sisteme constructive pentru zonă) [2].

b. — *Țara Vrancei* se află în momentul de față într-o *fază de recristalizare în ceea ce privește profilul dominant și orientator al economiei acesteia.* După cum reiese din ansamblul studiului nostru sociologic, pierderea profilului zootehnic nu a dus, deocamdată, la cîștigarea unui model vital nou de economie, ci la o *multiplicitate* de tendințe, caracterizate prin timiditatea lor, care fac ca populația să aibă o atitudine de espectativă, „tactică" față de fenomenul economic. Lucrul se răsfrînge în special asupra nivelului de trai, gradului de confort al localităților și locuințelor și asupra structurii forței de muncă, toți acești factori fiind determinanți în cadrul ipotezelor de sistematizare.

Studierea stării actuale a dotării cu elemente de confort urban (alimentarea cu energie electrică, apă, canalizare, sistemul de încălzire), a stării fondului de locuințe din punctul de vedere al rezolvării funcționale și al sistemelor constructive utilizate, a nivelului de dotare cu clădiri de uz comunal (nesatisfăcătoare din punct de vedere al izocronelor și a capacității de deservire), scoate în evidență o serie întreagă de rămîneri considerabile în urmă, nu numai față de urban, ci chiar față de zone rurale din județ, sau zone similare sub raportul condițiilor naturale și socio-economice din țară. În aceeași ordine de idei, un punct deosebit de critic îl constituie situația igienico-sanitară a zonei, analiza acesteia căzînd în sarcina noastră în măsura în care este corelată cu lipsa unui echipament edilitar corespunzător, precum și a unor dotări pe care le considerăm ca absolut necesare (de pildă, baia publică).

[2] Vezi studiul: *Caracterizarea seismică a amplasamentului privind Uzina de anvelope Focșani, ținînd seama de intensitatea seismică și investigațiile instrumentale care pot fi adaptate pentru acest amplasament*, de prof. ing. AL. CIȘMIGIU, ing. EM. TIȚARIU.

De asemenea, profilul incert, *stadiul de tendințe multiple cu caracter tactic*, poate fi subliniat prin reamintirea succintă a structurii populației și categoriile de activi. Din totalul populației, circa 40% reprezintă populația dependentă, circa 54% categoria de activi de producție și circa 6% categoria de activi de deservire (în totalitate aproape cuprins în sectorul socialist). Categoria activilor de producție (grupa „A") este împărțită într-un sector majoritar, cel individual (circa 65%) și cel socialist. Marea majoritate a producătorilor individuali sînt ocupați în agrozootehnie, ocupația predominantă (circa 98%). Restul lucrează în mici ateliere meșteșugărești sau mari forme industriale. În ceea ce privește sectorul socialist, grupul majoritar (60%) este alcătuit din țărani cooperatori. Restul (40%) sînt angrenați în diverse sectoare de producție (industrie, construcții IAS + SMA, silvicultură — ordinea enumerării ținînd cont de numărul de activi angrenați de fiecare sector).

Unul din rezultatele spațial-teritoriale al situației incerte la nivelul modelului socio-economic, sînt fenomenele conjugate de răspîndire și concentrare a locuințelor și clădirilor în cadrul așezărilor. După cum a evidențiat cercetarea noastră, datorită unei evoluții rapide în organizarea proprietății și a producției agrozootehnice, prin formele de „comasare" făcute sub egida proprietății cooperatiste și prin intervenția unei politici fiscale uneori nivelatoare care s-au suprapus peste un proces istoric legat de creșterea demografică, de parcelarea proprietății în anii '60 s-a extins un *fenomen de dispersare, de deplasare din vatră spre tîrle*, (ceea ce accentuează formele răspîndite — iradiate de vatră). Țăranii mai profund legați de forma individuală a continuării oieritului și-au întărit pozițiile economice și investițiile materiale în zona tîrlelor, unii dintre ei dezvoltînd forme de activitate zootehnică și gospodării destul de vitale (de pildă, în zona de tîrle a satului Negrilești). Aceste gospodării se retrag către fînețele lor și tind să evite perimetrele rotunjite sau rotunjibile,

Scanned with OKEN Scanner

dînd astfel o configurație răspîndită localităților. Fenomenul pare să se fi încetinit în perioada ultimilor ani.

Paralel se produce un *proces de concentrare*, legat de acțiunea unor noi factori socio-industriali, de prezența arterei de circulație, amenajată întîi cu scopuri forestiere și care începe să devină din ce în ce mai mult o axă preferențială a satului, mai ales în cazurile cînd drumul este bine întreținut sau modernizat și cînd primește o linie de transport în comun. Concentrarea este manifestată în general de tendința de deplasare învecinată a dotărilor comunale a localurilor administrative, apărînd spontan premise ale „centrului civic sătesc", care avea o tradiție legată de o funcție socio-politică determinată de viața de obște („poiana adunării") și care este azi legat mai mult de funcții de consum și contact cu autoritățile locale. Amîndouă fenomenele sînt absolut spontane și reprezintă în esența lor formele teritoriale ale unei situații *tranzitorii* la nivelul modelului socio-economic. Este evident că cele două categorii de factori care au configurat situația teritorial-spațială a localităților rurale montane, impun o apreciere a indicilor și a soluțiilor propuse de o schiță de sistematizare specifică.

În sfîrșit, e de menționat tendința de a trece accentul funcțional în cadrul locuinței rurale dinspre unitatea de tip economic și rezidențial, către manifestarea factorului de „reprezentare", a statusului social, a factorului de prestigiu.

Este interesantă, în acest sens, mărirea numărului de „camere frumoase", în care nu se trăiește și care sînt întreținute pentru imaginea „casei mari", o marcă a poziției sociale și economice a proprietarului. Generalizată și necontrolată, această tendință reprezintă pericolul imobilizării de fonduri în cheltuieli neeconomice, în consumul de spațiu fără eficiență și nefuncțional, îngreunînd procesul de raționalizare, organizare a construcțiilor sătești și a sistematizării rurale.

Scanned with OKEN Scanner

§ 2. Elemente distinctive ale unei concepții de sistematizare în condițiile unor localități cu profil economic zootehnic și forestier, într-o zonă depresionară subcarpatică

Există tendința de a *generaliza* o categorie întreagă de idei actuale în sistematizarea rurală, care se referă la sate dezvoltate nerațional, în mod spontan, în condiții ce permit o folosire mai adecvată și economică a situației locale. Dar aceste idei sînt legate de condițiile satului de cîmpie care, în cazurile în care s-a dezvoltat linear sau tentacular, folosește în mod nerațional condițiile de cadru natural (relief — cîmpie, deal) și artificial (rețea de drumuri). De remarcat este faptul că sub raport istoric, aceste sate s-au constituit în forma lineară sau tentaculară *după* apariția drumurilor (sate înșirate de-a lungul drumurilor) ; avem de-a face cu o formă primitivă și necontrolată de structurare a așezărilor umane dictată de „comoditatea" accesului la drumul de importanță zonală sau regională. Aceste sate permit reașezări sistematizatoare în principal în vederea concentrării suprafețelor rezidențiale, a asigurării unor trasee, rețele și organizări teritoriale mai economice.

Satele montane depind, mai ales în forma lor lineară și tentaculară, după cum am mai arătat, de o adaptare riguroasă la sit, la relieful accidentat, structurîndu-se în funcție de văile existente și nu atît în funcție de elemente „artificiale" (drumurile).

Problemele de regrupare, de concentrare în teritoriu, trebuie privite *nu numai* sub raportul *măririi densității în vatră*, a numărului de locuitori la unitatea de suprafață (principalul indice tehnico-economic în cazul așezărilor pe teren plat), în primul rînd datorită eforturilor deosebite de adaptare la teren impuse acestor regrupări și concentrări. De altfel, în zona Vrancea, densitatea actuală a locuitorilor în vatră variază între valori distanțate (de la 6 locuitori la hectar pînă la 30 locuitori la hectar), în principal datorită condițiilor de relief și hidrologice spe-

Scanned with OKEN Scanner

cifice fiecărei așezări. (E de comparat în acest sens situația comunei Năruja cu 6,5 locuitori la hectar cu situația comunei Bîrsești cu 27,9 locuitori la hectar).

În același timp cu orientarea ideilor de sistematizare în funcție de limitele cadrului natural, *acestea sînt legate* — și aici este problema majoră a responsabilității sistematizării, sub raport social și economic, pe care autorii acesteia și-o asumă, supunînd-o aprobării factorilor decizionali — *de modelul socio-economic văzut în evoluția sa.*

Din punct de vedere socio-economic, ideile actuale, curente, de sistematizare se integrează bine, în general, *modelului C.A.P.*, care presupune ca element esențial o coordonare economică centralizată : centrul de producție concentrează sediul administrativ, centrul gospodăresc, stația de mecanizare și zona de producție comasată. În atare condiții, o schemă rațională a satului se poate obține numai prin restructurarea vetrei în sensul *compactării ei*, cu scopul măririi densității, pe de o parte, și al reducerii traseelor, pe de altă parte. În acest fel se obțin mai multe avantaje : a) reducerea cheltuielilor pe care le necesită echiparea cu drumuri și rețele edilitare ; b) mărirea suprafețelor cultivabile ; c) asigurarea izocronelor și capacității de deservire optime pentru dotările social-culturale ; d) asigurarea unor raporturi optime între zona de producție și zona de locuit.

Calea de realizare a măririi densității în vatră, în afara folosirii organizate a rețelei de drumuri și a teritoriului, este cea a reducerii loturilor de folosință individuală, considerîndu-se tendința de transformare a zonelor din vatră în zone strict rezidențiale, iar zona de producție se scoate în afara vetrei. Acest tip comportă și soluții tranzitorii datorită, în primul rînd, evoluției formelor de proprietate și amplasarea proprietăților în cadrul teritoriului.

Considerăm că acest tip de organizare (și implicațiile lui teritoriale și spațiale) nu poate fi aplicat fără modificări *de esență* în cadrul satelor cu specific pronunțat de producție zootehnică (oierit).

Scanned with OKEN Scanner

Sectorul de producție agrozootehnică din zona Vrancea este organizat, în majoritatea lui, pe baza proprietății individuale. Creșterea oilor, în principiu, presupune existența a trei sedii ale celor ocupați în această ramură : 1) sediul permanent al familiei, în sat ; 2) sediul de vară — stîna, legat de locurile de păşunat ; 3) sediul de iarnă — odaia și tîrla legată de fîneață. În ceea ce privește sectorul agricol (cultivarea porumbului, a unor plante tehnice și a legumelor), acesta nu angrenează în mod special forța de muncă, suprafețele cultivate (de altfel în continuă creștere în detrimentul fondului furajer), fiind adiacente loturilor de casă sau fînețelor. Productivitatea acestui sector este scăzută, datorită lipsei de terenuri favorabile. Situația este aproximativ echivalentă în ceea ce privește pomicultura.

Este de remarcat că, mai ales în ceea ce privește profilul tradițional zootehnic al zonei, condițiile de relief, felul distribuției bazei furajere, organizarea ciclului pastoral, au impus anumite forme specifice de organizare teritorială care se bazează, în primul rînd, pe un număr relativ stabil de animale strînse într-o turmă. Acest număr poate fi considerat „modulul" de organizare al unităților de producție zootehnică. El depinde, în general, de capacitatea omului de a asigura îngrijirea adecvată a animalelor.

Un al doilea element de bază în tradiția creșterii oilor, este, în general, legătura cu baza furajeră de iarnă (fîneața). O serie întreagă de cheltuieli de energie și organizare sînt evitate prin adăpostirea oilor chiar pe locul de producere al fînului, procedeu care are avantajul reducerii la minimum a transportului fînului și avantajul folosirii îngrășării naturale a fînețel prin sistemul tîrlirii (țarcul de adăpostire al oilor este mutat periodic pe suprafața fînețel). Accidentele de relief accentuează situația răspîndită a zonelor de producție, constituind un suport pentru anumite obiceiuri economice bine stabilite și cu posibilități de creștere a randamentului evidente.

Problema de bază a sistematizării în aceste condiții este de a găsi forme de organizare teritorială

adaptate unui *specific dispersat sau polinuclear al producției zootehnice*, pentru a asigura creșterea confortului în exploatare și în regimul de trai al producătorilor. Această preocupare trebuie să se refere la cele trei sedii amintite mai sus, în așa fel încît diferențele dintre ele (azi flagrante mai ales în ceea ce privește confortul locuirii) să fie mult reduse.

§ 3. Ipoteza microasociațiilor de oieri — bază posibilă pentru un tip de sistematizare rurală specifică zonei

Aceste preocupări trebuie însă să se sprijine pe un model satisfăcător de organizare a producției zootehnice, care să asigure o *înaltă rentabilizare* a acestei producții prin diferite forme de asociere sau microconcentrare adecvate. Din acest punct de vedere, ipoteza microasociațiilor de oieri poate constitui o bază de luat în considerare pentru o formă de *repartizare teritorială polinucleară* a zonelor cu caracter pronunțat agrozootehnic. Pe baza acestui model schema organizării satului va cuprinde : a. vatra satului, care reprezintă nucleul de dotări generale ; b. „bazele" microasociațiilor de oieri, ca nuclee de producție ; c. legăturile între nucleul de dotări și cele de producție.

Este de remarcat că ipoteza polinucleară poate fi susținută și în alte condiții de organizare în funcție de gradul de participare la fondul colectiv de dotare al fiecărei grupe.

Vom încerca o prezentare a trăsăturilor generale ale zonelor mai sus amintite.

a. V a t r a s a t u l u i, care poate primi e l e m e n t e m a r c a t e d e u r b a n i z a r e, va cuprinde cîteva zone :

— *Centrul civic* al localității, care va concentra în diverse formule organizatorice dotările administrative, comerciale și de deservire, dotările social-cultu-

Scanned with OKEN Scanner

rale și dotările sanitare. La stabilirea normelor de dotare se va ține seama de condițiile concrete, de timp de folosire, de obiceiurile locale (mai ales în legătură cu dotările culturale), precum și de creșterea gradului de civilizație. Trebuie acordată o atenție specială unei serii de dotări social-sanitare, care în prezent lipsesc și care, o dată construite, pot constitui baza unor apreciabile baze de tip socio-economic. Ne referim la grădinițe pentru copii, băi publice și internate pentru copiii de vîrstă școlară. Această din urmă dotare este direct legată de reconsiderarea programului școlar în sensul adaptării lui la condițiile procesului de producție din Vrancea depresionară (la care iau parte și copiii de vîrstă școlară). Se poate prevedea *concentrarea funcțiilor căminului cultural* și *a băii publice* într-o zonă *privilegiată a centrului civic, polarizînd viața social-culturală* a acestuia.

— *Zona de locuit* pentru membrii C.A.P., a locuitorilor angajați în sectorul de stat (în special producție forestieră) și locuințele țăranilor particulari, angajați în producția meșteșugărească. Acestei zone i se pot aplica principiile de regrupare în vatră, folosite în cazul satelor de cîmpie.

— *Zona de producție cooperatistă*, și zona de producție axată pe o mică industrie locală cu profil agrozootehnic (produse lactate, lînă) sau legat de valorificarea produselor lemnoase.

b. Nucleele microasociațiilor de oieri. Unitatea acestei așezări este gruparea rezidențială și de protecție a microasociației ; ea trebuie să cuprindă, în cadrul aceleiași funcționalități socio-economice, mai multe — trei pînă la cinci familii clasice individuale — unități sociale. În această așezare trebuie să se faciliteze diviziunea muncii pe vîrste și sexe după criterii de maximă eficiență.

Se pot lua în considerare mai multe variante ale acestei ipoteze. Într-o *primă* variantă, atît *locuința pe baze colective a familiilor asociate, cît și sediul de iarnă al animalelor pot fi concentrate pe ampla-*

Scanned with OKEN Scanner

samentul cel mai adecvat, legat de fînețe. Într-o *altă variantă* a acestui tip de cooperare economică, se poate prevedea *asocierea sediilor doar la nivelul odăilor*, locuințele rămînînd în continuare individuale, poate cu un grad mai mare de concentrare în zona vetrei.

Prima variantă va trebui să răspundă principalelor laturi ale vieții din această așezare, care constituie un sistem unitar și pentru care vor trebui să fie asigurate următoarele elemente tehnico-edilitare : a) microelectrificarea ; b) alimentare cu apă după un sistem adaptat la condițiile locale ; c) un sistem de încălzire care, fără să fie costisitor, să permită realizarea unui tip de încălzire centrală.

Activitățile pe care trebuie să le încadreze așezarea rezidențială și de producție a grupării sînt următoarele : a) încăperile de locuință asigurate cu autonomia necesară și adaptate vîrstelor ; b) creșterea și educarea copiilor pe grupe de vîrstă în încăperi special amenajate și care pot fi deservite pe rînd de o singură persoană ; c) activitățile de alimentare și aprovizionare în încăperi special amenajate în care să se îmbine activitățile fiecărei familii cu utilizarea unor obiecte și servicii comune pentru ansamblul grupului de familie ; d) încăpere special amenajată pentru grupurile sanitare, ceea ce constituie o inovație în organizarea igienică a zonei ; e) grupul de ateliere meșteșugărești (produse din lînă, produse de prelucrare a lemnului, ateliere de conservare și prelucrare superioară a produselor animaliere). În aceste ateliere, membrii grupului de familii se vor putea specializa ; f) o așezare cu asemenea funcții poate și trebuie să asigure și să dezvolte forme specifice de viață culturală a grupului de familii, de educație a tinerei generații și de evidență a școlarizării, activității care cer un spațiu specializat acestor funcții ; g) sînt necesare, de asemenea, spații pentru adăpostirea animalelor (grajduri pentru vaci, adăposturi pentru porci și păsări), un adăpost pentru uneltele de muncă și transport, eventual un garaj pentru un vehicul auto-

Scanned with OKEN Scanner

utilitar și un atelier mecanic[3]. Toate aceste funcții pot fi concentrate în jurul unei curți, care constituie elementul structurant al întregii asociații.

Detaliile prezentate aici, au menirea să sublinieze încă o dată că este vorba de unități socio-economice de producție zootehnică intensivă. Este semnificativ că și în alte țări, cu altă structură socială, de pildă, Finlanda, statul sprijină, subvenționează microasociații zootehnice. Iată un asemenea exemplu de microasociație compusă din cinci fermieri, care cresc 129 de vaci rasă într-o fermă dotată cu toate instalațiile moderne și care se poate realiza cu investiții modeste [4] (vezi schema).

Am făcut această înșiruire de activități și domenii de preocupări ale grupării pentru a pune în evidență posibilitățile de cooperare și diviziune rațională a muncii care permit o ridicare substanțială a valorii forței de muncă a acestei populații. Acest aspect este cu atît mai demn de a fi relevat, cu cît situația materială mai modestă a unei părți din populația acestei zone are la bază insuficienta valorificare a forței de muncă, repetiția și paralelismul în activități. Considerăm această variantă ca o alternativă plauzibilă pentru introducerea formelor de locuire colectivă în mediul rural cu specific agrozootehnic montan. Problemele pe care le ridică sînt legate în asigurarea economică a confortului sporit a acestor centre de locuință și producție, chiar în condițiile punerii la punct a unor elemente de confort urban realizate în special cu mijloace locale. Studierea acestei variante din punctul de vedere al nivelului investiției și al cheltuielilor de întreținere se poate face, de pildă, prin experimentarea unui astfel de centru, paralel cu experimentarea viabilității modelului socio-economic la care se raportează.

În general, legătura între conceptul de sistematizare și cel de modernizare se trece cu vederea, considerîndu-se

[3] cf. N. S. DUMITRU, *Perspective posibile de dezvoltare a tineretului rural din zona depresiunilor subcarpatice*, în „Tînărul leninist", nr. 5/1972.

[4] cf. EERO VÄÄNÄNEN, *Une etable cooperative*, în „AC 60, Revue internationale d'amiante — ciment", oct. 1970, pp. 54—55.

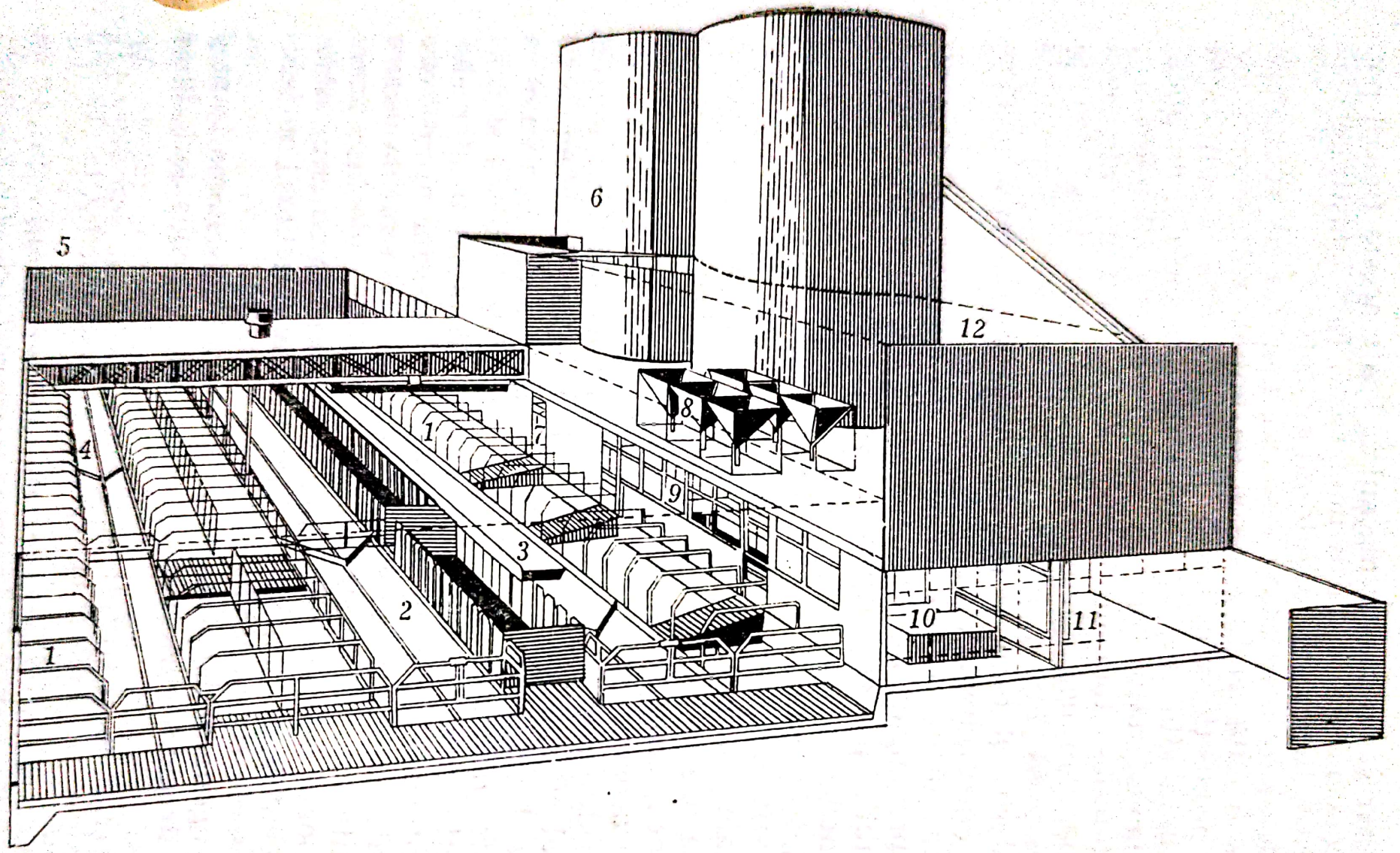

Fig. 1 — Imagine-perspectivă a organizării grajdurilor :

1 — vaci ; *2* — animale tinere ; *3* — bandă transportoare pentru furaje ; *4* — ridicarea mecanică a gunoaielor ; *5* — groapă de gunoi ; *6* — siloz ; *7* — animale bolnave şi viţei ; *8* — siloz şi pîlnii pentru alimente concentrate ; *9* — sală de tratament ; *10* — lăptărie ; *11* — birou, bucătărie, duş ; *12* — atelier.

Scanned with OKEN Scanner

inclusă în conceptul de urbanizare. De aici reiese imaginea falsă a unor comune transformate în tîrguri provinciale, care realizează o modelare falsă a orașului, adaptîndu-și de la început dezavantajele acestuia și neputînd, din diferite motive, să atingă avantajele lui. Nu trebuie uitat că locuința colectivă care s-a impus ca soluție necesară în cazul restructurărilor urbane nu reprezintă confortul urban decît în măsura în care este creată pentru a ieftini dotările edilitare și în nici un caz în măsura în care facilitează „adaptarea la teren". Aceste locuințe colective (blocuri) plantate în mediul rural încearcă să sugereze aglomerarea urbană, *fără să modernizeze condițiile de locuit*, nici măcar prin diferențierea față de locuința rurală cu dotări tehnico-sanitare adecvate. Nu vila individuală și nici blocul (așezare transferată mecanic din condițiile de șes în condițiile de deal-munte) nu reprezintă cheia soluției modernizării acestei zone. Doar corelația dintre evoluția unui model socio-economic optim și tipul de așezare umană adecvată acestui model, pe baza cercetării științifice și a *experimentului social*, condus de factorii decizionali de la nivelul județului, ne poate oferi o serie de ipoteze și soluții pentru problema sistematizării așezărilor rurale.

c. Legăturile între nucleul de dotări și aceste „baze" de producție și rezidențiale. Concepînd aceste grupări ca nuclee secundare, gravitînd în jurul vetrei, obținem o legătură intimă între locul de producție și locuință, reducînd în acest fel timpul de muncă prin eliminarea timpului neproductiv necesar deplasărilor între locuința aflată în sat și sediul de producție. Această „izolare", după cum am arătat, nu are repercusiuni asupra modernizării locuinței, deoarece există sisteme ieftine de echipare a acestor grupări. Pe de altă parte, sistemul de legătură cu centrul satului, asigurat de o rețea carosabilă pînă la diversele aglomerări și de mijloace de transport rapide, intrate în dotarea microasociațiilor (de pildă, mașini-auto IMS), fac ca izolarea de sat să fie neînsemnată. Drumurile pot fi executate, de pildă, pe sistemul ieftin al compactării pămîntului cu var nestins ca bază pentru un strat de pietriș și anrocamente compresate și pot fi prevăzute

Scanned with OKEN Scanner

pentru un volum de trafic redus, asigurînd o legătură ușor de întreținut cu nucleul de dotări. În acest fel, problema izocronelor se pune în alți termeni, mai ales dacă adăugăm diverse soluții organizatorice, cum ar fi rezolvarea cazării elevilor în internate școlare și regimul de funcționare diferențiată a învățămîntului în funcție de perioadele de vîrf ale producției agricole. Nu trebuie uitat, în cadrul asigurării mijloacelor de deplasare rapidă, o dotare strict necesară în vatra satului — stația de benzină — care ar putea rezolva și problema combustibilului pentru instalația de încălzire centrală.

Folosirea mijloacelor moderne de deplasare asigură, pe lîngă un randament ridicat al dotărilor din centrul satului mărind izocronele și deci razele lor de folosință, și accesul către piețe de desfacere aflate pe o rază considerabil lărgită. Prin modernizarea traseelor existente către Tîrgul Secuiesc (la vest), Focșani (la est) și orașul Gheorghe Gheorghiu Dej (la nord), toate aflate la circa 60 km de centru zonei, se pot asigura piețe de desfacere în aglomerări industriale pentru produsele specifice agrozootehnice ale zonei pastorale, în acest fel asigurîndu-se un venit suplimentar prin optimizarea raportului dintre cerere și ofertă ; tot în acest mod pot fi considerate ca piețe de desfacere pentru produsele Vrancei, Brașovul la vest și Galațiul la est, aflate la circa 150 km de centrul zonei studiate, și care constituie puternice aglomerări urbane și industriale cu importante cereri în domeniul agrozootehnic. Legată de organizarea acestor trasee, menționăm că tendința actuală a evoluției rețelei de localități, prin creșterea ponderii în cadrul acesteia a comunelor situate în puncte de intersecție și în stații terminus (Năruja, Nereju, Tulnici, Vidra) este favorabilă în sensul asigurării unor puncte de concentrare intermediară în cadrul zonei.

Analiza *ipotezei polinucleare* și a implicațiilor la nivel teritorial *nu exclude prevederea unor soluții tranzitorii*, ca cea sugerată, a asocierii doar la nivelul zonelor de producție (odăi și stîne). De asemenea, ea trebuie văzută prin prisma aplicării diferențiate fiecărei comune în parte, în condițiile de proprietate, a zonelor tradiționale agrozootehnice locale, a situației dotărilor edilitare.

Scanned with OKEN Scanner

Experimentarea acestui model, fenomenul de autoreglare la nivelul organizării socio-economice vor avea repercusiuni și asupra modalității concrete de aplicare a ipotezei de sistematizare și organizare teritorială a zonei. Ceea ce trebuie să rămînă însă evident este că orice soluție de sitematizare nebazată pe revitalizarea profilului economic și social al zonei și care se referă doar la rezolvarea formală a așezării în spațiu a clădirilor în localitate și a rețelei de localități, poate duce la orientări greșite de fonduri în direcții care imobilizează aceste eforturi, datorită mai ales lipsei lor de eficiență socio-economică.

§ 4. Cîteva direcții de studiu

Pot fi schițate, în consecință, cîteva direcții de analiză și cercetare, care să contribuie la apropierea deciziei sistematizatorului de orientarea rațională și evitarea aprecierilor pur „formaliste", care își fac loc deseori în practica curentă.

Gruparea și clasificarea acestor direcții de studiu se pot face în funcție de gradul de analiză, experimentare și sinteză a datelor, în etape succesive în timp.

1. Considerăm o primă etapă strict necesară — „relevarea" situației actuale — cu scopul alcătuirii unui „tablou" în care să se poată urmări efectele sociale și economice ale diverselor ipoteze de organizare și investiție.

a) Relevarea va cuprinde, în primul rînd, studiul amănunțit la nivel local a stării microgeografice naturale. Trebuie scoase în evidență toate caracteristicile locale geologice, geomorfologice, silvicole, dendrologice, climatologice, hidrologice, stările de poluare și eroziune.

Bineînțeles, cartografierea rezultatelor nu poate decît că creeze un instrument util atît cercetării, cît și soluțiilor de sistematizare.

b) Relevarea se va referi, în același timp, la mediul „artificial" al rezultatelor (mai ales cele spațiale) ale activității oamenilor. E necesară o stabilire a cadastrului

Scanned with OKEN Scanner

(inexistent, în mare parte, în zonă), a structurii proprietății funciare și o cartografiere a acestora. Este, de asemenea, necesară o inventariere a dotărilor tehnico-edilitare, a rețelelor realizate de alimentare cu energie electrică și apă, a rețelelor de circulație (mai ales starea lor și evaluările investițiilor pentru diversele lucrări necesare), a posibilităților existente de alimentare, fie prin folosirea mijloacelor locale, fie prin extinderea rețelelor. Ar fi utilă întocmirea unui studiu care să scoată în evidență ceea ce s-ar putea denumi „curbe de izocost" sau „echicost", adică curbele de egală scumpete a traseelor tehnico-edilitare necesare care, în regiunile rurale și montane, cel puțin, pot constitui o bază de apreciere a amplasamentelor luate în considerare. O atenție deosebită trebuie să primească evaluarea necesarului local și pe întreaga zonă a amenajărilor hidrotehnice și a altor lucrări de stabilizare a terenurilor care reprezintă investiții mari și, în general, greu de suportat în bloc.

Un capitol important îl constituie analizarea fondului construit, mai ales al celui de locuințe : tipurile planimetrice și evoluția lor, valoarea clădirilor în general, materialele folosite și valoarea lor, perioada de construcție și sistemele constructive folosite [5].

Gradul de dotare cu clădiri de uz comunal, social-culturale, clădiri industriale, izocronele (curbe de egală perioadă de parcurgere pînă în diverse puncte ale așezării) acestora, trebuie analizate mai ales sub raportul gradului de aplicabilitate a normelor actuale folosite în sistematizare la condițiile locale naturale, cît și cele legate de tradiția de folosire și bineînțeles, de prospectarea evoluției necesarului acestei populații.

c) Capitolul cheie, însă, în rezolvarea problemelor de prospectare este analiza profilului socio-economic local, specificul fiecărei așezări, — deci o „tipologie a sate-

[5] Ca metodă folosită, este interesant studiul întocmit de un grup de studenți ai Institutului de arhitectură „Ion Mincu" sub conducerea arh. MIRCEA LUPU, pentru o zonă similară — cea a Rucărului — prezentat în cadrul Seminarului „Arhitectură, urbanism, mediu înconjurător", care a avut loc la Institutul de arhitectură în 1971.

Scanned with OKEN Scanner

lor“ [6] — lucru care ar permite descifrarea unor tipuri distincte de „orientare“ a acestor așezări, și, în consecință, restrîngerea, în faza inițială, a cercetărilor *doar asupra localităților tipice* reprezentative pentru localitățile din aceeași categorie.

Această etapă de analiză constituie o componentă obligatorie pentru trecerea de *la idei de sistematizare* la o *fază operațională de sistematizare*, mai ales că fiecare decizie de organizare spațială a unei localități, pe lîngă faptul că reprezintă eforturi ale investiției, intervine în „tabloul“ de factori cu elemente transformatoare, care trebuie să fie cît mai bine controlate.

2) Avînd la îndemînă această analiză, în mare parte cartografiată, sau cuprinsă în parametri cantitativi formalizați, și „injectînd“ decizii conforme ipotezei de optimizare a sistemului socio-economic al zonei, se pot trasa variante cuprinzătoare de sistematizare la nivele diverse și se pot urmări și modela efectele acestora. Deci o etapă următoare ar fi tocmai punerea la punct, pe baza unei cercetări preliminare pentru definirea ipotezei optime, și, pe baza „revelării“ rețelei de factori participanți la profilul localităților, a unor *schițe de sistematizare*, care să constituie rezultatul unui efort științific concret de cuprindere a realității.

3) Paralel cu această a doua etapă, se poate încerca *experimentarea funcțională* a unui *nucleu de producție agrozootehnică și rezidențial*, pe baza unui proiect, pus la îndemîna unei microasociații subvenționate din fondurile centrale. Acest model, experimentat funcțional, constructiv și ca grad de dotare, în paralel cu experimentarea modelului socio-economic, va constitui obiectul unei observații în timp, care ar scoate în evidență aspectele tipice și tipizabile și necesarul de intervenție în cadrul unității microasociației pentru orientarea acesteia în funcție de cel mai înalt grad de confort în producție și locuire.

[6] cf. studiul acestui aspect al cercetării noastre sociologice, realizat de MIHU LEONOVICI și MARIANA LUNGU, expus în acest volum.

Scanned with OKEN Scanner

Aspectele menționate în acest studiu pun în evidență, în primul rînd, corelația funcțională complexă care există între precizarea și realizarea plenară a profilului socio-economice al unei zone și tipul specific de sistematizare și modernizare pe care-l impune acest proces ; în al doilea rînd, sugerează ce resurse bogate are socialismul în a crea tipuri originale de civilizație, valorificînd, într-o sinteză unică, factorii naturali-geografici, tradițiile cultural-istorice și comanda social-economică a modernizării structurilor de bază ale activității umane.

Scanned with OKEN Scanner

Factorii geografici în cercetările contemporane de antropologie socială, culturală și psihologică

VASILE V. CARAMELEA

Într-un studiu redactat din însărcinarea UNESCO și publicat atît într-un volum colectiv intitulat *Științele sociale în învățămîntul superior — Sociologie, psihologie socială, antropologie culturală* [1] apărut sub egida acestui organism internațional, cît și ca un capitol în cunoscuta lucrare, *Anthropologie structurale* [2], antropologul francez Claude Lèvi-Strauss arată că astăzi antropologia are două mari orientări, una „sociologică" și alta „culturalistă".

Lèvi-Strauss se referă, desigur, la cele două mari direcții devenite tradiționale în țările care au, într-adevăr, o „tradiție" în aceste specializări antropologice : prima a școlii engleze de „antropologie socială" și alta a școlii americane de „antropologie culturală". De menționat însă că școala americană preferă ultima denumire, fără a o exclude pe cealaltă, pe cînd școala engleză nu folosește decît cu totul excepțional termenul de antropologie culturală. În realitate, și una și cealaltă cercetează atît probleme de societate, cît și probleme de cultură ale diverselor grupuri umane, denumite fie „primitive", fie „civilizate", în funcție de gradul de dezvoltare social-economică al acestora. În ceea ce privește modul de abordare, de cercetare, precum și ierarhizarea și ponde-

[1] UNESCO, *Les sciences sociales dans l'enseignement superior, Sociologie, psychologie sociale et anthropologie culturelle*, Paris, 1954.

[2] Capitolul final, *Place de l'anthropologie dans les sciences sociales et problèmes poses par son enseignement*, Plon, Paris, 1964.

Scanned with OKEN Scanner

rea problemelor" de „societate" față de cele de „cultură" există o diferență, care, deseori — cel puțin la unii antropologi — nu e numai de „accent" între cele două „antropologii", ci ceva mai mult, și anume de perspectivă, deci de interpretare și nivel de abstractizare.

Este, de altfel, cunoscută polemica purtată în 1951 între doi mari antropologi contemporani : Raymond Firth, elevul și succesorul lui Bronislav Malinovschi la catedra de antropologie socială de la Școala de științe economice și politice din Londra și George Peter Murdock, profesor de antropologie culturală și cunoscut animator al marii lucrări de culturi comparate„ Human Relations Area Files" (HRAF), realizată la Universitatea din Yale cu colaborarea și a altor universități americane [3]. S-a arătat că cele două „antropologii" nu acoperă aceeași problematică.

Chestiunea celor două orientări și a celor două „titulaturi" a fost discutată și la *Simpozionul internațional de antropologie* din 1952 prezidat de Alfred Louis Kroeber, fără a se ajunge nici aici la o unitate de vederi [4], antropologii împărțindu-se în două tabere, una a lui Kroeber și Claude Lèvi-Strauss și alta a lui Sol Tax, cei dintîi susținînd că e vorba de o unică știință cu posibilitate de abstractizare la două nivele, ceilalți că e vorba de două discipline distincte.

Problema fiind deci nu numai o chestiune de titulatură, de ambiție sau de orgoliu național, ci, într-o oarecare măsură, cum s-a spus, și de orientare și tematică, are implicații și în ceea ce privește *legăturile* acestor două specializări antropologice *cu alte discipline*, de graniță, de contact, de colaborare în studiul complex al omului gîndit integral.

Același Claude Lèvi-Strauss a ținut să precizeze că o „orientare-culturalistă apropie antropologia de geografie, de tehnologie și preistorie, în timp ce orientarea so-

[3] AMERICAN ANTHROPOLOGIST, 53, 4, partea I, 1951, pp. 465—489.

[4] PAUL MERCIER, *Historie de l'anthropologie*, Paris, P.U.F., 1968.

Scanned with OKEN Scanner

ciologică îi crează afinităţi mai directe cu arheologia, psihologia şi istoria [5].

El publică chiar o schemă destul de intuitivă şi sugestivă în ceea ce priveşte legăturile antropologiei cu alte ştiinţe, în funcţie de cele două orientări.

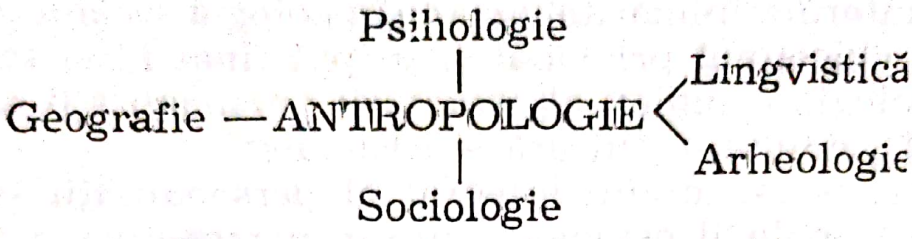

În schema aceasta, „relaţiile orizontale corespund mai ales perspectivei antropologiei culturale", cele verticale corespund „antropoliei sociale", iar cele oblice ambelor.

Trebuie subliniat totuşi faptul că şi antropologia socială are legătură cu disciplinele de o mai mare apropiere cu antropologia culturală, dar nu atît de „direct" ca acestea şi invers, antropologia culturală americană îşi găseşte interferenţe cu disciplinele care sînt mai puţin apropiate ei şi mai mult apropiate antropologiei sociale engleze.

În prezent, în cadrul antropologiei culturale se dezvoltă o nouă direcţie, „psihologizantă", datorită studiilor lui Sapir, Benedict, Linton, Mead, Kluckhohn şi alţii, începută de prin anul 1930, aceea a studiilor de cultură şi personalitate[6]. Se păstrează, însă, de către unii dintre antropologi orientarea istoricistă, culturologică sau superorganică dată de Boas, Kroeber, Wissler, Lowie etc., pe lîngă o a treia care este, de fapt, aceea a unei reînvieri a evoluţionismului social şi cultural de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, curentul neoevoluţioniştilor în frunte cu Withe Leslie.

[5] CLAUDE LÈVI-STRAUSS, *Anthropologie structurale*, Plon, Paris, 1964, p. 377.

[6] SPIER L., *Language, Culture and Personality, Essays in Memory of E. Sapir*, Menasha, 1941 ; HSU F., *Approaches to Culture and to Personality*, Homewood, 1961 ; BARNOUW W., *Culture and Personality*, Homewood, 1963 ; GEANĂ GH. ; *Antropologia culturală şi studiul caracterului naţional al popoarelor*, în „Forum" (Ştiinţe Sociale), Anul III, 2, 1971, pp. 93—98.

Scanned with OKEN Scanner

Noua orientare a antropologiei spre studiile interacționiste de cultură și personalitate, de structură socială și de personalitate [7], sau, mai complet, de „societate — cultură și personalitate" [8], a arătat că e nevoie de colaborarea psihologiei. S-a dezvoltat în felul acesta, în prezent, și o antropologie psihologică, o psihologie care intră în interdisciplinaritate cu antropologia socială și culturală, obiectivul principal și scopul final fiind studiul antropologic complex al structurii personalității sau al relației „individ — cultură — societate".

Pentru acest studiu integral al personalității sau al unei antropologii psihologizante în perspectiva și la nivelul de abstractizare al antropologiei sociale, culturale și psihologice, sociologii, psihologii și antropologii, care s-au angajat în această direcție de cercetare interdisciplinară, au căutat să elaboreze „scheme-inventar" care să conțină pe cît posibil toți factorii „determinanți", toate „compozantele" personalității.

Este citată astfel schema lui Kimball Joung *(An Introductory Sociology)*, care conține trei grupe de determinanți : psihici, sociali și biologici. Lipsesc determinanții de ordin geografic. De atfel, se consideră că schema lui Joung ar aparține studiilor de pionierat asupra personalității cercetată ca fenomen uman complex.

Cea mai completă și mai bine cunoscută „schemă-inventar" a determinanților personalității ar fi aceea a lui Kluckhohn și Mowrer, care ține seama și de factori de ordin natural, cosmici, geografici alături de cei biologici, sociali și psihologici. El a stabilit 15 grupe de compozanți ai personalității care acționează în cursul structurii ei [9].

Schema aceasta foarte interesantă nu a fost decît parțial publicată în românește în partea teoretică-metodo-

[7] IEHUDI COHEN, *Social Structure and Personality*, 1965 ; V. V. CARAMELEA, *Social Structure and Personality*, Ann. roum. d'anthrop. 7, 1970, Editura Academiei.

[8] RALPH LINTON, *Fundamentul cultural al personalității*, Editura științifică, 1968 ; V. V. CARAMELEA, *Societate, cultură, personalitate*, în „Almanahul civilizației", Editura Științifică, 1969.

[9] KLUCKHOHN C., MOWRER O., *Culture and Personality*, în „American anthropologist", 46, 1944.

Scanned with OKEN Scanner

Schema Kluchohn și Mowrer

Determinanți	Universali	Comuni	Rol	Idiosincrazici
Biologici	Naștere, moarte, foame, sete, eliminare etc.	Trăsături rasiale, nivel de alimentație, maladii endemice etc.	Diferențe de vîrstă, de sex, de caste etc.	Particularități de statură, fizionomie, sistem glandular etc.
Fizici	Gravitate, temperatură, timp etc.	Climat, topografie, resurse naturale etc.	Diferențe de acces la resursele naturale	Accidente, cum ar fi lovit de trăsnet
Sociali	Îngrijiri date copiilor, viață de grup etc.	Mărime, densitate, distribuirea populației etc.	Clici, marginalii	Accidente sociale (moartea unei rude, adopțiune etc.)
Culturali	Simbolism, tabuul incestului etc.	Tradiții, obiceiuri etc.	Roluri culturale diferențiate	Folclor asupra destinului indivizilor

Scanned with OKEN Scanner

logică a două cercetări antropologice complexe efectuate în zona Argeș și coordonate de noi [10].

Întrucît contribuția de față se publică în cadrul unei lucrări colective de *sociologie*, nu vom reproduce din celebrul tablou al compozantelor personalității al lui Kluckhohn și Mowrer numai fragmentul care redă determinanții de ordin natural geografic, ci întreaga schemă de inventar, care este frecvent publicată atît în tratate de antropologie socială sau de antropologie culturală [11], cît și de etnologie [12], dar care la noi nu a fost complet expusă pînă în prezent.

Publicarea integrală a schemei lui Kluckhohn și Mowrer ne arată de altfel și mai clar relațiile și locul factorilor *geografici naturali* studiați în complex cu factori de alt ordin și nevoia interconexiunilor în cadrul unor cercetări interdisciplinare asupra personalității coordonate antropologic.

Fără îndoială că *factorii de mediu geografic* acționează și ei în structura personalității, dar așa cum se exprimă Linton, *nu în aceeași măsură ca factorii de ordin ecologic culturali :*

„Deși nu există doi indivizi, fie ei doi gemeni identici crescuți în aceeași familie, care să aibă medii identice, toate mediile umane au anumite trăsături comune. Sîntem tentați să concepem mediul în termeni de fenomene

[10] BERA ALEX. și V. V. CARAMELEA, *Ecologia naturală și culturală în studiul adaptabilității umane și al personalității* (I) *Contribuție în cadrul cercetărilor interdisciplinare inițiate de antropologia socială și culturală în stația pilot Berivoești Argeș*, în „Studii și cercetări de antropologie", V, 1, 1968, pp. 81—86 ; MARIA VLĂDESCU și V. V. CARAMELEA, *Analiza caracterelor fizice constituționale în studiul complex al adaptabilității și personalității*, în „Studii și cercetări de antropologie, 5, 1, 1968, pp. 65—80, Editura Academiei. SUSANNE GRINȚESCU-POP, V. V. CARAMELEA, AL. BERA, TH. ENĂCHESCU, *Quelques données d'écologie, d'archéologie, d'histoire sociale et économique et d'anthropologie ethnique, concernant les groupes de la station pilote de Berivoești*, în „Ann. roum. d'nthrop.", 6, 1969, pp. 63—73, Editura Academiei.

[11] HERSCOVITS MELVILLE, *Man an his Works, The Science of Cultural Anthropology*, New York, 1948.

[12] ROGER BASTIDE, *Psychologie et ethnologie*, în „Ethnologie générale", Encyclopedie de la Pléiade, p. 1635, Paris, 1968.

Scanned with OKEN Scanner

naturale ca temperatura, terenul sau resursele de hrană, factori care variază inevitabil în spațiu și timp. Deși aceste condiții se reflectă în experiența individului și, prin ea, în personalitatea lui, ele par să aibă o importanță relativ minoră în formarea personalității. Între mediul natural și individ se interpune întotdeauna un mediu uman, care este infinit mai semnificativ" [13].

●

În ceea ce privește antropologia socială și culturală românească, statuată sub acest nume în 1964, ea a început să întreprindă cercetări pe teren atît în scop metodologic, cît și în acela de a strînge date concrete pentru probleme care constituie tematica actuală pe plan mondial a acestei discipline — dar, bineînțeles, transpusă în specificul nostru național. Fără să facem vreo concesie specială vreunei orientări tematice, noi am constatat că problemele abordate de antropologia socială și culturală în orientarea contemporană (studiul structurii sociale și al culturii la nivelul de abstractizare al acestor discipline sau de structură socială, cultură și personalitate), se pun din plin în țara noastră, în momentul de față cînd au loc schimbări de structură socială, schimbări în sistemul de valori al culturii materiale și spirituale, care produc modificări în structura tipului de personalitate tradițională și destul de sigur conduc la structurarea unui nou tip de personalitate.

În acest scop, odată cu organizarea unui prim laborator central de antropologie socială și culturală la București, în cadrul Centrului de cercetări antropologice, au fost constituite și două laboratoare de cercetări permanente pe teren asupra unor grupuri umane cu o îndelungată evoluție social-economică și culturală, *stația pilot de antropologie socială și culturală rurală*, Berivoești-Argeș și *stația pilot de antropologie socială și culturală urbană*, Cîmpulung-Argeș [14].

[13] RALPH LINTON, *op. cit.*, p. 54.

[14] VASILE V. CARAMELEA, *Historie des théories dans l'anthropologie sociale et culturelle et l'appareil conceptuel des recherches roumaines de spécialité* (I) — *Un systhème anthro-*

Scanned with OKEN Scanner

Efectuîndu-se studii asupra unor fenomene interacționiste de societate, cultură și personalitate, în perspectiva atît sincronică cît și diacronică, antropologia socială și culturală românească, sesizînd și ea nevoia constituirii unei antropologii psihologice, a introdus-o și a făcut cercetări și în domeniul acestei ramuri antropologice în cadrul investigațiilor complexe intensive și comparative în cele două laboratoare de teren [15].

Individul uman este cercetat în cadrul sistemului de relații sociale, al culturii, al modului de viață în care trăiește. Se cercetează antropologic complex atît omul tradițional, cît și omul contemporan, rural și urban, înainte și după desfășurarea proceselor cooperativizării relațiilor sociale agrare și al urbanizării, consecință a dezvoltării industriale a țării noastre.

În cadrul cercetărilor românești asupra formării personalității s-a avut în vedere și suportul somatic al personalității, colaborîndu-se în acest sens cu antropologia fizică. De altfel, cum am mai spus, în concepția noastră personalitatea este gîndită integral și dinamic.

Considerăm că în studierea procesului formării personalității, pentru cunoașterea determinanților sau componentelor ei trebuie obținută colaborarea tuturor acelor discipline naturale, sociale și umaniste, care prin problematica, prin metodologia lor, ne oferă date de interes pentru definirea pluridimensională a fenomenului om pe care îl concepem atît ca existență (ontic), cît și ca valoare (axiologic). Datele fiecărei discipline invitate la colaborare care, în cazul nostru, începe cu geografia și geologia și continuă cu demografia, istoria, psihologia, biologia, economia, etica, pedagogia, estetica, lingvistica, etnografia-etnologia, sînt puse în relație cu cele ale antropologiei, creîndu-se astfel un mare număr de specializări antropologice, toate avînd un ca-

pologique „integraliste-dynamique" dans les laboratoires pilote de Berivoești et Cîmpulung-Muscel (Argeș). în „Annuaire roumain d'anthropologie", 8, 1971, Editura Academiei.

[15] V. V. CARAMELEA, *Contribuții metodologice la studiul personalității de bază la copiii din stația pilot Berivoești*, în „Educația adulților", Institutul de științe pedagogice, București, 1968.

Scanned with OKEN Scanner

Sistemul antropologic integralist dinamic aplicat în cercetările complexe asupra personalității coordonate de antropologia socială și psiho-culturală cu colaborarea antropologiei fizice în stațiile-pilot Berivoiești și Cîmpulung-Muscel

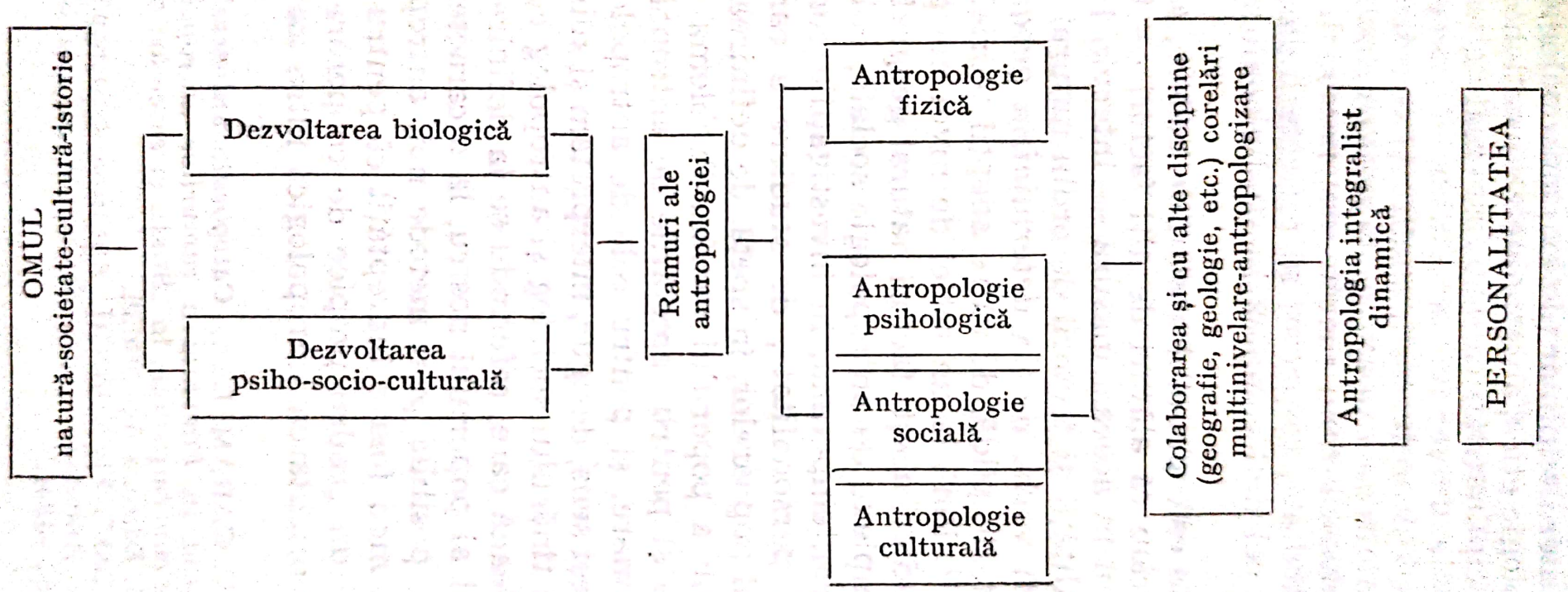

Scanned with OKEN Scanner

racter interdisciplinar (de ex., antropologie demografică, antropologie etică, antropologie educațională etc.). Aceste interdisciplinarități care au fost create ghidîndu-ne după categoriile universale ale culturii [16] necesită în cursul cercetării și prelucrării, analize și conexiuni multinivelare, înainte de a se ajunge la sinteza finală, care trebuie să definească tipul mediu de personalitate al populației studiate, respectiv să reflecte indicatorul cel mai înalt și cel mai complex în studiul omului — personalitatea.

Acesta este punctul nostru de vedere, conform căruia considerăm că alături de alți factori — fiecare contribuind nu în aceeași măsură — intervin în structurarea personalității și factorii de ordin natural geografic, dar fără a fi vorba de un *determinism geografic*, cum s-a susținut, de pildă, de către adepții teoriei *antropo-geografice* [17]. Pînă la un astfel de nivel noi gîndim că trebuie studiați acești factori natural-geografici în cercetările complexe de antropologie socială, cultură și psihologică contemporană, în investigațiile concrete de cultură și personalitate, de studiere a caracterului național al popoarelor, în speță, de definirea personalității naționale a poporului român. Problema este la fel de valabilă și pentru cercetările de antropologie fizică și, prin urmare, și pentru cele de antropologie integrală.

În acest sens, desigur, interpretăm și subscriem pentru părerea tînărului sociolog și antropolog cultural Gheorghiță Geană care, referindu-se la definirea caracterului național al poporului nostru, la o caracterizare pe care o crede posibilă prin metode noi, antropologice, socotește în mod foarte îndreptățit că pentru aceasta e nevoie de un „cadru propice de cooperare interdisciplinară în orientarea antropologică între toate disciplinele

[16] V. V. CARAMELEA, *Categoriile universale ale culturii: Dezvoltarea în România a ramurilor antropologiei sociale și culturale contemporane*, în „Studii și cercetări de antropologie", 8, 1, 1971, Editura Academiei.

[17] RATZEL FRIEDRICH, *Anthropo-Geographie oder Grundzüge der Anwendung des Erdkunde auf die Geschichte*, Stuttgart, 1882—1891.

Scanned with OKEN Scanner

care au ceva de spus despre fenomenul om, de la *geografia umană la teoria și istoria artei*“ [18].

Este adevărat că factorii naturali-geografici nu mai acționează asupra dezvoltării omului în mod atît de direct ca în zorile istoriei omenirii, ci din ce în ce mai „prelucrați“, mai filtrați de mediul social-cultural, creație a omului în societate, însă, cu toate acestea, influența lor nu va dispărea complet niciodată, deoarece aceasta ar duce, credem, la dispariția omului.

[18] GH. GEANĂ, *Studiul citat, în vol. cit.*, p. 98.

Scanned with OKEN Scanner

Ekistica — o metateorie urbană*

PAUL CARAVIA

Problemele majore pe care le ridică azi *renovarea urbană* sînt generate de neajunsurile orașului modern. Parcurgem o criză a *urbanismului trăit*, a experienței în domeniul planificării și organizării teritoriale, a umanizării spațiului construit, precum și o criză metodologică, teoretică, în domeniul științei despre așezarea umană.

Momentul critic mai este marcat și de faptul că, totuși, această epocă de răscruce constrînge la uriașe programe de reconstruire și redimensionare a așezărilor umane actuale și viitoare mai ales, fapt care reclamă gîndire creatoare, tehnologii avansate și o conducere urbană clarvăzătoare, prospectivă (1).

Se cuvine subliniat și faptul că la cele expuse pînă aici se adaugă încă o circumstanță agravantă și anume degradarea *ecologică* și a calității vieții.

Putem aprecia că factorul geografic tinde să devină astfel precumpănitor în schimbările care au intervenit la nivelul structurilor macrosociale.

Politica urbană înseamnă, din ce în ce mai mult, un demers al *organizării vieții urbane*, al așezărilor umane în ansamblu, considerate ca un tot coerent, în interacțiune. Paralel cu procesul urbanizării (mai mult de esență socială) s-a dezvoltat o experiență a edificării urbane pe baza doctrinelor urbanistice, a unui corpus pe prin-

* Comunicare prezentată la cea de-a X-a sesiune științifică a cadrelor didactice din Institutul de Arhitectură „Ion Mincu", 1971.

Scanned with OKEN Scanner

cipii postulate și exprimate în modele intuitive și care au susținut, pînă la o limită, practica de sistematizare.

Cu greu putem vorbi însă, chiar și în prezent, de o autentică *epistemologie a așezării umane*, dat fiind că urbanismul, ca doctrină, n-a depășit faza teoriilor individuale (legate de numele unor personalități proeminente) și nici nu a ajuns la o deplină coerență metodologică a disciplinelor care contribuie la explicitarea fenomenului locuirii.

Dacă am lua numai exemplul geografiei, ne-am putea da seama că discipline de graniță ca antropogeografia sau ca geografia economică și socială sau geografia urbană continuă să manifeste tendințe autonome, deci o mai slabă deschidere spre integrare. Fenomenul este explicabil atîta timp cît urbanismul nu a găsit calea și nu a îndeplinit toate condițiile pentru a se ajunge la *autonomia lui științifică*, fie prin unificarea și sintetizarea cunoștințelor din domeniile interferente, fie printr-o teorie proprie, de sine stătătoare, aplicată unui domeniu și unui obiect propriu.

Chestiunea aceasta prezintă o deosebită importanță, deoarece o *știință a așezării umane*, înțeleasă ca ansamblul principiilor de proiectare și organizare conștientă (planificată) a spațiului de locuire umană în condiții istorico-sociale diferite, ar favoriza cunoașterea mai completă a interacțiunilor dintre mediul natural și cel social-cultural.

Pe de altă parte, explicarea științifică a așezării urbane contribuie la elaborarea unei *teorii generale marxiste a urbanismului*, întemeiată critic pe orientările pozitive ale gîndirii urbanistice contemporane și pe experiența țărilor socialiste în edificarea modernă a spațiului și a așezării umane.

Tendința spre o fundamentare cît mai explicit științifică a fenomenelor locuirii conduce cu necesitate la adîncirea preocupărilor *metodologice*, în accepțiunea actuală a metodologiei științei de analiză a fundamentelor teoretice ale urbanismului științific. O astfel de orientare se face din ce în ce mai simțită în lucrările specialiștilor care urmăresc să depășească interpretările liniar-factoriale, și modelele intuitive bazate pe simpla *interdisci-*

Scanned with OKEN Scanner

plinaritate. Ne referim aici, îndeosebi, la concepțiile tradiționale privind relația socio-geografică susținute de R. Auzelle („323 Citations sur l'urbanisme"), de Le Corbusier sau Mumford, de Placide Rambaud, Pierre George, Paul Chombart de Lawe, Henri Lefebvre sau de Dimitrie Gusti și Școala de la București, de Școala din Chicago, sau de diferite curente din antropologia culturală, din psihologia urbană sau din filosofia culturii (2).

Asemenea orientări — care au adus contribuții substanțiale în dezvoltarea gîndirii urbanistice — nu au oferit un *model integrator* asupra orașului și a dezvoltării urbane așa cum cere nivelul actual de complexitate a vieții urbane. Carențele au fost semnalate și analizate chiar de exponenții lucizi ai acestor concepții, spre exemplu de Henri Lefebvre în „Le droit à la ville".

În schimb, devin din ce în ce mai consistente orientările cu caracter integrativ susținute de o viziune sistemică și structuralistă, ceea ce corespunde întru totul rețelelor complexe de interacțiuni specifice vieții urbane. În această, direcție se înscrie, după opinia noastră, și curentul ekistic.

Se poate deduce, din cele expuse pînă aici, că se manifestă destul de acut o criză atît a urbanismului „trăit", a funcționalității orașului modern, cît și a urbanismului „teoretic", a științei despre așezarea umană.

În continuare, susținem că în sfera urbanismului „trăit" trebuie să se producă profunde transformări în sensul organizării depline, integrale, sistemice a fenomenului urban. Pentru realizarea acestui demers costisitor, care reclamă un amplu proces de renovare a așezărilor este necesar un instrumentar logico-teoretic adecvat, bazat pe modele și structuri controlabile, fapt care marchează trecerea de la o gîndire intuitiv-contemplativă, caracteristică doctrinelor arhitectural-urbane de pînă acum, la o gîndire algoritmică, bazată pe abstracții operante, pe „experimentul *teoretic*" (după M. Malița).

Implicit, gîndirea urbanistică trebuie să înregistreze deplasarea interesului analitic și metodologic de la modelele intuitive ale sistemelor sociale de tip liniar, cum

Scanned with OKEN Scanner

arată J. Forrester, la modelele sistemului social complex, dinamic, cu mai multe bucle de feed-back.

Pledoaria pentru o asemenea viziune se susține prin faptul că dimensiunea geografică și cea socială interferează coerent, prin intermediul unor indicatori polari : ai *resurselor naturale* (spațiu, calitatea vieții, hrană etc.) și ai *resurselor umane-sociale* (populația, economia, educația etc.), bipolaritate care exprimă una dintre cele mai importante tensiuni ale epocii noastre.

Metodologia științei acordă sensuri mai bogate conceptelor abstract-teoretice decît clasica și uneori metafizica opoziție dintre teoretic și practic.

Este demonstrat că „abstractul" dobîndește virtuți deosebite în *organizarea concretului*, prin ordonări, prin selecții și ierarhizări ale datelor, prin categoriile sintetizatoare cu care operează. Înțelesul marxist al acestor concepte constă în aceea că „momentul teoretic" al cunoașterii are un caracter *operațional*, în sensul că sintetizează experiența semnificativă și o generalizează. Sintetizarea nu reprezintă un scop în sine, ci un moment al perfecționării demersului *organizator* întreprins de gîndire, pregătind astfel ridicarea experienței pe o treaptă superioară, sau, mai exact, optimizînd acțiunile sociale. Metoda modelării, a simulării, a jocurilor, sînt tot atîtea exemple ale gîndirii operaționale.

Analiza *nivelelor de teoretizare* pe care le prezintă diversele doctrine urbanistice și ecologice dobîndește o valoare metodologică deosebită, mai ales cînd concepția despre oraș a oscilat între explicații intuitive, subiective, predominant artistice, și cele științifice.

„Teoria" reprezintă un ansamblu coerent de principii și reguli aplicative, exprimate într-un limbaj capabil să descrie și să interpreteze un domeniu distinct de fapte și fenomene. Ea îndeplinește cîteva condiții logice, cum ar fi respectarea principiului noncontradicției, al exhaustivității și al concentrării în formulare. Pe măsura maturizării științifice, teoria se formalizează, iar conținutul propozițiilor elementare devine convertibil în limbaje simbolice și axiomatice. În multe studii de urbanism, de planificare sau de comunicație urbană se utilizează elemente formalizate, elemente avansat teoretice.

Scanned with OKEN Scanner

În sfîrșit, la un ultim nivel de abstractizare, acela al *metateoriei* sau al *metaștiinței* se întreprinde examenul critic și logic al teoriilor existente într-o disciplină, descrierea calitativă a limbajului folosit, a relațiilor dintre enunțuri și dintre principalele argumente. În disciplinele cu un grad mai înalt de formalizare, metateoria se concentrează asupra categoriilor metalimbajului, fără să excludă alteori o exprimare în termenii logicii sau filosofici.

În analiza sistemelor socio-geografice, localizate pe conceptul global de „environnement" se impune o problemă de importanță majoră și anume : în ce măsură se pot regăsi, în acest domeniu, structurile logice sau epistemologice discutate pînă aici și în ce măsură ekistica reprezintă o astfel de ilustrare ?

Există multiple argumente care atestă preocuparea pentru elaborarea unor *baze teoretice proprii* în gîndirea urbanistică contemporană, folosind adeseori lucrările predecesorilor iluștrii cum ar fi, de pildă : Gaston Bardet, Patrick Geddes, Luis Wirth, Jean Camilla, Pierre Lavedan, Jean Gottman ș.a. Se desprind însă unele încercări teoretice cu un nivel avansat de formalizare, cum sînt cele ale lui Richard Meier (Communication Theory of Urban Growth" — 1966) ; Ezio Marchi („On the Theory of Design" — 1970) ; Yona Friedman („L'architecture mobile. Vers une cité concue par ses habitants" — 1970) ; J. Forrester („Urban Dynamics" — 1969) ; Nicolas Schöffer („La ville cybernetique" — 1969), încercările structuralist-semiotice ale lui François Choay, sau redutabila teorie urbană a lui Christopher Alexander („Notes on the Synthesis of Form" — 1964).

Cele mai disputate modele sînt indiscutabil a lui Forrester și Alexander. Primul abordează sistemele complexe dinamice la nivelul mondial, la nivelul națiunii și chiar la cel al orașului (pentru municipalitatea Bostonului), folosind programări pe calculator în laboratorul său de la M.I.T. Analizele urbane au în vedere modele plurifactoriale și comportamentale dinamice ale interacțiunilor dintre populația lumii, industrializare și investiții, distribuirea resurselor naturale, agricultură și poluare. Deși preocupat de aspectele tehnologice, Forrester

Scanned with OKEN Scanner

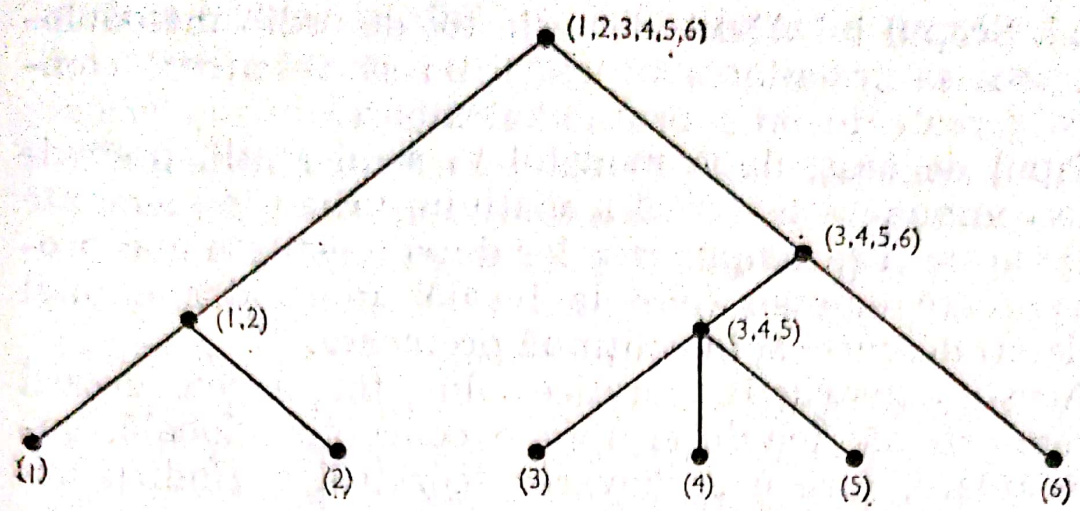

Fig. 1 — Diagramă „arbore".

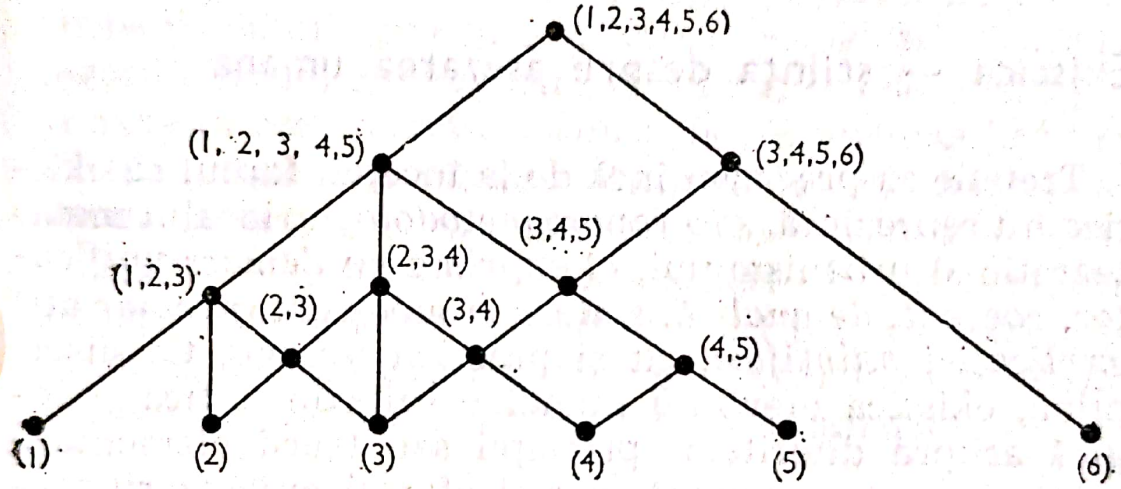

Fig. 2 — Diagramă „semi-gratii"

(1), (2), (3), (4), (5), (6) = elemente ale oraşului.
(1, 2, 3,), (3, 4), (4, 5), (2, 3, 4),
(3, 4, 5), (1, 2, 3, 4, 5,), (3, 4, 5, 6,) = ansambluri sau unităţi
(1, 2, 3,) şi (2, 3, 4) = ansambluri suprapuse parţial
(1, 2, 3,), (4, 5) = ansambluri complet deosebite

caută să verifice mai degrabă ipotezele sale metodologice pentru a le extinde la întreaga viață socială și la studiile cu caracter prospectiv. În acest sens, el consideră că studiul pe modele dinamice, așa cum le preconizează, este mult mai eficient și mai operativ față de costisitoarele și îndelungatele cercetări sociologice empirice.

De altă parte, C. Alexander îmbrățișează o viziune structuralist-matematică a organizării spațiului, a sistemului de obiecte și de relații dintre ele, descifrînd două tipuri de modele organizaționale : orașul tradițional tip „arbore" și modelul în „semii-gratii" al ipoteticului oraș

Scanned with OKEN Scanner

ideal. Scopul lui Alexander este tot de ordin metodologic, teza sa „relaționistă" urmărind să descifreze complexe (create de om și profund aleatoare).

Tipul de oraș, după modelul în semi-gratii, prevede o descompunere teoretică a spațiului urban în elemente structurale și recompunerea lor după o legitate mai profundă care emerge (iese la iveală) în condițiile unei societăți *deschise* și în continuă prefacere.

Aceste construcții teoretice sînt tot atîtea dovezi peremtorii ale tendinței spre o concepție globală, cuprinzătoare, spre o „renovare" teoretică a gîndirii urbane (3).

Ekistica — știința despre așezarea umană

Trebuie să precizăm încă de la început faptul că ekistica nu reprezintă, *sub raport metodologic*, idealul metateoretic al urbanismului, *ci exprimă un demers unificator, coerent, de analiză, sinteză și modelare, necesar atît explicației științifice*, cît și practicii urbane. Ca disciplină, ekistica oferă nu numai o reflexie critică și logică asupra diferitelor principii sau teorii elementare privind așezarea umană, dar și efortul organizării metodologice, a integrării multor cunoștințe convergente cu domeniul analizat, ceea ce depășește, cu mult, cadrul simplei tehnologii *.

În cuprinzătoarea sa lucrare intitulată „Ekistica — Introducere în știința așezărilor umane" (Ekistics. An Introduction to the Science of Human Settlements), apă-

* Principalul teoretician al ekisticii este arhitectul grec C. A. DOXIADIS, creatorul *Centrului Grec de Ekistică*, care editează revista „Ekistics", iar ulterior, în 1967, a inițiat „World Society for Ekistics", sub președinția reputatei MARGARET MEAD, psihosociolog american. Din redacția revistei fac parte, printre alții, istoricul ARNOLD TOYNBEE, sociourbanistul JEAN GOTTMANN, profesorul MARSHALL McLUHAN, inginerul BUCKMINSTER FULLER, futurologul BERTRAND DE JOUVENEL, arh. SIR ROBERT MATTHEW sau GYORGY KEPEȘ, GWEN BELL ș.a. Anual, se organizează la Atena „Luna Ekisticii" și Seminarii de școlarizare pentru specialiști.

Scanned with OKEN Scanner

rută la Londra în 1968, C. A. Doxiadis consacră un capitol special (cartea a III-a) bazelor teoretice, respectiv teoriei și sintezei ekistice.

Din studierea tezelor sale se vede limpede că autorul este conștient de necesitatea elaborării unei *teorii* în accepțiunea științifică de care am vorbit mai înainte. Mai mult, el vorbește de o *știință* și de o *teorie* în ekistică, distincție cu totul întemeiată.

După ce denunță criza de concepție și confuzia în idei (fără să adîncească însă determinările ei sociale), Doxiadis pornește de la analiza unui *concept integrator*, acela de *așezare umană*, care, în el însuși, exprimă o categorie generală, metateoretică. Conceptul subsumează, prin intermediul unui criteriu restrictiv, tipologizant, toate categoriile posibile de așezări, de la camera de locuit pînă la expansiunea totală a locuirii, la „ecumenopolis“ * (4). El subdivide apoi întregul domeniu al așezării în *elemente structurale* cum sînt cele de conținut — omul, societatea — și cele legate de *adăpost* — ca natura, construcțiile și rețelele funcționale. Pentru o mai exactă informare, prezentăm subdiviziunile fiecărui *element ekistic*, așa cum au fost definite de C. A. Doxiadis :

Elementele ekistice

Natura

1. resurse geologice
2. resurse topografice (forme, peisaje)
3. resurse privind solul
4. resurse de apă
5. viața plantelor (agricultura)
6. viața animalelor
7. recrearea și protecția naturii

* A se vedea și critica adusă „orașului total“ în : ARNOLD TOYNBEE, *Cities on the move*, London, Oxford University Press, 1970.

Scanned with OKEN Scanner

Omul

1. necesități biologice (spațiu, aer etc.)
2. senzații și percepții (cele cinci simțuri)
3. necesități emoționale (relații umane, siguranță, frumusețe)
4. valori morale

Societatea

1. compoziția și densitatea populației
2. stratificarea socială (relații sociale)
3. viața culturală (tradiții)
4. dezvoltarea economică
5. dezvoltarea industrială
6. învățămînt, sănătate (prosperitate)
7. legislație și administrație

Structuri (clădiri-adăposturi)

1. locuințe
2. servicii de folos obștesc (școli, spitale etc.)
3. centre comerciale, piețe
4. spații pentru agrement (teatre, muzee stadioane etc.)
5. echipamente industriale
6. centre legate de transport

Rețele (sisteme)

1. instalații de utilitate publică (apă, energie, canalizări)
2. sisteme de transport (pe apă, rutier, feroviar, aerian)
3. sisteme de telecomunicații (telefon, radio, tv. etc.)
4. schema fizică (metode de folosire a terenului).

Pe baza acestor împărțiri se poate aprecia și gradul de convergență a diferitelor domenii de cunoștințe, precum și locul ce-l ocupă diverși specialiști în studiul și proiectarea așezării umane.

Ekistica nu se oprește însă la simpla descriere a acestor elemente, ci propune combinarea relațiilor dintre ele, ajungîndu-se la 26 de combinații teoretic posibile,

Scanned with OKEN Scanner

numite relații de „tip ekistic“ (se combină elementele luate două cîte două, apoi cîte 3, 4 și 5). Orice relație obținută în combinările descrise este o „relație ekistică“, la care se adaugă relația fiecărui element față de el însuși. „Singurul mod de înțelegere exactă a așezărilor omenești — spune Doxiadis — este privirea, analiza separată a diferitelor aspecte, iar apoi studierea legăturilor dintre ele ca părți ale unui tot unitar“. Ekistica urmărește să ajungă la o corelare cît mai adecvată dintre *structuri* (construcțiile umane propriu-zise) și *funcții sau activitățile sociale și individual umane*, căci — spune autorul lucrării citate — „numai o analiză corectă a activităților dă o explicație așezării“. Acest capitol, al activităților sociale care dau un sens sau altul structurilor ekistice (structurilor locuirii) se pretează unei aprofundări ulterioare, constituind evident nucleul interpretării social-economice a întregului proces de locuire, al așezării umane în integralitatea ei. Ekistica operează apoi cu restricții legate de structura așezării și de funcționalitatea ei, valabile la oricare dintre nivelele locuirii.

Noțiunea de *așezare umană este extinsă la întreg spațiul folosit de om*, ea integrînd atît elementele naturii care condiționează activitatea societății, cît și spațiul făurit de mîna omului. Astfel, întreaga suprafață terestră locuită de om constituie structura așezării umane. În esență, ekistica recunoaște *o natură unică a așezării umane*, aceea de a *folosi spațiul terestru pentru variatele activități individuale și sociale*, clasificarea acestor așezări urmînd a se face după un repertoriu de criterii extrem de nuanțat (de la celula de locuit pînă la „Ecumenopolis“). În această ordine de idei, orașul se deosebește de sat prin *intensitatea* așezării și a locuirii, sau după *gradul de complexitate al combinărilor dintre elementele ekistice*.

După cum se poate observa, noua disciplină nu operează numai cu elementele fizice ale așezării, concepute deci tridimensional, ci introduce și integrează, o dată cu studiul activităților, și cea de a patra dimensiune — timpul, istoricitatea.

Scanned with OKEN Scanner

C. A. Doxiadis întreprinde și un examen epistemologic, referitor la aspectele cunoașterii științifice în urbanism. Sînt analizate în acest capitol temeiurile pentru care ekistica n-ar trebui considerată numai ca *disciplină* — ceea ce ar presupune deci un nivel redus de rigoare teoretică — ci se argumentează caracterul mai amplu, acela de *știință*.

În viziunea ekistică, „convergența" (după accepțiunea lui R. Auzelle) diverselor discipline cu urbanismul, se configurează în unele „cîmpuri" sau *structuri specific ekistice*, care apar la intersecțiile celor 5 elemente ekistice (natura, omul, societatea, adăposturile și rețelele) cu cele 5 grupuri de discipline : economice, sociale, politice, administrative, disciplinele tehnologice și disciplinele culturale. Matricea acestor intersecții presupune 25 de puncte nodale și nenumărate combinări posibile (de ordinul miilor). Astfel, se depășește stadiul multidisciplinarității (al paralelismului), înscriindu-se studiul așezărilor umane pe direcția *interdisciplinarității* (a integrării). În consecință, principiile și legile ekistice, proprii așezărilor umane, fie că au caracter descriptiv sau prescriptiv, nu sînt preluate din alte discipline și aplicate în ekistică, ci sînt *legi ale realităților ekistice*. Considerăm ca fiind extrem de util, în acest stadiu al discuțiilor, să depunem eforturi suplimentare pentru a vedea în ce măsură concepțiile urbanistice clasice se deosebesc de concepția ekistică. Noi susținem opinia după care ekistica reprezintă o apropiere evidentă de ceea ce ar trebui să fie gîndirea urbanistică modernă, atît prin caracterul ei *global* și *sistemic*, cît și prin caracterul *acțional* (sensul modern dat practicului) (5).

În cuprinsul ekisticii se disting și o serie de *discipline proprii acestei științe*, care au ca obiect *aspectele particulare ale așezării umane*, de la cele fizice (geografia și geografia urbană — la nivelul spațiului terestru) pînă la aspectele planificării regionale (proiectarea fizică, politica economică și cultura urbană, proiectarea orașelor și regiunilor, arhitectura și construcțiile, disciplinele traficului). Autorul studiază în continuare și raportul dintre artă și tehnologie în cîmpul cunoașterii

Scanned with OKEN Scanner

ekistice, precum și structurile estetice specifice care rezultă de aici.

Iată dar cum ekistica își delimitează atît *propriul ei domeniu, cît și „convergența" cu unele discipline extra-ekistice* dar interferente, precum și *disciplinele proprii* în care știința așezării se subdivide. Din punct de vedere al metodologiei, ekistica introduce un *„sistem de metode"*, îmbinînd mai multe modalități de abordare și analiză, de la cea empirică pînă la demersul abstract — teoretic (inclusiv dezvoltarea ipotezelor), de la cea comparativistă la cea sistematic-cibernetică, de la diagnoză la prognoză și de la analiza istorică la cea prospectivă. Aplicarea viziunii *sistemice* prilejuiește cercetării ekistice posibilitatea *decelării tipurilor de așezări* și a subtipurilor rurale sau urbane, integrîndu-le în cîteva *modele* (patterns) de *locuire*, studiate deopotrivă sincronic și diacronic. Teoria propriu-zisă este centrată pe studiul *nevoilor umane*, clasificate și tipologizate astfel încît să devină *elementul de omogenizare în teoria structurilor spațiale a așezărilor*. Demersul teoretic al ekisticii conduce la prefigurarea unei logici interne proprii, la enunțarea unor legi și a unor reguli, la formalizarea acestora, întemeiate de fapt pe integrarea altor teorii urbanistice și sociale, cum s-a arătat mai înainte.

Categoriile generale, metaștiințifice, cu care operează ekistica, gradul lor relativ avansat de formalizare, figurile paradigmatice pe care le elaborează, metalimbajul ekistic sînt instrumente de analiză logică, critică, asupra diverselor teorii urbanistic-arhitecturale, cît și posibilități conceptuale de integrare a implicațiilor sociale, psihologice, estetice, istorice sau tehnologice într-o concepție unitară, justificînd astfel calitatea de reflexie metateoretică a ekisticii.

Este locul să menționăm că în gîndirea urbanistică românească au existat precedente remarcabile în direcția concepțiilor moderne (6) care merită un studiu amănunțit, precum și o aprofundată reevaluare marxistă a acestora.

În continuare, schițăm cîteva precizări conceptuale privind raportul spațiu natural/spațiu social.

Scanned with OKEN Scanner

Ambientul — categorie a culturii urbane*

După cum este bine cunoscut, relativ recent au dobîndit „drept de cetate" în limbajul specialiștilor, al arhitecților și urbaniștilor, al inginerilor sau imunologilor, unii termeni noi, cum ar fi cei la care ne vom referi în considerațiile noastre următoare :

a) mediul înconjurător (environnement) ;

b) ambient — ambiental.

Primul termen circulă la noi în versiunea franceză — environnement — deși este de origine saxonă. Al doilea termen este folosit mai frecvent de către specialiștii italieni. Nu de puține ori se folosește combinația de termeni „mediu ambiant", ceea ce pare chiar pleonastic („mediu" ar fi echivalent cu „ambianța") **.

În unele universități străine aflăm că au fost create catedre de „environnement", iar altundeva s-a restructurat întreg planul de învățămînt al unor facultăți de profil urbanistic, centrîndu-se pe studiul interdisciplinar al „environu-lui".

Într-un eseu al lui Michel Lincourt se consideră, de exemplu, că „locuința ar deveni un «environnement» al spiritului" și că acest mediu acționează simultan pe două planuri : în afara și înlăuntrul creierului (7).

Ambii termeni s-au încărcat, în scurt timp, cu numeroase conotații ; dacă dorim să depășim însă vorbirea curentă, unde cei doi termeni apar aproape indistincți — pentru a adopta limbajul conceptual, atunci urmează să răspundem la cîteva chestiuni : sînt cei doi termeni deosebiți ? ; îi putem distinge de noțiunea existentă în vocabularul comun, aceea de „mediu înconjurător" ? ; care sînt semnificațiile specifice și cum putem operaționaliza cele două noțiuni ?

* Pe această temă autorul a susținut o comunicare la cea de-a X-a sesiune științifică a cadrelor didactice din Institutul de Arhitectură „Ion Mincu", mai 1971.

** În această accepțiune apare, de pildă, în titulatura unui institut din R.F.G., destinat „planificării de perspectivă a mediului ambiant", a lumii înconjurătoare, precum și a unei discipline care are ca obiect „cunoașterea sau conștiința lumii (mediului) înconjurător".

Scanned with OKEN Scanner

Urmărind dezbaterile teoretice, ne-am putut da seama că noțiunea de „mediu înconjurător" a fost folosită și consacrată științific pentru a defini cadrul natural de viață, înțelegîndu-se îndeosebi factorii fizici (geografici și biologici). Totuși, mai constatăm că termenul a fost extins și la condițiile spirituale, în expresii ca : „mediul social", „mediul cultural", mediul educativ" etc. Deci, noțiunea de „mediu înconjurător" a evoluat spre un *sincretism*, exprimînd atît condițiile naturale, cît și *instituirile umane* și aceasta ca urmare *a profundelor întrepătrunderi dintre cele două zone ale realității.*

Dar zona instituirilor umane devine, în prezent, preponderentă datorită expansiunii tehnologice ; procesul de diversificare a tipurilor de relații, dintre oameni sau grupuri sociale, dintre acestea și complexele instituționale, impulsionează dezvoltarea sistemelor civilizatorice care devin astfel mai cuprinzătoare în raport cu mediul natural, pe care îl restrînge și chiar îl degradează. Omul ajunge treptat la conștiința mai deplină, mai totală a prezenței sale în natură. Sistemele civilizatorice reprezintă, în principal, *cadrul construit*, ansamblul de obiecte pe care omul l-a adăugat naturii. Spre începuturi, acest cadru a fost mai direct determinat de factorii geobiologici, iar mai apoi a dobîndit o mai mare autonomie în transformarea condițiilor naturale, prin cunoaștere și tehnologizare. Se produce evident și o diversificare accentuată a reprezentărilor și semnificărilor mediului, atît a celor despre natură, cît și a celor despre cadrul construit, despre modul de viață al omului în ansamblu.

Limbajul reflectă și el distincțiile noționale dintre *mediul natural* cu toate determinațiile lui fizico-biologice sau ecologice și *environ-ul*, adică *„împrejurul" fizic imediat.*

Accepțiunile date environ-ului sînt destul de elastice. Cele mai frecvente îl consideră ca *o rezultantă a cadrului fizic natural și a cadrului fizic construit de om cu întreaga lume de obiecte care populează spațiul înconjurător, raportate, desigur, la activitățile omului.* Nu este dificil să recunoaștem că noțiunea de environ tinde să se identifice cu cea de așezare umană, fiindcă „împre-

Scanned with OKEN Scanner

jurul imediat" al totalității oamenilor este, de fapt, așezarea cu toate activitățile umane condiționate de acest cadru fizic. Cu atît mai întemeiată devine această accepțiune cu cît, pentru existența omului modern, propria lume de instituiri are o valoare determinantă, ca și cea naturală, întrucît provoacă adînci modificări în comportamentele individuale și sociale (8).

Unii specialiști — aș aminti aici pe A. Moles — preiau interpretarea biologist-ecologică (noțiunea de Umwelt formulată de biofilosoful von Uexküll) și o redimensionează psihologic. A. Moles definește environ-ul ca „tot ceea ce, în lumea *fizică*, este situat în apropiere *proximă* de o ființă psihologică, receptor sau emițător de mesaje".

Problema care se degajă este aceea a construirii unui concept global — care să cuprindă deopotrivă atributele fizice și psihice ale spațiului, nediferențiind calitățile obiective ale mediului de actul perceperii lui — sau în altă ipoteză, de a disjunge cele două perspective.

Labilitatea conceptului este sporită de faptul că se poate încorpora în noțiunea de environ și mediul natural și mediul fizic construit și atitudinile colectivităților umane față de configurările spațiale, adică actul valorizator propriu-zis. După autorul citat, atributul definitoriu ar fi *proximitatea* vis-à-vis de mediul global (îndepărtat). De altfel, A. Moles susține că există temeiuri pentru o nouă disciplină numită „proxemica" (proxemics) care ar studia, îndeosebi, „fenomenele apropiate" (ansamblul de stimuli) despre fapte, fenomene, ființe sau obiecte) receptate și convertite psihic în imaginea despre acest mediu. Iată însă că la polul celălalt, extensiv, al conceptului de environ se situează accepțiunea mult mai largă dată de Marshall McLuhan, care definește environ-ul ca „un sistem și o organizare de energii", ca un proces continuu de remodelare a ambianțelor anterioare la nivel planetar.

Încercînd să distingem cîteva din atributele „înconjurătorului", vom putea spune că el reprezintă o structură relativ stabilă, compusă din ansamblul resurselor naturale și din cel al obiectelor adăugate de om naturii, elemente totdeauna situate în spațiul fizic, cu caracter

Scanned with OKEN Scanner

obiectual, (adică ce nu pot fi asimilate în „ecranul interior" al omului decît sub formă de percepții). Spunem că ne aflăm în prezența unei structuri, deoarece elementele cadrului fizic (natural și construit) ce-l înconjoară pe om se intercondiționează, prin funcționalitățile lor, modificînd și modificîndu-se în raport cu acțiunile umane.

Conceptul de „environnement" a apărut în preocupările urbaniștilor tocmai ca o expresie a integrării mediului și lucrurilor, din nevoia de a cuprinde o realitate polimorfă și de a opera asupra ei, și cu ea, în termenii unei raționalități eficiente. În această ordine de idei, credem necesar să amintim că, de fapt, el exprimă sintetic concepțiile antropogeografiei așa cum au fost dezvoltate de școala germană a lui Friedrich Ratzel și de școala franceză a lui Vidal de La Blache, continuate de Max Sorre (9), Georges Mataré (10), precum și de alți antropologi, demografi, istorici, geografi sau sociologi și economiști.

Se impune atenției noastre însă și o altă realitate, o altă fațetă a lumii înconjurătoare, mult mai intim legată de om, de forța lui plăsmuitoare, de vocația lui demiurgică și care coexistă, în anumite limite și după o anumită logică internă, cu întregul mediu fizic al existenței. Această altă perspectivă pe care o numim *cultura spațiului*, exprimă semnificațiile mediului înconjurător, de la cel imediat pînă la cel cosmic, îndepărtat, sensul raporturilor obiectelor ce-l compun și capacitatea valorizantă a omului (11).

În peregrinajul său istoric, omul a acumulat o îndelungată experiență de utilizare, de percepere și adjudecare inteligentă a „lucrurilor" (în sensul lui Michel Foucault) și a întregului „environne", *disociind cu timpul funcționalitatea obiectelor* de disponibilitatea ce o au de a *semnifica*, prin intermediul unor modele statornice și extrem de diferențiate totodată, de la o comunitate la alta. Devine un adevărat „habitus" cultural, această constantă deprindere de a desluși relațiile dintre sistemele de semne în care cadrul fizic „se exprimă", pe de o parte, și repertoriul experienței sociale și psihologice a omului, de altă parte ; de a investi spațiul fizic

Scanned with OKEN Scanner

cu noi și noi sensuri izvorîte din noi și intenționale recombinări ale elementelor, din proiecții organizatoare care conștientizează mai mult sau mai puțin specific valorile lumii înconjurătoare. Acest „habitus" generează *ambientul*.

Dacă *spațiul fizic*, în toate determinările sale extrasubiective (natura + construcția fizică) *constituie „environnement-ul"*, *forma sau interpretarea sa culturală — istorică și axiologică* — reprezintă pentru noi *ambientul*. Cu alte cuvinte, vom considera ambientul, complementar „environ-ului, ca o categorie a *culturii spațiului*, strîns legată *de așezarea umană în ansamblul ei* (ca „proiecție a societății în teritoriu", la sol). Ambientul este fapt de cultură care se realizează prin „instituirile mediane ale obiectelor" (12), dar și prin reproiectarea continuă, în conștiință, a structuralității mediului în totalitatea lui. După cum se vede, ambientul este pentru noi tot un *concept integrator*, dar nu în ordinea ecologică, ci în *ordinea culturii* deoarece nu avem în vedere numai funcționalitatea mediului sau a instituirilor mediane umane, ci și semnificațiile spirituale, istoric și social valorizate.

Încercînd să schematizăm, putem distinge trei tipuri de structurare a spațiului, între care există relații de *complementaritate* ;

1) *mediul natural* ca ansamblu al factorilor ecologici (bio-geografici) și al resurselor de viață. Este un mediu preponderent funcțional ;

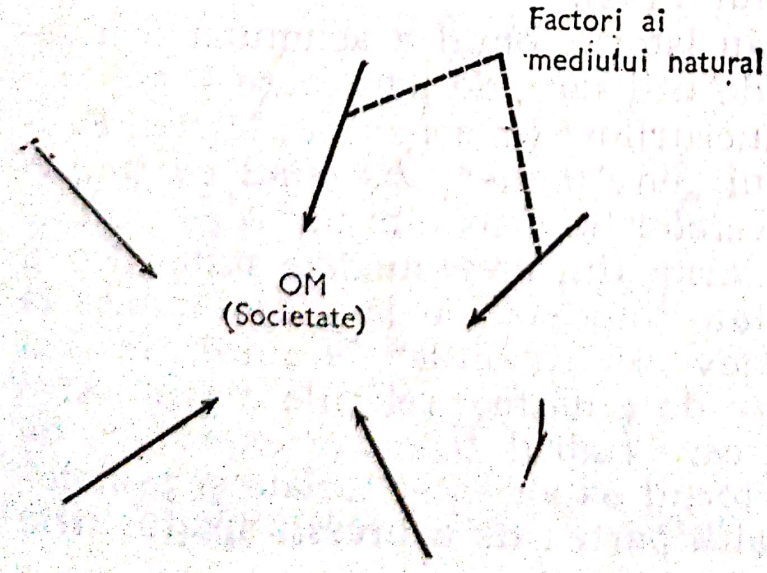

Fig. 3 — Spațiul natural = ecosistemul

Scanned with OKEN Scanner

2) *environ-ul* ca totalitate a cadrului fizic, a celui natural și a celui construit de om, „sistem de energii", modelatoare a așezării umane, preponderent funcționale ;

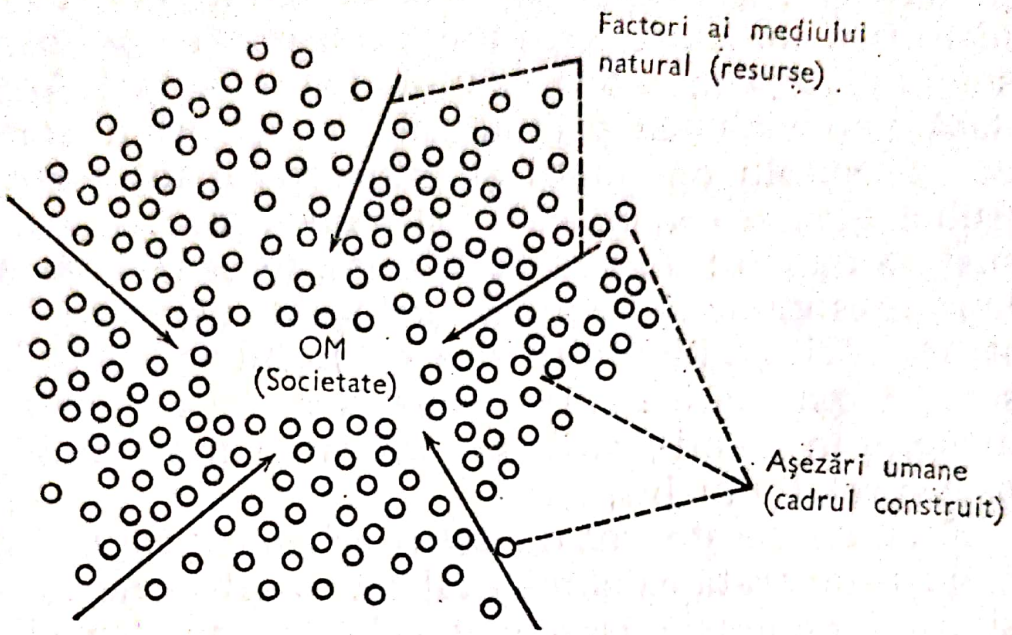

Fig. 4 — Spațiul fizic global = environnement

3) *ambientul* ca proiecție social-culturală a spațiului organizat, ca percepere, interpretare și valorizare a mesajelor ce rezultă din configurarea specifică a mediului fizic înconjurător în urma experienței socio-culturale a oamenilor.

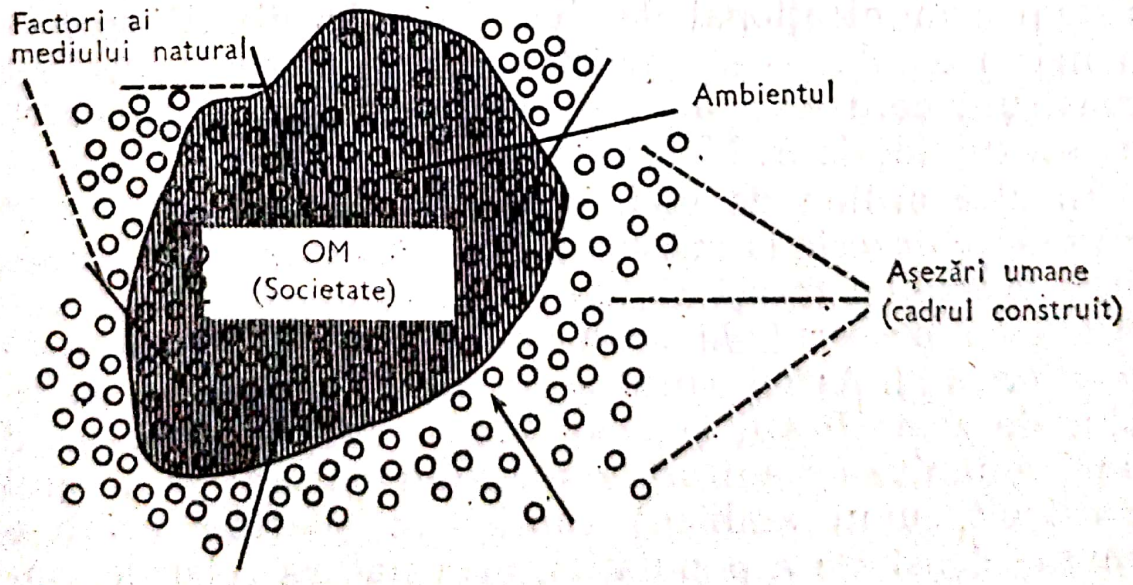

Fig. 5. — Spațiul ambiental = spațiu cultural

Scanned with OKEN Scanner

De altfel, și în discuția pe care o deschide C.G. Argan în eseul „Urbanistica : spațiu și ambient", cu privire la constanta fizică a spațiului și proiecția lui uman-socială, se întrevede necesitatea unor delimitări. El critică pe antropologul american Kewin-Lynch (13) pentru că identifică imaginea orașului cu proiecția psihologică a spațiului urban, a teritoriului. În fond, nici Argan nu depășește viziunea psihologistă, considerînd ambientul ca „ansamblu de relații și interacțiuni între realitatea psihologică și cea fizică". Este adevărat însă că Argan susține punctul de vedere istorist, în sensul că interrelația presupune și acțiunea factorului uman în procesul structurării ambientului și a mediului de locuit. În acest sens, Argan critică și pe Alexander pentru faptul că și modelul în „semi-gratii" are un caracter sincronic, aprioric și relativ închis.

Față de aceste considerații, schema propusă de noi mai sus ne arată că ambientul este o categorie axiologică și nu funcțională cum sînt celelalte două medii, deci este un fapt de cultură, care se realizează prin „instituirile mediane ale obiectelor" și totodată prin reproiectarea continuă, în conștiință, a structuralității mediului în totalitatea lui. Interacțiunea omului cu spațiul fizic nu se epuizează la nivelul mecanismului psihologic, ci la nivelul receptivității socio-culturale a comunității. Această concepție este mai aproape de perspectiva *antropologiei comunicaționale*, deoarece ambientul este un sistem comunicațional deschis, dinamic, diferit de sistemele parțiale — al ecosistemului și al cadrului fizic construit, care ar aparține „ecologiei comunicaționale" (în sensul dat de A. Moles acestui ultim concept).

În altă ordine de idei, trebuie arătat că ambientul nu se circumscrie la imaginea generată exclusiv de oraș, atîta vreme cît însăși noțiunea de *urban* este azi identificată cu *procesul de urbanizare a așezării umane în totalitatea ei*. Astfel, cultura urbană va desemna ansamblul de semnificații și comportamentele ce corespund unei anumite organizări a spațiului natural și a celui construit, unui ambient configurat specific printr-o anume densitate a populației, prin natura relațiilor intergrupale, prin gradul de tehnologizare, prin natura

Scanned with OKEN Scanner

serviciilor, prin structurile *stilistice* sau a gradului de organizare estetică a mediului — la oricare din nivelele așezării umane.

Ambientul exprimă deopotrivă relațiile compoziționale dintre construcții, dintre spațiile libere sau cele plantate, dintre acestea și elementele decorative naturale sau artificiale, adică tot ansamblul de elemente ce participă la „vizualizarea spațiului urban", la sugestia estetică, la umanizarea lui (14). Dar această „vizualizare" trebuie să depășească stadiul perceperii psihice, deoarece *procesul de internalizare a valorilor și semnificațiilor unui anumit spațiu urban va întîlni o anume experiență socio-culturală*, proprie grupului și istoriei sale.

În sistemul așezării umane, cultura spațiului sau cultura urbană pot fi considerate subsisteme și înțelese ca acțiuni de semnificare și valorizare a environnement-ului, deci a spațiului natural și construit (cu obiectele ce-l populează) de către indivizii unei comunități determinate din punct de vedere teritorial, demografic, economic, al nivelului tehnologic, al echipării și dotărilor sau al experienței socio-culturale. Este vorba, deci, de valorile rezultate din perceperea și folosirea mesajelor arhitectural-urbanistice, precum și a celor emise de cadrul natural, exprimate în sisteme de semne și sensuri stilistice destinate identificării funcțiunilor locuirii, dar și comunicării interumane. Nu este greu de presupus că această lume de valori declanșează un ansamblu de răspunsuri culturale, instituționalizate sau nu, care participă, alături de alte forme ale spiritualității, la proiecția culturală a unui popor pe ecranul istoriei, al socialității în schimbare.

Conceptul de cultură urbană apare, firește, corelativ spațiului, și de aceea el va ilustra atît continuitățile (modelele cultural-spațiale), cît și discontinuitățile istorico-sociale (15).

Analiza impune o ierarhizare corespunzătoare a tipurilor de spații înlăuntrul *spațiului uman*, legat indisolubil de ideea cuprinderii și a convertirii în termeni spirituali, de semnificare, de ambientare a dimensiunilor fizice. Echiparea teritorială generează azi adevărate efecte estetice, ambientale. Este un fenomen de integrare

Scanned with OKEN Scanner

estetică a tehnologicului și a naturii, paralel efortului de conservare a mediului înconjurător, două direcții esențiale în cultura și organizarea spațiului uman contemporan.

NOTE ȘI BIBLIOGRAFIE

(1) „Sociologie et urbanisme" (Colloque du 1—3 mai 1968), Paris, Ed. de l'Epi, 1970, Fondation Royaumont).

(2) ROBERT AUZELLE, *Cours d'urbanisme*, tome 1, Paris, Editions Vincent, Fréal et C-ie, 1968. Luînd exemplul geografiei, AUZELLE arată că diferite discipline, cum ar fi etnografia, sociologia, statistica demografică și economică și istoria furnizează geografiei informații și documentația de care are nevoie în studierea complexelor interferențe ale fenomenului ocupării teritoriului de către om. În acest sens, al folosirii cunoștințelor din domeniile arătate, se poate afirma că geografia este o știință de sinteză, deși ea are un obiect distinct. În mod similar, spune AUZELLE, și urbanistul folosește cunoștințe din disciplinele geografice, istorice, demografice, economice, sociologice, etnologice, biologice etc., și în acest sens urbanismul este și *o sinteză a cunoștințelor* și nu o știință de sinteză a celorlalte discipline (p. 59).

(3) YONA FRIEDMAN, de exemplu, a încercat să fundeze o teorie a „mecanismelor urbane" prin care indivizii să-și poată determina alegerea vecinătății, integrarea în așezare, ținînd seama de cît mai mulți parametri sociourbani, în studiul său, *Spre democratizarea vecinătății sau cum să ieșim dintr-un impas*, publicat în „Technique et Architecture", nr. 3, 1970, pp. 82—87. Este, de fapt, și o încercare de aplicare a informaționalismului, adică o încercare de a determina, prin înregistrări continue, toate deplasările, mișcările și schimbările ce pot interveni în activitățile omului, pornind de la considerarea mediului construit și natural drept un sistem deschis cu reale disponibilități informaționale (alegeri de situații imprevizibile ale individului ca receptor în raport cu spațiul urban dat și cu cel în devenire). Noi am schițat unele aspecte informaționale în două comunicări ținute la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu", prima în anul 1968 intitulată *Comunicarea om — spațiu construit* (5 pag. dactilo) și a doua la Sesiunea științifică a cadrelor didactice din 1969 pe tema *Orașul în perspectiva sociologiei informației* (9 pag. dactilo). De asemenea, pot fi consultate: PAUL CARAVIA, *Sociologia informației și cercetarea prospectivă*, comunicare ținută la Seminarul Laboratorului de Cercetări Prospective al Universității București în 1970 (rotaprintată, 30 pag., 1971) și *Urbanizarea și comunicarea. Eseu prospectiv*, ținută la același laborator în 1971 (30 pag. dactilo).

Scanned with OKEN Scanner

(4) Pentru o reprezentare cantitativă a diferitelor tipuri de aşezare umană s-a elaborat o „Scală ekistică logaritmică" care evidenţiază diversele interferenţe dintre mărimile „tipurilor de unităţi ekistice" şi cele 5 „elemente ekistice", după cum rezultă din tabelul următor (vezi *Scala* din pag. 262).

(5) PAUL CARAVIA, *Spaţiul arhitectural-urban. Noi cercetări şi discipline*, comunicare ţinută la Uniunea Arhitecţilor din R.S.R., iunie 1971, 25 pag. rotaprint ; în lucrare sînt prezentate cîteva argumente în susţinerea ideii că ekistica se înscrie decis pe linia gîndirii moderne, atît de necesară în orientarea cercetărilor urbanistice şi mai cu seamă în acţiunea de organizare a spaţiului.

(6) Ceea ce merită menţionat este faptul că în gîndirea românească au existat precedente eminente în ce priveşte abordarea „integralistă" a aspectelor social-urbane.

În afară de *Şcoala sociologică de la Bucureşti,* care a acordat multă atenţie căilor teoretice de integrare a aspectelor fizico-geografice cu cele social-urbane, se cuvine subliniată îndrăzneala opiniilor profesorului CINCINAT SFINŢESCU, publicate în revista „Urbanismul " cu sprijinul „Institutului Urbanistic", care funcţiona pe lîngă „Uniunea Oraşelor din România" şi adunate ulterior în cele 2 volume „Urbanistica generală" şi „Urbanistica specială", apărute în 1933 la Bucureşti.

C. SFINŢESCU încearcă să aducă noi argumente pentru a susţine caracterul ştiinţific al urbanismului, convergenţa altor discipline (în special a celor sociale) cu o ştiinţă autonomă, descriptivă şi normativă, pe care o defineşte astfel : „Urbanistica cercetează raporturile ce există şi le stabileşte pe cele ce trebuie să existe, între : aglomeraţiunile omeneşti, teritoriile pe care ele se dezvoltă şi clădirile de care se folosesc" (pag. 7 vol. I). Iată dar că sînt prefigurate aici elementele ekisticii. De asemenea, găsim la SFINŢESCU ideea planificării regionale ca o treaptă de integrare superioară a sistematizării locale, orăşeneşti (pp. 360—361) şi totodată ideea „superurbanismului" (a urbanismului la scara naţională) şi a organizării proiective a teritoriului în perspectivă. El împărtăşeşte şi concepţiile lui DEZNAI, care în 1931, în studiul său „Ştiinţa oraşului" vorbeşte despre o treptată, dar inevitabilă, urbanizare a întregii planete. Superurbanismul este o consecinţă a epocii dominant tehnologice şi a dezvoltării social-economice. În viziunea sa, SFINŢESCU găseşte calea de a amenda exagerarea tehnologizantă printr-o reabilitare a esteticii urbane cu toate implicaţiile cultural-stilistice, sau cum am spune acum, cu implicaţiile ambientale.

O nouă expresie a gîndirii moderne în urbanism o aflăm, mai tîrziu, în 1948, la colectivul multidisciplinar din cadrul *Oficiului de Studii şi Documentare*, care înmănunchia specialişti din diverse ramuri (economişti, geografi, sociologi, geologi, arhitecţi, urbanişti etc.). Animatori eminenţi au fost însă sociologul H. H. STAHL, arhitecţii CINCINAT SFINŢESCU, ADRIAN GHEORGHIU şi ŞT. POPOVICI, geograful VINTILĂ MIHĂI-

Scanned with OKEN Scanner

Scală ekistică logaritmică

Scara comunității															
	I 1	II 2	III 3	I 4	II 5	III 6	IV 7	V 8	VI 9	VII 10	VIII 11	IX 12	X 13	XI 14	XII 15
	om	cameră	locuință	grupare de locuințe	mică unitate de vecinătate	unitate de vecinătate	mic oraș	oraș	oraș mare	metropolă	mare zonă urbană	megalopolis	regiune urbană	continent urban	ecumenopolis
Elemente:															
natura															
omul															
societatea															
structuri															
sisteme															
Sinteză															
Populație	1	2	4	40	250	1,5M	7M	50M	300M	2ML	14ML	90ML	700ML	5 000ML	30 000ML

M = mii ML = milioane

Scanned with OKEN Scanner

LESCU. Colectivul urmărea să întocmească studii complexe de urbanism regional (pentru regiunile Hunedoara, Făgăraș, Dobrogea), de cercetare a unor microregiuni, a rețelelor de așezări, a tipologiei orașelor, a structurii socio-economice. Grupul de specialiști amintiți consideră că urbanismul trebuie să realizeze un tip de organizare superioară, rațională a așezărilor, a întregului teritoriu, adică atingerea unui „optimum urbanistic". Astfel, sistematizarea regională trebuie să țină seama de factorii de bază : teritoriul, populația, producția cu toate corelatele sale sociale, economice și culturale, la care se adaugă dimensiunea istorică, timpul, și dinamica lui.

Campaniile documentare, cu caracter monografic, întreprinse de multiple echipe coordonate au colecționat un volum important de date, valorificate ulterior în studii de sistematizare, care, din păcate, au rămas în arhivele CSAC și ICSOR. Ne-au rămas însă 2 volume dactilografiate ; unul prezintă principiile și metodologia și celălalt cuprinde diferite acte și studii ale Oficiului. Noi socotim că demersul teoretic al acestui colectiv, așa cum rezultă din studiul semnat de ADRIAN GHEORGHIU, MARIA LUCESCU și MIOARA MATEI-FIEROIU, intitulat *Sistematizarea regională*, București, 1958, (dactilo, aflat în Biblioteca Institutului de Arhitectură „Ion Mincu"), constituie un exemplu de gîndire ekistică, spre care se îndreaptă urbanismul modern. Autorii arată că urbanismul trebuie să depășească faza cînd era înțeles ca „aliniere și înfrumusețare" a localității și, de asemenea, trebuie să se treacă de la orașul considerat ca „entitate urbanistică izolată", la „regiunea socio-economică", la rețelele de resurse, de așezări și de activități. Studiul socotește că din intercorelațiile factorilor de bază deja amintiți apar „rezultatele urbanistice" cum ar fi : așezările, echipările tehnice, zonale și microregiunile, tipurile de regiuni urbane și tipurile estetice și culturale ale urbanismului regional. Aici se profilează și ideea extinderii ambientului la scara regională. De altfel, lucrările ulterioare ale profesorului ADRIAN GHEORGHIU, cele cu caracter comparativist, privind arhitectura populară din diferite regiuni și din diferite țări sau studiul „traseelor geometrice", împlinesc fațete ale unei concepții unitare de organizare tehnică și culturală a spațiului. Tot atunci apar și unele încercări de formalizare a teoriilor urbanistice și de matematizare a raporturilor intraregionale, ca în studiile : „Un sistem de ecuații diferențiale în sistematizarea regională" (A. Gheorghiu, 1954) ; „Un calcul pentru rețeaua de așezări în sistematizarea regională" (A. Gheorghiu, 1952—1956) ; „Considerațiuni pentru o tipologie a orașelor din R.P.R." (A. Gheorghiu, 1956). Printre studiile cu vădit caracter sociologic trebuie să menționăm „Sistematizarea regiunii Hunedoara" (Șt. Popovici, Adrian Gheorghiu și M. Lucescu, în „Arhitectura", nr. 2, 1951, pag. 10—17) ; „Problema lucrătorilor migranți și soluția ei urbanistică" (M. Lucescu, H. H. Stahl, 1952) ; „Sistematizarea microregiunii Sebeș Alba" (arh. Mioara Matei-Fieroiu, 1954) ; „Contribuții la

problema delimitărilor teritoriale în cercetările monografice social-economice" (Mioara Matei și Ion Matei, 1957).

Activitatea grupului de sistematizări regionale s-ar cuveni studiată mai îndeaproape, pentru că ea conține o indiscutabilă valoare pentru experiența contemporană din țara noastră.

(7) MICHEL LINCOURT, *Aujourd'hui : l'Habitat individual. La maison environnement de l'esprit*, în „Construction et humanisme", nr. 15, 17 mars, 1970, p. 2.

(8) PAUL CARAVIA, *Personalitatea în arhitectură și urbanism*, în revista „Tomis", nr. 6, 1966, p. 15. Ilustrînd necesitatea ca arhitectura și mediul urbanizat să reflecte mai mult spiritul care le-a modelat (al societății și al creatorului) se afirmă că „personalitatea creatoare trebuie gîndită ca o structurare unitară de relații, generale și centrale vieții, care configurează nu numai o imagine vizuală variată, ci și un întreg sistem de influențe pozitive și stabile asupra întregii vieți colective ce se desfășoară în cadrul construit".

(9) MAX SORRE, *L'homme sur la Terre. Traité de géographie humaine*, Librairie Hachette, 1961. Referindu-se la conceptul de „oekoumène" (locuire, habitat) care, în treacăt fie spus, îl regăsim la baza întregii construcții ekistice, MAX SORRE arată că „dacă geografia fizică se ocupă de elementele inerte, iar geografia biologică de ființele vii, geografia umană este acea parte a geografiei generale care tratează omul și operele sale sub unghiul repartiției lor. Ea este descrierea „oekumeniei", a „habitatului". Noi considerăm însă că ekistica s-a distanțat simțitor de Școala antropogeografică în sensul că noțiunea de locuire, de habitat, de așezare este mult mai complet și mai global tratată, tocmai pentru că i-a integrat cea de-a patra dimensiune, timpul, și acțiunile omului, ca elemente dominate față de spațiul fizic cu care operează, îndeosebi geografia umană.

ROBERT AUZELLE, în *Cours d'urbanisme*, folosește o disociere a lui André Merlier pentru a distinge, sistemic vorbind, „spațiul închis" ca porțiune a spațiului spontan amenajat de om, peisajul în care el trăiește cu toate valorile sentimentale ce-l leagă de acest spațiu și, de altă parte, „spațiul deschis" obiect al unei organizări sistematice, deliberate, în care organismele politice, statale, se echilibrează într-un continuum istoric.

(10) GEORGES MATARÉ, *L'espace humain*, Paris, la Colombe, 1962.

(11) Reflexii pe marginea raportului om-spațiul urban, atît din punct de vedere al culturii sau al antropologiei spațiului, cît și din perspectiva comunicării și semiologiei se pot găsi în cîteva dintre lucrările noastre „Cultura urbană. Elemente definitorii", comunicare prezentată la sesiunea Institutului de Filozofie, martie 1971 (15 pag. dactilo) ; „Semiologia spațiului arhitectural-urban", comunicare la Seminarul Laboratorului de Semiotică al Universității din București, mai 1971 (18 pag. dactilo).

Scanned with OKEN Scanner

(12) TITUS MOCANU *Despre sublim. Aspirația către sublim și spiritul epocii contemporane*, Cluj, Ed. Dacia, 1970 ; *Arta și civilizația sinergică. Sensul unei ontologii mediane*, în „Familia", nr. 9 și 10, 1969.

(13) KEWIN LYNCH, *L'image de la cité*, Paris, Dunod, 1964.

(14) Spațiul urban în accepțiunea lui ambientală poate cunoaște descrieri riguroase, în analize semiologice, de estetică informațională sau structuralistă, cum este cea publicată de DIETHARD ENGEL, RAINER JAGALS, UTE — THEODORA JAGALS, *Analyse structurale de l'espace urbain* (I, II, în „L'architecture d'aujourd'hui", nr. 153, 1970, pp. 48—54).

(15) ROLAND BARTHES, în *L'empire des Signes* (Genève, A. Skira, 1970), arată că japonezul are altă reprezentare decît europeanul despre centrul orașului ; de pildă, el nu consideră acest centru ca întruchiparea „generalului", condensarea civilizației cuprinzînd biserica, clădirea administrativă, banca etc. cu semnificațiile lor abstracte, simbolice, ci ca pe un spațiu imens, vid și indiferent ; orașul este *un spațiu trăit*, prin experiența vizuală, și nu unul rațional exprimat prin planuri sau ghiduri. A se vedea și numărul 120—121 al revistei franceze „Urbanisme" unde sînt abordate și problemele environnement-ului, ale raportului dintre centrul orașului și culturalitate sau implicațiile sociologice ale problemei.

De asemenea, E. T. HALL, *The silent language* (1959) și *The Language of vision* (1961).

De o deosebită valoare poate fi analiza critică a ceea ce am numi concepția „spațiului stilistic" în opera lui LUCIAN BLAGA, preocupat îndelung de semnificările ambientale (spațiul „mioritic" este, desigur, o variantă a diferitelor accepțiuni culturale despre peisaj, despre spațiul fizic, geografic și cel construit). Totodată, însemnările lui MARTIN HEIDEGGER despre „Artă și spațiu", despre opozițiile și integrările sculptural-artistice ale „spațiului fizico-tehnic", despre spațiul înțeles ca „deschidere", ca loc ce poate deveni „patrie", în care viețuim în fiecare moment și care, prin artă, relevă nu numai formele ce sînt așezate, aduse în gol, în spațiu, ci chiar spațiul pe care, „umplîndu-l" cu formele obiectelor, îl „deschidem" de fapt, devine trăit, eliberat de anonimatul și indiferența spațiului fizico-tehnic și uniform. Iată deci că spațializarea și locuirea pot dobîndi valori culturale diferite și în acest sens considerăm ambientul ca o categorie profund revelatoare pentru cultură. A se vedea și articolul lui POMPILIU CARAIOAN, *Cercul magic*, în „Almanahul civilizației", București, Editura științifică, 1970, pp. 44—48, în care se descrie originea satului românesc și viziunea culturală asupra teritoriului.

În două articole consecutive apărute în „The Japan Architect" (nr. 11/1959 și 1/1970), NOBORN KAWAZOE teoretizează concepția metabolismului, ca mod de explicare a arhitecturii și urbanismului prin „mișcare de tipul incompatibilității" dintre arhitectură „formă a culturii" înzestrată cu valoare pură

(universală) și clădire („formă a vieții"), înzestrată numai cu valoare pragmatică, respectiv între „spațiu" și „funcționalitate".

În relația om-natură, intermediată de unelte, se produce „forma viață" ; în relația om-societate, intermediată de simboluri (cuvinte) se produce „forma culturală", iar între societate și natură, mijlocită de arhitectură se produce „forma civilizație", independentă, dar în reciprocitate cu celelalte două forme. Ca formă organică, spune autorul japonez, arhitectura are numai metabolism, fiind lipsită de mecanismele propagării (uneltele și simbolurile creează alte unelte și simboluri). În concepția susținută de noi, clădirile cu funcționalitatea și valorile lor pragmatice aparțin environ-ului, în timp ce arhitectura, cu valorile sale universale, de semnificare spațială, aparține ambientului o dată cu habitusul de folosire a clădirilor amenajate într-un mod sau altul.

Este locul să atragem atenția că socotim ca perfect valabile disocierile lui A. H. CHOMBART DE LAUWE dintre spațiul fizic, geografic și spațiul social al vieții urbane. În schema prezentată de noi, omul și societatea sînt cuprinse în environ numai ca o componentă a spațiului fizic global, ca populație cu cerințe direct legate de ecosistem și de funcționalitatea cadrului construit.

De asemenea, în spațiul ambiental omul și societatea sînt cuprinse, nu cu întreaga lor viață socială, ci cu experiența socială de a valorifica și utiliza spațiul fizic global sau de a semnifica mesajele lui culturale. Spațiul social așa cum este teoretizat de CHOMBART DE LAUWE este mult mai cuprinzător și este o componentă a spațiului uman, în ansamblu (P. H. CHOMBART DE LAUWE, *Științe umane, planificare și urbanism,* traducere în „Sociologia franceză contemporană" — Antologie, Ed. Politică, 1971, p. 529 și urm.).

Bibliografie generală privind domeniul ekisticii

(după C. A. DOXIADIS)

BORCHERT, J. R., The Twin Cities Urbanized Area : Past, Present, Future, Geographic Review, vol. LI, 1961.

CALDER, N. (ed.), *The World in 1984* (2 vols.), Penguis Books, Middlesex, England, 1965.

DARLING, F. F., *The Unity of Ecology*, Ekistics, May 1964.

DECLARATION OF DELOS, Athens Center of Ekistics, July 1963.

DE CHARDIN, P. T., *Building the Earth*, Dimension Books, Vilkes-Barre, Pa., 1965.

DENBIGH, K., *Science, Industry and Social Policy*, Dufour Editions, Chester Springs, Pa., 1964.

DE JOUVENEL, B., *The Pure Theory of Politics*, Yale University Press, New Haven, 1963.

DOBZHANSKY, T., *Mankind Evolving : The Evolution of the Human Species*, Yale University Press, New Haven and London, 1962.

DUBOS, R., *Man Adapting*, Yale University Press, New Haven and London, 1965.

DUHL, L. J. (ed.), *The Urban Condition* Basic Books, Inc., New York, 1963.

Ekistics, a monthly publication of the Athens Centrer of Ekistics, Athens Technological Institute, Athens, Greece.

ELUL, J., *The Technological Society*, Alfred A. Knopf, New York, 1964.

GABOR, D., *Inventing the Future*, M. Secker & Warburg, Ltd, London, 1963.

GEDDES, P., *Cities in Evolution*, Williams and Norgate, Ltd., London, 1949.

Scanned with OKEN Scanner

GIBBERD, F., *Town Design*, The Architectural Press, London, 1955.
GIEDION, S., *The Eternal Present : The Beginning of Architecture*, Bollingen Series XXXV. 6. 11, Pantheon Books, 1964.
GIEDION, S., *Space, Time and Architecture*, 3 rd ed., Oxford University Press, London, 1956.
GOTTMANN, J., *Megalopolis, The Urbanized Northeastern Seaboard of the United States*, The M.I.T. Press, Cambridge, Mass., 1961.
GROPIUS, W., *Scope of Total Architecture*, Allen & Unwin, Ltd., London, 1956.
GUTKIND, E. A., *Urban Development in Central Europe, International History of City Development*, vol. I, The Free Press of Glencoe Collier-Macmillan, Ltd., London, 1964.
HALL, E. T., *Silent Assumptions in Social Communication*, reprinted from Disorders of Communication, vol. XLII, Research Publication A.R.N.M.O., 1964.
HALL, E. T., *The Hidden Dimension*, Doubleday & Co., Inc., New York, 1966.
HILBERSEIMER, L., *The Nature of Cities*, P. Theobold & Co., Chicago, 1955.
HUXLEY, A., *Brave New World*, Chatto & Windus, London, 1960.
HUXLEY, SIR JULIAN, *Evolution, the Modern Synthesis*, George Allen & Unwin, Ltd., London, 1955.
HUXLEY, SIR JULIAN, *Evolution in Action*, Chatto & Windus, London, 1953.
Institut d'Aménagement et d'Urbanisme de la Région Parisienne, Paris et Huit Metropoles Mondiales, vol. 2, 1965.
JASPERT, F., *Vom Städtebau der Welt*, Safari Verlag, Berlin, 1961.
JASPERS, K., *The Future of Mankind*, trans. by E. B. Ashton, The University of Chicago Press, Chicago, 1961.
LAVEDAN, P., *Histoire de l'Urbanisme : Renaissance et Temps Modernes*, Henri Laurens, Paris, 1959.
LE CORBUSIER, *La Ville Radieuse*, Editions Vincent Fréal & Cie., Paris, 1964.
LE CORBUSIER, *Towards a New Architecture*, trans. by Frederick Etchells, The Architectural Press, Paris, 1959.

Scanned with OKEN Scanner

McLUHAN, M., *The Gutenberg Galaxy : The Making of Typographic Man*, University of Toronto Press, 1962.
MEDAWAR, P. B., *The Future of Man*, Basic Books, Inc., New York, 1960.
MEIER, R. L., *Implications of the Population Size of the Ecumenopolis*, R-ERES 42, Athens Center of Ekistics, Athens, 1962.
MEIER, R. L., *Is Birth Control Enough ? reprinted from the Humanist*, 1958, No. 2, The American Humanist Society, 1958.
MENNINGER, K. with M. MAYMAN and P. PRUYSER., *The Vital Balance*, „The Life Process in Mental Health and Illness", The Viking Press, New York, 1965.
MOORE, W. E., *Man, Time and Society*, John Wiley Sons, Inc., New York & London, 1963.
MUMFORD, L., *The City in History*, Harcourt, Brace & World, Inc., New York, 1961.
MUMFORD, L., *The Highway and the City*, Harcourt, Brace & World, Inc., New York, 1963.
MUMFORD, L., *The Story of Utopies*, Peter Smith, Gloucester, Mass, 1959.
MYRDAL, G., *Population, a Problem for Democracy*, Peter Smith, Gloucester, Mass., 1962.
The Nation's Capital, a Plan for the Year 2000, prepared by *National Capital Planning Commission, National Capital Regional Planning Council*, 1961.
PAPAIOANNOU, J., *Overall Estimates of World Population Since the Appearance of Man*, Athens Center of Ekistics. R.-ERES 41, Athens, 1964.
PELL, C., *Megalopolis Unbound*, „The Supercity and the Transportation of Tomorrow", Prager, New York, 1966.
RUSSELL, B., *The Impact of Science on Society*, George Allen & Unwin Ltd., London, 1952.
SCHWEITZER, A., *Civilization and Ethics*, Unwin Books, Published in association with Adam & Charles Black, London, 1961.
TOYNBEE, A., *Civilization on Trial and the World and the West*, Meridian Books, Inc., New York, 1960.
VALÉRY, P. *Eupalinos, l'Ame et la Danse, Dialogue de l'Arbre*, Gallimard, Paris, 1944.

Scanned with OKEN Scanner

WRIGHT, F-L., *The Living City*, Horizon Press, New York, 1958.

Din lucrările lui C. A. Doxiadis.

Cărți

Raumordung im Griechischen Städtebau (in German) Vowinckel, Berlin, 1937.

Our Capital and its Future, (in Greek) Athens, 1960. Printed in English by Doxiadis Associates, Doc. R-GA 202, August 1961.

Architecture in Transition, Hutchinson, London ; Oxford University Pres, New York, 1963 ; (in Spanish) Editiones Ariel S. A., Barcelona, 1964 ; (in Portuguese) Armenio Amado, Ceira-Coimbra, 1965 ; (in German) Econ Verlag, Düsseldorf-Wien, 1965.

The New World of Urban Man (co-author Dr. Truman B. Douglass), United Church Press, Philadelphia, Boston, 1965.

Urban Renewal and the Future of the American City, prepared for the National Association of Housing and Redevelopment Officials, Public Administration Service, Chicago, Illinois, 1966.

Between Dystopia and Utopia, the Trinity College Press, Hartford, Conn., 1966.

Emergence and Growth of an Urban Region, „The Developing Urban Detroit Area", volumes one and two, a project of the Detroit Edison Company, Wayne State University and Doxiadis Associates, Published by the Detroit Edison Company, 1966 and 1967.

PUBLICAȚII

NO MORE REGIONAL PLANNING. *A paper prepared for discussion at the United Nations Seminar on Regional Planning in South East Asia, Tokyo, Japan, summer*, 1958. Printed by Doxiadis Associates.

EKISTICS, *The Key to Housing in Developing Areas*. A report prepared for the CIB Congress, Rotterdam, September 21—25 1959, and published in Ekistics, November 1959. Printed by Doxiadis Associates as R-GA 169, July 1959.

Scanned with OKEN Scanner

DYNAPOLIS : *The City of the Future. A lecture at the Oslo Arkitektforening,* Oslo, March 3, 1960, Printed by Doxiadis Associates, R-GA 185, February 15, 1960.

The Death of our Cities. Speech delivered to the Fifth Working Conference on Urban Renewal, NAHRO, at Chapel Hill, Northe Carolina, U.S.A., March 21, 1960 ; and published in Ekistics, November 1960, Also printed By Doxiadis Associates, R-GA, 190, April 15, 1960.

The City of the Future. Lecture at the Graduate School of Ekistics, Athens, July 1961, comprised in DA-GSE Lecture Series, vol. I, Printed by Doxiadis Associates, R-GA, August 20, 1962.

Ekistics and Regional Science. A paper presented to the Second European Congress of the Regional Science Association, Zürich, Switzerland, September 3—6, 1962 ; and published in Ekistics, November 1962. Printed by Doxiadis Associates, R-GA 265, August 1962.

Ekistics as a Tool for the Solution of Problems in Human Settlements. A paper for the United Nations Conference on the Application of Science and Technology for the Benefit of the Less Developed Areas, Geneva, Switzerland, February 4—20, 1963. Printed by Doxiadis Associates, Doc. R-GA 272 (October 1962). (And in Spanish, French and Russian) E/CONF. 39/G/11.

The Future of Copenhagen : „Considerations in the Abstract". Article published in the Danish magazine Arkitekten, February, 26, 1963, and in Ekistics, April 1963. Printed by Doxiadis Associates, R-GA 289, November 18, 1963.

Ecumenopolis, Towards a Universal Settlement. Study based on several lectures given to various universities, organisations and professional societies. Printed by Doxiadis Associates, R-GA 305 June 1963.

Ekistics, Regional Science and Urban Geography. A comparative study based on a paper presented to the Second European Congress, Regional Science Association, Zürich, Switzerland September 3—6, 1962, and published in Ekistics, November 1962. Printed by Doxiadis Associates, R-GA 307, June 22, 1963.

A New Role for the Architect. An address given before the I.U.A. International Symposium on Architecture, organised by the Mexican Union of Architects, Mexico City, October 9,

Scanned with OKEN Scanner

1963. Printed by Doxiadis Associates, R-GA 316 (November 1963). Also Printed in Greek by Doxiadis Associates, R-GA 319 (December 1963), for the Third Conference of the Greek Union of Architects at Nauplion, December 13—15, 1963.

The City of Man. Address to Wayne University on March 5, 1964. Printed by Doxiades Associates as R-GEN-A 323, June 10, 1964.

Art and the Human Scale in the City, Lecture at the Institute of Contemporary Arts, Washington, January 31, 1964. Printed by Doxiadis Associates as R-GEN-A 333, June 12, 1964.

Social Planning and Ekistics. Lecture at the XIIth Conference of Social Work, September 14, 1964.

A Technique to Control Technique. A lecture given at the Symposium on the Technological Society, The Center for the Study of Democratic Institutions, Santa Barbara, California, December 19—23, 1965. Printed as R-GEN-A 383 (January 1966) ; also published in Main Currents in Modern Thought, May-June 1966, volume 22, no. 5.

Anthropocosmos : The World of Man. Address delivered at the Aspen Institute for Humanistic Studies on July 29, 1966 upon the occasion of the receipt of the Aspen Award. Also printed in the Congressional Record (Proceedings and Debates of the 89th Congress, Second Session) as proposed by the Representative from New York, James H. Scheuer, August 29, 1966. Published by Saturday Review, March 18, 1967, pp. 214—221, as The Coming Era of Ecumenopolis.

Human Settlements : Challenge and Response. Published in the Hearings before the sub-commitee on Executive Reorganization of the Committee on Government Operations, United States Senate, 89th Congress, Second Session, December 2 and 5, 1966, Part 8. Article abstracted from evidence submitted by the author on December 5, 1966, in support of an address in the series of United States Senate Hearings on Problems of Cities, before the Committee on Government Operations, Subcommittee on Executive Reorganization. Published in Ekistics, February 1967.

Scanned with OKEN Scanner

Lucrări de sociologie și cultură urbană apărute în România

1. MIRON CONSTANTINESCU şi H. H. STHAL (ed.) *Procesul de urbanizare în R. S. România. Zona Slatina,* Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1970, 398 p.
2. T. BOGDAN, CERNEA MIHAI, MIRON CONSTANTINESCU (ed.), *Procesul de urbanizare în România. Zona Braşov,* Bucureşti, Editura politică, 1970, 430 p.
3. O. BĂDINA, DUMITRU DUMITRU şi NEAMŢU O., *Buciumi. Un sat din Ţara de sub Munte,* Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1970, 410 p.
4. ION ALUAŞ, *Fenomene migraţionale în două zone rurale din România,* Paper presented at the 7th World Congress of Sociology, Varna, 1970.
5. MIRON CONSTANTINESCU, *Procesul de urbanizare în R.S. România,* Paper presented at the 7th World Congress of Sociology, Varna, 1970.
6. ION DRĂGAN, *Factorii integrării urbane la migranţii de origină rurală din România. Consideraţii bazate pe cercetarea unei zone sociale-geografice : Slatina.* Paper presented at the 7th World Congress of Sociology, Varna, 1970.
7. TRAIAN HERSENI, *Industrializare şi urbanizare. Cercetări de psihosociologie concretă la Boldeşti,* Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1970, 258 p.
8. MATEI IOAN şi MATEI I. MIOARA, *Sociologia şi problemele dezvoltării urbane şi rurale,* Paper presented at the 7th World Congress of Sociology, Varna, 1970.
9. H. H. STAHL, *Organizarea administrativ-teritorială,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1969, (col. „Sinteze sociologice").

Scanned with OKEN Scanner

10. VL. TREBICI, *Aspecte demografice ale urbanizării în România*, Paper presented at the 7th World Congress of Sociology, Varna 1970.
11. CĂTĂLIN ZAMFIR, *Factorii determinanți ai organizării activităților social-umane*, Paper presented at the 7th World Congress of Sociology, Varna 1970.
12. ION DRĂGAN, *Rythme de l'urbanisation et intégration urbaine*; în „Revue roumaine des sciences sociales. Série sociologie", 1970, pp. 67—82.
13. GH. SEBESTYÉN, *Metode de prospectare a evoluției cerințelor utilizate în cadrul cercetărilor aplicative pentru proiectarea construcțiilor tip*; în „Metode și tehnici ale sociologiei", București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970.
14. V. V. CARAMELEA, *Antropologia socială în România și cercetarea interrelației societate-cultură-personalitate*, Paper presented at the 7th World Congress of Sociology, Varna 1970.
15. V. V. CARAMELEA, *Un laboratoire permanent sur terrain, d'anthropologie sociale et culturelle. Station-Pilote Berivoiești—Muscel, Department d'Argeș (Roumanie)*, în „Annuaire roumain d'anthropologie", 7, 1970, pp. 131—137.
16. M. MERFEA, I. DIACONIȚĂ, I. CIOBAN, P. PREJBAN și L. SARADICI, *Unele aspecte ale procesului de urbanizare în zona Vaslui*, în „Forum". Științe sociale, vol. III, 1970, p. 113—118.
17. I. IORDĂCHEL și I. CAUC, *Utilizarea metodei cazului în elaborarea unei tipologii a satului românesc contemporan*, în „Forum", Științe Sociale III, 1970, p. 135—146.
18. MIRON CONSTANTINESCU, *Aplicarea teoriei grafelor în studierea procesului de urbanizare*, în vol. „Metode și tehnici ale sociologiei", București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 153—156.

Scanned with OKEN Scanner

Sănătate și teritoriu

VICTOR SĂHLEANU

I. Implicații sociologice ale patologiei geografice

Răspîndirea bolilor omului, frecvența cu care se întîlnesc într-o populație, pot fi *cartografiate*. O „geografie medicală" s-a constituit în ultimele decenii, sprijinită de progresele teoretice și aplicative ale statisticii medico-sanitare. Ea privește, desigur, nu numai patologia, ci și răspîndirea și intensitatea asistenței medico-sociale. În confruntarea și înfruntarea *teritorială* a proceselor patologice (expresie a interacțiunilor ecologice) cu măsurile umane deliberate care urmăresc stăpînirea sau anihilarea lor — găsim un exemplu instructiv și important al *dialecticii biologicului și socialului* (a cărei studiere temeinică este în curs).

Cartografierea sănătății umane este un mijloc de analiză a determinismului complex și variabil al stărilor de sănătate și boală. Putem raporta ariile de răspîndire la relief, la proximitatea mării, la coordonate sau la zone climatice ; le putem compara cu ariile de răspîndire floristică și faunistică stabilite de biogeografie, dar și cu frontiere de state, cu harta raseologică, istorică, economică, etică sau religioasă [1]. Ori, tocmai luarea în considerare a factorilor sociali, culturali și politici este principiul care ferește metoda raportării sau comparației cartografice de concluzii paradoxale, generatoare de perplexitate — sau de concluzii caduce, care ar putea duce la compromiterea metodei.

[1] Vezi, în acest sens, JOSUÉ de CASTRO, *Geografia foamei*, București, 1965.

Scanned with OKEN Scanner

Cartografierea este doar un auxiliar tehnic pus la dispoziție de geografie. Geografia este o *știință* cu un obiect și cu un punct de vedere propriu. Pornind de la perspectiva *învelișurilor pămîntului*, S. Mehedinți a enumerat litosfera, hidrosfera, atmosfera și biosfera și a definit geografia „ca știință a pămîntului, considerat în relația reciprocă a maselor celor patru învelișuri, atît din punctul de vedere static (al distribuirii în spațiu) cît și din punctul de vedere dinamic (al transformării în timp)“ [2]. În cele cîteva decenii care s-au scurs de la formularea acestei definiții, și-a făcut loc în gîndirea contemporană și ideea unei „noosfere“, emanația culturală a lui *Homo sapiens*. Obiectul geografiei este văzut, categoric, ca fiind „întregul (complexul) teritorial“ [3]. *Interacțiunea* dintre elementele complexului teritorial este privită, la rîndul ei, ca o funcție de două variabile principale : a) situația geografică și b) dezvoltarea forțelor de producție în „grupul social“ considerat — ținînd seama de *măsura* în care performanțele din acest sector (definitoriu pentru om) sînt la dispoziția maselor. *Măsura* în care *natura* — în aspectele sale dușmănoase sau patogene — poate fi neutralizată, sau învinsă de către *cultură* — depinde însă de „violența“ cu care factorii naturali perturbă existența umană (sau o solicită pentru a se adapta lor). Desigur, și în mijlocul Saharei sînt posibile (astăzi) aclimatizări tehnice, dar ele sînt prea costisitoare pentru a fi utilizate și, cu atît mai puțin, pentru a fi generalizate. Eficiența „izolatoare“ a civilizației, față de influențele perturbante, este maximă într-un mediu geografic temperat din punct de vedere climatic, suficient de bogat în resurse naturale etc. Să ne fie permis un citat, care se referă tocmai la Sahara : „singură populația din oaze și dintre oaze este rezistentă la condițiile geografice ingrate, dar pe aceasta o consumă mizeria, ignoranța, lipsa de igienă, care, după cum se vede, sînt posibil de remediat. O concluzie a geogra-

[2] S. MEHEDINȚI, *Opere alese*, Editura științifică, București, 1967, p. 117.

[3] V. MIHAILESCU, *Geografia teoretică*, Editura Academiei R.S.R., București, 1968, p. 14.

Scanned with OKEN Scanner

fiei medicale sahariene este deci ridicarea nivelului social, cultural și de trai al autohtonilor,..." Și, mai departe citim : „geografia medicală este concepută tot ca o integrare, în speță a unui fapt biologic (sănătate), în mediul geografic (natural, dar și social)" [4]. Cu singura completare că această integrare *depinde* în măsură hotărîtoare de factorii sociali. În introducerea expunerii noastre ne-am referit la geografia asistenței medicale, dar trebuie să privim combaterea științifică a bolilor numai ca o variantă (evolutiv superioară) a practicilor culturale de reacție și ripostă la fenomenul morbid. Dintr-un punct de vedere cuprinzător, cultura scientistă de mare eficiență pragmatică care inspiră actualmente măsurile OMS, este un fenomen de *interes etnografic*. Și nu trebuie să uităm că, în unele medii culturale și în unele momente istorice, deviații morbide au fost *cultivate* — și nu *combătute* — de către un grup social sau altul.

În ultima vreme, alături de termenul *psihosomatică* (care a făcut carieră în medicina occidentală), începe să circule și termenul de *sociosomatică*. Printre influențele socialului asupra biologiei omului putem deosebi, sumar, influențe *demotrope* — care afectează populațiile — și influența *somatotrope* — care afectează „fizicul" individual. Numărul și varietatea acestor influențe sînt infinite : de la obiceiuri brutale de interes etnografic (mutilări ornamentale sau rituale se practicau încă în neolitic) pînă la efectele subtile ale puericulturii. G. Strass [5] a analizat „sfera socială" din punct de vedere medico-biologic și a diferențiat factori de ordinul 1, 2 și 3. *Factorii de ordinul întîi* sînt reprezentați de mediul material — abiotic *influențat de către om* : alimentația, locuința, condițiile de muncă (și greutățile

[4] *Idem*, pp. 160—161.
[5] G. STRASS, *Der Mensch und die soziale Dimension*, în vol. *„Mikrokosmos-Makrokosmos"*, I, Akad-Verlag, Berlin, 1966, p. 145 și urm.

Scanned with OKEN Scanner

acesteia). *Factorii de ordinul al doilea* sînt reprezentați de componenta interumană, de relațiile personale acționînd somatotrop, pe cale transpsihică (emoțională) : familia, locul de muncă. *Factorii de ordinul al treilea* sînt reprezentați de educație și de cultură, inclusiv de igienă sau obiceiuri. Nu trebuie să uităm nici ceea ce aduce sau împiedică poziția de clasă sau de castă. Barierele de religie sau de castă realizează „distanțe" biologice (genetice etc.) între oameni, comparabile cu cele geografice. Rasele se izolează uneori simpatric, prin prejudecăți sociale și nu prin incompatibilități somatice. Buytendijk [6] a arătat că „tabela de valori" a grupului social influențează sănătatea ; oare tendința la obezitate a copiilor americani nu reflectă o anumită mentalitate a mamelor despre eutrofie ? În multe societăți (și nu numai în cele „primitive") bărbatul corpolent nu dobîndește, prin aceasta, un plus de prestigiu ? Igiena are nu numai rădăcini științifice, ci printre altele — și rădăcini religioase ; comandamente sau interdicții religioase sau etice pot avea bănuite sau nebănuite repercusiuni patogenetice sau sanogenetice. Răspîndirea alcoolismului a fost, cîndva, dependentă de cultura viței de vie ; alchimiștii Evului Mediu au descoperit băuturile tari și, totodată, alte surse de materie primă pentru ele ; răspîndirea alcoolismului a fost *circumscrisă*, cîndva, de către „bariera" preceptelor Coranului ; ea a urmat pe hartă, în cursul istoriei moderne, calea exploatatorilor colonizatori. Ceaklin [7] a arătat că distribuția geografică a cancerului *uman* se explică în primul rînd prin existența unor anumite obiceiuri de alimentație și de viață ; deși experimentarea *animală* a pus în evidență extraordinara importanță a factorului rasial-genetic. [8]

[6] F. J. BUYTENDIJK, *Gesellschaftliche Wertordnung und Gesundheit*, „Landarzt", 1961, p. 494 și urm.

[7] A. V. CEAKLIN, *Particularitățile răspîndirii geografice a cancerului*, Editura Medicală, București, 1965.

[8] În tratatele contemporane de antropologie, patologia este trecută fie în contextul considerațiilor tipologice, fie în cel al considerațiilor despre mediu. Vezi R. MARTIN — K. SALLER, *Lehrbuch der Anthropologie*, G. Fischer, Stuttgart, 1963, p. 680 ș.u., p. 2575—2679.

Scanned with OKEN Scanner

Pînă unde ar putea fi considerat determinismul geografic al *bolilor* umane și ca un „model euristic" pentru discutarea determinismului geografic al unor *manifestări* umane ? Este necesar să precizăm că nu ne referim la problema determinismului geografic al *istoriei* [9], sau al evoluției orînduirilor sociale ale omenirii, fenomene de altă amploare și de altă semnificație decît cele pe care le discutăm aici.

Cînd Ștefan Stîncă argumenta (1891) teza după care mediul social este un factor patogen, el nu *excludea* factorii naturali dintre factorii patogeni, ci *includea* printre factorii patogeni, particularități ale vieții sociale a căror însemnătate era trecută cu vederea sau minimalizată, sau insuficient înțeleasă (din cauza unei optici naturalist-scientiste, sau a unei optici viciate de poziția de clasă etc.). În realitate, nu numai că o serie de factori patogeni „naturali" sînt favorizați sau defavorizați de către factorii sociali, dar ei au o valoare *expresivă* și *indicatoare* de prim ordin, pentru o anumită situație socială. Cînd Victor Babeș spunea că „leacul pelagrei este împroprietărirea țăranilor", el avea în vedere un caz relativ simplu. Există boli a căror eradicare se poate obține prin mijloace sociale, chiar dacă detaliile de etiologie și patogenie (organismică, fiziopatologică) nu sînt suficient lămurite : cele datorate unor carențe alimentare, de exemplu. Există boli care „exprimă" mizeria, incultura, exploatarea colonială, urbanizarea, dezvoltarea mijloacelor de comunicație rutiere, sau războiul. Legătura nu este însă specifică. O anumită logică a realităților dinamice și complexe generează uneori chiar situații paradoxale. Tuberculoza nu este numai boala muncitorului subalimentat, din perioada industrializării capitaliste, ci și a lui G. Leopardi, intelectualul fragilizat prin lecturi intempestive. Igiena desăvîrșită a copiilor din clasele înalte ale societății îi face mai sensi-

[9] Cu privire la această problemă, vezi E. SPERANȚIA, *Introducere în Sociologie*, Ed. 2, t. I, Casa Școalelor, București, 1944, p. 320 și urm.

Scanned with OKEN Scanner

bili la unele boli infectocontagioase la care „copiii străzii“ se imunizează de timpuriu. Într-un teritoriu cu slabă dezvoltare economico-socială, dependența de mediul geografic este strictă și puternică ; dar o înaltă dezvoltare economico-socială duce la exploatarea maximală a resurselor teritoriale specifice, cu o profilare caracteristică a muncii populației ; o *patologie profesională* caracteristică se poate dezvolta, în consecință, pe acel teritoriu. Între influența directă a climei, a chimiei și fizicii solului asupra populațiilor — și diferențierea zonal-geografică a noxelor profesionale, dependența mezologică specifică suferă o descreștere, apoi din nou o creștere. Odată cu „civilizarea“ teritoriului, indicii de morbiditate de obicei variază ; dar sensul lor de variație este dependent de condițiile istorice și social-politice în care are loc procesul. Este suficient să ne gîndim la „umanizarea“ naturii africane în condițiile exploatării colonialiste, prin opoziție cu transformarea planificată a imenselor teritorii siberiene în timpul regimului sovietic.

Umanizarea mediului fizic și geografic îi schimbă semnificația antropologică : acest fapt, care a fost sesizat și de către întemeietorii antropogeografiei (ca Ratzel), este o premisă a igienei contemporane. *Resemnificarea* valorii biologice a factorilor exteriori este o trăsătură comună activităților și adaptărilor umane. Hrana omului nu este numai un amestec de principii alimentare ; este produsul artei culinare, capabilă să adaoge la valoarea nutritivă — de exemplu o valoare de excitant, la funcția plastică și energetică — una socială. Animalul mănîncă, omul „ia masa“. Litoralul marin este, pentru o plantă sau un animal, mai ales o zonă climatică ; pentru un om poate fi și o zonă de pescuit, sau una portuară. Sanogeneza și patogeneza unei astfel de zone depinde nu numai de climă, ci și de consumul de pește — reflectînd specificul muncii pescărești sau facilitatea economică de procurare, ca și de particularitățile igienice și epidemiologice ale unui centru urban de comu-

Scanned with OKEN Scanner

nicații internaționale sau ale unei populații marinărești. Influențelor directe pe plan fiziologic *(homo naturalis)* li se suprapun influențe datorite solicitărilor sau facilitărilor specifice : munca, uneltele *(homo faber)*, civilizația, cultura *(homo sapiens)*. Prin muncă și cultură, omul dă o ripostă „provocărilor" naturale ; la factorii adverși el opune *antifactori*. Organismul viu este un sistem cu riposte ; omul este prin excelență un reprezentant al vieții „active". Mediul, care încearcă să transforme omul, este *schimbat* de către om : adaptarea omului este nu numai autoplastică, ci aloplastică (S. Ferenczi). Reacțiile omului exprimă nu numai cerințele mediului (alospecifice), cît mai ales propriile sale ținte (idiospecifice, V. Sălleanu). La această răsturnare a raportului de forțe om-natură, premisa este calitatea omului de a fi *zoon politikon*.

Dintr-un punct de vederea asemănător putem examina și biologia *populațiilor* umane. Interrelația dintre ajustările biologice și culturale este privită ca o problemă majoră a acestei biologii ; căutarea atentă a factorilor sociodemografici care afectează structura genetică (ex. endogamia) se impune ; boala continuă să fie, în aproape toate regiunile planetei, un puternic agent selectiv [10]. Relația populațiilor umane cu alte populații biologice (interacțiune în cadrul biocenozelor complexe care sînt așezările *omenești)* reflectă, uneori paradoxal, intervenția factorilor socioculturali. Este evident că boala somnului (expresie clinică și epidemiologică a interacțiunii dintre om, tripanosome și musca tse-tse) este limitată la regiunile ecuatoriale, iar febra galbenă corespunde răspîndirii pădurilor tropicale în care trăiesc maimuțele purtătoare de virus patogen. Dar penuria de animale domestice se întîlnește nu numai în sălbătăcie, ci și în civilizația avansată ; am fost dezarmați în fața unor microbi patogeni, nu numai înainte de era pasteuriană, ci și în urma apariției liniilor rezistente la antibiotice. Urbanizarea, civilizația însăși, sau chiar viața socială, prezintă această „dublă față" *vis-à-vis*

[10] Cf. P. T. BAKER și J. S. WEINER (ed.), *The biology of human adaptability*, Clarendon Press, Oxford, 1967, pp. 1—25.

Scanned with OKEN Scanner

de sanogeneză și patogeneză : cînd favorizantă, cînd periclitantă — interferînd variabil cu influențele directe ale mediului natural.

●

Relația fundamentală a patologiei geografice rămîne aceea dintre *populație* și *mediu* [11]. Numai că *mediul* de viață al omului nu este numai mediul natural și (în marea majoritate a cazurilor care interesează sociologia) nu este în *primul rînd* mediul natural. Populația, la rîndul ei, este caracterizată *nu numai* prin fondul ei genetic (rezultat al selecției unui genofond ancestral și al mutațiilor intercurente, de către factorii mediului din ce în ce mai puțin natural și din ce în ce mai complex). Alături de acest factor istorico-biologic, filogenetic (microevolutiv), la „istoricitatea" populației participă istoria social-politică a teritoriului și a populației, ca și tradițiile culturale ale acesteia, inclusiv superstițiile (care — așa cum a subliniat Mircea Eliade — poartă acest nume din cauza marii inerții de-a lungul generațiilor).

Patologia geografică este, în mare măsură, o patologie sociosomatică. Reciproca acesteia este *reacțiunea culturală* la existența — frecventă — a factorului boală : de la cultul străvechi al zeilor sănătății în regiunile impaludate, pînă la dezvoltarea instituțiilor medicale moderne de un anumit profil. În felul acesta ajungem să concepem integrarea teritorială *dinamică* de care vorbesc geografii ca pe un sistem deschis, axat progresiv tot mai mult pe cultură : ca pe un *ecosistem* în progresivă umanizare. Cel puțin pentru o anumită perioadă a acestei evoluții, factorul patologic este un indicator al transformărilor care se produc, dar un indicator care este departe de a fi un simplu epifenomen. Căci siste-

[11] AVȚIN identifică patologia geografică cu *ecologia medicală*. După ȘT. MILCU și C. MAXIMILIAN (*Introducere în Antropologie*, Editura Științifică, București, 1967, p. 250), „întreaga patologie umană este rezultatul interacțiunii dintre ereditate și mediu", iar „întreaga patologie geografică sprijină acest punct de vedere".

Scanned with OKEN Scanner

mul pe care-l avem în vedere are structură cibernetică și esență informațională : înregistrarea și cunoașterea efectelor este capabilă să modifice — pînă la anulare — desfășurarea în continuare a factorilor cauzali.

II. Antropodinamica așezărilor umane

Preistoria și istoria așezărilor umane reprezintă un aspect semnificativ al antropologiei dinamice. Așezările sînt mărturii ale progresului evolutiv pe linia antropogenezei, umanizării, civilizării — și totodată un factor important al acestor evoluții.

Într-o viziune schematică asupra evoluției despre care vorbim, ne putem ocupa de dialectica biologicului și a socialului (N. Dumitru și V. Săhleanu, 1965, 1966). Rafinînd într-o oarecare măsură această schemă, ne vom ocupa de interacțiunea dintre ceea ce vom numi biodinamică, sociodinamică, patodinamică și iatrodinamică .

a) Prin biodinamică vom înțelege transformările biologice ale omului, la nivel organismic, de populație și de biocenoză, la nivel fenotipic și de fond genetic, sub aspect cantitativ (cum ar fi numărul indivizilor consideranți) și calitativ. Vom înțelege, totodată, prin aceleași termen, și factorii biologici eficace în formarea și în transformarea vieții umane : mutații, motivația biologică sau principii biologice operante (cum ar fi adaptarea și selecția naturală).

b) Prin sociodinamică vom înțelege transformările vieții sociale și psihosociale, împreună cu intervenția legilor sociale specifice sau a factorilor de natură socială — în viața umană (care cuprinde și viața sa *biologică*). Influențele socialului asupra biologicului le putem cerceta la nivel de organism individual (influențe somatotrope sau sociosomatice) — dar ele pot afecta populațiile (influențe demotrope).

c) Credem că boala umană este atît de afectată (în etiologia, desfășurarea, aspectul și urmările sale) de către factorii psihologici (psihosomatică) și sociali (sociosomatică), încît ea nu poate fi privită pur și simplu ca

Scanned with OKEN Scanner

o stare biologică calitativ deosebită de starea de sănătate. Însăși criteriologia definirii sănătății și bolii este impregnată de considerații psihologice, sociale, economice. Iată de ce patodinamica intră sub o rubrică specială. La rîndul ei, boala afectează nu numai performanțele biologice („viață limitată în libertatea ei", K. Marx), psihologice și sociale, dar generează un nou *status* social, noi tipuri de relații sociale (ca cea dintre medic și pacient), noi ramuri profesional-culturale și noi instituții (ca cele medicale). Boala poate avea atît influențe somatotrope, cît și influențe demotrope ; prin mijlocirea ambelor ea este un factor evenimențial și — între anumite limite — un factor de care trebuie să țină seama istoriografia. Boala infecțioasă mai poate fi privită și ca o expresie a relațiilor ecologice dintre macroorganism și microorganism — iar rezistența la boală este un factor însemnat al selecției naturale.

d) Iatrodinamica este intervenția anti-patologică a omului, întrucît este ființă socială și luptă împotriva bolii cu ajutorul semenilor, a „personajelor" cu *status* social specializat pentru această asistență (vraci, medic), a rezultatelor culturii și civilizației. Am izolat-o sub o rubrică specială pentru a evidenția un factor de importanță crescîndă în istoria contemporană, cu o ponderе însemnată în viața așezărilor omenești moderne și a cărui intervenție eficace condiționează progresele urbanizării.

Man makes himself. În alcătuirea fizică a omului, folosirea uneltei a început să se oglindească încă de acum cîteva milioane de ani. Caninii s-au putut reduce, creierul s-a putut dezvolta în voie, selecția naturală a început să favorizeze pe posesorii ingeniozității mintale și nu pe cei ai unei mari robusteți fizice. Circuitul cibernetic creier-mînă-unealtă-creier este una dintre expresiile circuitului cibernetic creier-viață socială-creier : sisteme cauzale care evoluează după modelul avalanșei, intensificînd accelerat ceea ce este specific uman. Dobîndirea unei bune poziții erecte și a mersului a permis omului deplasări pe raze de kilometri, în opo-

Scanned with OKEN Scanner

ziție cu teritoriul restrîns explorat și exploatat de maimuțe. Cînd omul-maimuță a devenit vînător (și deci carnivor), importanța creierului a devenit și ea majoră, în legătură cu necesitatea de a exploata un teritoriu mult mai întins. Oricum, cultura a „modelat" pe om și somatic, ea este privită în antropologia de azi — nu atîta ca un factor care constrînge natura umană, ci ca unul care a format-o și care este necesar pentru actualizarea capacităților sale (Cl. Geertz, 1965).

S-a susținut recent că una dintre trăsăturile distinctive ale grupului uman primitiv (în raport cu grupul de maimuțe) a fost (și este) existența unei baze casnice *(home base, camp)*. Este locul de revenire al vînătorilor, de îngrijire a indivizilor răniți sau bolnavi ; este ceea ce permite o diviziune a muncii între bărbații care vînează și femeile și copiii care culeg hrană vegetală (I. De Vore). Astfel vînatul a inițiat schimbări revoluționare în modul de viață al primatelor, favorizînd apariția unui mod omenesc de viață. În aceste sălașuri s-au putut dezvolta obiceiuri și atitudini, a putut să apară moștenirea extra-genetică, culturală. Probabil că acest mod de viață a fost fundamental timp de peste jumătate de milion de ani.

Între timp s-a produs ceea ce biologii numesc „umplerea nișei ecologice". Omul paleolitic s-a răspîndit peste tot unde uneltele sale îi permiteau să vîneze. El făcea parte dintr-o comunitate ecologică stabilă, stabilitatea depinzînd de echilibrul între fecunditate, posibilitățile de hrană, atacurile prădătorilor, intervenția bolilor, luptele între grupele sociale. În zone întinse de pe glob, acest echilibru a orientat transformarea fondului genetic al populațiilor. După cum au arătat unii cercetători (J. V. Neel, A. C. Allison) — și astăzi, în zonele tropicale în care malaria este endemică, presiunea selectivă a favorizat genele producătoare de hemoglobină anormală, generatoare de forme grave de anemie în stare homozigotă *(sickle cell anemia)*, dar dînd o rezistență crescută la boală în stare heterozigotă. Evident că eradicarea malariei (ca rezultat contemporan al iatrodinamicii) este de natură să schimbe acest genofond.

Scanned with OKEN Scanner

Nu este nevoie să subliniem că *dezvoltarea culturii* este cea care a permis omului să cucerească și nișele ecologice ale zonelor temperate și friguroase. Focul, îmbrăcămintea și „voința de a rezista, de a învinge" au condiționat folosirea armelor și a realizărilor civilizației ; la adăpostul lor s-au constituit adaptările fiziologice și morfologice potrivite (climatice etc.). Migrațiile umane au, ca factor permisiv, cultura și civilizația. Dar și schimbările progresive în frecvența genelor din populațiile umane recunosc, printre factorii determinanți, factori social-culturali : ei sînt implicați în mutație, selecție, flux genic, derivă *(drift)* (F. B. Livingstone, 1965). Populații umane se pot înlocui într-o anumită nișă ecologică în urma competiției *culturale* ; se poate vorbi de potențialul ecologic al culturilor, care ajunge treptat să fie mai însemnat decît potențialul ecologic al genelor (ex. înlocuirea boșimanilor vînători-culegători de către bantu agricultori-păstori).

Marea revoluție preistorică a fost determinată de trecerea la agricultură. Aceasta s-a întîmplat acum 8—9 mii de ani. Resursele naturale au fost mai bine folosite. În consecință, populația s-a îndesit. Patodinamica s-a modificat și ea : modul de viață mai sedentar a favorizat bolile infecțioase. Creșterea rezistenței față de aceste boli a devenit o trăsătură adaptativă necesară. Susceptibilitatea diferențială la bolile infecțioase a fost o cauză a destinului diferențial al unor culturi. Abia în zilele noastre, gradul de cultură asimilat de mase și intervenția medicală activă și eficace face să depindă destinul patologiei populațiilor de dezvoltarea și evoluția socială.

Omul-vînător, și în continuare omul-agricultor, a intervenit în modificarea faunei și florei mediului său de viață. Poate că exterminarea unor specii, surse de hrană prin vînat, a obligat la adoptarea modului de viață de agricultor-păstor. Subzistența este obținută acum prin exploatare intensivă și localizată ; sedentarismul este progresiv și progresist. Domesticirea animalelor este un proces care s-a întins pe milenii, paralel s-a dezvoltat și pescuitul. Cu 7—8 mii de ani î.e.n., așezările de tip sat sînt bine caracterizate în Orientul Apro-

Scanned with OKEN Scanner

piat. Agricultura a permis o lărgire substanțială a grupului rezident într-un teritoriu de o anumită întindere. Posibilitatea de a face provizii a crescut, securitatea vieții a facilitat comerțul și diviziunea muncii. Agricultura a permis folosirea mai timpurie a muncii copiilor (V. Gordon Childe), a contribuit la o organizare mai centralizată și mai ierarhizată a grupului social, la înflorirea culturii spirituale (R. M. Adams). Este „revoluția neolitică".

Scopul expunerii de față *nu* este urmărirea în interacțiune a factorilor enumerați, de-a lungul mileniilor care urmează, ci *exemplificarea* acestei interacțiuni pentru o bună înțelegere a ceea ce poate aduce un punct de vedere antropologic cuprinzător, în știința așezărilor umane. Ne vom limita, în continuare, la examinarea unor aspecte ale patodinamicii.

Din punct de vedere pur biologic, boala infecțioasă este — cum spuneam — o problemă de interacțiune între speciile unei biocenoze. Epidemiile sînt factori care limitează proliferarea populației parazitate ; prin intervenția lor brutală ele pot genera o modificare oarecum „întîmplătoare" a genofondului. Acele variante ale parazitului vor fi favorizate de către selecția naturală, care dau un număr relativ mic de boli letale (altfel ei „mușcă mîna care-i hrănește", Zinsser, 1960).

Evoluția bolilor infecțioase este dependentă de evoluția modului de viață și a așezărilor umane, deoarece contagiunea depinde de mărimea grupului social, de intensitatea contactului între grupe și de posibilitatea de a îndepărta produsele de excreție. În epoca pre-agricultural, grupele erau mici și dispersate ; de aceea, probabil că nu existau paraziți producători de epidemii pentru care omul să fi fost gazda exclusivă (Bates, 1955 ; Haldane, 1956). Este însă posibil ca unii paraziți ai maimuțelor să fi evoluat paralel cu procesul de hominizare și cu cel de antropogeneză (Cockburn, 1959).

În faza terminală a ultimei glaciații, așezările se permanentizează, infectarea prin dejecții și infectarea de la

Scanned with OKEN Scanner

animalele domestice (salmoneloze, ascarizi etc.) a devenit probabil comună. Așezările permanente își anexează specii de animale și plante care-și stabilesc în preajma lor noi nișe ecologice. În felul acesta, noi vectori și noi rezervoare de virusuri ajung sateliți ai satelor. Eventual dezechilibrele ecologice create prin defrișarea pădurilor au favorizat endemizarea malariei *via* biologia țînțarului (Livingstone, 1958).

Stadiul de dezvoltare a orașelor preindustriale corespunde cu etapele istoriei bîntuite de epidemii. La aceasta contribuie densitatea populației, igiena precară, intensificarea comunicațiilor. În unele războaie, bolile ajung factori decisivi — iar generalii, relativ neimportanți (Zinsser, 1960). Tranziția de la orașele preindustriale la cele industriale a intensificat unele dintre aceste aspecte nefaste, ca o consecință directă a exploatării capitaliste. Colonialismul a favorizat răspîndirea bolilor societății urbane la toate grupele agriculturale și de culegători-vînători din alte continente, a exportat și a importat boli infecțioase.

Totodată, însă, în cadrul civilizației urbane, s-au luat măsuri de stăvilire a epidemiilor, de carantină, de igienă. Perioada 1860—1960 marchează progrese mari ale medicinii în descoperirea agenților cauzali ai bolilor infecțioase și a unor mijloace eficace de combatere a lor. Patodinamica a fost factorul de solicitare al iatrodinamicii ; astăzi ea este influențată cauzal de medicină — ajunsă a fi inspiratoare a unor măsuri aplicate de organe internaționale (OMS etc.). Este perioada în care s-au descoperit și legile de bază ale dezvoltării sociale (K. Marx), s-a definit „mediul social ca factor patologic“ (Șt. Stîncă, 1891), s-a introdus — pe o bună parte a globului — orînduirea socialistă.

●

Istoria bolilor a început să fie cercetată „sociologic“ încă din secolul al XVIII-lea (Tissot). În ultimele decenii, evoluția patologiei a fost examinată în relație cu evoluția societății — de către autori ca Sudhoff, Sigerist, Burnet, S. Polgar (1962, 1965), G. J. Armelagos

Scanned with OKEN Scanner

(1969). Ch. Nicolle a vorbit mai de mult despre „naşterea, viaţa şi moartea bolilor infecţioase". Se poate spune, de aceea, că istoria medicinii (a medicinii *ca praxis*) este o parte din istoria *speciei* umane şi a ecosistemelor în care s-a înglobat. Căci boala este un factor selectiv demotrop iar medicina eficace este (cum arăta E. Haeckel, 1870), un factor ce dejoacă mecanismele selecţiei naturale. Ca o consecinţă a „patoselecţiei" au fost favorizate genele imunogene ; ca o consecinţă a activităţii medicale contemporane, accentul preocupărilor medicale şi sociale se pune azi pe bolile degenerative, pe „nevroze", pe problematica bătrîneţii şi a suprapopulaţiei.

Însă urbanizarea are implicaţii biodinamice mai vaste. Ele au fost abordate la sfîrşitul secolului trecut şi la începutul secolului nostru, de pe poziţii *biologizante* prea înguste, de către reprezentanţi ai „antropologiei sociale" ca Vacher de Lapouge şi O. Ammon. Poate că principala lor eroare a fost criteriologia adoptată : caracterele morfologice ale subraselor (nordică, mediteraneeană etc.), cum ar fi indicele cefalic, nu pot fi un ghid de nădejde în cercetarea complexei probleme a „tipului uman de oraş". Aşa cum a arătat I. Schwidetzky (1944), este plauzibil să admitem că oraşul *atrage* de preferinţă anumite „tipuri" umane, că viaţa de oraş este un factor de selecţie printre cei atraşi sau născuţi în urbe şi că acele însuşiri favorizate sau defavorizate sînt corelate cu aspecte morfologice exterioare. Nu orice om este făcut pentru oraş şi nu orice fel de oraş este favorabil oricărui om. Dar viaţa de oraş *influenţează* psihicul şi fizicul locuitorilor săi, diferenţiat în funcţie de starea economică, profesională, culturală *şi cea somatic-constituţională*. Efectele psihotrope, somatotrope (şi patogene) ale oraşului depind de receptivitatea psihică şi somatică. Factorului nervos şi endocrin îi atribuim azi rolul de mijlocitor al influenţelor *mediului-aşezare*, exercitate prin obiceiuri, hrană, stare nervoasă etc. Creşterea, dezvoltarea, maturizarea, îmbătrînirea, depind hotărîtor de caracteristicile acestui mediu. Sănătatea şi boala îmbracă o înfăţişare particulară după orizontul social.

Scanned with OKEN Scanner

DOCUMENTAR

Scanned with OKEN Scanner

Aspecte ale urbanizării în subzona Săcele (Județul Brașov)

LIVIU MARCU

Județul Brașov prezintă un înalt grad de urbanizare, datorat în bună parte industriei sale dezvoltate, în special a celei de tractoare și autocamioane grele. Faptul se vădește atît în ponderea populației urbane (68%), cît și în proporția orașelor cu peste 10.000 locuitori ce însumează două treimi din totalul așezărilor de tip urban, în populația antrenată în ocupații ternare ce reprezintă aproape o treime, în ritmul accentuat al construcțiilor de locuințe, marele număr de deținători de aparate de radio și televiziune, instituții superioare de cultură, electrificarea completă la sate, personal medical numeros etc. [1]

Dezvoltarea vertiginoasă a municipiului Brașov, atît sub raport demografic, cît și economic a făcut ca influența sa, ca centru urban, să se facă simțită pe o suprafață din ce în ce mai întinsă, afectînd în primul rînd localitățile mai mari din jur.

Paralel cu acest proces local, are loc în județul Brașov și o creștere generală a nivelului comunelor rurale, antrenate tot mai activ în viața economică și culturală a județului, în valorificarea resurselor interne, ceea ce face ca ele să se apropie tot mai mult de modul de viață urbană, în cadrul transformărilor generale ce se petrec în lumea satelor, determinate de dispariția treptată a

1 *Județele României socialiste*, Buc., Edit. Politică, 1969, p. 151. Vezi și G. FLORESCU, *Industrializare și procesul de urbanizare*, în „Lupta de clasă", Seria V, an. XLVI (1966), nr. 11 pp. 11—20.

Scanned with OKEN Scanner

deosebirilor esențiale dintre sat și oraș [2]. Faptul se poate constata atît la așezările de la poalele Bucegilor, cît și la cele din valea Oltului, precum și în general la toate localitățile din acest județ.

În cele ce urmează, ne vom opri doar asupra unui singur caz care ni s-a părut mai caracteristic pentru Țara Bîrsei, și anume procesul de urbanizare petrecut în grupul de localități din preajma Brașovului cunoscut sub numele de „Șapte Sate", proces ce prezintă particularități oglindind atît specificul acestei regiuni — îmbinare de populație pastorală și agricolă —, cît și sub aspect teoretic general : posibilitatea urmăririi procesului de urbanizare pe durată de aproape un secol în orînduiri deosebite, stabilirea factorilor economici interni și externi care l-au determinat, cauzele și efectele transformării unora din aceste localități în oraș și a rămînerii altora, în continuare, la stadiul de comune rurale etc.

Vechi așezări românești, situate pe mult frecventatul drum al oilor ce duce în cîmpia și bălțile Dunării prin pasurile Bratocea și Buzău, cele șapte sate înșirate între Brașov și munții Buzăului — Baciu, Turcheș, Cernatu, Satulung, Tărlungeni, Purcăreni și Zizin — s-au grupat în deceniul trecut parțial (primele patru sate) în orașul Săcele, pe cînd ultimele trei formează încă comune rurale.

Încă din 1934 se vorbea de necesitatea unei urbanizări a acestor sate. Se arăta însă că este necesară „mai întîi înfăptuirea unor lucrări edilitare și de utilitate publică, menite să înfrumusețeze în parte cel puțin aceste sate. Din patru sate, o mărturisim, cu destulă părere de rău, *doar o mică porțiune din Cernatu posedă o înfățișare mai urbană ; restul sat curat* cu toată lumina electrică și apa dusă pe cele mai întortocheate străzi... *Întîi urbanizarea de fapt și apoi de drept*" [3].

2 NICOLAE CEAUȘESCU, *Expunere cu privire la unele măsuri organizatorice pentru întărirea continuă a unității moral-politice a poporului muncitor, a frăției dintre oamenii muncii români și ai naționalităților conlocuitoare, a coeziunii națiunii noastre socialiste*, Buc. Edit. politică, 1968, pp. 9—10.

3 I. CRIȘBĂȘANU, *Industrie sau agricultură*, în „Plaiuri săcelene", an I (1934), nr. 6, pp. 4—5 — *subl. ns.*

Scanned with OKEN Scanner

Tendința aceasta era legată de profundele transformări economice și sociale petrecute în satele săcelene în secolul nostru. Într-adevăr, încă de la începutul deceniului patru al acestui secol se semnala în presa locală faptul că *„desprinși dintr-o ocupație de veacuri,* mocanii săceleni se găsesc azi *în plină și clocotitoare fermentație“* [4], și se atrăgea atenția că „satele noastre iau tot mai mult *înfățișarea unor așezări burgheze, ruralul dispare* continu din grai, port, obiceiuri, mijloace de trai și îndeletniciri“ [5].

Cauza primordială care a dezlănțuit acest lanț de prefaceri — așa cum remarcau și localnicii — a fost *schimbarea ocupației :* mocanii nemaiputînd practica păstoritul din lipsă de pășuni și nedispunînd de terenuri pentru agricultură au fost nevoiți să lucreze în întreprinderile industriale din vecinătate.

Schimbarea ocupației a produs, așa cum era și firesc, *profunde prefaceri sociale,* în locul păturei înstărite a mocanilor proprietari de mari turme și mari negustori de produse animaliere ivindu-se o masă de salariați, muncitori și mici funcționari.

În condițiile capitalismului, foștii ciobani sărăciți nu puteau intra în sfera industriei decît ca forță de muncă, schimbarea ocupației însemnînd totodată pentru marea masă a săcelenilor și un proces de *pauperizare,* de transformare în *proletariat industrial,* cu toate urmările economice, sociale și politice [6].

Sensul adînc al prefacerilor petrecute în viața satelor Săcele și-a găsit dezlegarea firească de-abia în anii regimului nostru, economia socialistă accelerînd ritmul de dezvoltare și în aceste localități. Ca urmare a gradului atins de satele săcelene și a importanței lor în economia Țării Bîrsei, prin reforma administrativă din iulie 1950, satele Baciu, Turcheș, Cernatu și Satulung *au fost grupate* într-o singură unitate administrativă — ora-

4 I. I. GHELASE, *Reînvierea Săcelelor,* în „Viața săceleană“, an I (1930), nr. 3—4, p. 19 — *subl. ns.*

5 V. JINGA, *Intre trecut și viitor,* în „Viața săceleană“, an I (1930), nr. 11—12, p. 8 — *subl. ns.*

6 *Ibidem.* Vezi și : *Ce trebuie să facem pentru Săcele,* în „Viața săceleană“, an III (1936), nr. 10—12, p. 145.

Scanned with OKEN Scanner

șul Săcele — iar localitățile Tărlungeni, Purcăreni și Zizin *au rămas în continuare comune rurale* de sine stătătoare.

Împrejurările care au făcut ca o parte din satele fostei plase „Șapte Sate" să devină oraș, iar altele să rămînă mai departe comune rurale sînt următoarele :

A. — *Așezarea geografică* a celor patru sate, situate unul în prelungirea celuilalt, așa încît nici nu se observa cînd se trecea dintr-unul într-altul, în timp ce celelalte trei sate erau despărțite de primele printr-un spațiu de cîțiva kilometri.

În trecut, și între Baciu, Turcheș, Cernatu și Satulung exista un spațiu de circa 1—2 km, satele avîndu-și vetrele bine distincte, așa cum reiese din hărțile întocmite de Treiber. (Fig. 1).

În secolul nostru, aceste patru sate s-au extins de-a lungul șoselei ce le unește, ajungînd să formeze o singură localitate. Același fenomen se observă și la Tărlungeni, Purcăreni și Zizin, fapt ce va duce probabil, în viitor, la contopirea lor într-o singură așezare.

B. — *Trecutul comun* al celor patru sate săcelene a constituit, de asemenea, un element care a dus la contopirea lor, între ele fiind strînse legături politico-sociale și relații de familie : din registrele aflate la Consiliile populare, reiese că, în secolul trecut, mai mult de o treime din căsătorii se făceau între primele patru sate, pe cînd cu ultimele trei sate mai rar.

C. — Cauza care a determinat saltul calitativ au fost însă *profundele prefaceri economice*, renunțarea la vechile ocupații și încadrarea masivă a populației săcelene încă dinainte de cel de al doilea război mondial în întreprinderile industriale locale și în cele din Brașov, aflate la mică depărtare.

Săcelele au devenit în scurtă vreme *un centru industrial care descongestionează producția brașoveană*, dînd pe piața internă și externă produse apreciate și asigurînd localnicilor și celor veniți din alte părți condiții optime de muncă.

La sfîrșitul deceniului șapte, mai bine de *trei sferturi* din bărbații din localitate lucrau în întreprinderile industriale, de ogoare și vite îngrijindu-se mai mult fe-

Scanned with OKEN Scanner

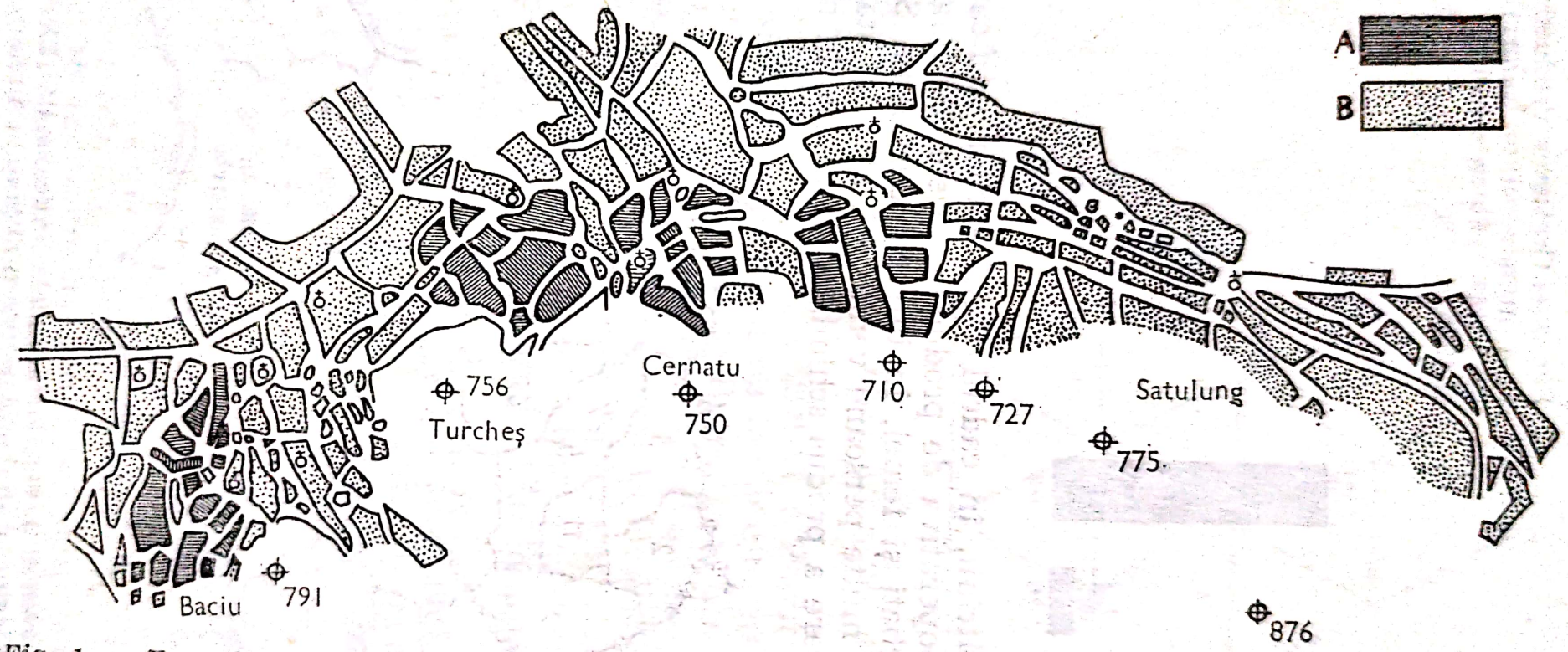

Fig. 1 — Dezvoltarea teritorială a localităților Baciu, Turcheș, Cernatu și Satulung în sec. XIX—XX (după *G. Treiber*)

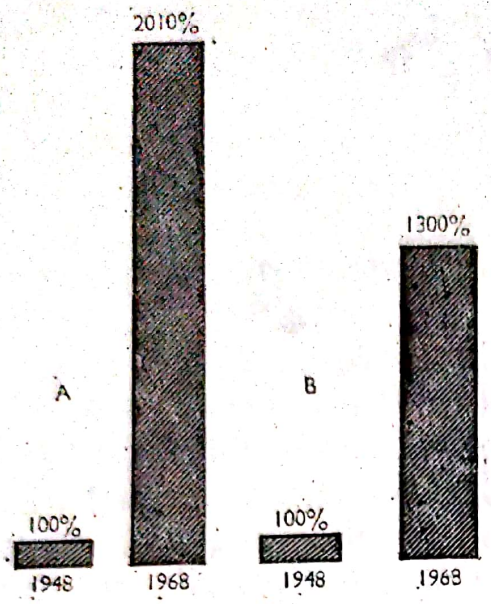

Fig. 2 — Creșterea producției (A) și a numărului de salariați (B) la uzina „Electroprecizia" (1948 și 1968)

meile și bătrînii, în cadrul C.A.P.-urilor unificate în 1964 în Cooperativa de producție Săcele. Pe lîngă localnici, bărbați și femei, în întreprinderile din Săcele lucrează și multe persoane venite din afară și stabilite aici, fapt care a produs schimbări simțitoare în modul

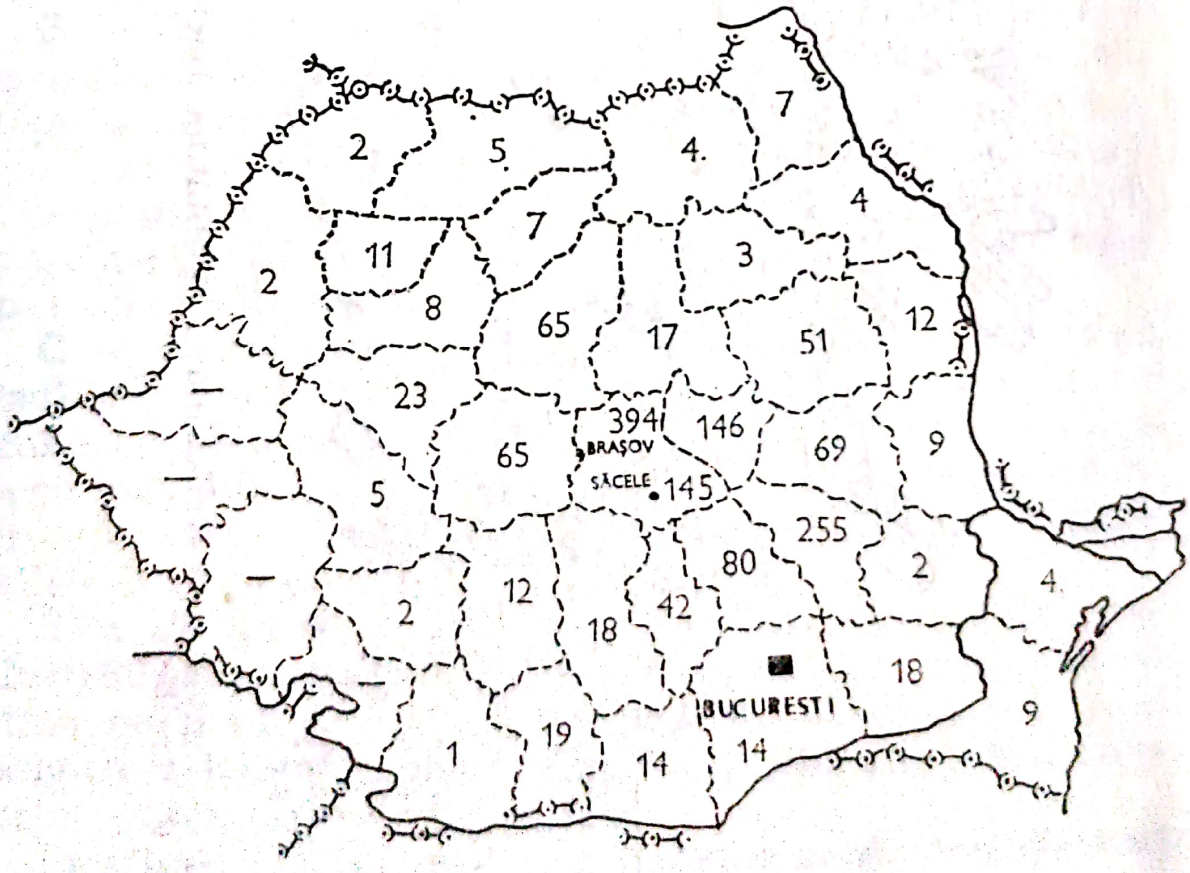

Fig. 3 — Proveniența elevilor la școala profesională „Electroprecizia" din Săcele, în anul școlar 1969/1970 (după „Anuar")

Scanned with OKEN Scanner

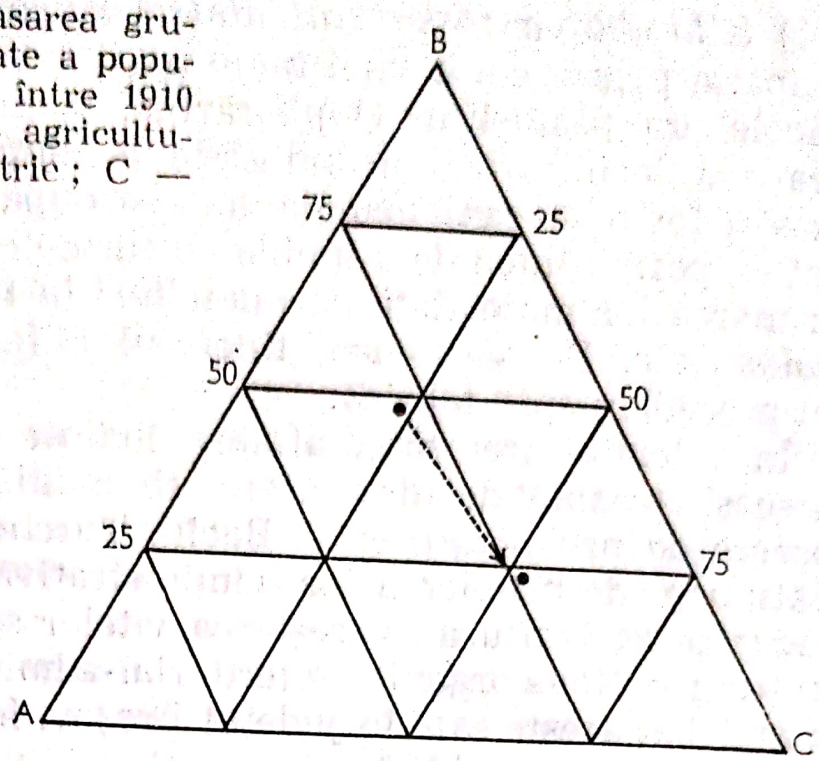

Fig. 4 — Deplasarea grupelor de activitate a populației la Săcele între 1910 și 1956 — A — agricultură ; B — industrie ; C — deservire.

de viață, în sensul unei accelerări a procesului de urbanizare [7].

Situația este întrucîtva diferită la Purcăreni, Tărlungeni și Zizin, unde industria locală este mai puțin dezvoltată, iar depărtarea de Brașov este destul de mare. În ultima vreme, și aici însă tinerii au început *să plece la fabrică în județul Brașov*, iar în localitate sînt cazați *lucrători din alte părți* care își au serviciul la Brașov. Procesul care s-a desfășurat la Săcele cu decenii în urmă începe să se facă astfel simțit și în localitățile rămase încă comune rurale [8].

Totuși deosebirea în stadiul de dezvoltare a celor două categorii de așezări se vădește în multe domenii, fiind accentuate de cele două decenii de statut administrativ diferențiat.

7. Astfel, la școala profesională a uzinelor „Electroprecizia" în anul școlar 1969/1970 numai o treime din elevi proveneau din județul Brașov, iar două treimi din restul țării. Elevii originari din Săcele nu reprezentau nici 10% Cf. *Anuarul școlii profesionale „Electroprecizia" din orașul Săcele pe al 22-lea an școlar 1969/1970 Săcele*, 1970, p. 10 și 50.

8 Cf. *Monografia orașului Săcele*, 1968 (mss) ; *Monografia comunei Tărlungeni*, 1968 (ms) ; *Monografia comunei Purcăreni*, 1968 (mss.) ; *Monografia comunei Zizin*, 1968 (mss.).

Scanned with OKEN Scanner

1) *Schimbarea raportului dintre ocupații.* În trecut, ocupația principală a unei bune părți a locuitorilor din Săcele era păstoritul. După război, procesul de încadrare a locuitorilor în industrie a luat proporții de masă ; foștii mocani nemaiavînd — după cum s-a văzut — posibilitatea de a umbla cu turmele, s-au angajat în marea lor majoritate ca *muncitori în întreprinderile industriale.* De asemenea, tineretul a fost și el atras cu precădere spre fabrică.

În celelalte trei sate, aflate înainte de război pe aceeași treaptă de dezvoltare și manifestînd același proces de urbanizare ca și Baciu, Turcheș, Cernatu și Satulung, desprinderea lor administrativă de Brașov a făcut ca agricultura și creșterea vitelor să rămînă încă puternice. Noua organizare teritorial-administrativă care a înglobat aceste sate în județul Brașov, le va permite o dezvoltare mai rapidă [9].

2) *Ridicarea standardului de viață.* Lucrul în fabrică permite săcelenilor un nivel de trai ridicat, vădit în toate privințele și făcînd să rămînă de domeniul trecutului lipsurile și mizeria de care vorbeau bătrînii [10]. Creșterea nivelului de trai se vede și în gradul de confort al locuitorilor din Săcele. Dacă în 1940 în cele patru comune erau 583 aparate de radio, în 1950 au ajuns la 1 000, pentru ca în 1963 să ajungă la 2 500, iar astăzi la 3 000. La aceasta se adaugă cele peste 1 000 de televizoare, precum și difuzoarele stației de radioficare. Aproape în fiecare casă se află mașină de spălat rufe ; totodată, s-a înmulțit numărul buteliilor de aragaz.

Desfacerea produselor alimentare și de îmbrăcăminte a înregistrat, de asemenea, o creștere simțitoare în ultima vreme. Procurarea produselor alimentare de strictă necesitate — pîine, legume — din comerțul de stat arată gradul de specializare a producției și pașii rapizi spre viața urbană, atît la Săcele, cît și în comunele înconjurătoare [11].

9 *Ibidem.*

10 Cf. G. MOROIANU, *Chipuri din Săcele*, București, 1937.

11 Cf. L. MARCU, *Transformări în modul de viață tradițional.* Subzona Săcele ; în „Țara Bîrsei", vol. I, București, 1972, p. 408 și urm.

Scanned with OKEN Scanner

3) Procesul de urbanizare și-a pus amprenta și asupra *locuinței*: vechea casă-atelier este înlocuită tot mai mult cu casa adaptată traiului modern, în special în cartierul întreprinderii „Electroprecizia", unde în ultimii ani s-au construit confortabile blocuri cu trei și patru etaje.

În trecut, unele case erau construite după necesitățile economiei pastorale, în timp ce alte locuințe erau adaptate nevoilor agriculturii, cu grajduri mari, hambare și poduri de fîn în continuarea casei de locuit [12]. Astăzi, dispărînd aceste deosebiri de ocupații și lumea orientîndu-se în general spre fabrică, au încetat și deosebirile pricinuite de cele două îndeletniciri de bază, tinzîndu-se spre o singură formă de casă. De asemenea, dispărînd sistemul familiilor mari la locuitorii cu ocupații agricole, casele tinerilor nu se mai construiesc în curtea părintească, ci în orice loc.

4) *Portul* a suferit și el schimbări radicale, în trecut, și bărbații și femeile purtau veșminte confecționate de industria casnică, alcătuind în totalitatea lor specificul „port mocănesc" [13]. După cel de al doilea război mondial, portul „tradițional" a dispărut rapid, localnicii preferînd să cumpere gata confecționate veșminte „orășenești" din comerțul de stat, portul vechi ajungînd o raritate chiar la serbările populare.

5) Nivelul de viață s-a îmbunătățit și prin *dezvoltarea rețelei sanitare* la Săcele, prin crearea unui spital și prin funcționarea unui personal sanitar de peste zece ori mai numeros decît în 1950. Deosebirea dintre orașul Săcele și comunele învecinate apare mai vădită în această privință, la 1 000 locuitori revenind 1,5 medici, pe cînd la Tărlungeni 0,8, la Purcăreni 0,6 și la Zizin 0,3.

6) *Familia* a fost afectată la Săcele de procesul de urbanizare atît în structura, cît și în funcțiile ei.

12 Cf. AL. STROE-MILITARU, *Locuință, port și obiceiuri săcelene*, în „Plaiuri săcelene", an II (1925), nr. 10—12, Vezi și G. MOROIANU, *Industria casnică din Săcele*, loc. cit., an VI (1939), nr. 8—9, pp. 103—107.

13 *Ibidem*.

Scanned with OKEN Scanner

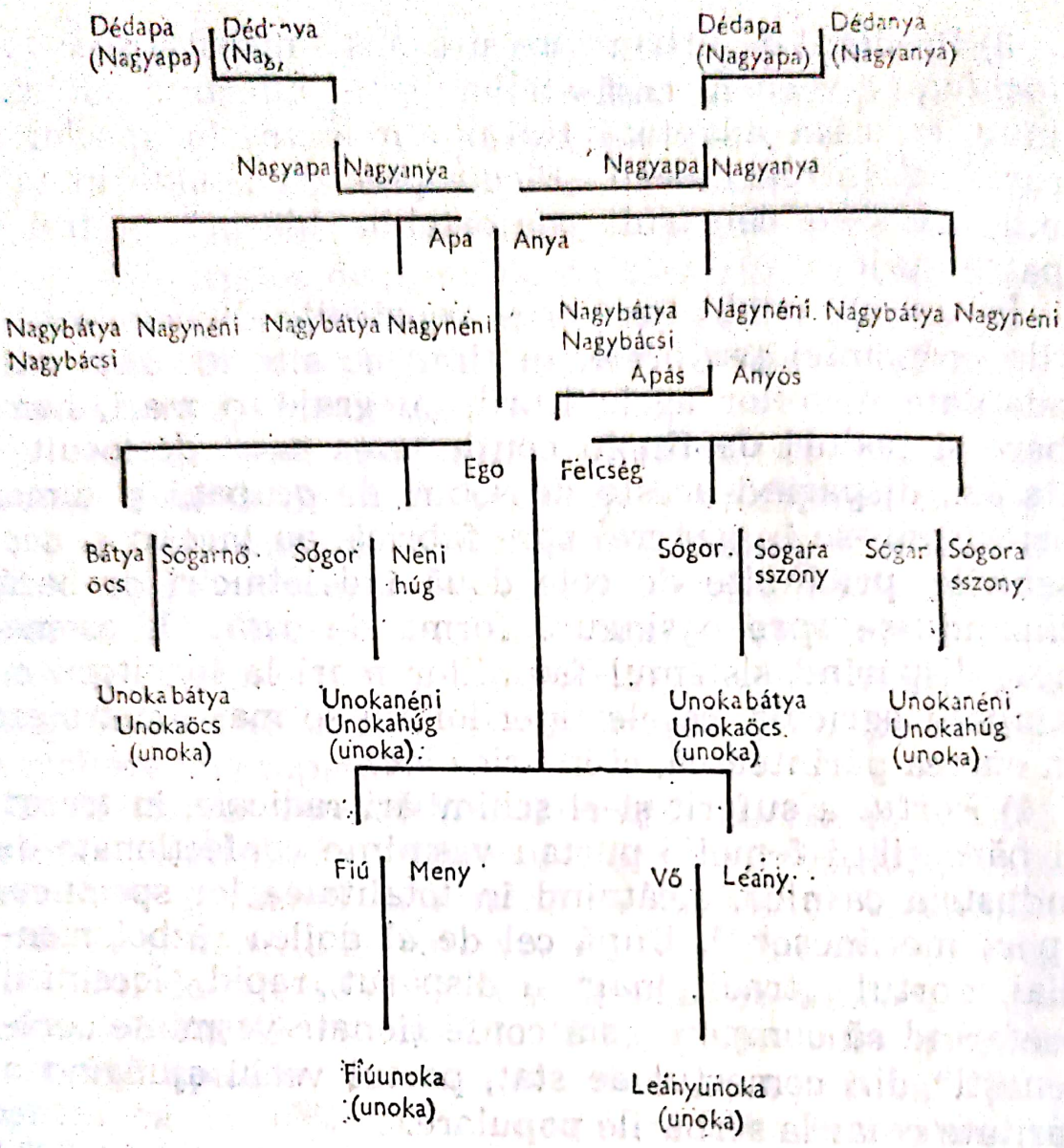

Fig. 5 — Terminologia de rudenie la ceangăii din Săcele (termenii în paranteză sînt folosiți mai recent)

În ceea ce privește *structura familiei*, o transformare mai adîncă se observă la locuitorii care se îndeletnicesc cu agricultura, unde familia mare *(nagycsalád)* se afla în disoluție în prima jumătate a secolului nostru, păstrîndu-se astăzi doar vestigii în terminologia de rudenie și în sistemul ca locuința copiilor să fie făcută în curtea părintească, cu gard sau fără gard despărțitor.

Procesul de urbanizare s-a răsfrînt și asupra funcției *demografice* a familiei, înregistrîndu-se în ultimul deceniu o natalitate mai redusă la Săcele față de cele trei comune învecinate. Ca atare, măsurile de încurajare a natalității din ultimii ani au dus în orașul Săcele la un

Scanned with OKEN Scanner

salt demografic care se constată într-o mai mică măsură în localitățile rurale învecinate, aflate pe o treaptă mai joasă de urbanizare și cu o natalitate mai ridicată.

În ceea ce privește funcția *economică* a familiei, procesul de urbanizare a dus la o adîncire a diviziunii muncii, la specializarea producției, la dispariția vechii gospodării țărănești autarhice și la transformarea ei într-o gospodărie deschisă, de tip urban. Transformările petrecute în funcția economică a familiei în cadrul procesului de urbanizare, au avut ca urmare și *o schimbare a raportului de vîrstă* între mire și mireasă la căsătorie. În satele săcelene, regula era, în secolul trecut, la populația cu ocupații pastorale, ca mirele să fie mai mare ca mireasa cu 10—12 ani. Situația era diferită la locuitorii cu ocupații agricole, unde sistemul de familie mare făcea posibil ca mireasa să fie mai în vîrstă decît mirele, fiind vorba de o forță de muncă în plus în gospodărie. (Fig. 6).

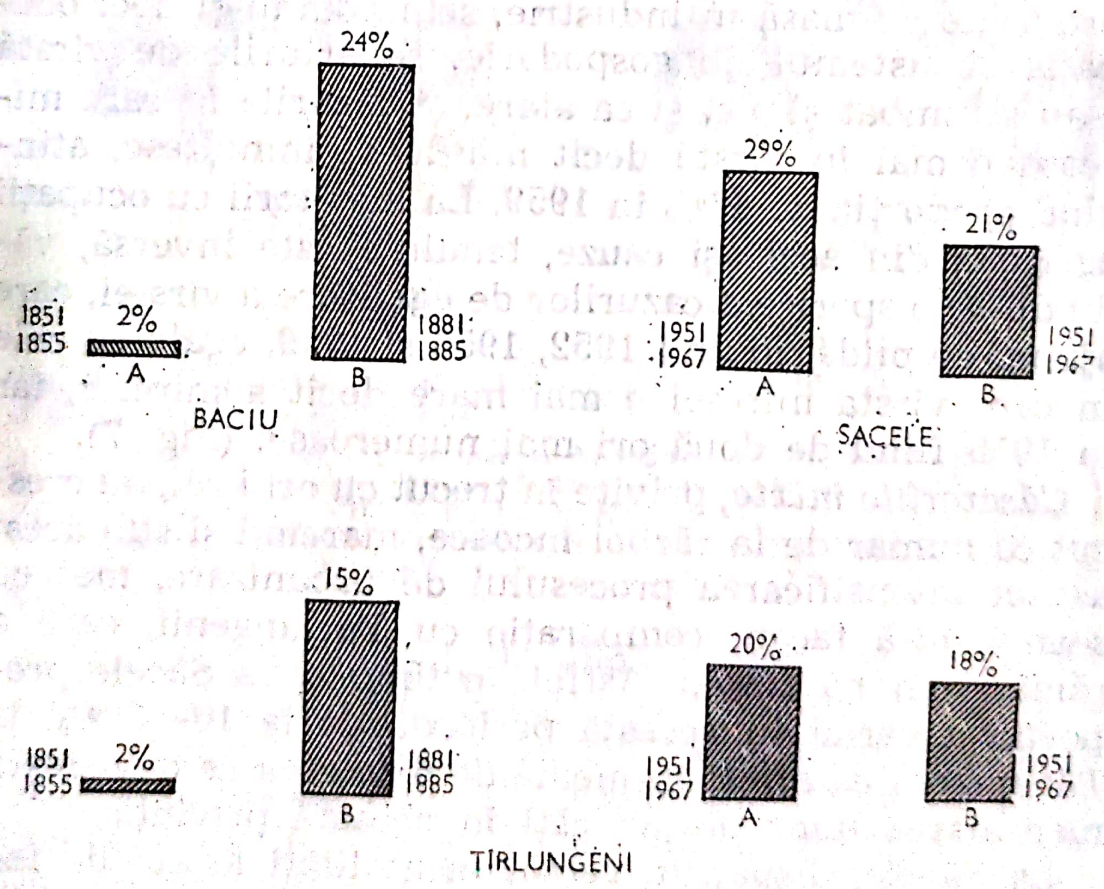

Fig. 6 — Raportul de vîrstă mai mică sau egală a mirelui față de mireasă la mijlocul secolului trecut și astăzi la Săcele și Tărlungeni. A — populație pastorală ; B — populație agricolă

Scanned with OKEN Scanner

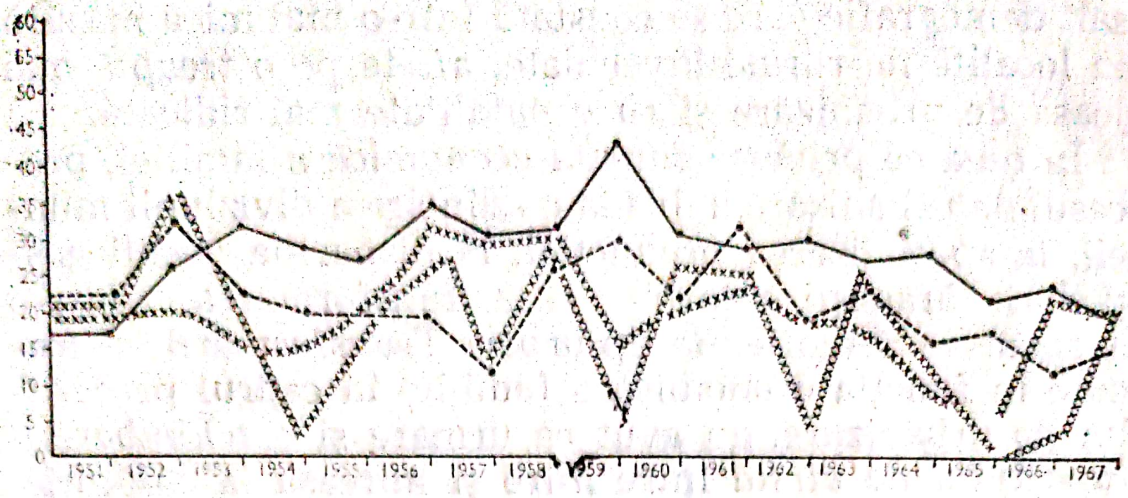

Fig. 7 — Variațiile raportului de vîrstă mai mică sau egală a mirelui față de mireasă la Săcele și Tărlungeni între 1951—1967, în procente (_____ populație pastorală din Săcele ; ___ _ _ ___ populație agrară din Săcele ; *** populație pastorală din Tărlungeni ; xxx populație agrară din Tărlungeni)

După război, populația pastorală fiind antrenată în proporție de masă în industrie, schimbîndu-și deci ocupația și sistemul de gospodărie, raporturile de vîrstă s-au schimbat și ele, și ca atare, și cazurile în care mireasa e mai în vîrstă decît mirele se înmulțesc, atingînd proporția de 43% în 1959. La locuitorii cu ocupații agricole, din aceleași cauze, tendința este inversă, vădindu-se o sporire a cazurilor de egalizare a vîrstei, care ajung, de pildă, în anii 1952, 1956 și 1959, egale cu cele în care vîrsta miresei e mai mare decît a mirelui, iar în 1955 fiind de două ori mai numeroase. (Fig. 7).

Căsătoriile mixte, privite în trecut cu ochi răi, au crescut ca număr de la război încoace, marcînd și sub acest aspect intensificarea procesului de urbanizare, mai cu seamă dacă facem comparație cu Tărlungenii, care a rămas comună rurală. Astfel, în timp ce la Săcele proporția a variat în această perioadă de la 10—20%, la Tărlungeni ea a fost în medie de 6%, ceea ce dovedește menținerea unor prejudecăți în această privință.

La Săcele, dispariția vechii mentalități legate de familie a fost favorizată și de marele număr de *căsătorii cu persoane din afara localității.* După război, la Săcele proporția a ajuns de 90% — ca într-un adevărat oraș —

Scanned with OKEN Scanner

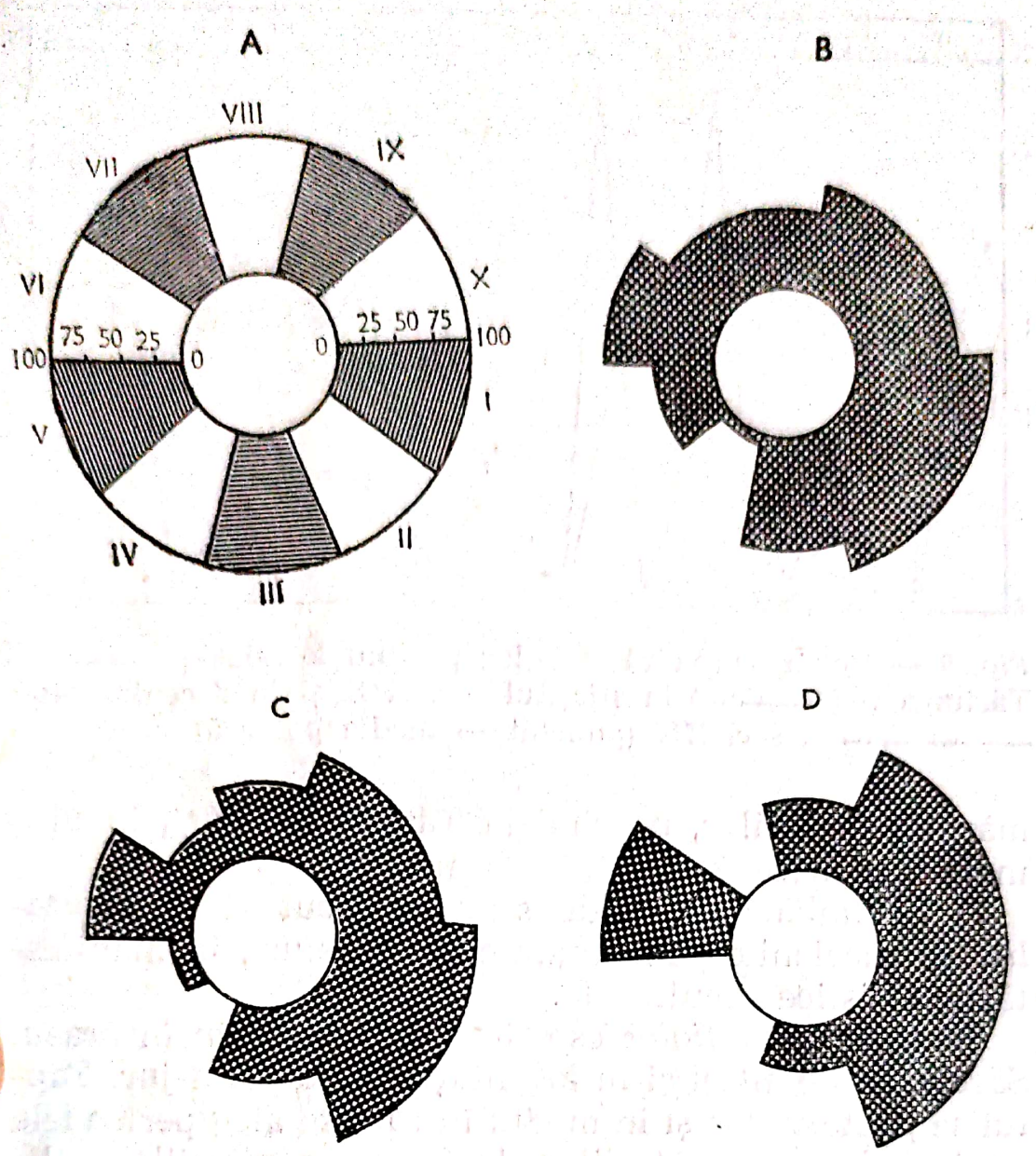

Fig. 8 — Diagrama polară a funcțiilor familiei în mediul rural și urban în subzona Săcele.

A — Schema generală ; *I* — funcția biologică ; *II* — funcția demografică ; *III* — funcția economică ; *IV* — funcția politică ; *V* — funcția juridică ; *VI* — funcția etică ; *VII* — funcția religioasă ; *VIII* — funcția educativă ; *IX* — funcția psihologică individuală ; *X* — funcția psihologică colectivă. *B* — comunele Tărlungeni, Purcăreni, Zizin ; *C* — orașul Săcele ; *D* — municipiul Brașov

pe cînd în Tărlungeni, de pildă, această proporție arareori depășește 70%. Acest fapt a afectat într-o oarecare măsură, la Săcele, și trăinicia căsătoriei. După război, la Săcele procentul *divorțurilor* a ajuns în medie la 20% din numărul căsătoriilor contractate, fiind mai ridicat decît la Tărlungeni, unde el nu depășește decît arareori 10%. În ceea ce privește *recăsătoririle*, în perioada 1951—1966 la Săcele ating 25% față de nu-

Scanned with OKEN Scanner

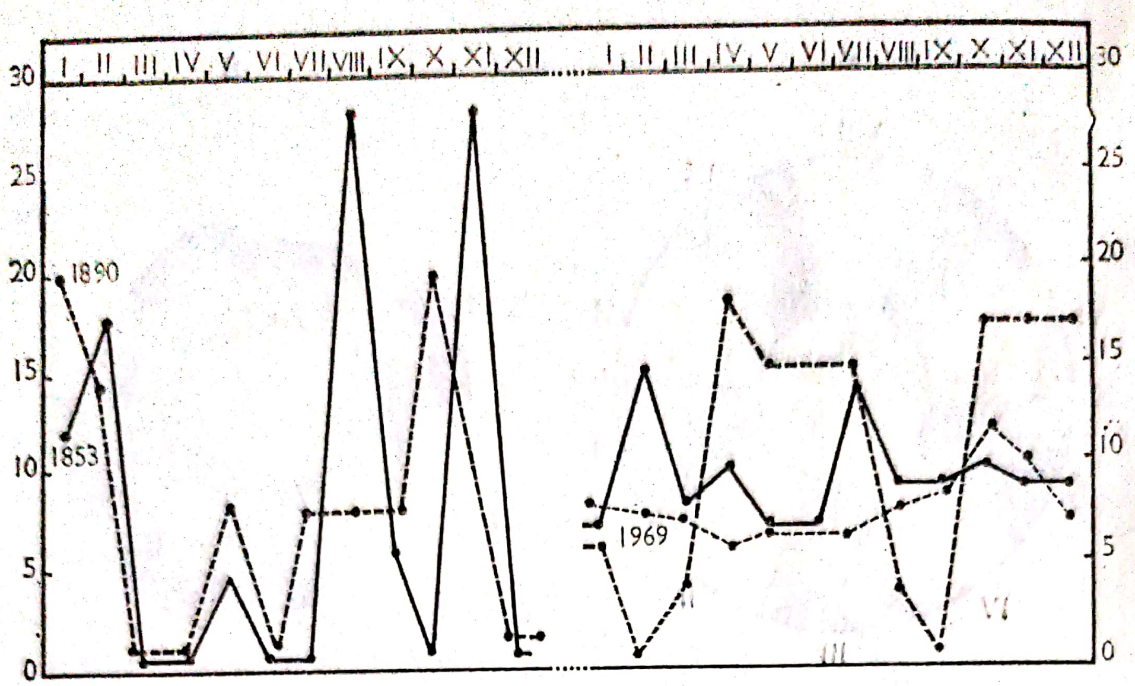

Fig. 9 — Repartizarea căsătoriilor pe luni la Săcele (——) și Tărlungeni (— — —) la sfîrșitul sec. XIX și în deceniul șapte — — — — al sec. XX (punctat — media pe țară)

mărul căsătoriilor, pe cînd la Tărlungeni 20% în ultimele două decenii [14].

7) Schimbări profunde s-au petrecut și în *mentalitatea* săcelenilor, în credințe și obiceiuri, în manifestările artistice și culturale.

Sentimentul religios este în simțitor declin în orașul Săcele, ca de altfel și în localitățile rurale din jur. Faptul se poate vedea și în modul în care se aleg perioadele de încheiere a căsătoriilor, la Săcele căsătoriile realizate în timpul posturilor religioase fiind destul de frecvente în comparație cu restul anului, în timp ce la Tărlungeni se observă încă o oarecare rezervă. (Fig. 9).

Un fenomen contrar, și anume manifestări ale sentimentului religios în forme excesive, în cazurile izolate ale sectanților (adventiști) se observă la Săcele, datorită „crizei de trecere" ce afectează temporar unele categorii ale populației în cadrul trecerii de la sat la oraș.

Între cele două războaie mondiale, o încercare de a păstra vechile tradiții, de a menține specificul culturii locale a făcut-o grupul de intelectuali adunați în jurul

14 L. MARCU, *op. cit.*, pp. 414—415

Scanned with OKEN Scanner

„Cercului săcelean“ și al revistei „Plaiuri săcelene“. Lupta s-a dat prin cuvîntul scris, prin popularizarea literaturii locale, prin activizarea „cercurilor de lectură“, conferințe de popularizare, prin încercarea de a reînvia „Sîntilia“ și prin fastuosul „bal mocănesc“ de factură cultă. Literatura cultă a înlocuit însă, între cele două războaie mondiale, aproape cu totul pe cea populară, iar serbările organizate de intelectuali nu au avut decît un succes trecător, fiind părăsite apoi cu totul [15].

În vremea noastră, serbările populare au căpătat forme noi, adecvate condițiilor de dezvoltare a vieții materiale și spirituale. Tradițiile au renăscut într-un nou veșmînt ca, de pildă, frumosul „tîrg al junilor“. De asemenea, jocurile tradiționale ocupă un loc de cinste în ansamblurile artistice locale. Unele obiceiuri și-au pierdut însă semnificația inițială. Astfel, „dansul bradului“ *(boriţa)* executat de o grupă de vîrstă și sex masculină însoțită de mascați *(kuka)* [16] este jucat în ultimii ani și de femei. Paralel cu acestea se dezvoltă gustul pentru muzica clasică, la Săcele organizîndu-se

15 Cf. M. ROȘCULEȚ, *Tendințe de modernizare a mocanilor*, în „Viața săceleană“, an I (1930), nr. 5—7, p. 22. Vezi și N. BATZARIA, *O situație care nu e locală*, în „Plaiuri săcelene“, an. VII (1940), nr. 1—2, p. 6 ; *Tradiționala „Sîntilie“ a fost organizată anul acesta de revista noastră*, în „Ploiuri săcelene“, an. IV (1937) ; AL. STROE—MILITARU, *O inițiativă frumoasă : balul mocănesc*, în „Plaiuri săcelene“, an. II (1935), nr. 1—2, p. 7—8 ; I. DESPAN, *Balul mocănesc*, *ibid.*, an. III (1936), nr. 1, p. 4 ; *Serbarea jienilor*, *ibid.*, nr. 2, p. 29. Cu privire la conferințele din „Cercul săcelean“ organizate în primăvara anului 1935 de intelectualii săceleni, vezi *ibid.*, an. II (1935), nr. 3, p. 31. Cu privire la literatura cultă publicată în această perioadă, vezi și D. DANCIU, *Literatura la „Plaiuri săcelene“*, an. V (1938), nr. 10—12, p. 236—239.

16 Cf. I. TEUTSCH, *Der Boritzantanz der Csangomagyaren in den Siebendörfer bei Kronstadt*, în „Jahrbucher des siebenbürgischen Karpatenvereines“, an XXIII (1903), p. 43—54 ; ORBAN BALAZS, *A székely föld léirása* (Descrierea regiunii secuiești), vol. VI, Pesta, 1873, p. 148—149. Vezi și R. WOLF, *Alterklassen und Männerbunde in Rumänien*, în „Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien“, LXIV (1934), p. 112—128 ; L. P. MARCU, *Vechi obiceiuri juridice în subzona Săcele*, în „Cumidava“, V (în curs de apariție).

Scanned with OKEN Scanner

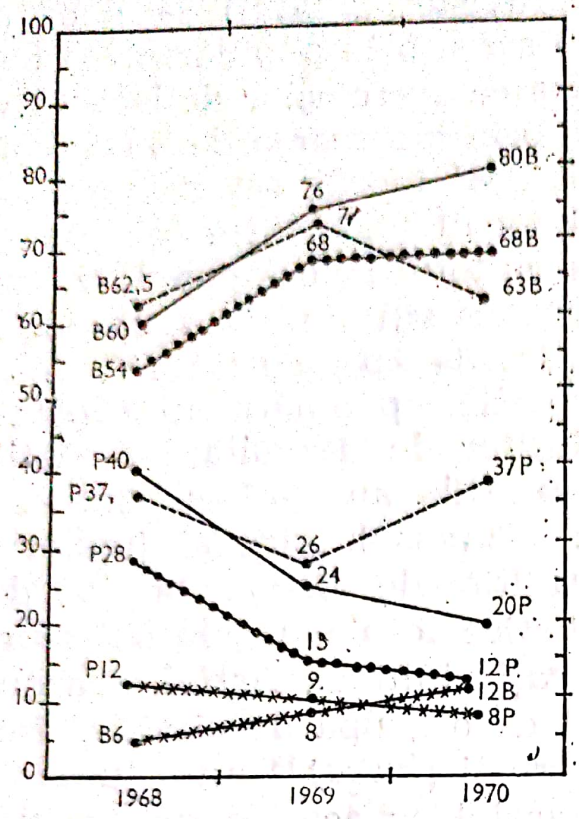

Fig. 10 — Evoluția infracțiunilor contra persoanelor (P) și contra bunurilor (B), în orașul Săcele (———), în Săcele fără cartierul Gîrcin (000), în cartierul Gîrcin (xxxx) și în comunele Tărlungeni, Purcăreni, Zizin (– – – –) în ultimii ani ai deceniului șapte al sec. XX

de curînd o formație de acest gen de muzică, cu programe apreciate de localnici.

Procesul de urbanizare s-a reflectat și asupra fenomenului infracțional : în orașul Săcele — cu excepția cartierului de rudari Valea Gîrcinului — procentajul e mai ridicat la cele contra bunurilor, în timp ce în localitățile săcelene rurale (Tărlungeni, Purcăreni, Zizin), sînt proporțional mai numeroase cele contra persoanei.

Proporția din comunele rurale, relativ mai ridicată față de orașul Săcele credem că se datorează aceleiași „crize de trecere“ [17] temporare ce însoțește rapida modernizare a zonei periurbane a Brașovului.

8) *Organizarea timpului liber* marchează, de asemenea, gradul de dezvoltare a vieții urbane la Săcele. Activi-

17 Cf. V. LANTERNARI, *Crise et desintegration culturelle dans le processus d'aculturation, în VII* Международный конгрес антропологических и этнографских наук, 1964, Moscova, 1967, p. 103. Vezi și T. SELLIN, *Culture, Conflict and Crime*, New York, 1938 ; G. BALANDIER, *Les déséquilibres socio-culturels*, în „Cahiers Internationaux de Sociologie“, XX, 1956, pp. 37—40.

Scanned with OKEN Scanner

tatea cultural-artistică organizată, frecventarea nu numai de tineret, ci și de oameni mai în vîrstă a bibliotecilor, a cinematografelor, a serbărilor organizate la casa de cultură arată trecerea de la activitatea productivă nenormată, specifică mediului rural, la cea normată, legată de ocupațiile industriale și de deservire și care permite, după terminarea programului, răgazul unui timp liber.

9) În sfîrșit, procesul de urbanizare și-a pus amprenta și asupra *planului localității*, după cel de-al doilea război mondial, în urma transformării satelor Baciu, Turcheș, Cernatu și Satulung într-un centru urban, luîndu-se o serie de măsuri privind sistematizarea lor. Orașul va fi modernizat pe baza unor planuri vaste, cuprinzînd două etape : a) Într-o primă etapă, care merge pînă în 1975, se va dezvolta cartierul de locuințe din preajma întreprinderii „Electroprecizia", pe un lot de 5 ha construindu-se cîteva sute de apartamente pentru personalul uzinei, iar pe un alt lot de 6 ha un număr de alte cîteva sute de apartamente pentru restul populației. În aceeași zonă s-a rezervat și un spațiu larg pînă la Fabrica de cherestea, pentru construcțiile personale ale salariaților de la uzină și restul populației. Spre Valea Gîrcinului, s-a rezervat un loc pentru un cimitir unic, dezafectîndu-se numeroasele cimitire mici existente astăzi. Urmează să se dezvolte centre preșcolare, școli, un spital, policlinici, piețe comerciale, dotări culturale etc. ; b) În a doua etapă, care va merge pînă la 1980, șoseaua principală va fi derivată, se va dezvolta cartierul de locuințe între fabrica de cherestea și Dîrste, se va amenaja un parc orășenesc lîngă fabrica de cherestea și altul sportiv în cartierul central, vor lua ființă alte noi centre preșcolare, școli, policlinici, dotări culturale și centre comerciale de microraion.

În întreaga localitate se va schimba rețeaua electrică, folosindu-se înalta tensiune subterană. Se va folosi, de asemenea, pe scară largă energia văilor Tărlungului și Gîrcinului, creîndu-se în acest scop un lac de acumulare.

Într-un viitor nu prea îndepărtat, localitatea va fi și un frumos centru turistic, reluîndu-se astfel un

Scanned with OKEN Scanner

Fig. 11 — Proiectul de plan de sistematizare a orașului Săcele în perioada 1966—1980 (arhiva Direcției de sistematizare, Săcele)

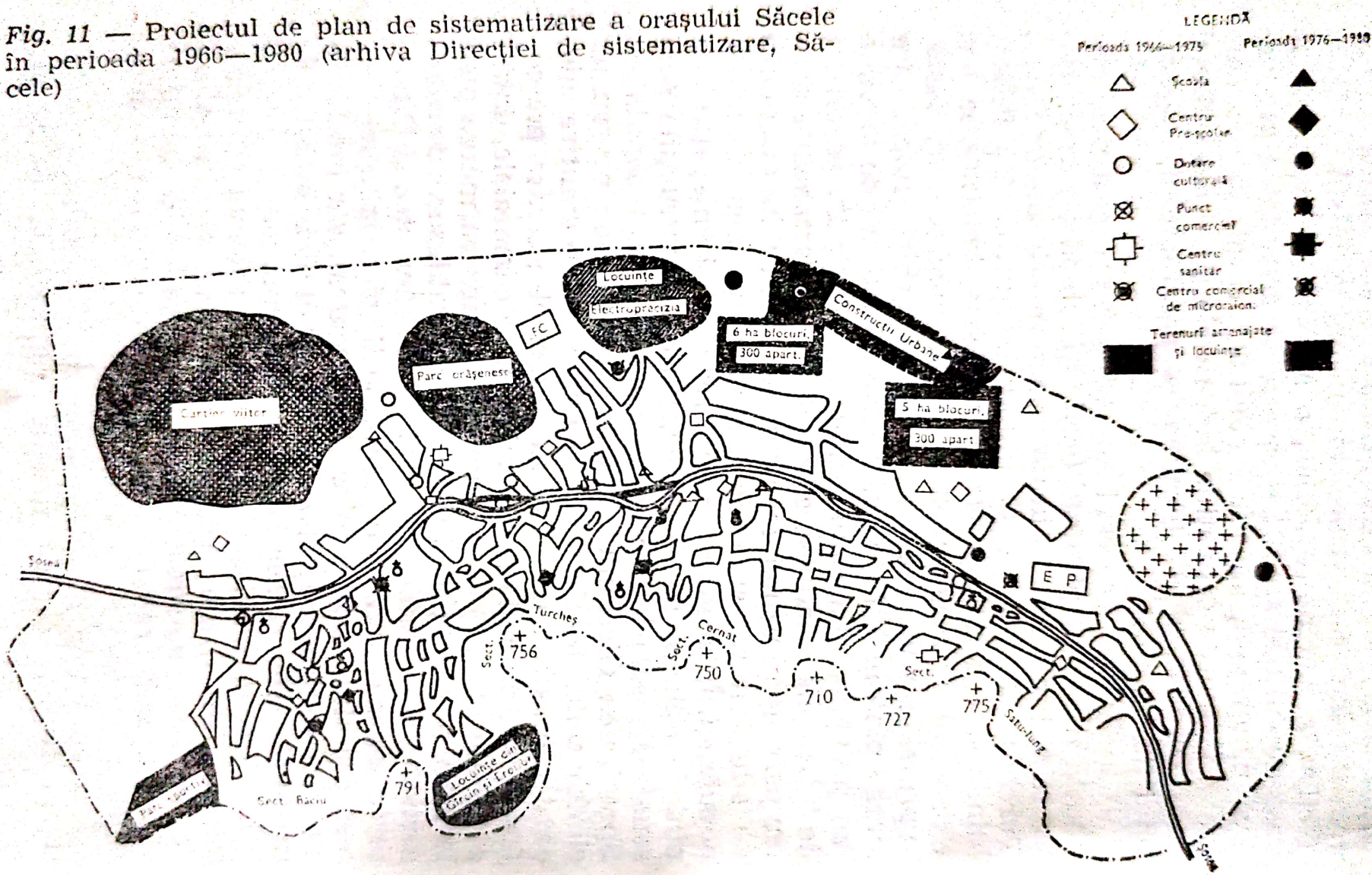

Scanned with OKEN Scanner

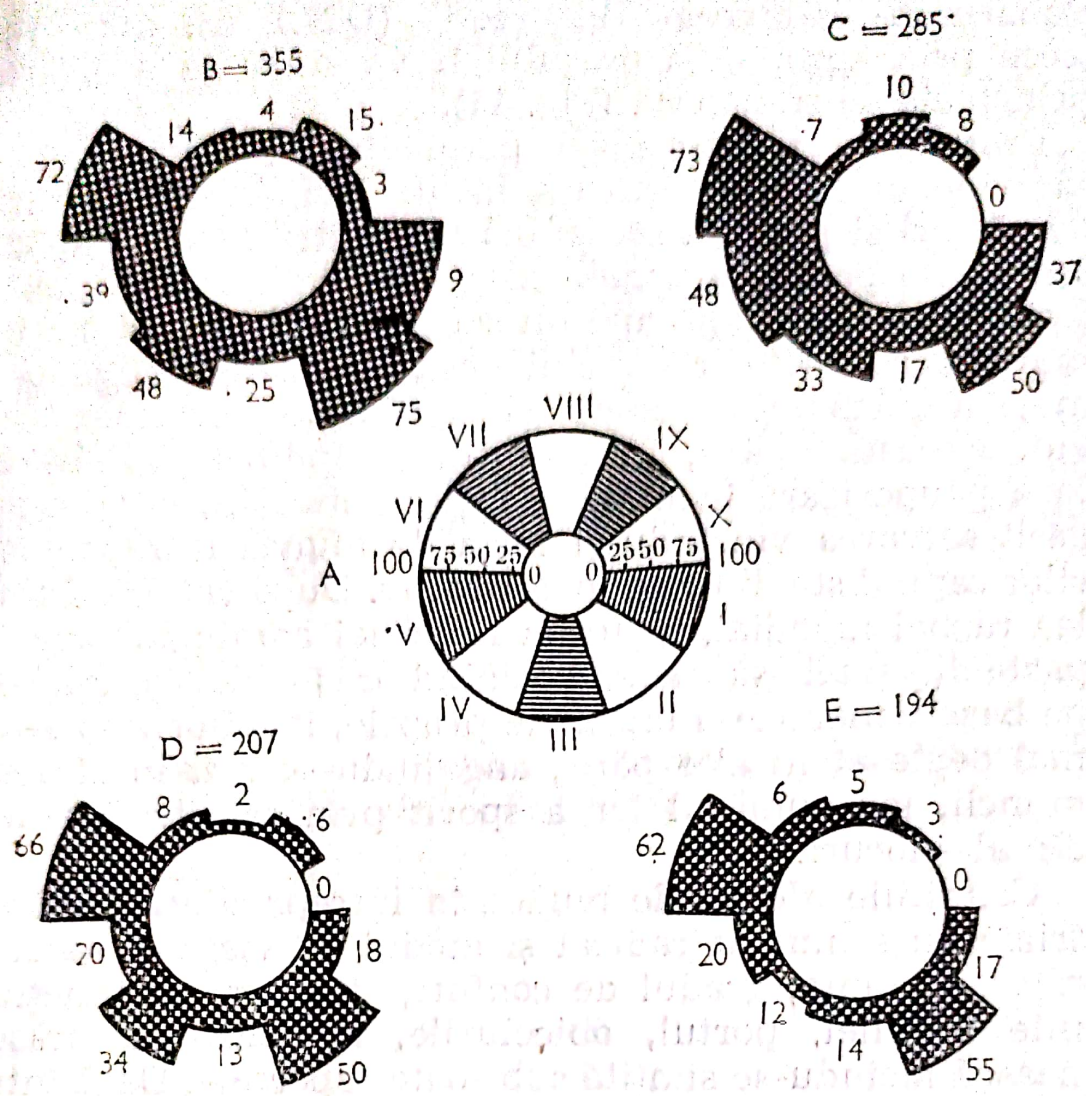

Fig. 12 — Diagrama polară a gradului de urbanizare în subzona Săcele

A — Schema generală : I — Populaţia în 1966 (în mii loc.) ; *II* — Populaţia activă ocupată în industrie (%) ; *III* — Navetişti în 1968 (% faţă de totalul populaţiei) ; *IV* — Construcţii de locuinţe noi în 1948—1968 (la ‰ loc.) ; *V* — Creşterea vînzării locale de mărfuri în 1961—1967 (% faţă de 1961) ; *VI* — Căsătorii cu persoane din alte localităţi, în 1951—1960 (%) ; *VII* — Căsătorii mixte în 1951—1960 (%) ; *VIII* — Divorţuri în 1951—1960 (% faţă de căsătorii) ; *IX* — Medici în 1968 (la ‰ loc.) ; *X* — Şcoli medii în 1967/1968 ; *B — Săcele ; C — Tărlungeni ; D — Purcăreni ; E — Zizin.*

vechi proiect [18] prin construirea de case de odihnă şi facilitarea legăturii cu cabanele existente : Bunloc (4—5 km) ; Rentea (11 km), Babarunca (22 km), Piatra Mare (6 km). Construirea drumului naţional Braşov—

18 Cf. V. TUDORAN, *Localitatea climaterică Satulung*, în „Plaiuri săcelene", an. I (1934), nr. 4—5, pp. 1—3.

Babarunca—Bratocea—București (D.N.1 A), care va trece prin apropierea orașului îl va situa pe o arteră principală de transport. (Fig. 11).

Profundele transformări petrecute în viața satelor săcelene în secolul nostru a făcut, deci, ca din așezări de păstori și plugari, să devină un centru urban important, cu o populație legată prin excelență de industrie. Procesul a durat aproape un secol, avîndu-și obîrșia în îngrădirea practicării vechii ocupații pastorale, ca urmare a „războiului vamal" de la sfîrșitul secolului trecut. Aceasta a dus, în condițiile orînduirii burgheze, la o pauperizare în masă a foștilor mocani, care și-au găsit salvarea vînzîndu-și forța de muncă întreprinderilor capitaliste din regiunea Brașov. După cel de-al doilea război mondial, în urma reformei administrative, o parte din satele săcelene devenind oraș și dezvoltîndu-și pe baze temeinice o industrie proprie, locuitorii nu s-au mai deplasat în alte părți, angajîndu-se aici în cîmpul muncii, iar numărul lor a sporit prin salariații veniți din alte locuri.

Condițiile oferite de munca în întreprinderile industriale au schimbat radical și modul de viață al săcelenilor, locuința, gradul de confort, structura și funcțiunile familiei, portul, obiceiurile, mentalitatea orășenească făcîndu-se simțită sub toate aspectele. Dacă între cele două războaie mondiale prefacerile au luat aspectul unei „crize" pe care intelectualii localnici au încercat s-o rezolve cu paleative, în anii regimului nostru procesul a luat o dezvoltare firească, pe baze organice, în cadrul profundelor transformări ce caracterizează în general etapa construcției societății socialiste multilateral dezvoltate în țara noastră, pe baza ansamblului de măsuri economico-organizatorice favorabile „dezvoltării armonioase a tuturor localităților, a apropierii treptate a condițiilor de viață de la sate cu cele din mediul urban" [19].

19 *Îmbunătățirea organizării administrativ-teritoriale a României și sistematizarea localităților rurale*, în „Scînteia", an. XXXVII (1967), nr. 7489 din 11 octombrie. „Atît în prezent, cît și în viitor funcția orașului Săcele se va menține aceeași și

Scanned with OKEN Scanner

Statutul urban creat la patru din cele șapte sate a favorizat acest proces, impunîndu-i particularități mai puțin vădite la celelalte trei localități rămase încă comune rurale. O diagramă polară întocmită pe baza a zece coordonate esențiale marchează ordinea următoare : Săcele cu indicele de urbanizare cel mai ridicat, apoi Tărlungeni, Purcăreni și Zizin. (Fig. 12).

Complexele măsuri privind îmbunătățirea organizării administrativ-teritoriale vor crea, pentru întregul complex săcelean, ca și pentru Țara Bîrsei în ansamblul ei, noi posibilități de dinamizare a factorilor ce determină dezvoltarea lor economică, social-politică și culturală, grăbind dispariția deosebirilor esențiale dintre mediul rural și cel urban.

anume : Centru industrial specializat în industria grea și a prelucrării de cherestea ; centru agricol cu specializare în creșterea oilor ; bază turistică ; centru forestier ; centru de cazare pentru excedentul de populație din orașul Brașov", *Monografia orașului Săcele, 1968*, cap. III. p. 5 (mss.)

Scanned with OKEN Scanner

Bibliografie selectivă*

LUCRĂRI

ANDREI PETRE, *Sociologie generală*, ed. a II-a, București, Editura Academiei R.S.R., 1970. *Antropological Society, Studies in human Ecology*, Washington, 1957.

BANHAM, R., *The Architecture of the wall-tempered environment*, London, 1969.

BEAUJEAU, J., GARNIER, *Géographie de la population*, Paris, 1956-58.

BOULOS JAWAD, *Influence du milieu géographique sur la formation et l'évolution des sociétés humaines ;* VII-e congrés (Beyrouth), 1957.

BRUHNES, J., *La géographie humaine*, Paris, Libraire félix Alcan, 1934.

CASTRO DE JOSUÉ, *Geografia foamei*, Ed. Politică, București, 1965.

CHEHABE (ED., DINE SAID), *Géographie humaine de Beyrouth*, Beyrouth, 1960.

CHORLEY, R. J., AND HAGGET, P. (eds.) *Models in Geography*, London : Methuen, 1967.

CONEA I., *Așezările omenești din depresiunea subcarpatică din Oltenia*, B.S.R.G., 1931.

CONEA I., *Locuințe și forme de adăpost în Țara Hațegului*, B.S.R.G., 1938.

CLOPOȚEL ION, *Sociografie românească, Anchetarea plășilor : Margina, Almăj, Vașcău și Beiuș*, Cluj, 1928.

DERRUAU, MAX, *Précis de Géographie humaine*, Paris, Armand Colin, 1961.

* Alcătuită de LUCIA TOBĂ, cercetător științific, Laboratorul de sociologie urbană al municipiului București.

Scanned with OKEN Scanner

DEMANGEON, A., *Problème de Géographie humaine*, Paris, 1942.

DICKINSON, ROBERT E., *Regional ecology : the study of mans environment*, New York, John Wiley and Sons. Inc., 1970.

DUBOS, R., *Man Adapting*, Yale University Press, New Haven and London, 1965. *Evolution des milieux résidentiels entr 1954 et 1962. Analyses typologiques*, Paris, Centre de sociologie Urbaine, 1969.

EWALD, JR., WILLIAM, R., *Environment for man. The nex fifty years*, Bloomington and Londra, Indiana University Press, 1967.

Environnement et Urbanisation : Bibliographie specialisée analytique, Paris, Organisation de Cooperation et de developpement economique (O.C.D.E.), 1970.

Das Ende der Städte, Uber die Zukunft der menschlichen Umwelt. Structuren-Systeme-Programe. Ed. coord. : Runhard Schmid Stuttgard. Karl Krämer Verlag. (Beiträge zur Umwelt planung).

Future environments of North America. Transformations of a continent. Darling, F. Fraser şi Milton, John P., Garden City New York, The Natural History Press, 1966.

GAMBI, L., *Geografia fisica et geografia umana di fronte ai concetti di valore*, Faenza, 1956.

GEORGE PIERRE, *Questions de géographie de la population.* Paris, Presses Universitaire de France, 1959.

GEORGE PIERRE, *La Ville. Le fait urbain*, Paris, 1952.

GEORGE PIERRE, *Précis de géographie urbaine*, Paris, Presses Universitaires de France, 1961.

GEORGE PIERRE, *Sociologie et géographie*, Paris, Presses Universitaires de France 1966.

GEORGE PIERRE, *Population et peuplement*, Paris, Presses Universitaires de France, 1969.

GOTTMAN, J., *Megalopolis, The Urbanized Northeastern Seaboard of the United States*, The M.I.T. Press, Cambridge, Mass., 1961.

GUISOT, P., *Thurins, demogéographie d'une commune rurale de l'Ouest lyonnais*, 1949.

HAGGETT, P., *Locational Analysis in Human Geography*, London, Edward Arnold, 1965.

Scanned with OKEN Scanner

HAUSER, PH.-M., *Le phénomène de l'urbanisation en Asie et en l'Extrême-Orient*, Calcutta, 1959.
HAWLEY H. AMOS, *Human Ecology : a theory comunity structure*, N. Y., 1950.
HERSENI T., *Prolegomene la teoria sociologică*, București, Ed. Științifică, 1969.
HERSENI TR., *Probleme de sociologie pastorală*, București, 1941.
K. KRETSCHMER, *Geschichte der Geographie* (Sammlung Göschen), 1912.
JACQUELINE BEAUJEU—GARNIER și GEORGES CHABOT, *Geografia urbană* Traducere din limba franceză, Ed. Științifică, București, 1971.
SADEVAN, PIERRE, *La géographie des villes*, Paris, 1959.
LE LANNOU, *La géographie humain*, Flamarion, 1949.
LABASSE, JEAN, *L'organisation de l'espace, Eléments de géographie volontaire*, Paris, Herman, 1966.
LEFEBVRE, HENRI, *Du rural à l'urbain*. Textes rassemblés par Mario Gaviria. Paris, Editions Anthropos, 1970.
MEHEDINȚI S., *Geografia umană și politică*, București, 1937.
MEHEDINȚI S., *Vechimea poporului român și legătura cu elementele alogene*, București, 1925.
MUKERJÉE, RODHAKAMEL, *Man and his habitation. A study in social ecology*, Bombay, Popular Prakashan, 1968.
PIORO, Z., *Ecologia Spoteczna w urbanistyce*. Warsaw, Arkady, 1962.
POPP N. MARA, *Contribuții la viața pastorală din Argeș și Muscel*. (Originea Ungurenilor), B.S.R.G., 1938.
PRESTON E. JAMES, HIBBERD KLEINE, WALTHAM, JR., *A geography of man*, Toronto-London, Braisdell, 1966.
RATZEL, FR., Anthropo-Geographie oder Grundzüge der Anwendung der Erdkunde auf die Geschichte, Stuttgart, 1882—1892.
RUSEL, CHR., *Mon village à l'heure de l'expansion*, Ed. Ouvrière, 1965.
SANTOS MILTON, *Aspects de la géographie et de l'économie urbaines des pays sous-développés*, Paris, Centre de Documentation Universitaires, 1969.
SORRE MAX, *Rencontres de la Géographie et de la sociologie*, Paris 1957.

Scanned with OKEN Scanner

SORRE, MAX., *Fondements de la géographie humaine*, 1952.
STAHL H. HENRI, *Organizarea administrativ-teritorială*. Comentarii sociologice (Col. „Sinteze sociologice"), București, Ed. Științifică, 1969.
THEODORSON, G. A., *Studies in Human Ecology*. Evanston, Illinois : Row Peterson & Co., 1961.
Town, country and people, Edited by G. V. Osipov. With an introduction by Maurice Hookham. London, Tavistok Publications 1969.
VIDAL DE LA BLACHE, P., *Principes de géographie humaine*, Libraire Armand Colin, 1922.
VALLAUX, C., *Les sciences géographiques*, Nouv. éd., Paris.

ARTICOLE

WOEIKOF, A., *De l'influence de l'homme sur la terre*. In : „Annales de géographie", tom. X. 1901.
ALUAȘ ION și ROTARU TRAIAN, *Migrația socio-teritorială a locuitorilor din satul Buciumeni*. În : „Analele Universității Babeș-Bolyai", seria Sociologie, 1970.
BALCHIN, PAUL N., *Environmental pollution and plansing I și II* în „Archit. de Surv." 16, nr. 1, ian. febr., 1961, pp. 7—9 și nr. 2 (martie-apr.) 1971, pp. 5—7.
BALKE, SIEGFRIED, *Die Bedeutung des Wassers in der modernen*. Industriegesellschaft. In : „Städtehygiene", 19, nr. 5, 1968, pp. 86—90.
BARKER, ROGER G., *On the nature of the environment*. În culegerea : „Current aspects of social psychology." Ed. Coord. : Edwin P. Hollander și Raymond G. Hunt, Ed. 2, New York—London—Toronto, 1967.
BASTIÉ, J., *Croissance et limites de l'agglomération parisienne*, în „Inf. Géog.", 1959.
BENATZKY, ALOYS, *Grünflächen und Stadtkting*. In „Städtehygiene", nr. 6, 1970, pp. 131—135.
BLANCHARD, RAOUL, *Annecy, essai de géographie urbaine*, Annecy, 1957.
BON MICHEL, *Prépondérance de l'influence socio-geographique sur l'influence ethnique dans la psychologie du peuple*

Scanned with OKEN Scanner

marocain, în „Revue de psychologie des peuples", nr. 1, 1970, pp. 46—67.
BONNEFOUS, E., *L'homme ou la nature*, în „Entreprise", nr. 795 din 4—10 dec. 1970, pp. 121—137.
BRAZEAU, JACQUES, *La question linguistique à Montréal*, în „Revue de l'Institute de sociologie", 1968, nr. 1, pp. 31—52.
BROWN W. S., *Modern Geography and Its Relation to Sociology*, în „The Sociological Review", vol. XIII, nr. 3, oct. 1931.
CHABOT GEORGES, *A propos du phénomène urbaine*, în „Mélanges géographiques offerts au Doyen E. Bénévent", 1954.
CHABOT, GEORGES, *Géographie urbaine : la naissance et la localisation des villes industrielles*, în „Inf. Géog.", 1947.
CHOLLEY ANDRÉ, *Géographie et sociologie*, în „Cahiers Internationaux de Sociologie", vol. V.
CHOMBART DE LAUWE ET POITEVIN, M., *Etude économique de 7 communes de la Haute-Marne*, în „Econ. rurale", XXVI (1955).
COORNAERT, M., HAUMONT, A., *Croissance et unité urbaines. L'exemple de Choisyle-Roi*, pp. 434—457, în „Annales de Géographie", Paris, Julliet-Août, 1967.
CUCU, V., URUCU, V. și POP I., *Contribuții la studiul migrației interne a populației din R.S.R.*, în „Analele Univ. Buc.", seria geogr. nr. 2, 1966.
CUSSET, J. M., *Ressources naturelles, espaces de loisir et analyse économique*, pp. 58—85, în „Revue économique" (Paris), 21 (1), Janvier, 1970.
DANSEREAU PIERRE, *L'écologie et l'escalade de l'impact humain*, în „Revue internationale des sciences sociales", vol. XII, nr. 4, 1970, pp. 683—706.
DARLING, F. F., *The Unity of Ecology*, în „Ekistics", May, 1964.
DERER PETRE, *Unele trăsături caracteristice ale orașelor noastre*, în „Studii și Proiecte", nr. 2, 1967, pp. 39—48.
DIUMENTON, G. G., *Problemî soțiologhii rasseleniia*, în culegerea „Soțialnîe predposîlki formirovania goroda buduș-cego", Moskva, 1967, pp. 49—54 (Țentr naucino-tehniceskoi informatii po grajdanskomîi stroitelstvu i arhitekture, 30).
DOSHJ, V. BOLKRIȘHNA, *Human stake in environmental improvement*, în „Ekistics", 30, nr. 180, nov. 1970, pp. 424—426.

Scanned with OKEN Scanner

DRAGOMIRESCU, M., *Geografia, științelor sociologice, concretele fizice*, în „Dialoguri filosofice. Integralismul", București, Edit. Inst. de literatură, 1929, pp. 265—277.
DU BOIS, RENÉ, *The human environment*, în „Ekistics", 30 nr. 178, sept. 1970, pp. 170—173.
DUSSART, F., *La géographie humaine*, în „Travaux géographiques de Liège", nr. 154, 1968.
Erklarung über die Unweltgestaltung in Europa. Angenommen von der Europäischen Konferenz für Naturschutz, Strassburg, pp. 9—12, 2, 1970 în „Eur. Gemeind.", 13, nr. 3, 1970, pp. 32—35.
Europa-Plan zur Bekämpfung der Suftbeschmutzung, în „Schweiz, Baublatt", 78, nr. 30, 1967, p. 52.
FRIEDMAN, G., *Kogai or environmentel distruption* în „Social Sci. Inp., 9, nr. 4, aug. 1970, pp. 9—13.
GEORGE PIERRE, *Sur le rôle des facteurs géographiques comme freins des processus et entreprises de développement* (pp. 3—13), în „Tiers-monde", Paris, 8 (29), Janvier-mars, 1967.
GHEORGHIU ADRIAN, *Arhitectura populară românească, izvor de inspirație în arhitectura contemporană*, în „Studii și proiecte", nr. 2, 1967, pp. 12—24.
GINIER, J., *Variété du paysan, essai terminologique de géographie agraire*, în „Ethno-psychologie", nr. 1, 1971, pp. 5—10.
GOURON, P., *Géographie tropicale et problèmes de sous développement*, (pp. 9—18), în „Information sur les science sociales", Paris, 8 (4) Août, 1969.
GOLOPENȚIA A., POP MIHAI, *Dîmbovnicul — o plasă din sudul județului Argeș*, în „Sociologia românească", an. IV, 1924, nr. 7—12, pp. 413—429.
GREGOR, H. F., *Spatial Disharmonies in California Population Growth*, în „Geog. Rev.", 1963.
GRIGG, D., *Degrese of concentration : a note on world population distribution*, în „Geography", 54, nr. 3, 1969.
LE GUEN, GILBERT, *La structure de la population active des agglomérations françaisses de plus de 20 000 habitants*, în „Ann. de Géog.", 1960.
HAROLD M. MAYER, *Geography and Urbanism*, în „Scientific Monthly" vol. LXIII, July, 1951.
HERSENI, T., *Problemele sociologiei geografice*, în „Îndrumări pentru monografiile sociologice", 1940.

Scanned with OKEN Scanner

IOLAN, A. și PĂTROIESCU, M. *Considerații cu privire la migrările interstatale ale forței de muncă în Europa de Vest în anii postbelici*, în „Analele Univ. Buc.", Seria geogr. nr. 2, 1965.

T, H., *The Structure of American Cities in Post-War Era*, în „American Journal of Sociology", 1943.

TRIDIS DEMETRIUS, *Le rôle des sciences sociales dans l'aménagement du territoire : point de vue d'un practicien*, pp. 515—538, în „Rev. internationale des sciences sociales", vol. XVIII nr. 4, 1966.

JONES, E., *The London Atlas*, în „Geographical Journal" 131, 1965.

KADE, GERHARD, *Introduction : La théorie économique de la polluation et l'application de la méthode interdisciplinaire à l'aménagement de l'environnement*, în Rev. int. de Sciences sociales, 22, nr. 4, 1970, pp. 613—626.

KATES, ROBERT W., *Comment l'homme perçoit son environnement*, în „Rev. int. Sci. sociales", 22, nr. 4, 1970, pp. 706—720.

KAYSER, BERNARD, *Développement de l'espace en Grèce*, în „Tiers-Monde", nr. 24, 1965, pp. 1003—1025.

KOSINSKI, L., *Population and urban geography in Poland*, în „Geogr. Polon", 1964, nr. 1, pp. 79—96.

LAMPARD, E. E., *History of cities in the Economically Advanced Areas*, în „Economic Development and Cultural Change", 3 1955, pp. 82—102.

MAGET MARCEL, *Remarques sur le village comme cadre de recherches anthropologique*, în „Bul. Psych.", avril, 1955.

MATEI, ION, *Sociologie și dezvoltare sistematizată*, în „Sociologia românească azi" (Sinteze sociologice), București, Editura Științifică, 1971.

MIGLIORINI, E., *Migrazioni interne e spostamenti teritoriali della popolazione italiana, în* „Actes du 18e Congrès géographique italien", aprilie 1961.

MIHĂILESCU, V., HERBST, C. și BĂCĂNARU I., *Considerații asupra criteriilor de clasificare funcțională a orașelor*, în „Probleme de geografie", vol. IX, 1961.

OPENSHAW, S., *Quantitative changes in settlement, point patterns*, în „J. geogr. soc. Univ. Newcastle upon Tyne", *18*, 1970, pp. 30—36.

Scanned with OKEN Scanner

00007958

REDACTOR: MIRCEA CRISTEA
TEHNOREDACTOR: ADRIAN MORARU

COLI DE TIPAR: 20,25+2 pag. planșe
TIRAJ: 2.570 EX.
INDICI PENTRU CLASIFICAREA ZECIMALĂ:
BIBLIOTECI MARI 1 M 3 BIBLIOTECI MICI 1 M 3

TIPARUL EXECUTAT SUB COMANDA NR. I/673
LA ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ „13 DECEMBRIE 1918"
STR. GRIGORE ALEXANDRESCU NR. 89–97 BUCUREȘTI
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Scanned with OKEN Scanner

V

SOCIOLOGIE GEOGRAFICĂ

● STUDII

TRAIAN HERSENI
Sociologie și geografie

VINTILĂ MIHĂILESCU
Considerații generale asupra geografiei orașelor

VASILE CUCU, ION BĂCĂNARU
Geografia satului românesc

● OPINII

NICOLAE S. DUMITRU
Ponderea și implicațiile factorului natural în optimizarea sistemului socio-economic al unei zone depresionare

MIHU LEONOVICI, MARIANA LUNGU
O variantă posibilă de construire a tipologiei actuale a satelor din zona pastorală

GHEORGHE STĂNCULESCU, RADU BORȘ, IOLANDA COSTIDE, DAN STRĂNESCU
Sistematizarea așezărilor pastorale din Vrancea — latură a procesului de optimizare a sistemului socio-economic al zonei

VASILE V. CARAMELEA
Factorii geografici în cercetările contemporane de antropologie socială, culturală și psihologică

PAUL CARAVIA
Ekistica — o metateorie urbană

VICTOR SĂHLEANU
Sănătate și teritoriu

● DOCUMENTAR

LIVIU MARCU
Aspecte ale urbanizării în subzona Săcele (jud. Brașov)

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

Scanned with OKEN Scanner